

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖ CZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: HEGYI ZSANETT
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖ CZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: HOMA JÁNOS, a Kulturális Bizottság elnöke

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
agria@agriafolyoirat.hu

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft., 3300 Eger, Fadrusz u. 4.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola és az EKMK
különbéféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

<i>Nagy Gáspár</i>	
Jegyzvén szalmaszállal	11

„Fölrepülni rajban” – Kilencek (1969–2009)

<i>Győri László</i>	
A Holló	12
Csillaglesők	14
<i>Kiss Benedek</i>	
Termő kezekre vágyom	15
Mindent szeretni? – Nem!	16
<i>Koncsek József</i>	
A nevek varázslata (<i>A reggeli utcán 1979-ben; A sikeres operáció után, 2009-ben</i>)	17
<i>Kovács István</i>	
Az első három	19
<i>Mezey Katalin</i>	
P. T. gyerekkora	20
<i>Oláh János</i>	
Kallódó távirat (<i>Utassy Józsefnek</i>)	21
<i>Péntek Imre</i>	
Kancsít a káosz	22
Nem emlékezni	22
Egy kommunista halálhírére	23
<i>Rózsa Endre</i>	
A tűz rapszodiája	24
<i>Utassy József</i>	
Van egy világ	26
Ifjúság, mint sólyommadár	26

Műhely

<i>Vasy Géza</i>	
Pályakezds és pályái. <i>Negyven éve jelent meg az Elérhetetlen föld című antológia</i>	27

ARTériák

<i>Buda Ferenc</i>	
Rövid dalok a japán középkorból (<i>Műfordítások</i>)	39
<i>Buda Ferenc</i>	
Haikuk	45

Műhely

<i>G. Komoróczy Emőke</i>	
„Suhogó kések között születtem...”	
<i>Buda Ferenc költészetéről</i>	48

ARTériák

<i>Serfőző Simon</i>	
Megfizették	69
Ismét	69
<i>Finta Éva</i>	
Képek Ili albumába (<i>Vakvers; Ó a tökély</i>)	70
<i>Fecske Csaba</i>	
Baucis tele	72
Gondoltad volna	72
Senki	72
Imágó	73
<i>Anga Mária</i>	
Utazom	74
Múltadat őrzöm	75
Manapság...	76

Dialógus

„...hosszútávú dolgunk van nekünk...”	
<i>Bérczessy András beszélgetése Kő Pál Kossuth-díjas szobrászművésszel</i>	77

Erdélyi palackposta

<i>Lászlóffy Csaba</i>	
Nappali virrasztás	80
Két átkacsintás az öröklétbe	81
Állati játszma	82

Talán így egyezkedik egyszer majd, Tamással	82
Kiásott sírhelyszakadék a Házsongárdban	83
Az idő logikája	83
Obsitos-elégia (<i>E.-nek</i>)	84
Ha volt is ifjúság	85
Mulandóság	85
Nagy Pál	
Aki őrző volt a strázsán (<i>Sütő Andrásról</i>)	86
Gál Éva Emese	
A csend	94
Álom-táj	94
Tél	95
Tűz	95
Öröklét	96
Kitörés	96
Bölöni Domokos	
Haza a mélyben	97
Burján Emil	
Ajánlás (<i>Planéta; Vallani; Arány; Varázsfű;</i> <i>Lászlóffy Aladár-monológ; Kórus</i>)	101
Paizs Tibor	
A kolozsvári hóhér	103
Király Farkas	
álmokról és városokról	110
mactíre hangján a whisky... (<i>időről és kvantumszingularitásról</i>)	111
Zsidó Ferenc	
A cipő	112
Kamenitzky Antal	
Játsszál velem	118
Csillagláncokon	119
Lőrincz György	
Ébredés	120
Paizs Tibor	
Fagyöngy	127
Sármány	127

Zsibói Gergely	
Csángó keserves	128
Somlyói búcsú	128
Hargitai ballada	128
Csonka fakereszt	128
Búcsú Csucsától (<i>Egy Ady-fotó fonákjára</i>)	129
Végh Balázs Béla	
Gyermekirodalom Erdélyben	130
Hadnagy József	
Trójai Heléné	136
Rejtőzködő nők	136
Mai Jeanne d'Arc	136
Feltámadásunk e földön	136
Faragó Laura	
Ignác Rózsa-centenárium Kovásznán	137
Csender Levente	
Fordított zuhanás	139

Műhely

Bertha Zoltán	
„Jókedvet is láttam...”	
(<i>Tamási Áron székely népi humora és kedélyvilága</i>)	142

ARTériák

Lipcsei Márta	
Életet zengő haiku lánc	152
Posta Marianna	
Haikuk	153

Műhely

Kelemen Erzsébet	
L. Simon László művészetéről	154

ARTériák

Bak Zsuzsanna	
Az új szeretőnek	167
Ezer csókok	167

Bozók Ferenc	
Népdal	168
Romantika	168
Fák	168
Székely karácsony	168
Lázmacska	168

Könyvjelző

Alföldy Jenő	
Elégikus mű, félmosollyal (Kovács István: <i>A gyermekkor tündöklete</i>)	169
Kusper Judit	
A játék gyönyörűsége (Vathy Zsuzsa: <i>Angolpark</i>)	173
Véghelyi Balázs	
A Teremtés rendje (Jókai Anna: <i>Godot megjött</i>)	177
Balázs Beáta	
„A magyarság olyan nagy bajban van, hogy ha az ördög segítséget kínál, le kell ülni a tárgyalóasztalhoz” (Az év esszéi 2009. Szerk. Ekler Andrea – Rosonczy Ildikó)	180
Bertha Zoltán	
Tanulmánykötet Makkai Sándorról (Ifj. Fekete Károly: <i>Tudománnyal és a hit pajzsával</i>)	185
Ködöböcz Gábor	
Nyelvi erő és csillámló játékosság (Pataki István: <i>Vétlen és védtelen</i>)	192

ARTÉRIÁK

Ayhan Gökhan	
A semmi-út	194
Tudta	195
Csak úgy	195
Addig még hátra	196

Színek a palettán

H. Szilasi Ágota

Párbeszéd pirosban

(*F. Balogh Erzsébet nagyváradi kiállítása*)

197

Szakolczay Lajos

Angyalok a pokolban, ördögök a mennyországban

(*Schéner Mihály kiállítása a turai Schossberger-kastélyban*)

201

ARTériák

Csik Mónika

Csöndzörejek

204

Kezek a versben

205

Laudatio

Balázs Imre József

Sorok Lászlóffy Csaba EMIA-díjához

206

ARTériák

Kis Pál István

Mi itt vagyunk (*Baka István sírjánál 2008. július 26-án*)

208

Papp János

Metszetek(1)

209

Metszetek (4)

209

Metszetek (7)

209

Antal Attila

A harmadik nagy háború után

210

Őszi falevél (*Váci Mihály emlékének*)

211

Műhely

Bozók Ferenc

A népi vallásosság nyomai Váci Mihály költészetében

212

ARTériák

Oláh András

csönd

219

majd megtalál

220

korhely-vers (*a 70 éves Szent Ernő köszöntése*)

220

<i>Szenti Ernő</i>	
A poéta	221
Fölöttébb furcsa	221

Könyvjelző

<i>Verók Attila</i>	
Álmok, csodák, varázslatok (<i>Anga Mária őseredeti mesevilága</i>)	222
<i>Kilián István</i>	
Németh Péter Mikola: VisszaSejtesít	226
<i>Cseh Károly</i>	
Tárt ablakú emlékek háza (<i>Szabó Bogár Imre: A nagy folyam felé című kötetéről</i>)	234
<i>Kaló Béla</i>	
Az érzékeny kézműves (<i>Gennadij Ajgi: Csillagkép ablakomban – a hetvenöt éve született csuvas költő versei Cseh Károly fordításában</i>)	236

ARTériák

<i>Gennadij Ajgi versei Cseh Károly fordításában</i>	
Mező a tél derekán	239
Csendben: zúzmara hull (<i>karácsonyi jegyzet</i>)	239
Emlékezetes tél	240

Kegyelet és emlékezet

<i>Szakolczay Lajos</i>	
Lázadó szavú látnok. <i>S. Benedek András (1947 – 2009)</i>	241
<i>Bérczessy Lajos</i>	
Domaházi Madonna (<i>Feszty Masára emlékezve</i>)	243

ARTériák

<i>Andrzej Garcia versei K. T. I. fordításában</i>	
Béke	246
Elizabéth	246
Homokban nyomok	247
Őrült	248
Párnak nem pár, beszédnek beszéd	249

Memoár

Renn Oszkár

PSZT-konspiráció

(Suttogva terjesztett titok)

250

ARTériák

Kelemen Erzsébet műfordításai

Katariina Hämmäläinen (finn)

151. zsoltár – Dicsőítő ének

261

155. zsoltár – Hálaének

262

Műhely

Szecskó Károly

Kodály Zoltán és Eger

263

ARTériák

Cseh Károly

Fényáldozat

270

Templomfelirat helyett

270

Lengyel János

Decemberi álom

271

Németh István Péter

Karácsonyi füzér

272

Nagy Gáspár

Jegyzvén szalmaszállal

–... mindig és mindig:
bűnökben édesült, iramult napok
habjaiban fuldokló emberek,
egy szalmaszállal, tudjátok-e?
talán a menthetetlent mentitek.

–... kívül és belül:
poklosan örvényült, háborult világ,
de a remény sohasem meghaló,
ha minden utolsó szalmaszál
ABBÓL A JÁSZOLBÓL VALÓ!

Győri László

A Holló

Hogyha hívom akárhányszor, az hallatszik onnan távol:
– Halló, holló! – Így dörmög a telefonba, szinte fáj.
Mélyen, mélyen, fülrepszton, mintha szólna rémes erdön,
mikor minden fénytelen lőn, csak bolygótűz fénye jár.
Ő lehet a rengetegben csakis az ő fénye jár,
ő a holló, tudni már.

– Halló, holló! – Újra hallom egyazonos méla hangon,
mint aki a Magyar Posta címerébe tett madár.
Ablakomon nem kopogna, ajtómon be nem dobogna,
olyan messzi, mint Bologna, csak ha hívom, szól, akár
Edgar Allan Poe hollója, olyan zordan szól, akár
az a régi „Soha már!”

Egyszer aztán csak megúntam, bár dolgozom egyre túlhan,
hatvanhatomon is túlhan, beláttam, hogy várni kár.
Megnézem már ezt a hollót, máskülönben nem kapok jót,
csak örökös fél bolond szót: – Halló, holló! – Mit csinál?
Azt gondoltam, csak megnézem, hogy a Holló mit csinál,
úgyis ingyenjegy dukál.

Felültem a villamosra, a városan át a Moszkva
térig könyvbe málltam, s hogy kiszálltam, fölöttem a Budavár
sejlett, onnan bár nem látszik, de azért, habár parányit,
az érckakas cikornyázik, csikorog a vasmadár.
Úgy hallottam, egyre jobban csikorog a vasmadár.
Isten tudja, hova száll.

Rám csikordult az érc kontya, sarkantyúzott pléhporontya,
el innen, el, de hová visz a villamos, ugyan hova jár?
Jóra szálllok? Temetőbe, egészen odavivőre
kéne szállnom jó előre, az visz oda, csak megáll
ott, a Királyhágó téren, úgy remélem, csak megáll.
Holló uram odavár.

Ahogy vártam, úgy adódott, betapintottam a kódot,
utcazajba ért a hangja, szólt a Holló: – Tág a zár!
Elindultam a lépcsőkön, térdem reccsent minden rőfön,
csonton járok, de még győzöm, nem mos el a tengerár.
Víz morajlott, ahogy mentem, emelkedő tengerár,
így röpiült az agg sirály.

Magamban így móríkáztam, az vagy, az vagy, agg a házban,
beléd metsz az aggérítő, köröd bárha móríkál.
Holló úr vár, ifjúságod, ami aztán, az a száz bog
le van vágva, lombhullásod várja pázsit, hó síkál.
Le van vágva, beforratlan, az avarban hó síkál,
nincs a csonkra jó bazár.

Holló úr várt az ajtóban: – Itt a Holló! – szólalt nyomban,
helyben vagyunk, erre vártam, e nélkül a lét kopár.
Jó, de hol a zöld golyóstoll, a hajdani versíró, s hol
jár az új? De van piros bor, ahogy látom, van pohár.
Az asztalon ugyanúgy ül, gubbaszt, moccan két pohár,
lélek ülte félhomály.

Piros borba beleharsant gyerekkora, az a farsang,
Holló urat meséltettem, végre minden összeáll.
Parázslott az ismeretlen, ültünk, ültünk egyre ketten,
ketten ültünk, nem kilencen, kopott csőrű, vén madár.
Kilenc hollóból két holló, kopott csőrű, vén madár,
ideje lesz menni már.

Elindulok hát a lépcsőn, elindulok már a végsőn,
csikorduljon bár fölöttem akármilyen ércmadár.
Elindulok hát a lépcsőn, elindulok már a végsőn,
Csikorduljon bár fölöttem akármilyen ércmadár.
Kódot már be nem tapintok, jajra-bajra hiú titkot,
Egy ajtón se szól a kipp-kopp, úgy nyílik az égi zár.
Elcsuklott a holló hangja, elroppant a régi zár.
Mindörökre, soha már!

Csillaglesők

*A városi
nem ismeri,
falun keresd,
mi szép az est.*

Csak arra szép
mindig az ég
sok csillaga,
városban a
csillag soha
nem ragyog úgy.
Mintha Tejút
nem volna már,
a csillagár
halódva jár
a földi fény
legtetején.

A városi
mohón lesi,
de szapora
szemsugara
a látcsövön
akár a könny,
olyan közel
mosódik el.
Ha égre néz,
semmibe vész,
a fényesés
csörgedezés.

A falusi
nem leskeli,
hisz tárva van
határtalan.
Éjfél felé
a ház elé

olykor kiül
gondja közül,
s pihenteti
szemét azon
a távoli
tűhalmazon.

Sötét az ég,
olyan sötét,
hogy elvakít
a fény, amint
a sejtekig
ereszkedik.

Tücsökzene.
Ülök vele.
Égre lesünk,
égbe veszünk,
amely kicsit
el-elcsitít.

Egy repülő
tűnik elő,
de hangtalan
minduntalan,
az hírleli,
hogy itteni:
nem egy helyen
áll szüntelen.
Fényt ereget,
amerre megy,
azzal üzen
ütemesen,
tudatja, hogy
itt haladok.

Egy szatelit
közeledik,
egyenletes
fényrel jelez.
Műhold, amely
úgy vonul el
szemünk előtt,
akár a gőg.

Keresd ilyen
derűs helyen
az ingatag
csillagokat.

Az ég, a menny
történelem,
mert valami
történeti,
új eseményt
terít elének,
a régi megy,
új közeleg.
Amely imént
keletre tért,
most nyugaton
járó halom.

Az a nehéz
kérdéstevés,
lenéz-e ránk
az a világ?
Borús, balog
látatlanok
vagyunk neki,
vagy azt hiszi,
alája hullt
világ vagyunk?

Kiss Benedek

Termő kezekre vágyom

Ó, a kezem, a kezem.
Jézusom, kezem is volt,
sima bőrrel a simogatásra,
most meg csupa rücsök, foszladék,
késpengénél élesebb kiszögellések
fészke!
Mi-mindent tehettem volna én
e kézzel, ó, Istenem!
S kezeimet is eltékoztam.
Úgy kell nekem!
Azt hittem, csak tollat fogni jó,
s egy-két sietős parolára,
azt hittem, örökké ártatlan maradhat,
áldás lehetett volna a rászorulóknak,
miközben megbélyegezte a semmittevés,
hisz a szögeket is feleségem veri a falba,
mert eltönkölődött a kezem is.
Mennyi simogatás lapul még pedig benne,
mennyi égnek feszített napimadás,
s most félve nyújtom unokáim felé,
akárha átkot kennék rájuk.
Ikarusz szárnyat kötött karjaira,
s ha lezuhant is végül, mégis repült,
én meg dörzsölhetem hamuval, homokkal
hajdanta kényes, mihaszna
kezeimet,
s édes mindegy,
hogy örökkön csöpög róluk a vér,
s géz issza föl, mint
szennyos hólét a barázdák.

De a karácsonyfát, remélem, az idén is
én faragom meg,
s termővé lesznek még kezeim.

Mindent szeretni? – Nem!

Szeresd anyádat, amíg lehet.
Tiszteld apádat, amíg lehet.
Szeresd a földszintet s emeletet,
amíg lehet.

Szeresd a pitypangot, a katángkórót,
szeresd a szomorúfűzfagallyakat,
szeresd a krumplibokrot, répát,
szeress mindent, amíg lehet s szabad.

Szeresd a lovakat, őzeket, a gólyákat,
szeresd a kutyát, a macskát, az egeret,
szeresd a horpadt hasú farkast,
amíg lehet.

Szeress mindent, a szőlőt és a levét,
szeresd a tavakat, gleccsereket,
szeresd magad, szeresd nemzetedet,
amíg lehet.

És szeresd az Urat,
méltatlan sorsodat,
és élvezettel tapintsd ki az eget,
amíg lehet.

De gyűlöld a bitangokat,
kútmérgezőket,
a kilövőállomásokkal feldúcolt mennyeket,
míg teheted,
amíg lehet!

S magadat láncold a csillagok kapujára
sugárzsinóron –
ez legyen legméltóbb feleleted!

Konczek József

A nevek varázslata

A reggeli utcán 1979-ben

Őszi kezdet, koraőszi reggel,
iskolatáblák élő illata.
Behajló tenyerem gyermekmeleggel
telik meg. Ó – Tíria.

Nevét egy távoli szigetről,
anyjától kapta. Görög sziget lakója,
ezt jelenti. Szellő
hussan eddig – arra száll a gólya.

Könnyű nekem az idő fölött
révedeznem, itthon
az elköltözött
nyarat, madarakat visszahívnom.

S te, kisgyermek,
húga a tengernek,
anyád akaratából –
ugye, nem baj, ha én
Annának nevezlek,
mosolyodat így vigyázom?

Kovács István

Az első három

Csak az első három óra kibírhatatlan.

Az első három nap...

három hét...

három hónap...

Az első három év! –
mondják a börtönviseltek,
a kis- és nagyidősök.

Hivatalból tudják,
amire a világtájak bölcsei
apránként jöttek rá:
az idő emberi találmány.

Akár a számok,

piactér,

patika,

városháza...

s a végtelen zárványaként a börtön.

Akár a mennyboltot
akupunktúrázó katedrálistorony
monoklis ördögei...

és szakértő magabiztosságuk
amellyel az őrangyalok
öntudatlan lelkünkbe tetoválják
az eredendő bűnt.

Mezey Katalin

P. T. gyerekkora

Pista bácsinak Kistarcsára vittünk töltött csirkét.
Két drótháló között sétált az őr.

Édesanyám odanyújtott neki egy cédulát,
de mielőtt elérte volna, rávágott a kezére az őr.
A cédula a drót közé esett.

Feri bácsi a röntgenkamrák titkai miatt
került börtönbe. A röntgenkamrákban
mindig sötét van, ott tárolt 56 után
egy töltényhevedert, és más fegyvereket.

Apu pedig egy nap nem jött haza.

Iskolaigazgató volt, bevitték:

– Mondja meg, hogy ki fog disszidálni!

Apu csak a tanárokról sejtette,

hogy ki esetleg, a diákokról

semmit sem tudott. Két hónapig volt bent.

Megjött egy éjszaka, de nem volt nála táská,
se bot, se kalap. Még szemüveg sem.

– És mit mondtál nekik? – kérdezte anyu.

– Nem látok írni, mert a szemüvegem
első nap összetörték. – És elhitték?

– Nem azért vittek be, hogy higgyenek nekem,
de hogy legyen, akit verjenek éjszaka.

Oláh János

Kallódó távirat

Utassy Józsefnek

Körülöttünk tombolt a téboly,
nem akartuk, de tudtunk róla,
hajnalban a mosolygó gyilkos
lopva akasztat a frissen ácsolt bitókra.

Arról írtunk,
nevettünk, sírtunk,
amit lüktetve súgott
elvágott
köldökzsinórunk.

Mindent világgá kiáltottunk,
s mindenkinek kiszolgáltattunk:
kivallottuk, az ezer csöppé sajtolt lélek
a prés alatt mivé lett.

Elbukva vagy győzve a harcunk,
nem adtunk fel semmit se önként,
mindegy most már akárhogy történt,
ami megtörtént, abba kell belehalnunk.

Péntek Imre

Kancsít a káosz

Az ember néha nyugtalan,
és minden útja úttalan,
indulna, futna már megint,
önáltatása nem segít...

Egész valója nem való,
lova csak festett hintaló,
annak nyergében didereg,
mint egy becsapott kisgyerek.

Tudja, hogy magért felel,
nem dolgozik, ha elhever,
ő a kalapács és a szög,
az ütésbe fájón belenyög.

Az ember néha nem komoly,
vérében semmi alkohol,
mégis mindent szálakra bont,
s vihorászik, mint a bolond.

Keríti, mert ilyen a kor,
szabadulna béklyóiból –
Fojtogatja a szeretet,
kötözik iszamós kötelek.

Száján kicsorbul az ima,
nem felel senki szavaira,
s mennyet, poklot egyként megátkoz...
Kancsít rá a szomorú káosz.

Nem emlékezni

Minden megesett, ami eshetett;
a mesének végre vége van.
A földre bukni hangtalan,
magunknak sem bocsátva meg.

Ó zöld szemek és kék szemek!
Hulltam belétek boldogan;
akinek két hazája (háza) van,
annak már többje nem lehet.

De most a tudás rám szakad,
lassanként hétrét görnyedek
az iszonyatos súly alatt.

Mert csábított az ölmeleg,
becézgetés, kitárt karok
– nem emlékezni volna jobb...

Egy kommunista halálhírére

Hát, elvtárs, ennyi volt a lét –
ezt nem az osztály, nem a Párt,
Teremtőd szabta ki rád...
Tisztes idő, hetvenhat év.

Szolgáltad eszméd, hű cseléd,
viselted, bár divatja vált,
Szverdlovszkban rád szabott ruhád,
vállalva bűnét, szégyenét...

Most már mindenre késő, késő –
nincs harc, csak nyugalom, a végső.
Ám tudom, ha szólítanak újra,

fegyelmezetten állsz a sorba.
A föld alatti munka vár ma itt:
szervezd a férgek mozgalmait!

Rózsa Endre

A tűz rapszodiája

*Csoóri Sándornak és Kósa Ferencnek,
az Ítélet és a Nincs idő című filmek alkotóinak ajánlom*

Hej, ti
százezer sejt-emeletnyi
fegyház-fatörzsek, cellafalak,
antracit rostok,
rácsok –

őrizzétek
sötétzárkáitokban,
kötve nyirokban
a lángot!

Egy tömlöcbe
gyömöszölve
mennyi szabadság
lobbanhat össze;

jelszó:
kitörés!

Minden börtön és
ez a vad
világ-kaszárnya
kongjon kiégve, fitogó
koromlakatot ütve magára –

a tűzbe vele!

Kriptaköveken is
átfúrja,
átveri magát,
kicsírázik

a tűz levele!
S szilajodnak
a lángok:

nem légből kapják;

fényből –
égből
harapják,
a szélből kiszaggatják,
rabságuk mélyeiről
magukkal cibálják elő

a szabadságot!

S mert tűz
a tűz:
sohasem ég meg!
Belefogódnak sikolyok,
sziszegő pengeélek,
tündöklő,
okos okok,
szép veszélyek!

Már mindenütt
felszáll
a füst.

A sötétben
a tűz füve sarjad.

Gyönyörbe az érett
asszonyok és
gyümölcsbe merülnek
a gallyak.

A kisfiú
a tüzet szereti,
csigabiga dallal
csöpp szarvait
élesztgeti.
A kislány:
Macska,
dorombol neki.

Ég
a költőben,
ezért hirdeti:
pusztuljanak
ellenségei!

Őrizzétek csak
hét zár alatt
lekötözve
a lángot,

hej, ti

százezer sejt-emeletnyi
fegyház-fatörzsek, cellafalak,
antracit rostok,
rácsok!

Utassy József

Van egy világ

Csörgőre húzva hajnalunk,
sörhab csipkézi éjszakánk:
van egy világ itt általunk!
S honunk helyett egy félhazánk.

Kerekíti a telehold
szemünk esteledő tavát.
Miasszonyunk, szomorúfűz
tükrözteti ott szép magát.

És testet ölt a szerelem,
mert nem égi bútor az ágy!
Mégis, miként ha fellegen
vonulnának az éjszakák.

Ifjúság, mint sólyommadár

Jaj, Te! akinek olyan hosszú
haja nőtt, mint a fűzfavessző!
Miről merengsz úgy, hova tűnődsz,
hogy párodnak is, ki veled időz,
ökörnyálat húz kontyából az ősz?

Vallasd meg inkább öklödet, szóljon:
vissza miért nem suhog rá sólyom,
e kezes állat már hozzád se hű?!
S tudod-e azt, te Dávid-erejű,
hogy nem kesztyűd, nem is a keselyű:

te ijesztetted világgá, kóbor!
Mert ezüst rablánc csörög csuklódon.

Vasy Géza

Pályakezdés és pályái

Negyven éve jelent meg az Elérhetetlen föld című antológia

Az 1960-as évek végén, hosszabb szünet után az akkori, központilag vezérelt irodalmi élet szerkesztősegei, könyvkiadói végre felfigyeltek a nagy számban jelentkezni próbáló tehetséges irodalmárookra, s kezdtek az ő írásaikból antológiákat, majd önálló könyveket is kiadni. Még el sem kezdődött ez a folyamat, sőt ennek éppen egyik előkészítőjeként kell azt számon tartanunk, hogy 1965 táján a budapesti bölcsészkaron az írogató diákokból összeállt egy csapat, és szerette volna, ha a saját maguk által szerkesztett antológiában bemutatkozhatnának. Az irodalompolitika hatalmasságai megdöbbenek ezen az 1948 óta példátlanul számító ötleten, s mindenképpen gátolták, hogy a könyv megszülethessen. Végül aztán 1969 decemberére jelenhetett meg az *Elérhetetlen föld*, kilenc költő antológiája, de nem valamelyik kiadónál, hanem – Darvas József elnöknek köszönhetően – az Írószövetség gondozásában. A kötet nagy feltűnést keltett az egyetemisták és az írók körében, a kulturális politika azonban a későbbiekben is inkább gátolta, mintsem segítette volna e szerzők útját. Mégis mindannyian szerves részeivé váltak a kortárs irodalomnak, antológiájuk pedig már az irodalomtörténet kiiktathatatlan része.

A negyven évvel ezelőtti indulásra emlékezve kilenc miniszter kísérelte meg bemutatni ezúttal kizárólag költői pályáivüket. Máskor szót illene ejteni többük prózaírói (Győri László, Konczek József, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János), drámaszerzői (Mezey Katalin, Oláh János), gyermekirodalmi (Győri László, Kiss Benedek, Mezey Katalin, Rózsa Endre, Utassy József), történészi (Kovács István), műfordítói (Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Mezey Katalin, Rózsa Endre), kritikusai, publicisztikai, szerkesztői munkásságáról, közéleti szerepvállalásáról.

Győri László (1942)

Győri László már a *Kilencek antológiájának* megjelenése előtti évben önálló kötettel tudott jelentkezni. *Ez a vers eladó* – hirdette önmagát a harsány kötet cím, s megértőnek, elfogadónak bizonyult a korabeli fogadtatás is. Legfeljebb a kötet kócoságát, túlzásait, egyenetlenségét kifogásolták a szigorúbbak, ám ez természetes a pályakezdőknél.

A korai versekben a költői világ lényegi összetevői a fiatalság, a proletárság és a forradalmárság tudata voltak. Néhány év múltával ezek helyét fokozatosan átvette a felnőttég, az értelmiségi sors és a létértelmezés eszme- és motívumköre. Felnőtté vált a költő, s a világot már nem annyira az eszmék ideáikörében szemlélte, hanem az ideák és a ta-

pasztalati anyag kettős fénytöréséből. Ez a szemléletmódosulás szükségszerűen vezetett a létértelmező magatartáshoz, amely további köteteiben egyre teljesebbé vált.

A valóság általa belátható képét a költő mindig kritikával szemlélte, de míg kezdetben megsemmisítő szándékú volt, mert abból indult ki, hogy ami rossz, az felszámolható, később fokozatosan ironikussá vált ez a kritikus látásmód annak a felismerésnek a hatására, hogy a kitzűzött cél megközelítése inkább csak a tudatban lehetséges, nem pedig a történő valóságban.

A létértelmező költészetet még a hetvenes években is hivatalos gyanakvás övezte, mert a közösségi embereszménnyel szembeállónak gondolták. Az egyéni és a közösségi kapcsolatában azonban sokféle árnyalat, fokozat lehetséges bárkiben, s így a költészetben is. Győri László akkor is közösségi lény lenne, ha a világ végén lakna. S ez a személyiségvonás sugárzik verseiből is. Ezt tanúsítja a válogatott versek könyve. Ennek különös címe van: *Bizonyos értelemben*. Arra is utalhat ez, hogy a sok költő között azért én is itt vagyok, még ha sokszor el is feledkeznek rólam. Tágabban pedig arra utal, hogy a költői szerep már régóta nem olyan kiemelt jelentőségű, mint volt akár fél évszázada, ám bizonyos értelemben mégis léteznek, s vagyunk mi, költők. Vonatkoztatható e cím a személyiségre, amely soha nem lehet azonos a versekben megszólaló lírai énnel. A versek nemcsak személyiséget mutatnak meg, nemcsak világszemléletet, hanem valamennyire magát a világot is elének tárják. Ez nem maga a világ, hanem a világ – bizonyos értelemben, bizonyos nézőpontból. S a létezés maga olyannyira összetett, hogy bármit is gondolunk, mondunk róla, az soha nem lehet a teljes igazság. S ezt a világszemléletet, ezt a helyzettudatot fejezi ki Győri László költészete az ezredfordulón.

Ő soha nem az idill költője, bár a létezés számára is szépnek gondolható – bizonyos értelemben. Leggyakrabban azonban groteszk vagy tragikus helyzetek túlélését, magát a megmaradást látjuk szépnek. A létértelmezés fő képzetkörei a természet, az idő és maga az élet. Hol az egyik, hol a másik vonatkozás a hangsúlyosabb, de mindig ott sejlik körülötte az egész. Elősegíti ezt a versek földközeli tárgyiassága és mégis jelképi ereje. Mindez olyan filozofikus szemlélettel párosul, amely valós összefüggéseiben látja a személyiséget, amiként az a történelemben és önmagába zártan is létezik. Így mutatkozhat maga az élet – dacára az egyén pusztulásának – örök értékeknek.

Kiss Benedek (1943)

Kiss Benedek költői indulása a szerencsésebbek közül való. A Kilenceké mellett egy másik antológiában is bemutatkozott, majd megjelent *Gazdátlan évszak* című kötete (1970), s ez már akkor is figyelmet keltett. Utólag, már történelminek mondható távlatból pedig egyértelmű, hogy a nemzedék pályát nyitó kötetei közül az egyik legerősebb az övé. Mint legközvetlenebb társai, ő is azzal a tudattal, azzal a hitvallással kezdett írni, hogy a költőnek ma is küldetése van, ha nem is úgy, mint régebben, de a saját fájdalom

ma mellett a közösségét, az emberiségét továbbra is el kell dalolnia, s oly módon, hogy az megérthető, befogadható legyen. Poétikai szempontból ez hagyományhoz közelebb megformálást, nyelvhasználatot jelent. Mégsem csupán megőrzésről van szó, hanem emlékéllátásról s megújulásról is. Az ő nemzedéke az utolsó, amelynek még tapasztalata lehetett arról a hagyományos paraszti-kézműves világról, amely szinte nyomtalanul eltűnt az ezredvégre, szokásaival, erkölcsseivel, kultúrájával együtt múzeumokba és lexikonokba szorulva. Az irodalomban mégis eleven maradhatott, s örökre emlékeztethet arra a létszemléletre, amelyet minél előbb jó lenne feleleveníteni. Nemcsak környezet-, hanem személyiségvédőnek is mondanám ezt a magatartást, amelyik takarékosan bánik a Föld adományaival, amelyik örülni tud egy kenyérdarabkának, a napfénynek, embertársainak is. Ez a szemlélet a múlt század második felében egyre inkább maradinak látszott, az ezredforduló azonban bizonyítja, hogy nélkülözhetetlenül szükség van rá. S bizony nem csupán a természetszemléletben, hanem a történelemfelfogásban is. A marxizmus szerint a múltat végképp el kellett volna törölni. Ma már tudjuk, Kiss Benedek ifjan is tudta, hogy a múlt értékekkel, különösen erkölcsiakkal telített, s ezek nélkülözhetetlenek.

Az ifjúkor lobogása, a férfikor higgadt cselekvésvágya, az őszikék-korszak bölcs derűje alapján ugyan akár három nagyobb szakaszra is bonthatjuk Kiss Benedek életművét, mégis a lényegi azonosság a meghatározó. A legutóbbi évtized gazdag termése teszi igazán beláthatóvá ezt. A természet és ezzel kapcsolatban az évszakok kezdettől fogva jelentős szerepet játszottak ebben a költészetben. Az évtizedek során ez a szerep annyiban módosult, hogy az életörömmel is telített természetszeretet harsogó jellege egyre inkább meditatív, szemlélődővé formálódott. Az ifjúság halhatatlanság-képzetét egyre inkább a személyes lét bevezettségének tudata váltotta fel, s ezt színezik a fel-felbukkanó tavasz- és nyárpézetek. A rezignálttá vált életszeretet az indián nyár verseit hívja elő. A rezignációnak az elégikusság felel meg, s ebben nála nem a fájdalomosság a meghatározó, hanem a rezignációt fel is oldó életámulat. Kiss Benedeknek kezdettől egyik kedves műfaja a dal, s a dalszerűség általánosabban is jellemzi őt. Gyakorta dalolóak az indián nyár versei is. Legjelentősebb verseiben a látvány és a látomás, a tárgyiasság és a szimbolikusság, a mítoszi jelleg lehetőleg egységét valószínűsíti meg. S mindezt úgy, hogy a természetről, a szeretetről, a szerelemtől, a családról, a hitről, az életről és az elmúlásról szól oly módon, hogy mindannyiunkat képes megszólítani.

Koncsek József (1942)

E költő-rajban a legkülönösebb sorsban neki lett része. Az első, sőt a második antológia sem volt elegendő ahhoz, hogy valamelyik állami kiadó szóba álljon vele, így első kötetei csak 1986-ban és a következő évben, tehát nagy késéssel jelenhettek meg, pedig semmi sem indokolta ezt. Így aztán kötetei, az újabbak is, valamiféle módon válogatott

gyűjtemények. Az a különös, hogy ez egyáltalán nem zavaró, a negyven éve és a közel-múltban írott versek testvériesen megférnek egymással, a szemléletben, a versformálásban, a nyelvhasználatban lényegi elmozdulások nincsenek. Nyilvánvalóan azért, mert az önálló élményvilág és annak szemlélete kezdettől fogva adott.

A falusias-kisvárosi gyermek- és ifjúkor a felnevelődést és a természetélményt, valamint azt a hozzájuk tapadó életérzést őrizte meg, amelyet boldogságigénynek nevezhetnénk. A természet képét a béke, a tisztaság, a harmónia hatja át. Nem ellensége, s nem is barátja az embernek, mert az ember maga egy vele, nélküle elképzelhetetlen a léte. Ebben a költői szemléletben a természetnek és az embernek csak együtt, egymáshoz viszonyítva van értelme, egyik sem létező a másik nélkül. Szinte nincs is a költőnek olyan motívuma, élményköre, amelyhez ne kapcsolódna a természetszemlélet. A gyermekkor elementárisan-ösztönösen a természetben létezett, s mivel ezt a világot a családtagok segítségével ismerhette meg, maga a család is ebben a világban jelent meg. Élet és halál a természet részévé tesz bennünket, s így természetes, hogy a történelemszemlélet is kapcsolódik ehhez a világfelfogáshoz.

Konczek Józsefnek szinte minden verse természetvers is. Ezek sorát nemcsak a boldogságigény táji képekbe és azok történéseibe rejtett áramlása hatja át, hanem egy közvetlenebb boldogságvarázs is, ahol a természet varázsolja az embert, s az ember is a természetet. A kifejezhetetlen megsejtése, a visszaadhatatlan megfogalmazásának igénye hatja át a költői világképet.

A többfelé meglett felnevelő szülőföld, a felnőttkor többfelé volt otthona tágasság és a megkötöttség élményét adja, egyszerre azt is, hogy magyar, s azt is, hogy ember vagyok. A költő felfogása szerint a mi dolgunk a földön a munka, az élet küzdelem, ám ennek értelme a boldogság, s ebbe az életnek akármely tartós értéke beletartozik. S ha ezekből valami megvalósul, az már ünnep, a szép emberi létezés birodalma. Munka a versírás, s ennek eredménye ugyanúgy boldogsággal tölthet el, mint a természetélmény, a gyermekkor, a felnevelő család felidézése, a szerelem vagy akár a játék. Konczek József költőként is játszani tud s szerető ember. Játszik a szóval, a ritmussal, a gondolattal, s a játék része az is, hogy sokfajta verstípust, szerkezetet használ. Ezek a nyelvi, ritmikai játékok többnyire derűsek maradnak, ám számos esetben hirtelen átfordulnak halálosan komoly dologgá, a létezés összetettségét szemléltetve ezzel is.

Kovács István (1945)

Mint nem egy nemzedéktársának, neki sem lehetett emléke sem az édesapjáról, aki meghalt a második világháborúban, mielőtt fia megszülethetett volna. Édesanyja csak iskoláskorára tudta magához venni, s e szülőhiánnyal is magyarázható a félelem élményköre a verseiben. Korán kibontakozó történelemélményét 1956 forradalma, majd az 1848-as szabadságharc iránti érdeklődés erősítette, ez vezette el a

történelem mellett a lengyel nyelv és kultúra tanulmányozásához, majd a műfordítói és tudósi bemutatkozásához.

A tudósnak tárgyilagosnak kell lennie, de a költő Kovács István sem szereti az érzelmességet. Alig jellemzi őt az életrajziasság, a közvetlen vallomásosság. Legszemélyesebb élményeit is tárgyiasítja. Fő témaköre a történelemben élő ember, akit a vereségek, pusztulások sora vesz körül. Erre mind a magyar, mind a lengyel sorsban számos példát találhatott. Régebbi irodalmunkban a történelemszemléletet minden balsors ellenére a csakazértis reménye hatotta át. A huszadik század történései azonban azt fejezik ki, hogy nincs történelmi igazság, de létezik totális pusztulás. A Rossz hatalma már nem egy-egy személyre, népcsoportra terjed ki, hanem egyetemessé válik a szabadság, az igazság hiánya. Így már nem az eszmények korlátozottsága a meghatározó, hanem az etikus lét, sőt a pusztuló lét is veszélyeztetetté válik. E felismeréshez eljutva a költő megpróbálja az egész emberiség-történelmet mintegy kívülről, nem-emberi nézőpontból is szemlélni. Így válik etikailag megítélhetővé az a történelem, amely nem a lét érdekeit figyelembe véve zajlik.

Ez az összetett nézőpont szükségképpen módosítja azt a hős-képzetet, amely a legelső versekben jelent meg. Az ember így nem hős, hanem áldozat, nemzedékről nemzedékre. A Krisztus-motívum, a kereszténység jelképei nem csupán a kulturális örökség részei ebben a költői világban. Az ember sorsa az áldozattá válás, mégis mindez abban az ég és föld közötti téridőben történik meg, amelyet nem csupán a történelem tragikumai és a történelmen túli világegyetem rideg, kozmikus közönye hat át, hanem a határolt létnek a végtelenséget ostromló fensége is, az isteni elem a földi halandóban. Ez az ember sokat tud vagy vél tudni, mindenekelőtt saját korlátozottságáról, ezért oly erős benne a félelem, ugyanakkor még sok mindent szeretne tudni, s ezért annyi benne a kérdés. A földön járva és a földbe jutva is az ég felé törekszik jobbik énjé.

E gazdagodó és komoruló költői világban módosult a költői szerep felfogása is. A költő nem vátesz, nem próféta, de nem is személytelen szemlélő, inkább olyan látó, aki a lényegre tekintve csak abban különbözik az átlagembertől, hogy könnyörtelenül végiggondolja a neki szegeződő kérdéseket, s eszmélkedésének eredményeit művekbe foglalja. Így lesz a költészet is cselekvés, emberi tett a rossz erők ellen.

A korai versek szabályosságát és zeneiségét a szabadvershez közelítő, kötetlenebb versbeszéd és szerkezet váltotta fel. Fokozatosan eltűnt a versek artistikus jellege, s átadta a helyét a töredezettségnek, az enigmatikusságnak, a prózaversnek. Ha megbomlottak, és helyreállíthatatlannak mutatkoznak a normális kapcsolatok az ember és a világ, az ég és a föld között, ha nincs többé Egész, akkor a vers sem fejezheti ki a teljességet: meg ugyan nem szüntetheti, de a felmutatással és a kimondással segíthet feloldani a létezés drámáját.

Mezey Katalin (1943)

A tisztaság, a fiatalság és a teljességvágy sugárzik Mezey Katalin első kötetének verseiből, s mindez harcosszántsággal átszőve. Mint antológiai társai, ő sem azért vállalta a társadalmi küldetést is kereső költőszerepet, hogy megfeleljen a kor kívánalmainak. A halálos harcnál jobban illett hozzá a szabadság olajága, s egyik első nagy életproblémája abból fakadt, hogy a társadalmi cselekvés lehetőségét folyamatosan és több szinten is korlátozottan kellett látnia. Az ifúságnak sem az elmúlásától, hanem eszmeiségének elvesztésétől féltette önmagát és nemzedékét is.

Már kezdetben kereső és kísérletező alkotó volt nyelvi-poétikai értelemben is. Többféle verstípust dolgozott ki, kereste a létezés összetettségének számára leginkább megfelelő kifejezési módját. Kezdetből azok közé tartozik ő is, akik a személyiséget a közösségektől, a történetfilozófiát a létfilozófiától elválaszthatatlannak tartják. Szemlélete fokozatosan átalakult. A hagyományosabb forradalmárszerep elmosódott, s helyébe a reformer, a megőrző ember került. Széchenyi István vált példaképpé. A költő a társadalom és az egyének sok konfliktusát látva is megmaradt cselekvésre buzdító, de közben mindent kijózanodva szemlél. Nem esetleg túlzó, egykori álmait kéri számon, sőt magatartása nem számonkérő, nem tragikus hangoltságú, mint több kortársáé. A normális, alkotó hétköznapokat szeretné közénk hozni végérvényesen, a rettegés nélküli, tevékeny életet. Ez az eszmény, ez a morál, ez a megvalósítást kereső magatartás teszi gondolatilag is gazdaggá ezt a lírát.

Ha az emberi létezés nagy színtereit nézzük, amelyeket leginkább magánéletnek és közéletnek szoktak nevezni, e lírában idővel a magánélet vált fő szólamává. De legyünk körültekintőek. Magánélet-e csupán egy háromgyerekes család és ezen belül egy családanya, később sokunokás nagymama mindennapi élete a maga sok, aprónak, jelentéktelennek tűnő mozzanatával az ezredvég és az új évszázad Magyarországon? Bizony, soha nem csak az. S a családi élet középpontba állítása is feladatvállalás, programadás, mint annak idején Petőfi Sándornál. Hiszen társadalmunk egyik legbizonytalanabb és legkényesebb színterévé vált ebben az időben a család, amelynek felbomlasztása a társadalom önpusztításának radikális formája, s ez ellen cselekedni a művészet eszközeivel is célszerű.

Mezey Katalin érett költészetét olyan szemlélet mozgatja, amely a hétköznapok kisvilágát, az apró tényeket és az emberiségtörténelmet rétegezi egymásra oly módon, hogy mindegyikben ott vibrál egyrészt a létezés és az elmúlás, másrészt a biológiai lét, az életvegetáció és a tudatos, filozófiai igényű lét feszültsége. A legelemibb és mégis legkevésbé megválaszolható kérdéseket vetik fel a művek, a tapasztalat és az ész erőfeszítéseit egyaránt felhasználva. A kétely, a lehetséges filozófiai válaszok bizonytalansága azonban nem semmisíti meg az emberi élet

fontosságát, s ez minden egyes létező minden egyes napját jelentésselivé képes formálni. A filozófiát költészetté lehet varázsolni, s az élet lényegét is.

Mezey Katalin költészete a jelen időben is őrzi sajátosságait: tárgyiasan intellektuális jellegét, valamint a közösségeiben otthonra lelő ép személyiség ideáját. A korábbi évek keresése, készülődése után meghatározóvá vált az istenhit. Nem ájtatosan, hanem szemérmesen, nem feledkezve el a bennünket körülvevő valóságos világról, az isten meghalt tézisééről és annak hatásáról. Nem ódai vagy himnikus, hanem elégikus e versek hangvétele. Az egyre több élettapasztalat egyre megértőbbé tett, s a világ és lakói elleni ifjúkori lázadást egyre határozottabban a szeretet, a megértés etikai parancsa váltotta fel.

Oláh János (1942)

Az Elérhetetlen föld Oláh János verse, ez lett az antológia címadója. E költemény emlékezés és azonosulás, összeköti a gyermekkor elsüllyedő, de még eleven élményvilágát a férfikor lehetséges sorsával. Nem megtagad, hanem rezignáltan reménykedik: az örökké áramló történelmi-természeti időfolyamban a folytathatóságot hirdeti. E szemléleti kezdőpont igen hamar s végérvényesnek mutatkozóan elkomorult. Erről nagykompozíciói és versminiatűrjei tudósítottak a leginkább. E versek azt sugallják, hogy mindent ki kell bírni, s bár a költő nem poklokat szeretne járni, hanem élni a maga normális életét, eközben mindegyre a pokol bugyraiban találja magát. Például az idegenség, a felismerhetetlenség karneváli kavargású Szarka-városában, ahol abszolúttá nő a szemléletek és a nemzedékek közötti kapcsolatok hiánya. A filozófiai szkepticizmus a kilátástalanság szorításában nemegyszer pesszimizmusba csap át, szinte fizikailag is érezve és érzékeltetve a létezés kínjait. A költő az adott társadalomban kiszolgáltatottnak, „szellemi száműzetésbe kényszerült magánszemélynek” érezte magát, s ezt a tapasztalati anyagot formálta költészetté.

A hosszú verseknek csak formálisan ellentéte a töredék, a versmorzsa, a miniatűr. Ezekben csak a fő gondolat jelenik meg, s a közlés a költői alakítás minimumával jár együtt. Egy újabb verstípusa az imitáció. Ez stílust, magatartást s akár egyetlen alkotót is megidézhet. Az Oláh János által amúgy kritikusan szemlélt hagyományhoz való fordulás ezekben az esetekben értéket felmutató, hiszen az értékbizonytalanság léthelyzetében azt idézi fel a múltból, ami vitathatatlannak bizonyult, nemzedékek sorának adott életerőt.

Az életszemléletet átható szkepszis, rezignáció, pesszimizmus olyan közlésmódot alakított ki, amely hangoltságában szenvedélytelen, poétikailag pedig díszítéstelen, szinte eszköztelen. A szenvedélytelenségen ne kiegészítést értsünk, hanem azt a Nagy László-i értelemben „földrengés arcot”, amelynek mosolya alig van,

s amelyik már a földrengés tényének is inkább csak úgy tulajdonít jelentőséget, hogy lekicsinyíti: ez a világ rendje, ez jut sorsul az embernek. Ez a szkepszis nem megbénít, hanem gondolkodásra serkent, hiszen maga is folyamatosan gondolkodik. Két nyomatékos verstípust alakítva ki: a kérdező-kifejtő meditatív és a tanító-kijelentőt. Az előbbi mintái a drámai monológok és a filozófiai szabadversek. Az utóbbiak a felvilágosodás korának tanító-oktató, ismereteket közlő verseire utalnak vissza, illetve a példázatos történetekre, mesékre. Mindezeket természetesen az ezredforduló világához alkalmazva, s így többszörösen is újszerű hatást keltve abban a korban, amelyben az uralkodó közfelfogás szerint az irodalomnak nem feladata az emberiség „felvilágosítása”.

A klasszicizmus korát a romantika követte, ám Oláh Jánostól idegen mindkét tendencia bármiféle mai változata. De magára a korszakra sem jellemző a mérték-tartó szabályosság vagy a romantikus szertelenség s az az etikus magatartás sem, amely ezeket áthatja. E szürkeségben, ebben a szétszórtságban kell a költőnek kifejeznie a kifejezhetlent.

Péntek Imre (1942)

Már a költőcsoport bemutatkozó antológiájában feltűnt, hogy Péntek Imre másféle vershagyományokhoz és látásmódokhoz kötődik, mint társai. Őt kezdetől az ironikus látásmód jellemezte, a groteszkhez, a nyelvi humor szokatlanabb változataihoz vonzódott. A hatvanas években ez még újszerűnek bizonyult, a radikálisabb groteszket különösen a lírában fogadta idegenkedés, pedig a groteszk ugyanannak a léthelyzetnek volt a következménye, amelyik a többieknél rezignált elégtelenségben mutatkozott meg. Az új nemzedéknek is be kellett volna illeszkednie a világ rendjébe, de ez nem volt lehetséges. A hivatalos rend ugyanis nem volt más, mint álcázott rendtelenség, s ezt fejezhette ki a groteszk. Maga a beilleszkedés pedig jobbára csak egy várakozási listára való felkerülést jelentett, nem a cselekvés lehetőségét, hanem a helyeslő bólogatást. A Kilencek közül a legradikálisabb költői eszközökkel ezt Péntek Imre fejezte ki. Felismerte azt is, hogy az emberek döntő többsége másként gondolkozik, mint ő. Nem lázad, hanem ebbe a rendnek álcázott összeviesszaságba szeretne beépülni, miként az általában s minden időben jellemzi az emberiséget. Ő ennek a magatartásnak a veszélyeire próbált figyelmeztetni, ezért nevezte el költészetét „édesség anti-reklámnak”. Ez a második kötet címe volt, de akár ma is választható lenne, hiszen a kort s a költői szándékot egyaránt kifejezi.

A groteszk szemléletű versnek már a pálya kezdetén kialakult egy olyan típusa, amelyikben a nyelvi-képi leleményesség a meghatározó, nemegyszer a vers szerkezetét is elrejtő módon. Később az a típus erősödött meg, amelyikben nem a

részletek kavargó és egyaránt groteszk egymásmellettségéből következik a világ ilyenemű volta, hanem magának a világegésznek a groteszksége a kiindulópont, s ez szerveződik tárgyiasan visszafogott közlésformává. Van verseinek egy olyan csoportja is, amelyben elemi nyelvi-nyelvtani szinten is meghatározó a groteszk. Logikus ez is, hiszen ha a világ rendje álcázott rendetlenségnek bizonyult, akkor talán ezzel párhuzamos a nyelv rendje is.

A neoavantgárdnak, posztmodernnek is nevezhető tendenciák mellett, s részben azok közé épülve, a nagyfokú formai fegyelem is jellemzi Péntek Imrét. Kötetnyi szonettet írt már, korántsem lazítva fel a klasszikus verstípust, amelynek fegyelmezettsége rendre összefoglaló érvényű alkotásokra ösztönzi. Ezekben olykor áthidalhatónak látszik a bejárhatatlannak mutakozó távolság az eszme és a valóság, az idill és a groteszk, az édeniség és az abszurditás között.

A költői pálya következetes egységét akár a kötetcímek is szemléltethetik: *Éjjéli pályaudvar*, *Édesség anti-reklám Lemondóka*, *Holt verseny*, *Kényszer&képzetek*, *Vi(g)aszkereskedés*, *Félrebeszéd*. Mivel a negyedik kötettől mindegyik az utóbbi két évtizedből való, már e címek, méginkább a versek alapján megállapítható, hogy Péntek Imre költői világa lényegében nem változott, 1990 táján sem vált nivan ábrándozóvá, s azóta is egyszerre látja létünk színét és fonákját, a lemondást, a kényszert, a képzeteket, a viasz-vigaszt, a félrebeszédet. Itt valóban *holt verseny* van: se győzni, se veszíteni nem lehet igazán. A radikálisnak gondolt történelmi változások reklámfogássá váltak, s az elképzelt jövő helyett a múlt folytatódik.

Rózsa Endre (1941–1995)

A költő első maradandó verssikereit *Az elsüllyedt csatatér*, a *történelemszünet* szemléletes vízióival aratta, személyes és nemzedéki korélményt is kifejezve. Részre volt ebben a forradalmias indulat és a merevvé konszolidálódott kor feszültségének, még inkább annak, amit ez hatásosan érzékeltetett: az eszményrendszer és a valóság ütközésének. Mind több tapasztalat birtokában ez az ütközés már nem volt csupán életkori és korszakbeli sajátosságokkal magyarázható, s a meg nem felelések állandósága lét- és történelemértelmezést meghatározó tényre vált.

Ebben a léthelyzetben különösen fontos a tudat ellenállóereje. Rózsa Endre költői eljárása ennek megszilárdításában magának a tudatosságnak a középpontba állítása, a pontos analízis képességének elmélyítése és alkalmazása. Az érzelmi és gondolati menekülés sokféle lehetősége e módszert alkalmazva kirekesztődik, s a szembenézés válik meghatározóvá. Így be kell látni a lét és létet értelmező tudat korlátozottságát, ugyanakkor továbbra is számolni lehet a lét és a tudat által vezérelt képzelet határtalanságával. Gondolati költészet keletkezik így: a gondolat költői megformáltsága és a költőiség gondolatisága szüntelenül egymásra utal. A

gondolat a versben képpé varázsolódik, a kép gondolatra mutat, olykor példázat-szerűen. A képes beszéd, a parabola, a paradoxon válik jellegzetes kifejezésmóddá.

A tudatosság egyik jellegzetes megnyilvánulási módja az idődimenzióknak és különböző rétegeinek érvényesítése, egy második az intellektuális képesség következetes alkalmazása, s egy harmadik az értékeknek és hiányuknak párhuzamos és ellentétes felmutatása-elemzése. A legfőbb értékek e költészetben is a tartalmas élethez kötődnek, s olyan meghatározó motívumkörökben mutatkoznak meg, mint a gyermekkor, a természet, a szerelem, a barátság, a kisközösségek köre, a nemzet, az emberiség, a költészet maga. Mindezeknek jelenbeli vonatkozásai mellett vannak múltbeli kötődéseik a pozitív személyes és a hagyományozódó emlékek révén, és jövőbeliek a lehetőségek birodalmára utalóan. A legfőbb értékhiány nem magának a létnek az elemi fenyegetettsége, végessége, hanem a születés és a halál közé zárt szakasznak a korlátozottsága, kifosztódása-kifosztottsága. Pályanyitó élmény is volt már, ám a lázadás helyét mindinkább a rezignáció foglalta el. S 1983 után ezt komorította tovább a súlyos betegség, a korán felsejlő halál.

Az értékek hiányát, az elmúlás folyamatszerűségét az irónia, az önirónia, a groteszk, a gúny, a satirikusság fejezi ki hol részlelemként, hol egész művet meghatározóan. Ám bármi is válik nyomatékká egy-egy versben, e líra egészét a költői személyiség kiegyensúlyozottsága jellemzi. Idillt ritkán kínálhat ez a középút, hiszen az egyre elérhetetlenebbnek bizonyul, de az értékek körének tudása, birtoklása a személyiséget védő bástya.

A kiegyensúlyozottság megmutatkozik a megformálás klasszicizáló jellegében is. Rózsa Endre életműve a poeta doctusé. Elementáris a vonzódás a kötöttebb formákhoz és ritmusokhoz, a látszatra bonyolultabb, áttetsző tisztasághoz. A klasszicizálás a világlépet is szervező elvvé vált, költészete pedig klasszikus értéké.

Utassy József (1941)

A Kilencek költőcsoportjából s talán egész nemzedékéből a legismertebb igen hamar Utassy József lett. Verseit szavalták, megzenésítették, s a *Zúg március*, mivel Petőfi szellemét, követeléseit gyűjtő hatásával is megidézte, nemcsak a nemzedék jelszavává, hanem tiltottá is vált. Pedig csak azt kérte számon a hatvanas éveken ez a mű, amit az hirdetett. A „szabadság, szerelem” eszme- és motívumköre szervezi Utassy József költői világképét is. Az adott valóságot nem tekintette soha a szabadság birodalmának, de a történelmi távlatú lehetőségről sem mondott le.

Már első kötete öntörvényű világot mutatott fel, amelyben poétikailag a látomásos és a tárgyias költészetet békítette össze. Milyen módon? Az ő lírája alapvetően

racionális. Ezzel függ össze kikiáltó, megnevező jellege. Nem megismerhetetlennek, rejtélyesnek tartja a világot, hanem beláthatónak és megérthetőnek, ahol a jelenség és a lényeg, a kép és a jelentés közötti út bejárható. Viszont ez a világ a drámaisággal telített huszadik század világa, s benne nemcsak a magyarság, hanem a költő családi és egyéni életútja is sűrítetten mutatja fel a kiélezetten drámai helyzeteket. Ezt a léthelyzetet kell néven nevezni és közhírré tenni, kikiáltani.

Első kötetének fiatalos ragyogása hamar elkomorult, ám kedélyének természetes hullámmozgása kíséri végig a pályán. Pozitív és negatív pólus, értékes és értéktelen, igen és nem kezdettől együtt szólalt meg ebben a költészetben. A szülőfalu, Bükk-szenterzsébet világháborús árvájából lett a *csillagok árvája*, aki a csillagokról zuhan a pokolba, s a *pokolból jövet* látja, hogy az elérhetetlen föld nem elérhetetlen, hanem éppen: *ragadozó*. Mindazonáltal hatvanévesen is a *Tűzek tüze* dobogtatta és lobogtatta költészetét, miként az összegyűjtött versek kötetének címe sugallja.

Legáltalánosabb műfaja a dal, hol derűsebb, hol drámai feszültséggel telített változatban. Az utóbbiak bizonyítják, hogy a dal, az ének számára nem menekülés, hanem helytállás. Költő-sorsát az írás keresztjére fölfeszülve gondolja el. Megváltó és megváltott egyszerre, s így olyan versek sora születik, amelyek a létezés legalapvetőbb kérdéseire adnak drámát kibontó és feloldó választ. Egyesek túlságosan hagyományos szemléletű és poétikájú költőnek tartják őt, pedig szemlélete és eszköztára összetett. Meglátja a dolgok, jelenségek színét és fonákját, a születőben az elmúlt, az elmúlóban a maradandót. Igazi polifónia ez, amelyet legszebben emberképe mutathat meg. Felfogása szerint az emberlét hármasságú: a személyiséglét, a magyarságlét és az emberiséglét hálórendszerében működő.

Az ember létének erre az összetettségére, a maga kicsinységében is hatalmas voltára két ősi szimbólummal szembesülve döbbenhet rá. Ezek a csillag és a tenger. Az ember a *csillagok árvája*, de *tengerlátó*, parányi, de mégis hatalmas. Végtelen, de mégis határolt. A percnyi lét, ez a határolt végtelenség tehát nemcsak tragikus, de fenséges is. Minden érték ezt növeli: a szerelem, a család, a barátság, az elődök erőt adó példája. Nincs külön kisvilág és nagyvilág, nincsenek külön köznapiságok és rendkívüliek, minden eggyé olvad az élet megismételhetetlen varázslatában, amely minden tragikum dacára nemcsak március ragyogásában jelenik meg, hanem az ősziidőben, sőt a téli didergésben is.

Kilencek – szüret Szent György-hegyen

Kovács Endre fotói

Buda Ferenc

Rövid dalok a japán középkorból

Haikukat én valamelyest korábban kezdtem el írni, mint fordítani. E – talán mondhatom így – *magyar haikuk* nagyrészt meg is jelentek. (Az itt olvashatókat közülük válogattam.)

Időközben, még az elmúlt évtized vége felé aztán a *Terebess Kiadó* jóvoltából arra is lehetőségem nyílt, hogy műfordíthassak a hagyományos japán költészet e miniatűr remekeiből. A latin betűkkel lejegyzett japán nyelvű versszövegek s az aprólékosan pontos nyersfordítások páros mankójára, továbbá az avatott szövegmagyarázatra támaszkodva (amely három így együtt bizvást ki is ad egy szellemi járókeretet) talán sikerült a gúzsbakötöttek magántáncát valahogy ellejtenem velük.

Utóbb a haikunál mindössze 14 szótaggal terjedelmesebb *tanka* elnevezésű rövid dallal is közelebbi ismeretségbe kerülhettem. Az ötsoros dal sajátos lüktetését a szótagszámok soronkénti váltakozása adja: 5-7-5-7-7. Rímek – akárcsak a haikunál – itt sincsenek. Gyakori a többjelentésű szavak használata. Ez különös belső távlatokat – ill. járatokat – nyit a versben, ám a műfordítót többnyire megoldhatatlan feladatok elé állítja. Az elő-előforduló rejtett szójátékok nem kevésbé. Csupán tetézi a lehetetlenségek égiszérő fáját, hogy a japán nyelv még a magyarnál, sőt a finnél is következetesebben kerül a mássalhangzók torlódását. Olyannyira, hogy csak nyílt szótagokat ismer (el). Ebből adódóan jóformán minden szó magánhangzóval végződik, ezért a japán mondatok gördülékenységét európai nyelveken – még a nem-indoeurópaiakon is – szinte képtelenség megvalósítani. (Mint amiképp a hosszú és rövid szótagok szabályos váltakozásán alapuló ritmus úgyszintén makacs fejfájást okozna egy japán nyelvre műfordítónak.) A főntebb említett járókeret a tankák esetében is rendelkezésemre állt, így nem mondhatam le az *impossibilité* üzöbe vételéről. Kaján félmosollyal tekintek vissza kísérletezésem folyamatára: mintha egy mozgássérült konokul s eltökélten azon igyekezne, hogy a macska-ügyességű dzsúdóbajnokot valamiképp sarokba szorítsa. (Még csak nem is a tamira.) E makacsságon kívül az „ellenfél” olykori engedékenységének is köszönhetem, hogy végül csak eleget tudtam tenni az elvállalt feladatnak. Tanka fordításaim néhányára – elkészültük után csaknem egy évtizeddel – egy szótárba csúsztatott s benne felejtett lapokon nemrég ráakadtam. Ezek a 10. században írt *Isze monogatari* („*Iszei történetek*”) betétdalai, összesen 25 darab. Hogy az eredeti hangzás legalább haloványan érzékelhető legyen, a legelsőnek a japán szövegét is ideírom:

*Kaszugano no
wakamuraszaki no
szurigoromo
Sinobu no midare
kagiri sirarezu.*

Ám a többi csupán magyarul:

1.

*Kaszuga-mező
gyöngyköles-gyökerével
festett ruhámon
Sinobu-minta – szívem
mélyén szerelem-örvény.*

2.

*Micsinokui
Sinobu-minta gyanánt
vajon ki miatt
örvénylik az én szívem?
Egyedül temiattad.*

3.

*Ébren se voltam,
el se aludtam, éjjel
így virrasztottam,
s most a tavaszi lassú
esőben derengek én.*

4.

*Engem ha szeretsz,
fű-benötte kunyhóban
hálsz velem, noha
kimonóinkat kell majd
földre leterítenünk.*

5.

*Tán egy másik hold
világol? S a tavasz sem
az, ami rég volt?
Egyedül csak én vagyok
szivemben változatlan.*

6.

*Bárcsak mélységes
álomba merülne el
őrállód, aki
az én titkos utamat
éjente elrekeszti!*

7.

*Mikor az úton
azt kérdezte: „mi ez itt,
talán igazgyöngy?” –
jobb lett volna harmatot
felelnem s harmattá válnom.*

8.

*Ahogy növekszik
a megtett út, mindinkább
visszahúz szívem.
Irigylem a habokat,
hisz ők visszatérhetnek.*

9.

*A sinanói
Aszama hegy ormáról
füst száll az égre.
Akad-e útonjáró,
aki ezt ne csodálná?*

10.

*Van feleségem –
mint a viselő ruhám,
közel áll hozzám.
Borongva eltűnődöm:
mily nagy utat megtettünk.*

11.

*A szurugai
Ucu hegy itt magaslik,
s bizony: e tájon
veled nem találkozom
sem ébren, sem álmomban.*

12.

*Fudzsi hegy csúcsa
évszakokat összeölt:
nyár derekán is
fehér hófoltok lepik,
akárha őzgida lenne.*

13.

*Ó, ha valóban
„fővárosi” a neved,
te dankasirály,
megtudakolom tőled:
él-e, hal-e kedvesem?*

14.

*Leszállt a vadlúd
Mijosino rizsföldjén,
ám a kereplő
hangjára kiáltozva
repülni fog tehozzád.*

15.

*A Mijosino
rizsföldjéről kiáltva
felém repülő
vadludat, amíg élek,
hogyan is feledhetném!*

16.

*Ha mérhetetlen
messzi is elvetődöm,
ne feledjetelek:
akár az égen a hold,
egyszer még visszatérek.*

17.

*A Muszasino
mezejét e mai nap
föl ne gyújtsátok:
itt rejtőzik kedvesem,
itt rejtőzöm magam is.*

18.

*Benned, te csalfa,
bár két kengyelt taposol,
még mindig bízom,
ám ha látlak, az is rossz,
s ha nem látlak, az is fáj.*

19.

*Ha fölkereslek,
panasz-szóval rontasz rám,
s ha nem – hát gyűlölsz.
Belepusztul az ember
az ilyen állapotba.*

20.

*Lennék bár inkább
selyemlepke hernyója,
mintsem epedjek
bármi röpke ideig
emésztő szerelemben.*

21.

*Mihelyt megvirrad,
azt a bárgyú kakast én
vízbe hajítom:
túlkorán kukorékolt,
elűzte kedvesemet.*

22.

*Ha ember volna
Kurihara aneha
sudár fenyője,
bízvást a fővárosba
ajándékul elvinném.*

23.

*Bárcsak nyílna egy
titkon végigjárható
ösvény tehozzád:
talán úgy kileshetném,
szíved mélyén mi lakik.*

24.

*Az együtt leélt
éveket ujjaimon
végigszámlálván
ráeszmélek: négyszer tíz!
S mily sebesen tovatúnt!*

25.

*Lám, negyven múlt el
már az esztendőkből is.
Számát ki sejtí,
hogyan nagy idő során
hányszor bújt a szívedhez...*

Buda Ferenc

Haikuk

(Üzenet)

I.

Parttól a partig
hullámot ver a vízben
hulló madártoll.

II.

Kézfejre csöppen
szívig égeti magát
kutyaszem könnye.

(Élet)

I.

Pillanat-létünk
pókfonal harmataként
fölszáll, aláhull.

II.

Kés az ökölben –
ölni tanulunk már ott:
az anyaölben.

(Történelem)

I.

Hangyaboly népe
tolong lüktető úton
tapogatózva.

II.

Mulandóságom
örökös jelenüknél
vajon többet ér?

III.

Homok tengere!
Patkót, zabolát elnyel,
lókoponyákat.

IV.

Jel a homokban –
bogárláb-metszette, hús
mikrobarázda.

(Rabság)

I.

Vastag, vértelen,
komor falak közt ülni:
mint szív a testben.

II.

Ebként szűkülünk
atomok s galaktikák
közé rekesztve.

III.

Repülni – hová?
Riadt madár kuporog
repedt tojáson.

IV.

Kenderkötélen
bronzharang hanykolódik.
Csak hangja szárnyal.

(Kényszerpálya)

Ölelni indul
két kezünk, s minduntalan
ölni érkezik.

(Szenilitás)

I.

Sejtés, felejtés
közt mézsfehér választút:
vak senkiföldje.

II.

Borul, sötétül:
beérik feketére
zöld halom, kék ég.

(Gyorsulás)

Szapura idő:
mily hamar letelik egy
gazemberöltő!

(Pesszimizmus)

I.

Istentől orzott
pézeid szétgurulnak.
Vak nyomorult vagy.

II.

Telem közelít
tollpuha, könyörtelen
hózuhogással.

III.

El-eltűnődöm
keserű csillag alatt:
mivégre éltem?

IV.

Elfogyunk lassan.
Rágcsálók szaporodnak
maradékunkon.

(Optimizmus)

I.

Gyér lámpafényben
szúnyogok gyülekeznek:
lesz társaságom.

II.

Szakadó zápor
tetőmon át becsurog –
tűzbiztos hajlék.

III.

Szorgos egerek
motoznak a kosárban.
Nincs gond kenyérre.

IV.

Szál tulipánnal
ujjaim melengetem –
füst nélkül lángol.

(Ha... I.)

Órjás ha volnék,
takaróznám felhőbe –
kicsiny maradtam.

*(Ha... II.)**(Dialógus)*

Piciny ha lennék,
Tücsök felelget
laknám lukas dióban –
    mozdonyzakatolásra:
túlnagyra nőttem.
tereferélünk.

G. Komoróczy Emőke

„Suhogó kések között születtem...”

Buda Ferenc költészetéről

(Mi híja még – Versek 1955–2005. Holnap Kiadó 2006)

„Afféle rezgő húr vagy membrán vagyok ég és föld, ember és világ, ember és ember között. Ezért ha magamban beszélek is, szavaimat úgy alakítom, mintha mások is hallgatnák, mintha mások is hallanák, hisz a hangszer teste, a rezonancia-szekrény nem egyéb, mint a közösség.”

Buda Ferenc költői pályája voltaképpen 1963-ban indult, *Füvek példája* című kötetének megjelenésével; holott ekkor már jelentős költészetet tudhatott maga mögött: 1956 óta országszerte ismerték nevét és verseit, legalábbis egyetemista körökben. A ragyogó kezdetet azonban a börtön és az elhallgattatás évei követték. Az 1961-ben induló *Új Írás* már közölte néhány költeményét, de kötethez csak az 1963-as általános amnesztia évében juthatott – lázadó nemzedéke több tagjához hasonlóan. Az akkor fiatal irodalomtörténész, Kabdebó Lóránt az évtized derekán a *Hetek* elnevezéssel illette a különböző korú pályakezdők egy csoportját (*Raffai Sarolta*, sz. 1930; *Kalász László*, sz. 1933; *Buda Ferenc és Ratkó József*, sz. 1936; *Ágh István*, sz. 1938; *Bella István*, sz. 1940; *Serfőző Simon*, sz. 1942), nagyjából azonos indíttatásuk, tematikájuk, létszemléletük okán; s a *Napjaink* című miskolci folyóirat szerkesztőjeként folyamatosan publikációs teret biztosított számukra. Első személyes találkozásukat 1967 őszén szervezte meg Miskolcon; majd ezt követően Sárospatakon, Mezőkövesden; 1968-ban a *Költészet Napján* Miskolcon, Edelényben mutatkozhattak be; 1969/70 folyamán pedig a miskolci Nehézipari Egyetemen rendezték meg sorra, külön-külön mindegyikük szerzői estjét. Az 1972-ben kezdődő tokaji írótaborozások aztán keretet teremtettek a közös fellépéseknek; ekkor már számon tartották egymást, írtak egymáshoz verseket, sőt egymásról kritikákat is.

Mindezek ellenére a *Hetek* inkább csak virtuális, mint valóságos csoport maradt mindvégig: önszerveződésszerűen, belső indítékokból nem találkoztak (mint majd később a *Kilencek*); közös kötetet sem adtak ki. Első antológiájuk (*Az Ének megmarad – Hetek*) csak 1985-ben jelent meg Miskolcon, *Zimonyi Zoltán* válogatásában, szerkesztésében. Az ő kitűnő utószavából kaphattunk némi eligazítást a csoport „laza érzelmi közösségét”, együvé tartozását illetően. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy „a hét költő ronkon-vonásaiból nem rajzolódna ki új irányzat kontúrjai”; életérzésben, formanyelvben irodalmunk „hagyományos” (Petőfi – Ady – József Attila – Illyés – Nagy László) vonulatait teljesítik ki.

Az ezredfordulón vált világossá, amikor már többük nem élt (Ratkó, Raffai 1989-ben, Kalász 1999-ben halt meg; azóta már Bella is eltávozott 2005-ben): költői oeuvre-jük jelentősége elsősorban abban a meg nem alkuvó következetességben rejlik, amellyel a diktatúra éveiben átmentették a rendszerváltást követő új korszakba '56 szellemiségét s azt a bizonyosságot, hogy a politikai hatalom ravasz manipulációi ellenére is lehet/ett/önfeladás nélkül élni – ha valaki vállalta ennek ódiumát (a viszonylagos háttérbe szorítottságot, s a díjakból, anyagi javakból való kimaradást). 2001-ben *Más ég, más föld* címen ismét közös antológiával jelentkeztek, *Jánosi* Zoltán szerkesztésében és utószavával, aki *A Hetek költészetéről* szólván azt emeli ki, hogy '56 után ez volt az első olyan alkotói együttes, amely nem a rendszer „javíthatására, reformálására” törekedett, mint a korábbi nemzedékek ún. „közéleti” költői (*Benjámín* László, *Garai* Gábor, *Simon* István, *Váci* Mihály stb.). „A sarkukban járó költői csoportoknak nemcsak sors-értelmező, társadalmi helyzet-feltáró analízisükkel adtak modellt, hanem egy korszerűbb esztétikai igényekhez szabott mitologikus-metaforikus költői nyelv kimunkálásával is.” Így hidat képeznek a Nagy Lászlót követő, a hatalommal folyamatosan vitázó költők (*Csoóri* Sándor, *Szécsi* Margit, *Orbán* Ottó, *Takács* Imre, *Tornai* József stb.) nagy nemzedéke és a *Petri* György – *Utassy* József – *Nagy* Gáspár vonulat korszerű, egyszerre európai és nemzeti ihletettségű (a bartóki modellt kiteljesítő) közéleti költészete között. A csoport tagjainak egyéni útját kétségtelenül „a magyar történelmi, társadalmi adottságok és sors-lehetőségek határozták meg – hangsúlyozza Jánosi – mégis mindegyikük külön-külön, a maga poétikai normái erőterében alakította a maga költészetét.” Mind a heten a falu világához kötődtek-kötődnek, a haza- és nemzettudat sorvadása és a teljesség-igényű élet ellehetetlenülése mély keserűséggel töltötte, tölti el őket. Jánosi sajnálatosnak tartja, hogy „a paradigma-váltás reprezentációjára alapozó kritikai élet és az irodalomtörténet-írás mint alapelveivel ütközőket kerüli meg ezeknek az életműveknek nagyobbik részét”.

Az életművek – mindennek ellenére – lassan beértek-beérnek. Ratkó József még megérhette *Segítsd a királyt!* című drámájának sikerét; Ágh István 1992-ben, Bella István 2001-ben, Buda Ferenc 2005-ben megkapta a Kossuth-díjat. A rendszerváltás utáni időszak – bármennyi ellentmondást hozott is – kedvezőbb feltételeket teremtett költészetük közösségi jelentőségének (f)elismeréséhez. Buda Ferenc *Ratkó József ürügyén*, a róla készült dombormű avatóünnepségén (Nyíregyháza, 2006. dec. 12.) így jellemzi „hetük” közös törekvéseit: „klikk, banda, érdekcsoport vagy szekértábor helyett mindig a *teljes közösség* volt és maradt az igazodási irány, öröm és fájdalom örökös fókuszja és fészke.” S bár napjaink némely irodalmi divatja a maga vakondtúrásának ormairól szertetekintve korszerűtlennek, rég meghaladottnak ítéli ezt a fajta alkotói magatartást, gúnyosan szólván a „sorskérdések”-ről is, Buda Ferenc bízik benne: ez a típusú költészet /is/ megáll a maga lábán; Ratkó József és a *Hetek* verseit „olvasni, hallgatni s mondani fogják a ma s a jövőendő magyarjai” (in: Buda Ferenc: *Rendkeresés – Jegyzetlapjaimból*; 2009; 312–14. p.).

Buda Ferenc költészetéből a Teljesség ígésében megélt élet bontakozik ki, minden gondjával-bajával, nehézségeivel s örömeivel. Abszolút *alanyi* költő; a nemzeti „sorskérdések” is legmélyebben személyes problémái közé tartoznak. Mégsem „privatizál”: egyéni sorsát, léthelyzetét is „magasabb szempontból” elemzi – értelmezi – értékeli, hogy belőle egész nemzedékére, nemzetére érvényes tanulságokat bontson ki.

Debrecenben, 1936. november 3-án látta meg a napvilágot; ötéves koráig a Vágóhíd u. 1-ben, a régi Bábaképezde alagsorában, pincealberletben laktak. Egyik korai versében (*Nagyapám*) meg is örökíti e nevezetes helyet; már ekkor a fényre-vágyás tudatában: „Néki ez az ágy: a végső. / Nékem ez az első lépcső / fölfelé, a tiszta napra, / nagyapámnál messzibbre és / magasabbra.” Valamivel később pedig, már küldetéstudata eufóriájában, büszkén: „Higgyétek el, nem vagyok akárki. / Pincelépcsőn tanultam meg járni. / Csetledeztem, botladoztam félve, / s négykézláb, de fölmásztam a fényre” (*Pincelépcső*). Persze ezek gyerekkori versek, mégis jelzik: kezdettől égett benne a vágy, hogy „nincstelen falusi ivadék apja” s árva cselédlány anyja sorsát meghaladja. Édesanyja, aki mindössze két elemít járt, de írni-olvasni jól tudott, korán beléplántálta fiába a könyvek szeretetét. Már 1942-ben Petőfi-kötetet adott a kezébe; együtt olvasták a verseket. Sokszor elsétáltak a Kálvin téren álldogáló Csokonai-szoborhoz, s anyja mesélt neki Debrecen nagy költőjéről, akit csakhamar példaképének tekintett „szabad szelleméért, holtig sóvárgó szabadság-vágyáért”. Később is mindig vissza-visszatért hozzá, csodálva „a kerek világot s a lélek belső zugait körbefürkésző olthatatlan tudásszomját /.../ s a Mű és az Erkölc törvényei által megzabolázott” indulati életét (*Az én Csokonaim* – in: *Rendkeresés*; 307–310. p.).

Iskoláskorában már a Bem téren laktak. Itt élte át 1944. jún. 2-án kora reggel a pályaudvar bombázását „eget-földet rendítő robaj” kíséretében: az angolszász nehézbombázók lerombolták a nagyállomást és környékét (szerencsére az ő lakásuk már „körön kívül” volt). Ez örökre bevésődött az első elemít frissen végzett kisfiú emlékezetébe. A nagy megrázkódtatás után kiköltöztek Alsó-Józsára, az anyai rokonsághoz; az apa nyár végén szabadságra hazatért a frontról, s a család már nem is engedte vissza oda. A frontátvonulást viszonylag békésen vészelték át Józsán; a kis Feri unokanővérevel együtt a Jókai-regényeket falta. A háború befejeztével térnek vissza Debrecenbe; a kisfiú ekkor már sorra olvassa Gárdonyi Géza könyveit (az elsőt, az *Én falumat*, édesanyja adja a kezébe). Első versét 1945/46 telén, III. elemistaként írja; még kissé ákombákom betűkkel, de kifejezetten jó formaérzéssel (anyja örzi meg): „Esik a hó, nincs már virág, / Fehérbe borult a világ. / A fák kopaszon állanak, / Rájuk bús varjak szállanak” (*Tél*). A IV. elemi végzetével az ekkor még nyolcosztályos Református Gimnáziumban kezdi el a középiskolát, de az államosítás miatt ez félbeszakad. Így az általános iskola befejeztével 1951-ben az ugyancsak neves Fazekas Mihály fiúgimnáziumban folytatja tanulmányait, ahol Kiss Tamás költő az irodalomtanára, aki poétai indulását is egyengeti, költeményeit átnézi-javíttatja. „A vele való eszmecserék, együtt-tűnődések során mulandóvá, esetlegessé

vált számos olyan fogalom, mint a népi *vagy* urbánus, hagyomány *vagy* korszerűség. /.../ Életével, jellemével, példamutatásával hitelesítette, hogy a hazaszeretetet befogad, nem pedig kirekeszt” (*Búcsú Kiss Tamástól* – Buda Ferenc gyászbeszéde a debreceni Köztemetőben, 2003. dec. 19-én; in: *Rendkeresés*, 303–305. p.).

1955 őszén Buda Ferencet felveszik a debreceni KLTE magyar–oroszc szakára; első versei az egyetemi lapban, valamint az *Alföld* című folyóiratban jelennek meg. Élvezi az „egyetemistáságot”, a lányok körüli legyeskedést s a futó szerelmeket. De évfolyamtársai között csakhamar rátalál az Igazira (*Ne rejtőzz el, Mondom, Szürkeszemű*); majd kiszáratva dönt is: „Nem akarsz sok közül egy / lenni? Varrd meg hitem, / a szemedet törüld meg, / s légy hát egyetlenem” (*Homlokom házeresén*). 1956 tavaszán már erősen lázadó szelek fújdognak az egyetemen /is/; érzékelhető, hogy – Ady szavaival – „Hunniában valami készül”. Árvíz, földrengés, országos elégedetlenség, majd nyáron a Petőfi Kör vitái; az őszi szemeszter az egyetemen lázas vitákkal kezdődik (új, értelmiségi diákszervezetre van szükség a diákjogok erőteljesebb érvényesítésére a korrumpálódott DISZ helyett stb.). Ifjú költőnk lázasan beleveti magát ezekbe a vitákba. Október 22-én Pesten jár, érzékeli a felforrósodott hangulatot; de – mint majd 2008-ban *Ágh István köszöntése* című írásában említi – pénze fogytán, az utolsó éjszakai személyvonattal hazautazik Debrecenbe. „Hétfőről keddre virradóan szálltam le a vonatról, s délelőtt tízkor nálunk már el is kezdődött a forradalom. Este: kézfegyverekből sortűz a tömegre, két halott, sebesültek tucatjai. Ennyivel aznap Debrecen megúsza. /.../ Pestről: a pusztulás, a pusztítás fekete hírei” (in: *Rendkeresés*, 317–18. p.).

A debreceni egyetemisták közül sokan (köztük Buda Ferenc is) felfegyverzett nemzetörként a forradalom mellé áll, arra ügyelve, hogy „a városban a Pest felé átfolyamló birodalmi páncélos hadoszlopot a fegyvertelen, de feldühödött (avagy: a feldühödött, ám fegyvertelen) lakosság részéről megtorlást provokáló sérelem ne érje” – emlékezik a költő; aki voltaképpen semmiféle „bűnt” nem követett el: fegyelmezetten vigyázott a rendre. „Addigi életem csúcsa és vízválasztója volt ez a 23.-ával kezdődő másfél hét”. Versírásra természetesen e lázas időszakban nemigen került sor; annál inkább nov. 4. után. „Mára virradólag: a sötét hajnal dőrejei, torkolattüzei szülővárosom széles horizontján. Végigvirrasztott éjszaka után a fénylő napok fekete vége. Kijózanító lánctalpcsörömpölés az Egyetem-téren. Még nem maga a bosszú – csak az elkövetkező halálos megtorlások vigiliája. S aztán: túlélni, megmaradni. *Itt maradni*” (uo. 153–54. p.).

’56 őszén szünetel az oktatás az egyetemen. Buda Ferenc versei kézzől kézre terjednek társai körében; akik között nyilvánvalóan besúgóok is akadtak. Így aztán három híreshírhedt költeménye miatt (*Rend, Tizenöt-húszéves halottak, Pesten esik a hó*) csakhamar körözni kezdik; február 19-én (mikor újraindul az oktatás), le is tartóztatják. Az inkriminált költemények – *Tamási Lajos: Piros a vér a pesti utcán*, valamint a *Halottak napja* mellett – az első megdöbbenés sokkjában fogant legjelentősebb nagyversek közé tartoznak. A *Rend* mellbevágó sorai („Hazánk zúzott szívében a vér / hűlő patakban omlik,

alvad. / Rótcstillagos, komor, kövér / tankok teremtenek nyugalmat”) a letarolt, letiport ország dermedt mozdulatlanságát örökítik meg. Az ifjú hősi halottak panasza az égre kiált: „Támadó tűz voltunk, / hús halottak lettünk. //...// Sebeink nyitottak, / nyirkos kövön fekszünk, / most már nem verekszünk” (*Tizenöt-húszéves halottak*). A haza vérző-fájó sebeit szelíd hótakaró lepi be: „*Pesten esik a hó / Keringve kavargva / A Dunán a habokra / Lelküik vesztett romokra. //...// Pesten esik a hó / Nyílt sebre friss kötésnek / Pest talpig hófehérben.*”

A debreceni megyei börtön egyik népes zárkájában (mindnyájukat izgatás címén tartóztatták le) Buda Ferencet négyhavi vizsgálati fogságban tartják. „Az álom itt törékeny, roskatag. / Rácsminta rendje. Csönd. Poloskahad. / Vaságy-nyöszörgés, kínok éjszakája – / másznak, özönlének a vér szagára” (*Zárka* – töredék 1957-ből). Megaláztatás („akár egy tolvajt, nyilvántartanak”), tehetetlenség, vágyakozás a szabad élet után; „a fémnehéz idő lassú pergése” – és persze az ördögi csábítások: „Ígértek enyhítést, ha *mást* írok, / mondván: 'hajolj, s megnyílik majd a börtön' / de markolnak megdermedt mártírok, / úgy tiszta hát, ha sorsomat betöltöm”. Inkább szolgál „szürke rab-darócban”, semhogy hitét, eszményeit feladja: „Nincs dolgom többé hűtlen pásztorokkal. / Bár sajtó talppal, kiszáradt torokkal / vonszolódom a fölvérzett úton, / kitartok végig, / bárhová vezessen” (*Falak könyve*). A mindennapi közös séta összeforrasztja a rabokat, függetlenül attól, ki honnan jött, s milyen ítélet vár rá: „Az udvaron kanyargunk körbe-körbe: / katolikus pap, kálvinista pásztor, / egy hontalan román Szlovákiából, / tanár, parasztok, két egyetemista, / tisztviselő, hídmérnök, masiniszta – / egyöntetű *szumánban* lépegetnek / szeme előtt szürke smaszereknek” (*Séta*). Képzletben felvonulnak költőnk tekintete előtt nemzetünk hajdani hősi halottai, mártírjai, a csatamezőkön elhunyt bátor vitézek, legyilkolt leventék; „jönnek a szabad ég alatt elrohadtok, jönnek / a kétszer is elhantoltak, / jönnek vérszagú rózsával a mellükön” – „jönnek, vonulnak tömör rendben”; s ő hiába fohászodik, az Úr nem hallgatja meg imáját (*Könyörgés*).

Verseit a költő – papír híján – „az agykéregbe vési” (*Korommezőkön*). Olykor már-már ironikusan kezeli helyzetét – hogyan is lehet három verset „államrend-ellenes bujtogatás”-nak tekinteni? (*Tűnődöm, A vétkeim hatalmasak, Meztelen csiga vagyok* stb.).

Négyhavi börtön után – fogolytársaival együtt – kényszermunkára viszik az Állam-pusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet *korhányi* üzemegységébe, ahol „gyalogrobotot”, mezei munkát végeztetnek velük. Napkeltétől napszállatig dolgoztatják őket, félórányi ebédszünettel. Negyven év múltán úgy emlékszik vissza e kíneserves időszakra, mint „addigi élete legnagyobb kalandjára”: „Fiatall voltam, alig 21 esztendő, ráadásul – szerencsémre – az átlagnál valamelyest keményebb fából. Kibírtam, marandandó testi károsodás nélkül. *Most kibírnám-e?*” (in: *Rendkeresés*, 59/60. p.). Vágyálmaiban olykor-olykor megjelenik a szabadulás képe – akár a megsemmisülés árán: „Amíg e szomjas, szikkadt táj fölött ég / a lángheví Nap és a széttörött ég / feledvén hars vezény-szót, örök öklét, / alámerülnék benned, hús öröklét” (*Nyár, állampusztá*). Képzletében

meg-megidézi szerelmesét; de a zord valóság azonnal febbevágja: „páros csizma koppan / és géppisztoly-cső fémlik – / új testben, új alakban / ez emberek a régik. // Orcájuk ismerős színű, / s kámzsa, kereszt, kakastoll, / csillag vagy iker S betű / egyként hallgatást parancsol” (*Törtkarú*). Így csak *Esti üzenetet* küldhet gondolatban Kedvesének. Természetesen, felvetődik benne is a kérdés (mint sok száz „póru jár” fiatalban: nem lett volna jobb Nyugatra menekülni? Sorsában mégis megnyugszik, hisz tudja: Kedvese visszavárja, s vele telhet majd egész élete (*Mondd, ugye soha? Égő virágének*).

Egy évi rabság múltán, szabadulva a „pokolból”, rögtön össze is házasodnak; első kislányuk 1959-ben születik. Rövid ideig Debrecenben húzzák meg magukat, majd nyakukba veszik a világot. Szülővárosának búcsút intve (*Szülőföld, Debrecen*), Buda Ferenc segédmunkásként hol itt, hol ott bukkan fel (Somogy, Dunántúl, Budapest stb.). Öt esztendeig hányódnak ide-oda, mígnem az amnesztia után, 1963-ban a költő lehetőséget kap arra, hogy képesítés nélkülüként Pusttavacson taníthasson, ahol két tanévet töltenek, viszonylagos biztonságban, miközben a debreceni egyetem levelező szakán folytathatja tanulmányait. 1965-ben – meghívásra – Kecskemétre költöznek, ahol lakást kapnak; még ez évben megszületik második gyermekük; majd viszonylag gyors egymásutánban további három (1967, 70, 71). Az évtized végén, 1978-ban még egy kislány érkezik; aki aztán sokáig bearanyozza életüket. A költő 1968-ig Kerekegyháza-alsópusztára jár ki tanítani; ez évben szerzi meg diplomáját a KLTE-n; ez után Kecskeméten tanít még két tanévet, majd az akkor induló kecskeméti folyóirat, a *Forrás* szerkesztője, később főmunkatársa lesz (mind a mai napig). A Sors iróniája, hogy 1990-ben az Egyetem új rektorától, Daróczy Zoltán matematikaprofesszortól levél érkezik, melyben az Egyetemi Tanács nevében elhatárolja magát a hajdani törvénysértésektől, s felruhazza őt az egyetem egykori hallgatóit megillető jogokkal. Bár ezzel már nem sokra megy költőnk, mégis örül neki, hogy nem halála után rehabilitálták!

1963-ban aztán első kötete is megjelenik (*Füvek példája*). A költemények zöme a *kert*-ről, a Természet termő-teremtő erejéről szól: a *föld* az egyetlen biztos pont, melybe a lírai alany megkapaszkodott, s amely feledtetni tudta a társadalmi bajokat-keserveket, az Életből (s az irodalmi életből) való kirekesztettséget. A természetközelség (amit gyermekkorában, a józsai rokonoknál megismert) költőnk számára mindvégig egyfajta vágyott otthonosságot jelentett; ugyanakkor a hazai föld jelképeként (v. ö.: Németh László Kert-Magyarországa) a megmaradás, a lehetséges virágzó élet szimbóluma. Ódai hangon köszönti a nyugalom és béke e parányi szigetét; aprólékos gonddal, szemléleti elevenséggel festi le gyönyörűségeit, a megmunkálás szépségét és örömét. Mintha az Elveszett Paradicsom venné körül, oly boldogan feledkezik bele a kívánatos és ízletes növények, gyümölcsök leírásába. Ugyanakkor azt is érzékelteti: *már* nem tud önfeledten azonosulni azzal az életformával, amit ősei éltek: más, magasabb hivatásra szemelte ki őt a Sors. Ezért némi ambivalenciával el is határolja magát tőle: „Ó, Kert! Gyermekkori emlékek / erdeje, kavargó nyugalom / élő ágya, *ne* légy menedék!” (*Kert*).

Maga a *Füvek példája* című kompozíció az életen, a sorson, a haza, a nemzet gondjain töprengő férfi józan számvetése. A kiinduló kép némileg Petőfi *Apostolára* emlékeztet: a lírai alany tenyérnyi asztalka mellett virraszt, keserű cigarettáját szíva, kis családja s a „tengernyi zöld katona”, a fű-birodalom fölött. „Hogy is láthatnék villámló szavakhoz / megszabdalt tekintetemmel?” – teszi fel maga-magának a kérdést. Ő, aki annyi viszonytagságon ment át („eső verte nyitott nyakamat, görcsös konokság / gombóca ült torokban, s nem oldott, / de kötözött a sok bajjal épített nyugalom”), már nem tud úgy rajongani-lelkесedni, mint hajdan; „ama keresztben fújó vihar” kettétörte életét. „Ifjúságom is félig befedve már / aranyseplős, rothadó levelekkel.” És mégis: a családjáért, nemzetéért felelősséget érző férfi nyugalomával tekint a Jövőbe: „nékem a füvek példája erőt ad /.../ fejemet felemelem, mint a füvek, a zöld katonák.” A „tengermély birodalom / ránő elásott halottra”, elfedi a gyászt, a fájdalmat. „Terjeszkedik az ország, tör előre / termékeny türelemmel. / Ő, vas-szelídségű füvek, ti zöld katonák, / lágyságotok iszonyú fegyver!”

Az ősz – a Természet halála és a holtak évszaka – több versének is meghatározó színtere; hozzá kötődik '56 novemberének fájdalmas emléke is. „Sápad a nyár sárga levelekkel, / vérzik az ősz vörös levelekkel. / Gyöngéjű gyermek-fagy fehérlik. / Gyökér nyúl a halottak szívéig” (*Ősz*). S a rákövetkező tél, a „vasszarvú idő, jégcsapok üvegfogora az ereszekén” mint „vastag gond” telepszik „udvarra, ólra, kerítésre”. Talán meg is fullasztja a Jövőt? „Egy befulladt vöröskeresztes kocsiból /.../ felsír egy újszülött” – vajon megmenekül-e? „A hó / csak hull, csak hull, leereszkedik / a földre a csönd és a fehér homály //...// Ropog a havas gyalogjáró, / csikorognak a jaj-talpú csizmák” (*Hó*). A hatvanas években elsősorban az allegória eszközeivel fejezte ki a költő aggodalmait s félelmeit; a /nemzet/halál mint borzongató realitás, még ekkor is ott kísértett a sorok mögött... Ugyanakkor a küzdeni-akarás, küzdeni-tudás daca megsokszorozza az életerejét, s a túlélés parancsa felerősödik: „gyúlékony szívedet göngyöld vizes rongyba, // roppant erőd megtart / tűzben s havas szélben. / Fogaid elfogynak, / felnősz vaskenyéren” (*Tűzben s havas szélben*).

Jóban-rosszban kitartó hűséges párjának nem ígérhet könnyű életet, felhőtlen boldogságot: „Csak tenyerem tarthatom fölibéd háztetővé, / összenőtt lélekkel véled életre-halálra / gerendás ujjaimat fejedén összezárva, / s mert csillagvonzás húzott egymás szívére minket, / rólunk a rossz lefoszlik, mint Napról a tekintet / s lelkünk bár megperzselődött lepkeszárny a lángban, / fogjuk egymás kezét e homloktalan világban / s testedben kivirágzik, amit beléd leheltem: / a vérellatos vessző, könyörtelen szerelmem” (*Trágyaterítgető, töretlen nyugalomban*).

A részvét, testvéri együttérzés az elesettek, a nyomorban élők, a nehéz munkában megfáradtak, a hatalmasoknak kiszolgáltatottak iránt mélyen átítatja költeményeit (*Naponta, Vonatozók, Öregasszony, Szegénység, Csüngő vállú* stb.). Gyöngéd szeretettel tekint a mind elhagyatottabb, lassanként elnéptelenedő falura, az ott maradó öregekre:

„füstölgő parányi csillag /.../ tövis-szegénység tanyája, csikorgó / lelkek csatapiaca /.../ magasból nézlek, falu, jézusi / jászol, elhagynak újszülötteid” (*Erdő, falu*). Hiszen mi vár/ na/ itt a fiatalokra? – ostor, kapa, beleket rázó traktor, „a kocsmá ordibáló unalma”... A lírai alany erős küldetéstudatára vall, hogy éber, *tiszta* fejjel akarja nézni, ami körötte történik; s szavával felrázni, figyelmeztetni próbál; vagy legalább tanúságot tenni a romlásról... Nagyszabású számvetés-versében (*Szóaljatok!*) párbeszédet folytat önmagával. A színtér itt is a kert: szüleinél, az udvaron a szilvafa alatt üldögélve, cigarettával, boros pohárral kezében töpreng: „Hát ez a hazám: / ez a ház, / ez a táj, / ez a sziszegő homok, / amely mégis fölnevelt / édes szülőtteivel együtt, / mint a kajla kökénybokrot / és az egyenes körtefát.” Belső hangja azonban szemrehányóan riasztja fel álmodozásából: „Mit tudsz hazádról, / hát mit ismersz hazádból, / te boldogtalan? // Hát persze voltál már itt / és ott //...// már húztad itt is / és ott is / az igát, / tenyered rá a tanú”. Örvénylő gyors iramban, ahogy a gondolatok cikáznak a fejében, megidézi az állampusztai „szikadt mezőket”, a kemény robotot, majd a segéd munkásévek keserveit – ez is a haza! A keretversszakban mintegy magamagát is inti: mindezt nem szabad feledni! – ez is a magyar valóság... „Szóaljatok, rozsdás hajnalok kürtjei, / ti sárgacsizmás kakasok, rúgjátok szét / kusza álmait, vashomlokú, konok / hitemet hirdessétek: nem lehet igaz, / hogy vér és erő hiába élároklik!” Akárcsak a *Szózatot* hallanánk („az nem lehet, hogy ész, erő és oly szent akarat / hiába sorvadozzanak egy átoksúly alatt”). A kakas az ébresztés, ébredés szimbóluma (a református templomok tornyán a figyelmeztető jel!); ezért kéri őket: „szóaljatok, lángfejű / kakasaim, naponta kiáltatok, hogy / el ne aludjak!”

A *József Attila halálára* című négytétéles kompozíció voltaképpen önszembeszézés is. A „krisztusi kor”-hoz közelítvén a költő mindinkább felismeri: a Teljesség ígézetében élni lehetetlen; másként viszont: nem érdemes. Az I. és a III. részben a lírai alany megvallja személyes kötődését a korai halálba menekült elődhez, s a fájdalmat, amit az ő jóvátehetetlen „vétké” váltott ki belőle: „Magányod erdejében / héja-fosztott vessző / szólítalak, / hozzám hajlítalak” (I). „Te ütött-ártatlan, / Te Egyedül-gyermek, / az örület rozsdás szögei kivertek. // Mint fa, kifordultál / Tövedből szakadtan. / Nincsen harmadnapod, Feltámaszthatatlan” (III). Az elbeszélő jellegű II. részben elmondja, mennyit merített hitben – erőben – türelemben József Attila költészetéből, sorsából; s mennyi gyötrelmet okozott neki e megrázó halál: „gyógyulatlan emléked frissen ütött eleven seb, / forró boltíveim alatt a helyedet kikerested!” Örök mementó és példa a számára e megalkuvás nélküli élet: „maradtál égő láng, mely nem hajlik a szélben, / rajtam tartod az ujjad, hogy ne legyek feledékeny”. A jóval hosszabb IV. részben pedig felméri a „modus vivendi”-t soha nem kereső személyes példa s az emberi sors végső gyötrelmeit megfogalmazó költészet súlyát, kisugárzó erejét: „Itt jártál ezen a földön egykor, Tűnődő Figyelem, / szakadék utcákon, a kor kavernás üregeiben, / ledőfted lábad a földbe, Osztódo Akarat, / végül nem is maradtál, szétmérted önmagad. /.../ Mit tudunk Rólad? Elmentél. Az írás itt maradt / tenyerünk öblében mint súlyos kődarab.” Soha jóvá nem tehető, ami tör-

tént: „Kettévágták a kerekék a biccentésedet. //...// Te nem vagy. S értelme sincs, hogy megkérdezzelek / Dolgaimról. De naponta elszámolok Veled / e korban, amely magát még mindig megmentheti, / s akkor talán lehullnak fürtös félelmei, / s okos szavak betöltik a foszló sebeket.” A „felpuhuló” diktatúra időszakában, a hatvanas évek derekán mintha /újra/ bízni lehetett volna a József Attila felvázolta Jövő („a hozzáértő dolgozó nép okos gyülekezetében hányini-vetni meg száz bajunk”) realitásában, s abban, hogy talán mégis kialakul egy élhetőbb valóság. Buda Ferenc, bármi történt is vele '56 után, az Életre, a családra szavaz, épp a József Attila-i örökség nevében, annak vállalásával: „Legyek megszólaló kő, eleven emlékezet.”

Később így emlékszik vissza ez „elemi gondokkal, elemi örömmel” áldott időszakra: „Nehéz és boldog idők voltak fiatalságunk örökös szegénységben fénylő esztendei. /.../ Életünk minden napját, minden óráját kitöltő tennivalókkal. Akkori gondjaink bármily nyomasztóak voltak is, többnyire – úgy-ahogy – előbb-utóbb megoldódtak. Erőnk s lehetőségeink szerint feladatainknak is eleget tettünk” (Pósa Zoltán interjúja Buda Ferencsel; *Magyar Nemzet*, 2009. jún. 5.).

ROHAM című monumentális, vizuálisan is megszerkesztett, elemi gondolatfoszlányokból építkező verskonstrukciója ekkori életüknek (de tágabb értelemben véve e „birtokon kívüli” nemzedék életének) nagyszabású rajza. A lírai alaphelyzet itt is a *Füvek példájáé*hoz hasonlatos: a költő az éjszakai csendben virraszt és töpreng; őrizi alvó családja álmát („Süllyeszt-emel négy ember lélegzete: / asszonyszuszogás, / gyermekszuszogás”). Gondolatban felidézi az „elvadult” és ellenséges világ „aknamezejét”, ahol bármikor robbanhat egy akna: „csatarend csatarend ellen, / fehér hatalom a fekete ellen, / emlékezet az álmok ellen, / szerelem a siralom ellen”; azaz minden és mindenki ellenséges viszonyban áll mindennel és mindenkivel. A vasba öltözött világ ellenpólusa (itt is) az ártatlan és tiszta Természet: „Szűz hó, szűz rét, / szűz erdő, szeplőtelen / domboldalak.” A természetközeli élet gazdag kelléktárát (piros alma, drótlábú tücsök, esővirágos ég, tölgyfán tapadó mohazöld remény, földig-fehér naposzlopok, aranyszarvú nap, nyírfák, vadkörtefák stb.) vonultatja fel mint az érdemes élet forrását, amelyből erőt merít küzdelmeihez: „vagyok bátor jó vitéz / megyek hídon által / öklelőzöm ördöggel, birkózom halállal”. Aztán jön a természetes emberi élet ellehetetlenülésének, a napról-napra vergődés, a pénztelenség gondjainak elősorolása (számlák, kérvények, árcédulák, orvos, receptek, lakbér, gyerekcsipogás, kinőtt ruhák, cipők stb. stb.). A mindennapos apró – bár létfontosságú! – problémákat felfokozzák a külvilágból érkező gyalázatos hírek (háborúk, földomlás, „az ítélet kova-patás lovai” stb.). A lírai alany azonban „jó lelkiismerettel és felkészült elmével”, rezzenéstelenül, fegyvertelenül fogadja mindezt: „Meg nem puhultam, / meg sem lágyultam, / alku ma sincs. /.../ Konok hit nélkül nem megy. Nélkülünk ki / hajtana végre a virradatot? / Füvek, levelek hatalmára esküszöm. // Virulj fel, szabadulás!”

Ébresszen aranyásip című kötetének (1971) címadó verse is a Természettel, sőt: a Világ-

mindenséggel való azonosulás önfelelt lázában fogant: az ég, a kertek, erdők, dombok, fák és bokrok, a „vasvillogású vizek” a társai; ők adnak „piros parazsat” szíve alá. A költő szereti azt az életformát, azt a környezetet, amelyben otthonra talált; benső harmóniáját innen nyeri. „Termő szegénység, / türelmes krumpli-fészek, / táplálj, / babvirág, fehér bokor, / csavarodj homlokomra / dísznek. / Ébresszen aranysípod, virradat!” Bármennyi nehézséggel, küzdelemmel jár is ez az életforma, a társával megosztott közös sors szépségét, boldogságát semmivel nem cserélné fel: „Jössz velem, dércsípott virág, / kő-ujjaim kéken szorítanak. / Szemedben ülnek kisbabák, / fejed fölött megáll a csillag” (*Kés, virág*). A Szent család békessége lengi be otthonukat, s ad erőt nehézségeik elviseléséhez, megoldásához: „Mária kimerülten fekszik”, „Kisjézus alszik”, s álmában talán megsejti a majdan rá váró iszonyatot; József, az ács pedig fölöttük virraszt „reggelig ébren. / Szívja a keserű füstöt / szelíden, eltökélten” (*Legenda*).

Buda Ferenc újraéleszti s egyben megújítja az életkép és a dal ősi műfaját. Versek sorában tárja fel az egymásra utaltság és az összetartozás olyan mélységeit, amely az élet minden mozzanatában – szoros szimbiózisként – megtartó erő mindkettejük s a család számára. Az ilyen kapcsolatokban már nem a külső szépség, csak a jóság, a lélek tisztasága számít; az a „terheket viselő titkos erő”, amely átjárja-besugározza az Élet minden területét. Valaha ilyen családokból épült fel a nemzet – és jövője is csak akkor van, lesz, ha ezek az alapsejtek újra meg tudnak erősödni. Talán egyetlen feleség sem kapott – anyai minőségében – ennél szebb, tisztább vallomást irodalmunkban: „Feléd a porból kapaszkodom, / domború hasadat magasztalom //...// dicsérem derekad, lábad, öled, / szerelem-tiporta füveidet! // Te vagy az ország, otthon, haza, / megáldott méhednek van igaza. // Beléd én jajszóval kapaszkodom, / Kívüled fölöttem nincs hatalom” (*Arcunk*). Kettejük kapcsolatának egyik legszebb, játékos-komoly összegzése a 70-es évek folyamán a *Kaláka* együttes megzenésítésében szárnyra kelt dal (*Lennék kisgyermek*): az álmok, vágyak és a súlyos életterhek könnyed egymásba-játszatása, zeneiségben való feloldása. „Foganni könnyű. Világra jöttem, / suhogó kések között születtem, / s felnőttem én is, mint más, dologra / akár az apám s az anyám: a gondra. //...// Édesem, hallod? Te kis esendő, / orcád ha sápadt, síró kiskendő // játszani kellene! Elég a vasból! // Csördül a zápor, ezüstös ostor, // teteje ezüst, arany az alja, / gurul a szívünk, két iker-alma.” Csakhogy a keményöklű valóság gúzsba köti a legfényesebb jókedvet is: „Nem megy a játék. Kezemben vas súly. / Zubogó vérem verése, lassulj!” Az álom síkján mégis megoldódnak a nehéz gondok: „Jó álom, jöjj el, / kályhánkat fűtsed gyémánttal, gyönggyel.” Mert bármily nehéz legyen is az élet, a mese és az álom egy magasabb, képzeleti világba emel, ahol ki-ki érdeme szerint kapja jutalmát.

A megtartó család, maga a puszta élet s annak kellékei – az egyszerű, mindennapos tárgyak – Buda Ferenc számára a legfontosabb értékek közé tartoznak. A kései Kassák letisztult egyszerűségével (*Vagyonom és fegyvertáram*, 1964) veszi számba ő is „kincseit”, melyekkel telve van otthona (*Kincseket örökök*). „Vén szerszámok, paraszti eszközök” ezek

a kincsek, melyekkel fúr-farag, adott esetben tárgyakat, szobrokat készít; avagy éppen „vén ládák fenekéről, cserepek, csorba köcsögök, kacatok közül” előbányászott darabok, amelyek „múltunk csöndes tanúiként vallanak munkáról, hétköznapiokról /.../ hirdetik az alakítható anyag szépségét s a szellem találékonyságát”. A lírai alany megszemélyesíti ezeket az egyszerű eszközöket; mintegy ezzel is nyomatékot adva „baráti” kapcsolatuknak: a Szigony, a Szőlőmetsző, a Köpülő és a Rokka, a Kéveköttő Fa és a Kéveoldó Kés magáról a *népről* szólnak, „aki gyökeret ver és gyümölcsöt terem”. És persze az emberről, aki „teszi a dolgát hite és ereje szerint, aki nem a sírral köt szövetséget, hanem a Nappal, a Nap udvarában él és karjára gyűjti a bárányokat /.../ hisz az Életre született, nem az ölésre”. Költőnk maga is ilyen ember; ezért él/het/ békében a világgal és önmagával.

A Pusztavacson és Kerekegyháza-alsópusztán tanítással töltött évek jelentős tapasztalatokkal gazdagították Buda Ferenc költői világát. Itt ismerte meg teljes mélységében a tanyák népének sajátos gondolkodásmódját, életszemléletét, a földhöz láncolt emberek kilátástalan sorsát, jövőt-váró hitét-reményét. A *Tanyahazám* című reprezentatív körképben a költő vizuálisan is leképezi, szinte elénk állítja a tanyabokrokat; a szétszórt szövegdarabkák mintha a táj egy-egy részletét villantanák fel. Akárha térképen néznénk, megnyílik előttünk az egész tanyavilág (dűlőút, tanyabejáró, rozsföld, krumpliföld, nádas, erdő, répaföld, legelő stb.). Fájjalja, hogy kiszakadt ebből az életkörből; ugyanakkor tudja, hogy a nyomorúságos homoktengert csak iszonyatos munkával lehet termővé varázsolni. Ezért menekülnek el innen a fiatalok; a tanyák elárvnak, lassan nincs aki megművelje a földeket. Az itt maradók a robot rabjai; sárházaikban meghúzódnak, álmaikat eltemetik: „zsibbadnak gondok, tört vágyak, / orgyilkos indulatok.” A „tályogos tanya-tető alatt” összehúzódkodó „tarló-arcú öregek” már nem várnak tavaszi megújulásra; gyerekeik, „ha jönnek is: csak visznek” – megfertőzték őket az „új világ, / új ég és új föld” profán szövegeivel. A tanyák – gazdátlanul – pusztulnak, sorvadnak. „Szótlan föld, mindent kibírsz.”

Az élő, virágzó termőfákat „fejfák, kopjafák” váltják fel: „temetünk, temettetünk.” Az egyetemes pusztulásban a fák is „porrá, földdé, televénnyé” válnak; mégis: ők magukban hordják a feltámadás ígérését (*Fák*). A föld befogad mindent – de mi lesz az Élettel a borzalmas pusztulás után? (*Csont, hús, beszáradt vérfolt...*). Lesz-e valaha húsvét? – hiszen a tavasz „jácint helyett hoz jeget”, s „a sziklasír szájára vissza-hengerül a kő” (*Hóval jön húsvét*).

Az 1978-as év megrendítő gyásszal kezdődik: február 6-án temetik Nagy Lászlót a Farkasréti temetőben. Buda Ferenc búcsúztatja: „Árváid állnak körül, Legelső Csillag! /.../ Teremtő erőd virágjában távoztál közülünk, váratlanul. Csaknem beléd pusztulunk. /.../ Satuba fogott szívünket szorítsd mindenkoron, hisz munkában Mércé, virtusban Példa Te voltál, Te vagy. /.../ Irgalmas Földanyánk, fogadd be legkülönb fiadat. Ámen.” Naplóbejegyzése ez este: „Ma eltemettük Nagy Lászlót. Mától fogva más idők kezdődnek...” (In: *Rendkeresés*, 252. p.)

Kisvártatva Iszkázon, a szülői házban Nagy László „halhatatlan kezevonását” őrző rajzai, emléktárgyai kiállításának megnyitóján Buda Ferenc a hatalmas mesterségbeli tudást dicséri (*László műhelye*). *László úr keze* című palimpszesztje pedig a személyes halálon túli lét (a „feltámadás”) bizonyosságát sugallja. Kulcsszavai a *vér*, a *meggy*, a *piros szín*, a *fény*, a *szárny*, az *Angyal*, a *ló*, *lovacska* szinonimái. A költemény a *Búcsúzik a falovacsskától a Zöld Angyalon át a Vértanú arabs kancáig* ível (ezek a Nagy László-költészet alappillérei). Az egyik motívumsorra („*Nyár van, meggy pirul fecskéfű vére hullik*) mintegy ráfelel a fénysugárzáshoz kapcsolódó másik („*Fények és árnyak / kése Sugarak szárnyverdesése Szárnyak / közül fények és árnyak közül ím egy kéz / előszelidül*)” – „a *Zöld Angyal* tollát nyesem”. A *ló* mint a lehangsúlyosabb *magyarság*-jellep az egész versen végigvonul: „puszpáng *lovacska* gyászol / Csánkjaig – csúdjéig vérben gázol”; egy kéz „bársony *csikót* babusgat”; „Vágtató hőkölő horkanó *mének Szárnyaló / torpanó táltosok* Gyászban a fakó / *lovacska* buksi feje”). A lírai alany nagyon mélyen átéli a gyászt, jóllehet tudja: az elhunyt *nem halott!* „Mögöttem fönn egy úrbeli toronyház / ezredik emeletén vár ott virraszt / hajthatatlan László úr szív fölé dermedt keze”.

A költő mindennek ellenére megpróbál hinni népe, nemzete feltámadásában. 1982-es kötetének címadó verse az Élet szolgálata és továbbadása mellett tesz hitet: „Röst nem leszek vérrel fizetni, / hússal, csonttal csak itt adózom. / Itthon vagyok, öledbe fekszem. / *Holt számból búzaszál* kizöldül”.

A 70/80-as évek a társadalmi lefojtottság, az általános „fulladozás” időszaka: a politika célja a tenni akarás ellehetetlenítése, a közösség életerejének megbénítása. Ilyen körülmények között a *magánélet* egyszerre börtön és menedék. A „fogoly-lét”, amit Sartre és Mrozek drámái oly hitelesen bemutatnak, a lírai alanyt is pszichológiai védekezésre, bezárkózásra készíti. „E négy fal fegyence vagyok / s fegyőre, / falnak dőlve / gyanakvón figyelem magam / nyugalmam rongyaiban. / Időm, életem fele / rég odavan. //...// Lábamon koccanó lakatok. / Kibírom, nem vacogok. / Időm, életem eltelik. / Dohányfüst kavargó / mennyezetig” (*Szél fúj*). Tehetetlenségre kárhóztatva húzódik vissza otthonába (hiszen tisztában van vele, hogy megfigyelik, lépteit számon tartják!): „nincs remény bennem, nincs félelem, / múltamat, jövőmet elfeledem //...// Két öklöm támasztja homlokomat, / szürke homály a szívemre nő. / Kopog, veri az ablakomat / kontinentális eső” (*Túl a falon*). Szinte prolongált jelenben él, kizárva-kimaradva az Élet sodrából – amint azt ’83 című versében megörökíti: „Van hajlékom, / van hol virrasztanom. / Négy fal között, tető alatt / könyökölök a konyhaasztalon.” A XX. század iszonyatos történelme mindent elpusztított, ami valaha is szent volt: „bakancsok, lánctalpak, / gumiabroncsok lenyomata, / vérfolt a kövezeten, / levágott lópata, / s romok, romok. //...// Száz éve itt minden ideiglenes.” Pontos, éles, egyértelmű képekkel jeleníti meg a költő az általános szorongás léghőjét: „Könnyű lepel alatt / csonkok, sebek, / elhallgatott és elhallgattatott szavak. / Csöndország légterén áthatol / a baljós zene: / egy mentősziréna szaggatott,

sípoló / lélegzete.” „Október lángjai” még fel-fellobognak emlékezetében; de a lírai alany nem érez már erőt magában arra, hogy ébren tartsa, élesztgesse (*Fekszem csak egymagam*). Bár még mindig virraszt a nemzet fölött, remélve feltámadását; az egyetlen bizonyosság számára már csak felesége szerelme, hite: „Fakul a hajnal rámhasad / Fekete erdőt álmodom / Levél az ágakon újra nő / Lefekszem izzó partodon” (*Fölöttem hold is csillag is*).

E fullasztó és méltatlan időszak bizonyos értelemben mégis komoly eredményeket /is/ hozott Buda Ferenc életében. Az Írószövetség megbízásából 1976-89 között több ízben is részt vehet államilag támogatott tanulmányutakon; elsősorban a közép-európai („baráti”) országokban.: Erdély, Felvidék, Kárpátalja, Vajdaság, majd Bulgária. A fiatal írók 1979 májusában Lakitelken tartott tanácskozását megnyitva, elsősorban azt hangsúlyozza, hogy „a haza fogalma nem fér meg az államhatárok között. Átszáll fölöttük, akár a törvényen kívüli madár. /.../ Mert ha kimondom Arany, Ady, Bartók, Petőfi nevét, nyomban ki kell mondanom azt is, hogy Nagyszalonta, Érmindszent, Nagyvárad, Nagyszentmiklós, Segesvár. A velem azonos nyelvűek egyharmada ott él, hal, túl a határokon”. Később eljut távolabbi rokonainkhoz is: Kazahsztán, Kirgizisztán, Azerbajdzsán bejárása után Baskír-földön is megfordul, a hajdani Magna Hungaria területén (amely még most is Oroszországhoz tartozik), sőt Mongóliába is ellátogat. Nyugatra természetesen nem mehet; de 1989 után (a határok megnyílásával) eljut Ausztriába, Németországba, majd Franciaországba, Dániába, Finnországba is. Keleti utazásai lelkileg-szellemileg rendkívül termékenyek a számára; hiszen elméletileg is foglalkozik nyelvünk eredetével, megismeri és fordítja nyelvrokonaink költészetét, ami még inkább megerősíti benne a meggyőződést ázsiai örökségünket illetően. A 80-as évek végétől sorra jelennek meg műfordításkötetei (*A láthatatlan tolvaj* – kazak népmesék, 1988; *A sziürke héja* – kirgiz népmesék, 1988; *Hatalmam: nyugalom* – összegyűjtött versek és műfordítások, 1992, *Kimondott szó – kilőtt nyíl*, török népek szólásai és közmondásai; válogatott fordítások, 1997). Ujgur népmeséket is fordít, ezek csokra egyelőre még kiadásra vár.

Néhány fontos verse őrzi őseink földjével való találkozásának élménymagját, formálásmódjában pedig a népmesei-sámánisztikus szimbolika hatását.

Ázsia felett című költeményében megidézi, újraéli az ősi múltat. A gép tízezer méter magasban száll, „Földanyánk felsebzett titkai felett / sziszeg, suhog a szél”. Szinte látja, amint „idő kódéből, porából / szüntelen fújó szelek / világnagy sátorából / kócos poroszkalovakon / őseim özönlenek. / Koponyám, bordáim belső falán / árnyékuk imbolyog”. Alattuk: „hallgat, fénylik a tó, / a kék Aral, / fölnez rám ökleivel, partjaival. / Sárga síkon a félig kiszáradt folyómeder / kígyózva tekereg.” Majd e földön járva, egyre biztosabban érzi: ide tartozunk. *Más ég, más föld* ez, mint a kiürült lelkiségű, életellenes Nyugat. Rokonaink között érzi igazán otthonosan magát. Barátjával, Bardócz Lajossal, kinek e versét – „kiállítása okán” – ajánlja, visszaálmódja magát ez ősi világba: „Ülünk kiszikkadt ló-koponyán / pattogó tűz parazsa mellett. / Fut az idő, előlünk nyargal. / Ükapáink hát-

ranyilaznak”. Jó lenne velük, köztük élni még ma is? Nem biztos; mégis jó őrizni – érezni a közös eredet melegét. „Dobon a bőr teli jelekkel. / Buborékban lebeg a lélek. Vakablaknak támasztott létránk / ágat ereszt, zölden kisarjad. //...// Roskadó tűz hamuja mellett / kuporgunk kiszikkadt ló-koponyán.”

Egyik jelentős, vizuálisan is artikulált, akusztikus elemekkel dúsított kompozícióját (*Ég s föld között* – Kunkovács Lászlónak) a sárkányszimbolika kettős jelentéskörére építi (gyógyító hatalom az ázsiaiak szemében, luciferi jelkép a nyugati kultúrában). „Ég s föld között / dob bőre / membrán feszül / rezeg / zengetik régholt kezek.” A „világfa árnya” mint napóra forog. A mindjobban kiürülő, ál-értékek után loholó, mindent kiárusító, láng-perzselte világban – amelynek jelképe Csernobil: „fekete üröm” – elsorvad a lélek; a sámán „levágott hatodik ujjá helyén a sajtás nem csillapul”. A sárkány „tekereg föl a fára / tátog az égre” – el akarja nyelni a világfát. „Végidő romhalmaza, / jaj, / Eurázia!” Az általános pusztulásból csak az menekül meg, aki feljut „a vértől csuszamlós kérgű / világfa / legtetejéig”: „a Földtől az Égig”.

Buda Ferenc felfokozott figyelemmel kíséri a 80-as évek derekán-végén egyre inkább felforrósodó közélet hazai és külföldi eseményeit. „Nagyot fordult az idő kereke – írja naplójegyzeteiben. – Itt, Közép-Európában pedig kiváltképp. Pattognak-hullnak szétfele a csatlós lovak béklyói, a marxi-lenini kísérlet – *kísérlet járja be Európát* – szemlátomást kudarcot vallott. Vészjóslóan recsegnek-ropognak a Birodalom vasabroncsai. A Finn-öböltől az Amur torkolatáig mozog az egész, főként a Baltikumban s a Kaukázuson túl – egyelőre. Csak reánk ne zuhanjon valamely kilazult gerenda vagy akár szarufa ebből az elavultában is félelmetes méretű tákolmányból! Aggódok ott élő barátaimért is. – Románia és Erdély: remény és szorongás forrása egyszerre. Vajon hatalomba s bírói székbe ülhet-e a józan akarat?” Örül a Szovjetunióban zajló bomlási folyamatnak, Gorbacsov felléptének; bízik Németország lehetséges újraegyesítésében, s reménykedik, hogy nálunk is eredményesen, szerencsésen zajlik le a várható változás (In: *Rendkeresés*, 250-277. p.). Aztán a forrponton abbamaradnak jegyzetei: maga is a történések sodrába kerül... Néhány év elteltével összefoglalja a történéseket, de akkor már a visszaemlékezés értékelő tömörségével.

A lakitelki találkozókon rendszeresen részt vesz. Azok közé tartozik, természetesen, akik komolyan veszik: a nemzet végre esélyt kap szuverenitása kiküzdésére. Bár tart tőle (s mint az azóta eltelt idő bizonyította: nem alaptalanul!): ez a kizsigerelt, fél évszázad „nemzetietlenítő” dresszúrájába beletört nép nem tud „feltámadni”. *P. S. mesternek* ajánlott, Sepsiszentgyörgyre küldött versében (*Arcok*) elgyötört népünk végvonaglásáról, gyógyíthatatlan sebeiről szól: „Szélfútta, napszitta arcok, / gond-véste, sors-hasogat-ta arcok, / kifosztott, / csontig lefosztott arcok. /.../ Arcunk redői, ráncai / szikföldek, sziklák hasadékai, / a halál sáncai”. *Látszatra* még ép a nemzet, „ám belül a csont ropog, / csigolya csikorog. // A jövő ránkviczorog”. Egyetlen reménységünk (lehetne, ha lenne

hitünk): a kereszt elhordozása. Hiszen az Emberfiának is „csak így lehetett feltámadnia”. „Ki kell nekünk is bírni. /.../ A nehezen majd végül túleszünk”. Ha túl leszünk.

Hiszen a 90-es évek elején már egyre világosabban látszott: semmi nem úgy alakult, alakul, ahogyan azt a rendszerváltó népi értelmiség elgondolta. Költőnk hangja mind keserűbbé, ironikusabbá válik. Az orosz csapatok távozása után (1991. jún. 19.) sem letünk függetlenek, nem alakíthattuk önállóan a nemzet sorsát úgy, ahogy szeretttük volna. „*Hadak jöttek, hadak mentek, / lám, eltűntek a hadak, kincstári / kifault gönceinket a lengyelpiacon / kótyavetyéli a pórnép /.../ itt a szabadság, minden szabad: / szabad a szolga, szabad a gazda, / szabad a vásár, / hej, akció! / akció! reakció! / féláron / eladó, ami eladható!*” Még ki sem mentek előző „uraink”, máris nyakunkon az új hadak: „hangszalagrend lovagai / öklök bajnokai /.../ bankok és bankók tábornokai /.../ Krisztus helyett Pilátusok.”

A Pénz mindenek fölött való hatalma természetesen „sátáni” erő: megmérgezi az emberi kapcsolatokat, elpusztítja a lelki értékeket, ellenségeskedést, vizsályt szül az egyes társadalmi csoportok között stb. stb. „Mindennél ádázabban rombolja az igazi egyetemességet annak csúfondárosan ördögi torzképe, a szépítő szófordulattal *globalizáció*nak becézett világgyarmatosítás. Ha így megy tovább: a nyers, erőszakos, mindent elárasztó műveletlenségéből majd fuldokló szigetekként tűnnek elő itt-ott a kultúra végvárai” (In: *Rendkeresés*, 196–97. p.).

A rendszerváltás utáni (mondjuk inkább így: a kádárista „hatalomátmentési”) időszakot megörökítő kötetei (*Árvaföld*, 2000, *Árapály*, 2005) végtelen keserűséggel átszőtt iróniával mutatják be a „szép új világot”. Apró szösszenetekben, pontos telitalálatokkal meg-megfricskázza az eltorzult, elfajzott emberi viszonyokat, az egymást mind könnyörtelenebbül támadó, eltipró, a szolidaritást egyre kevésbé ismerő csoportokat, politikai, gazdasági érdekszövetségeket (63 *haiku*, majd: *Nyolc haiku*). „Kés az ökölben – / ölni tanulunk már ott: / az anyaölben” (*Élet*); „Ölelni indul / két kezünk s minduntalan / ölni érkezik” (*Kényszerpálya*); „Elfogyunk lassan. / Rágcsálók szaporodnak / maradékunkon” (*Pesszimizmus*); „Szorgos egerek / motoznak a kosárban. / Nincs gond kenyérre” (*Optimizmus*); „Elkap a sodrás / mibe is kapaszkodjam? / Nincs szalmaszálam” (*Pánik*); „Lármán, robogó / zajgáson túli csend készül: / ember utáni” (*Civilizáció*) stb. stb. *Farkasok* című ötsorosának mottója az ismert mondás: „Homo homini lupus” – s a kis versike pontosan minősít bennünket: „Ordasok bár a farkasok, / hozzánk képest irgalmasok, / egymáshoz jók, hűségesek, / okosak, illedelmesek / nem ölnek, csak ha éhesek”.

A *Rigmusok a századra, századvégre* (1999. nov. 10–11.) a világszínpadon folyó nagy álarcosbál valódi arcukat leplezi le: „Festett maszkok, mosoly-mázak. / Letapossák, aki lázad. / Szétdűlják a szülőházad? / Vájd ki szemed, varrd be szájad”. Míg a nép – mint évezredek óta mindig – szenved és nyomorog, „szörfdeszkáin ím a jognak / újjgazdagék plébojznak”.

Árvaföld értünk, miattunk árva – hangsúlyozza Buda Ferenc – mert nem követjük az Emberfiát, *nem hiszünk* a megváltásban. Keresztre feszülünk ugyan, de „üdve nincs a keresztnek” – ahogy Ady mondta volt. Ha a krisztusi „szeretet-parancs” erősebb lenne bennünk, ha nem ellenségeskednénk egymással mindig és mindenben, akkor talán lenne remény. De így? Árvaföldet talán már Isten is elhagyta: a végpusztulás előtti kopárság színtere. „Kemény szik, porhanyó homok”; „fönt egy láthatatlan vadlúd-csapat jajongva húz tova” – mert éltető vízre itt nem talál. „Suhogva feltámad a szél, / kémény vonít, / kóró, babszár zörög, / ki űzi el az ördögöt?” A kizsigerelt alföldi táj Magyarország „árvaságának” jelképe; ugyanakkor T. S. Eliot *Átofldjének* is rokona: az Édent (önvétke miatt) elveszített emberiség kopár, lepusztult, kiszáradt otthona. Erre utal a zárórész is: „Üröm, katáng, cigányzab, ördögsekér. // Esmélet az álommal összeér //...// Csont, kő, cserép, történelem / hatezer éves gyötrellem // vonul tova / évek, napok sora.” A költő – a Sarkcsillagra függesztve tekintetét – mint őrszem vigyázza nemzetét: „Két víz között, / két tűz között / állok a világ közepén, / Árvaföld üres mezején.”

Buda Ferenc természetesen nem „politizál” a költészetével, de mint olyan ember, aki népe sorsában osztozik, annak helyzetét, megold/hat/atlan problémáit tiszta fejjel analizálja; keresi az okokat, amiért így félresiklottak-eltorzultak rendszerváltó erőfeszítéseink. Az egyik főoknak azt tartja, hogy az emberek egyre inkább a „túlélésre” rendezkedtek be „egy komfort nélküli, de amúgy meghitt zugban”, ahova „Boreász jeges szele sem Balkán tüzes szele” nem fúj be. Csakhogy a túlélés: leépülés „egyéni és kollektív szinten, állampolgári és állami szinten”. Itt, „e trikolór küsedet pátriában” minden eszme többszöri alkalommal használatos; holott a lejárt eszme: „téveszme, rögeszme”; „ez tart meg minket egyedül a megfelelő szint *alatt*”. Végtelen lehangoltsággal s fekete humorral idézi meg „Szerjózsa legendás / múlhatatlan emlékü gimnasztikáját a lehűtött anyaméhben” – mint túlélésünk forrását és biztosítékát, mint kilátástalan jövőnk zálogát (*Túlélés*). Naplójegyzeteiben lehangoltan állapítja meg: e nép (a nemzet egésze) nem képes felismerni, tudomásul venni korlátozott lehetőségeit, méltósággal elviselni a lényegi változtatáshoz szükséges átmeneti nehézségeket, amelyek – legyenek bármily megterhelőek is – a *saját* út kialakításához vezethetnének. Úgy véli: a „próbatételek” javunkra válnának, edzenének, megerősítenének bennünket. Míg a „kísértések”: a csábítás a múltó javakkal, az általános jóléttel, a mindkét oldali választási ígéretések stb. igyekeznek letéríteni az embereket a rögzöbber útról, amely az ő érdekeiket szolgálná, s hosszabb távon mégiscsak célba vezetne. „A kísértés a Gonosztól, a próbatétel az Úrtól ered. S ha a kísértésben a halandó megállja a helyét, az is próbatétellé válik. Ellenkező esetben: bukás” (In: *Rendkeresés*, 104. ill. 128. p.).

Ez éppúgy vonatkoztatható az egyes emberre, mint a nép egészére. Csakhogy nálunk már szétfoszlott az össznemzeti tudat; mindenki fél a „próbatételektől”; az egyes ember bármi áron *élvezni* akarja az életet, inkább „eladja magát az ördögnek”, mintsem lemondjon az anyagi javakról.

Az *Össztánc* című monumentális kompozíció 8/6 osztatú négysoros stróféival a középkori haláltánc formaszerkezetét imitálja, sok villoni betételemmel. A szerző szarkasztikus képekkel jeleníti meg az „utolsó ítéletre” megérett világ végvonaglását. A táncoló sokadalom a végsőig ki akarja használni a lehetőségeket, kisajtolva az utolsó cseppig az életből az élveznivalókat, a mámort. A nekifeledkezett viháncolók – mint akiket az ördög megszállt – eszelősen forognak-pörögnek, saját vesztükbe rohannak. Már nem ismerik a lélek tisztaságából, a segítőkészségből, adakozásból, az „önmérsékletből” fakadó boldogságot. „Áll a lagzi dúl a trakta / tart a báli évad / szende hölgyek úri frakkra / titkon ráalélnak”. A *főszöveg* az önmagából kifordult, a perverzítésben s a morális értékek meggyalázásában tobzódó, a harácsolásban és mások kijátszásában örömet leelő tömeg fuldoklását idézi meg (mint Madách a *Római* színben). A *refrén* első és harmadik sora pedig a latin nyelvű „harag napja”- utalással („dies irae, dies illa /.../ solvet saeculum in favilla”) s a mindig változó második – negyedik sor luciferi kacajával az önpusztító kavalkádban kerengő véréző mulatozók halálba vonulását mutatja fel. Ebben az eszelős körmenetben minden mindennel, mindenki mindenkivel összekeveredik: „láb a fővel fő a lábbal / kecskehús a hallal / csontfűrész a vaslapáttal / békejobb a ballal //...// tarka göncök dús loboncok / dekorált grabancok / körbenyalják ím a koncot / kurucok s labancok.” E földi gyehennában sülve-főve ki-ki elveszti identitását, személyi méltóságát; az emberi massa része lesz, egyszerre nyertese s kárvallottja az egymást kijátszó küzdelemnek: „lón jogörzésből jogorzás, / szütleányból céda / büntársból bizalmi portás / közvagyonból préda.” Az alvilági pribékek mindenkivel azt tesznek, amit csak akarnak; a becsapott, rászédett tömeg – mint a halálra táncoltatott lány – egyszerűen csak összerogy, s vége...

E nagyszabású halálvízióknak méltó kiegészítő párja a *Malom*, amely szakadatlanul örli-folemlészi a hajdani Értékvilágot. Mottója egy ismert Szécsi Margit-idézet: „de én hállok a világgal, nem énvelem ő.” E világ a legmélyebb zsigereiig korrumpálódott: „Hontalan itt a közérdek / de szent a haszon / házat hazát eladhatsz a / szabadpiacon //...// hamis a hang hamis a szó / hazug a beszéd /.../ beszivárog füledbe mint / bakancsba a sár / elszennyezi ez a világ / aki vele hál”. A jobbérzésűek, akik még hisznek a magasabb Értékekben, szeretnék figyelmeztetően meghúzni a vészharangot, de már késő: „mihamar teret foglal az úri hideg”; az egyetemes züllés s a belőle következő pusztulás visszafordíthatatlan.

A mindenkori Tiborcok természetesen most is az Élet kisemmizettjei; nem is igen értik, mi történt, történik velük, körülöttük. Inkább csak elmélnak: „Fura egy fordított világ ez: / az lesz vátesz, aki lóvátesz. //...// Kinek kabaré, kinek kánpad – / színváltozás: forog a színpad, / s játszván jó gázsiért akármit, / hazudnak, hogy hasad a kárpit.” Szinte mindegy, ki van felül: a hatalom egyaránt megszedíti – megrontja birtokosait; akik kezükbe kaparintják, nem a nemzettel, csupán saját maguk meggazdagodásával törődnek: „mind-mind a köz javát kívánja, / akár a tükökét a kánya. //...// S múlnak az évek, mint a percek / rajtunk nem könyörül a Herceg / így tehát testvér, mi: *Tiborcok* / húzzuk összebb a gatyakorcot” (*Tiborc tűnődik*).

Az Életről jobbára csak álmodozunk; többségünknek be kell érnie az e világi pokollal (*Elégia a működő gyehennáról* – Orosz Jánosnak s egyben magamnak).

*

Az ezredfordulón Buda Ferencet már országos rangú költőként tartják számon. A viszonylag korai díjak (1973: Radnóti, József Attila) után, néhány jelentősebb irodalmi elismerést – nívódíjak, SZOT-díj stb. – követően 1992-ben Az Év Könyve Jutalom, 1993-ban a Nagy Imre-emléklakett és a Magyar Művészetért Díj, majd 1994-ben A Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje jelzi: lassan megérkeznek a hivatalos elismerések is. 1999-ben Literatúra-díjat kap, majd 2000-ben elnyeri a Balassi-kardot; 2005-ben pedig a már rég megérdemelt Kossuth-díjat.

A Balassi-kardot *Árvaföld* című kötetéért kapta. Költői szereptudatához semmi nem illik inkább, mint ez a kard. Hiszen Nagy László búcsúztatásakor is azt hangsúlyozta: „Nem tollat temetünk ma itt, de kardot”. A Balassi-örökséget is büszkén vállalja: „Játszi szerelem és szikra-felelősség, életre és halálra-szántság egy töről sarjad e költészetben, amely erőltetés és ítélet nélkül fogadta be és formálta a maga képére az akkori Európa ritmusait és dallamait, köztük a hadi ellenfél törökét is. A nevével s emlékével jegyzett kard itt függ a szobám falán. Vérre nem szomjazik. Miért is sebeznek, miért is bántanék vele bárkit? Méltóságára és tisztaságára azonban kényesen ügyelek: sem légycsapó, sem pedig sárkavaró nem válhat belőle soha” (*Balassiról*, 2004 októberében; in: *Rendkeresés*, 305/6. p.). A Kossuth-díjról valamivel visszafogottabban szól, azt is csak pár év múltán: „Három éve megkaptam a díjat. Minek is tagadnám: örültem neki. Ráadásul a legjobbkor jött – tartozásaink jelentős részét letudhattuk belőle, valamennyi még a gyerekeknek is jutott. (Anyám-apám ha megérhette volna...). Barátok, ismerősök és ismeretlenek sokasága gratulált élőszóban, levélben, telefonon, SMS-üzenetben, ezenfelül a közfigyelem is hirtelen fölélénkült irántam” (uo. 283/84. p.). A váratlanul megnövekedett népszerűség természetesen nem ártott meg neki: maradt, aki volt...

A 2006-os Könyvhétre jelenik meg *Túl a falon – az én ötvenhatom* című kötete, amelyben egykori, valamint '56-ra emlékező írásai kapnak helyet. 1998. okt. 23-ra írt 1956 (*Töredékek*) című költeményében nosztalgiával idézi meg egykori ifjú önmagát s a fiatal elesetteket: „Fiam, unokám lehetne... / Sortűz. Lánckerek csörömpölése. / Arany ősz, arany. Mustillat. Talpak / pora, levelek ragyogása. Füst, vér. / Torkolattűzek //...// Sortűz. Vérszag. Fiam, unokám lehetne / az a fiatalember... //...// Sortűz. Vérszag. Tél-szag. / Záracsattanás. Kulcsok csikordulása. / Száz évig tartó negyedik évszak. El- / falazva. Befalazva. Szél rohamoz: / kimetszett közepű lobogót szaggat. / Ifjak valánk. Fiatal voltam”. 2003-ban viszont – immár nagyobb „rálátással” az azóta történetekre, rendszer-váltó erőfeszítéseink „befagyasztására” – már keserűbben teszi fel önmagának a kérdést: „Vajon megrajzolható lesz-e valaha is '56 teljes és hiteles képe? Alig hiszem. Ötvenhatból – legalább megközelítőleg – annyi van, ahányan átérték. Ahányan átéltek. A résztvevők, a szemtanúk lassacskán elfogynak, kikopnak az élők sorából, s hamarosan már nem lesz

kitől megtudakolni: hogy is volt, mint is volt?” S talán még ennél is fájdalmasabb az a felismerése, hogy ha netán győzelemre jutott volna *akkor* a forradalom, ha nem tiporja el a fegyveres túlerő, „félő, hogy az immár megszokott gyakorlat szerint mi magunk esünk egymásnak. Ez a nép csak ideig-óráig, kivételes helyzetekben hajlandó az összefogásra. Akkor, ha kell, még csodákra is képes. A hétköznapok beálltával azonban ismét előütköznek s felülkerekednek taszítóan utálatos jellemvonásai: az irigység, a széthúzás, az ostoba vagy szándékos értetlenségből fakadó ádáz rosszindulat” (In: *Rendkeresés* – 228/29. p.).

Könyve megjelenése alkalmából a *Pósa* Zoltánnak adott interjújában (*Magyar Nemzet*, 2006. jún. 14.) arról beszél, hogy maga a forradalom immáron kettősen él benne: „részint úgy, ahogy akkor; részint pedig úgy, ahogy most tekintünk rá vissza. Nekem könnyebb lett, 1956-nak nehezebb lett, mert nem könnyű azoknak ebbe beleélni magukat, akik jó esetben a résztvevőktől, jóhiszemű szemtanúktól hallottak róla.” Hát még azoknak, akik a rosszindulatú, az ellenkező oldalon állóktól! Költőnk ekkor még nem tudhatta, hogy a magát „szocialistának” becéző vadkapitalista kormányunk gumibottal s viperával, vízágyúval, könnygázbombával löveti majd szét ugyanez év őszén az okt.23-ai megemlékezést, meggyalázva így az 50. évfordulót.

Buda Ferenc a költőelődök közül (Balassi és Csokonai után és mellett) Petőfit – Aranyt – A dyt érzi önmagához leginkább közelállóknak, a jelenkorból pedig természetesen Nagy Lászlót; elsősorban szellemalkatuk, a nemzet és a magyar valóság miatt érzett gyötrelmeik-szenvedéseik, a Jövőért való aggodalmuk, felelősségérzetük okán.

Március 15. mindenkor a legnagyobb ünnep volt számára (később okt. 23. is vele egyenrangú lett). A rendszerváltás körüli években különösen felerősödött szemében a jelentősége. Annál is inkább, mivel ezekben az években komoly rendőri felkészültséggel igyekezett a végóráit érző hatalom a „tüntetés”-nek minősített felvonulásokat szétverni. Ez években nyerte vissza a köztudatban márc. 15. az eredeti értelmét. „Száz ezer fekete dárda” közt hirdette a reményt „a háromszínű kokárda”, s a lírai alany – „ötven és hatvan között ballagva” – újra bizakodott: „Hiába mégsem volt, / mégisincs hiába! /.../ Foszforszékál a fagyban / Petőfi koponyája” (*Március*).

A rendszerváltás utáni években vetődött fel (már nem először!) a *Petőfi*-kultusz kulcskérdése: valóban a csatamezőn lelte-e halálát, avagy szibériai száműzetésben kellett elsorvadnia? Buda Ferenc nem fogadja el „a barguzini csontváz”-lelet hitelességét; mégis eljátszik a gondolattal: mi lett volna, ha a Szabadság szerelmesének Barguzinban kellett volna hátralévő éveit tengetnie? Mintegy Petőfi „bőrébe” bújva, borzongva gondolja el: „Világ széléig elhurcolt a muszka, / Hazámba többé nem talállok vissza. //...// Szemközt a zord, dermesztő fürgeteg. / Jeges pokol kapuján zörgetek /.../ a végidő vonít e vad szelekben”. Aztán elhessenti e képet magától mint lehetetlent; Petőfi nyilván elszántan s tudatosan vetette magát a hősi halálba: „Golyó fütyül fejem fölött sziszegve. / Ne tétovázz, kozák! Most döfj szívembe! // Örökre ég vérző tekintetem. // Itt estem el. Köszönöm, Istenem!” (*Petőfi utolsó látomása*).

Idősödvén, egyre inkább elmélyül Buda Ferenc vonzalma Arany János iránt is. „Költészete az idő – s benne az én életem – teltével mind tisztább s maradandó fényel ragyog” – írja naplójegyzeteiben, utalva Arany Széchenyi-versére: („Nőttön nő tiszta fénye, amint időben s térben távozik”). Bár verset nem ír hozzá, emberi alkatához mégis nagyon közel érzi magát: „Mélyről indulása, apró dolgokban is szigorú lelkiismeretessége, tudósi alaposága, /.../ a hatalmas tehetséggel párosult – s időszakonként gyötrő – önbizalomhiánya” rokonlélekre vall. Maga elé idézi változó arcmásait: „a fiatalkori fényes szeműt, a szürkülő hajú Tiborc-arcút, s végül – amelyeknek láttán mindannyiszor megrendülök – az öregkorit, a legutolsót, a kifehéredett fejűt, arcán s tekintetében a sorscsapások árkaival s árnyékaival. Akár mindannyiunk arca is lehetne”(In: *Rendkeresés*, 164/65. p.).

Ady Endrét viszont azért érzi magához közel, mert „ő máig is világ vitézeként ragyog. Január baltanyél-kopár fái hajolnak sírja fölé, de őt ott ne keressük: keressük inkább a megvadult Márciusok fűszál-rohamában, virág-förgetegében”. Ady tudta, átélte: „Nem jó látónak lenni ott, ahol a Próféta közröhej tárgya vagy megkövezik. Csillagként csodáljuk hát, ha kinő egy lélek a sárból és ágkoronája sértetlen marad”. Ady az egész utána jövő költészet irányát meghatározta: „Élete parancs és példa, hogy száj és szem meg ne alkudjék soha. Halhatatlan szájából kinő a lilium, kezéből kisuhog a korbács” (*Lilium és korbács*). Nagy László erről a korbácsról mondta: „Nékem Ady Endre ostora tetszik...” (*A feltámadás szomorúsága*). S vajon nem erre az ostorra lenne ma is szükség, jelenkori közállapotainkat látva?

Kétségeinkre, mai válságos közérzetünkre talán csak Nagy László tudná a választ, ha élne még! Buda Ferenc egyre fontosabbnak érzi az ő örökségét, tudatosítván: nagy szükségünk van /lenne/ igazmondásának erejére s a tisztánlátásra, ami költészetéből sugárzik. Ezért küld neki verset „odaátra” 1995. Nagyhetében (*Hózivatar, gyehenna*). Rossz idők járnak ránk – panasolja: „áprilisi hózáport zuhogtat a szél /.../ mindig szembe fúj, / mindig csak szembe fúj. /.../ a húsvét ezidén fagyban / köszönti ránk a Krisztus vérivel / színültig töltött kelyhet”. Az „összkomfortos, légkondicionált új világban” „a globális felmelegedés meg a globális elhidegülés” korában a szél „a megapoliszok förtelmes / gyehenna-telepeit kavarja / káprázó szemünk közé”. Lesz-e valaha is „feltámadása” e nemzetnek? A remény persze mindig megvan – ha nem is e világi síkon: „Sírból, Seolból, a többé soha / sehoból feltámadsz. / Feltámadunk”.

Majd 2000. júl. 15-én (a költő választott születésnapján) Iszkázon – ekkor már kissé több reménnyel – így méltatja a ránk maradt hagyatékot: „Ünnepeljük piros szívvél a ma születettet, nem annyira bánkódván ezúttal, amit elvett az ég, vagy elvert a jég, hanem örvendezvén annak, amit megkímélt, ami örökül ránk maradt.” Műve: „romolhatatlan; tisztességet, tisztaságot, szabadságot, jóságot, igazságot” hirdet. „Ezért lett minden elejtett s leírt szava aranyból-ezüstből becsesebb: asztalra szánt kenyér s bor, gondverte fő alá vánkos, hajlékra erős tető” (*Júliusi köszöntő*; In: *Rendkeresés*, 296/97. p.).

Szécsi Margitról, Nagy László szívbeli és szellemtársáról, aki férje halála után „emelt fővel, rendíthetetlenül haladt tovább a kettejük választotta keskeny úton”, ugyancsak elismeréssel vegyes tisztelettel, költészetének erőt és tisztaságot sugárzó varázsa iránti csodálattal szól (*Margit a keskeny úton*). 1990-ben a Farkasréti temetőben ő tartja Margit fölött is a gyászbeszédet: „Vége a gyötirelem lázának, gyalázatának. /.../ Madárka-csontú testednek vége. Magad-választotta keskeny utadnak is vége. /.../ Itt hagyta ránk a Művet, az immár betetőzöttet, és ránk hagyta a *maga*-tartás megszeghetetlen parancsát, és végül, utolsó érthető szavad ez lévén, ránk hagyta – Magyarországot” (*Margit*). Szécsi Margit szoboravatásán (Pestszentlőrinc, 2003. máj.) azt hangsúlyozza, hogy a külvárost – József Attila után és mellett – ő emelte költői rangra; így ma már „Pestlőrincnek ott a helye Kiskőrös, Nagyszalonta, Szabadka, Szekszárd, Sződemeter, Érmindszent, Felsőiskáz s a Ferencváros sorában”. 2005-ben pedig a MTA Magyar Örökség-díjának átadásakor a költőnő életművét laudálva, legjelentősebb költőink közé emeli őt (In: *Rendkeresés* 300/302, ill. 311/12. p.).

Buda Ferenc, bár egész lénye, költészete a társadalmi valóságban gyökerezik, „meglehető kiábrándultsággal fordul el a napi politikától. Úgy véli: „a négyévente ismétlődő őrségváltások” nem hozták meg a kívánt rendszerváltozást. Az különösen ellenszenves számára, hogy a mindenkori / bármikor új kormány „pár hónap leforgása alatt mintha ráeszmélne, hogy áhított és kiharcolt pozíciója korántsem fenékgig tejfel, s hogy könnyelműen közzékiáltott ígéreteinek többsége teljesíthetetlen”. Ő úgy véli – sokunkkal egyetemben – hogy „egy ország kormányzása elsősorban szakmai munka” (kellene, hogy legyen!); de sajnos, a gyakorlat azt mutatta: a szakmaiság volt mindeddig az utolsó szempont a politikai döntésekben (*Rendkeresés*, 134. p.). *K/atonal / J/ózsef/ emlékének* szentelt versében (*Mit szó a pók?*) keserűen állapítja meg: „Itt van November. / Itt vagyunk / mindannyian: ki már alatt, / ki még fölül”. Persze, majd kitavasodik újra; de „méltó visszhang csak esztendő után. / Petur, Bánk, Gertrud dráma-hősök; / ám Tiborcnak az új ezredév határán / örökösei itt sereglenek”.

Úgy látszik, Magyarország mindörökre a hárommillió koldus országa marad. Lehet-e, lesz-e igazunk valaha is? Mi, örök „Mesebeli Jánosok”, most is a Történelem gyorsvontára vártunk, várunk. Hogy majd elvisz minket egy szebb Jövőbe. „Melyik állomásra szól a jegy? / Van-e jegyünk?” – teszi fel a kérdést a költő. – „Talan nem is mi utazunk? Hisz / messzire, jaj, messzire mindig / csak mást visz a vonat, s míg / végképp nyoma vész túl a kanya- / ron, árvultan intünk utána / a kiürült peronon” (*Vonatok*).

Úgy látszik, ez a végzetünk. Évszázadok óta minden sorsfordító esélyt elszalasztottunk. Úgy látszik, mégis „kihullunk az Idő rostáján”, ahogy Ady jövendölte immár 100 évvel ezelőtt. Azóta csak lassan sorvadunk, mindig új virradatra várva...

Buda Ferenc költészete mégis a reményt erősíti bennünk: harcaink, erőfeszítéseink talán nem hiábavalóak – az utolsó szó mindig Isten kezében van, nem a Sátánéban.

Serfőző Simon

Megfizették

Ami tűrhetetlen volt,
s türetett mégis,
az elszabadult vakmerőség
véget vetett annak,
ha sokára is.
A porhoz,
vasakhoz szürkült életűek
véget vetettek
a vörösre felfuvalkodott erőknél.
Fákhoz főlegyenesedtek.

Mit sem törődve
a szelekkel ellenük sziszegő
készülő bosszúval,
büszkeségük az égen ragyogott,
a Napban.
A mámor zászlói lobogtak,
suhogtak az égig.
Föllázadt az igazság,
amibe beletántorodott az erőszak,
a világ is.

Hát adózhatott a haza,
fizethetett életekkel.
Megfizettették vele
szembeszegülő merészségét.
Szenvedett taroló
megtorlást érte,
és soha még
olyan földmély
börtönsötétet.

Ismét

Szelek buckáiban a madarak,
a határon csapatokban keltek át.
Osonva laposokban, utak mentén
menekültek árkok, csatornák.

Tudták, nem lesz kegyelem,
az ígéretet megtagadják szavukat.
Bújtak mélyen a földbe,
föld alá a gödrök, lukak.

A túlerővel támadó időnek
megadták maguk gallyfelemelve a fák.
S alámerült ismét megalázásába,
mély csöndjébe az ország.

Finta Éva

Képek Ili albumába

*Vakvers**(Li Annácskának)*

Vakkép, vakfolt, vakablak.
Vak a hang, a szín, a szag,
az idő, a születés,
az elmúlás maga is vak.
Vak a szerelem, a szív,
a szenvedély, szokás,
vak a Jézuska, a karácsony,
a szerencse s vele
vak Isten is meg a varázs.
Vaktában vakol a kőműves,
Kőművesét is befalazza,
vakond túr rózsatő alá,
vak a vakond és vak az anyja.
Tavak vizében tűnt havak,
szavakkal szigonyoz a láz,
vakációra ment a könny,
vacogva, zúzmarázva jön,
pókhálózza a szem vonalát.
S a szem lovak tajtékaként
izzadja túl a képeket,
túl önmagán, túl tárgyakon
úszik a Styx vizén, lebeg,
átnavigálná önmagát
Léthé vizére: nem lehet.
Vakon vasal, visel, vezet,
felfűzi a gyöngyszemeket,
vaktában, kinn a vakvilágban
botorkál szemhéjára zártan
a végenincs képzelet.

Sárospatak, 2008. január 6–7.

Ó a tökély

Ó a tökély fondorlatos.
Fényben ragyogása eltünteti szemünk elől
kápráztat nem vigasztal
kívánatos de elérhetetlen
„égiekkel játszó” Csokonai-tünemény.
Ó a tökély sérülékeny
az elhibbanások szegélye mentén lapul
alig-vonalon
észrevétlen
megkísérteni örök vágy
elérni örök kiábrándulás
valami mindig rálibben erre a fínom erezetre
ami a tökély pázsitos vonala
rózsagirlandos vonala
a sóvárgás marad mindössze
amitől el is búcsúzhatunk
hiszen belátja az ember ötven után, hatvan után
hogy „éggiekkel játszó” volt
mégis
mire vágyna a képzelet
miért teremtene a kéz az elme
ha nem lebegne délibábja a horizonton
tükörvalóságként
ahová csak Aliz léphet be
s mit kell látnunk az ő szemével:
semmi sem ugyanaz
semmi sem olyan
a varázslatok bűbájok támadóak
nem tartanak velünk
kiérdemelni is meggondolandó
miért hát
hogy mindent értük teszünk?...

Sárospatak, 2009. június 25.

Fecske Csaba

Baucis tele

varjú károg a villanyoszlopon
mintha miattam tenné hull a hó
gyönyörködöm az időt így lopom
minden kis szépség énnem való

a jégpikkelyes fák kérge alatt
a lassan gyűrűző idő csöndje
cinke szemében tűnik el a nap
hogya sötétség a dalt elfödje

hótól fehér minden mint a mész
a tömegsírt lepi el a város
álmából riad a harang nehéz
hangja ütődik a láthatárhoz

lassan araszolva szuszogva víz
a busz degeszre tömtük a gyomrát
én fehér üstökű Baucis
hű Filemonom most is gondolok rád

talán a föld alól is kinézek
tavasszal mikor fölenged a fagy
napra nap és évre év a részed
vagyok múltam és jövőm is te vagy

Gondoltad volna

tudok rólad
mint cigarettaparázs
a fűstről mely szürkén enyészik el
a semmiben
múltunk a hamu
amit a nikotinos ujj
lazán lepöcköl a hamutartóba
vagy a földre
gondoltad volna
hogya ilyen közel van egymáshoz
a volt és a nincs

Senki

*„Én saját erőből lettem senkivé”
(Péntek Imre)*

aljas és hazug korban élt
a mocsokban is tiszta maradt
noha nem volt se hős se szent
csak éppen úgy adódott
nem emelkedett felül a dolgokon
föl sem ért hozzájuk
nincs oka dicsekedni
nem volt fontos a gonosznak
hogya megkísértse
nem ígért nem adott semmit
most nyugodtan nézhetne tükörbe
de arcát rég elveszítette
s a tükör darabokra tört

Imágó

az ismeretlen hasonmása vagy
csontodon a hús Isten szennyese
gyűlik benned az idegen anyag
hiába nem menekülhetsz te se

folyton vetélőt cserél a tudat
éredekedben dolgozik máj vese
leszel ami a mulandóból marad
az élet a halál szerelmese

útravalód remény s tapasztalat
ki tudja hogy ez milyen alkalom
szemükben hová tűnik el a nap

min változtat ami történni fog
mit üzen neked öröm fájdalom
s tények palánkja mögött a titok

Anga Mária

Utazom

Utazom. Magukkal visznek
a vonatablak mellett elrohanó erdők,
visznek magukkal, ki tudja hány ősön, hány tavaszon át
gyermekkorom repülőpályái felé, ahol délutánoként
megszakadt a gravitáció, az ég és a föld örök játékom maradt.

Telefonpóznák között feszül a hangom vezetékek.
Egyre csak ismétlődnek a szavak, mint veszély idején
az sos jelek, vagy mint félre vert harangok kongása,
lehallgatják a fák, a virágokhoz induló méhek,
a megsérült szárnyú madarak, de nincs bennük félelem.
Éjszakákba vezetik őket a holdak. Kifakad fekete fekélye a földnek.

Utazom, de már féltve néznek utánam a bodzabokrok,
mintha tudnák, nem vár engem senki, otthonomból elszöktek a fények..
Bemérhetik szobám sötétségét az égen kerekedő múholdak is,
milliméter pontossággal, hogy kiszámítható legyen az elveszett ragyogás.

Múltadat őrzöm

Bárcsak lehettem volna veled egykorú, édesanyám,
akkor érezhettem volna a fájást, úgy, ahogy neked fáj,
az öregségben nehezülő testedet, akkor érthettem volna,
mit jelent a köréd sűrűsödő csend, az ágyhideg,
lassuló mozdulataidat is, ahogy belefeszültek az éjszakába,
a virradatra elfogyó infúzió cseppeket.

Még mindig hozzád menekülök ma is.
Látod virrasztó nappalaimat? Mert az éjszakákat
könnyű elviselni: a ház eresze pattog a hidegtől,
de lehet, hogy csak az eső lépked rajta végig.

Itt minden úgy maradt, mint régen.
A múltadat őrizném, de az ifjúságod
nem én voltam, mikor a szerelemben elmagányosodtál,
még nem ismertelek, csak képzelem, milyen lehettél.
Milyen lehettél virágnak, rétnak, madárnak, folyónak.
Milyen lehettél, amikor még én nem éltem.

Manapság...

Manapság világtalanná válnak a látók is,
szembogaraik belevesznek a sötétbe,
nem szárnyal már az őszinte tekintet!
Gyehenna füstje lepi el a tájat!
Tapogatózunk, mintha a föld alatt járnánk,
lassan szárnyaink is elüszkösödnek.

Magunkra hagyottan, botladozunk,
emlékeink néha még kivirulnak,
koronásodnak, föl az égre, ragyogva,
de gyermekeink ezt már nem látják,
mert mi csak tapogatózunk, mintha a föld alatt járnánk,
mintha csak lefelé vezetnének az utak,
gyertek utánunk –mondjuk-, kövessetek,
így szorongunk, egymás testéhez lapulva,
menetelünk hétfőtől vasárnapig,
csak kibírjuk. Ezt a „kibírást” kell megtanítani
az utánunk jövőknek, a jövőnek?

Manapság világtalanná válnak a látók is!
Szembogaraik belevesznek a sötétbe!
Nem szárnyal már az őszinte tekintet.

Félve rejteket keresek mégis, meglesem a vihart
a kutak mély vizében kavargó örvényt,
figyelem csitulásuk helyét, a nyugvó pontot, a megérkezést.
Az irtások felé vezet az út. Magányom őriz engem,
vagy én őrzöm magányomat.. Az irtások rendje itt
védelmet ad. Maradvány fa, fák közül az egyetlen,
végre megállhatok.

„...hosszútávú dolgunk van nekünk...”

Beszélgetés Kő Pál Kossuth-díjas szobrászművésszel

Kő Pál elfoglalt ember, naptárát mutatja, benne sok színes bejegyzés: hol Budapesten, hol Hevesen, hol egész más helyen van programja. Végre sikerült az időpont egyeztetése, szülővárosa, újbóli lakhelye Heves város 25 éves jubileumi ünnepsége előtt tudunk találkozni. Egy irodát kapunk, ahol leülhetnénk beszélgetni. Persze nem lehet nyugodt egy ilyen nap, többször benyitnak, szeretettel ölelik körül Kő Pált, majd viharosan magunkra hagynak. „Pár nap múlva visszamegyek Pestre, s egy ideig öregúr leszek, sétálgatok, gondolkodom, s alszom, ha tudok” – szól mosolyogva.

A város első embere is beköszön, zuhogó esőben ültettek fát az ünnep alkalmából. „Én is kiírtam a kerítésemre, hogy ÜLTESS TE IS FÁT, miután amit én ültettem, kitérték, levágták” – mondja Kő Pál.

– Mik a legfontosabb kötődései?

– Van egy olyan helyzetem, hogy egy fejműtétem miatt sok minden kisodródott a fejből. Van egy emlékezet-visszaszerző füzetem, amit a feleségem készített, s amiben benne van, amit nem tudok megjegyezni, de szükségem van rá. Egyetemi dolgok, feladatok, sok minden miatt, hogy ki tudja igazodni a világban.

A sok költözés igénybe vette a lelkemet is az évek során. Én ehhez a településhez, Heveshez úgy kötődöm, hogy gyerekkoromban Perespusztán laktunk, vasárnap a misére bejöttünk, nagyapámékhoz, lábat mostunk, és elmentünk a templomba. Sok régi dolog köt ide. Sokfelé laktam, 10 évig éltem Balatonkenesén is.

Pesten is éltem, van ott lakásom, de visszajöttem, mert édesanya egyedül maradt. Ez a visszatalálás, visszajövetel tudatos elhatározás volt. Nagyapám házáat lakom a családdal. Nagyon fontos tehát a család is és az az intézmény, ahová 1963 óta tartozom. Ezek mellett persze még sok minden kötődés határozza meg az életemet.

– Egy művésznek utat is kell mutatnia, ezt hogyan éli meg?

– Én ezt nem tudom pontosan megfogalmazni, én élem az életemet, a világot. Ha valaki ehhez igazodik, hát tegye. Az az érzésem, hogy hosszú távú dolgunk van nekünk, költőknek, képzőművészeknek, íróknak. Nem könnyű betartani az embernek a saját magának tett ígéreteit sem. Ha például arra gondolok, hogy harminc-egynehány éve csináltuk a mohácsi történelmi emlékhelyet, s egy éve próbálnak engem meggyőzni, hogy muszály rendbe tenni, s ezt csak én tehetem.

1975-ben csináltuk, 1976-ban avattuk. Múltkor ott voltam, és láttam, hogy ren-

geteg mindent megevett az idő: elpusztult, nincs. Tudja mindenki, hogy milyen az, amikor az ember keres valamit, és nem találja: fényképeket, rajzokat, diákat, jegyzeteket. Mert, ha eltűnt valami, nem tudom felidézni, hogy milyen volt. Most már beadtam a derekamat, győzködött Závoczký Szabolcs, a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóságának vezetője, aki kitűnő ember, és Buchert Eszter is mellette van, akinek Mohács a szívügye. Ezt a kedvességet nem lehet már visszatartatni. Arra gondoltam, hogy úgy kezelem, mintha most bíznanak meg, azzal a lelkesedéssel és szeretettel fogom csinálni.

– *Milyen növendékekkel találkozik mostanában?*

– Nemrég engedtem ki az iskolából néhány remek szobrászt, akik velem töltöttek 6-8 évet. Nekik megmondom, hogy csináljuk meg, ha kapnak érte pénzt akkor is, meg ha nem kapnak, akkor lelkesedésből is. Ezek a fiatal urak nem tőlem tanultak, hanem egymástól. De volt egy légkör, amiben azért volt valami, ebben volt valamennyi részem. Ezek a diákok a világot „szétnyerik”, díjakat, ösztöndíjakat kapnak. Mondom is nekik néha, hogy ilyen a mi időnkben nem volt. Örülök, hogy ilyenek vagytok, csak hogy fogtok két év múlva megismerni, ha jöttök be az ajtón? Csodálatos kölykök ezek, bírom őket, és jó látni, hogy milyen karakteres művészet jön elő a kezük közül. Ez ad az embernek támaszt, reményt és öröme okot. Ezek a remek fiúk meg tudják csinálni, amit kell. A két megbízó nagyon örül ennek. 7 vagy 8 sírjel eltűnt, a nyoma sincs meg, ezeket újra kell faragni és tervezni, mert nincs meg minden eredeti rajz. Előkerült néhány firka, amit akkor csináltam, amikor az egész területet próbáltam kigondolni, feltámasztani. Ezek megvannak, hála Istennek.

A két tömegsír egy kompozíció öleli körül, ezt hozzuk rendbe. Most még van egy nagyon hálás és szép feladat. Samu Géza nagy formátumú szobrász volt, az ő hagyatékát is rám pakolta a sors és Makovecz. Egy hatalmas munkáját, egy ballada nevű nagy szánkót restauráltattam a növendékeimmel. Ez bent van az Epreskertben, ahol mi dolgozunk egy szín alatt, addig nem tudjuk elkezdeni a többi munkát. Ezt tudom most diadalmasan elmondani.

Kő Pál szobrász

(Perespusztá, 1941. június 2.–)

1963–1968: Magyar Képzőművészeti Főiskola, mestere: Somogyi József. 1969, 1971: KISZ-nagydíj; 1975: Munkácsy-díj; 1976: az V. Országos Kisplasztikai Biennálé I. díja, Pécs; 1982: a Kodály Társaság diplomája; 1984: Művészeti Alap díja; 1986: Érdemes művész; 1989: a Salgótarjáni Szabadtéri Szoborkiállítás nagydíja; 1990: a Magyar Művészetért életműdíj; a Berzsenyi Társaság elnökségi tagja; a Veszprémi Művészeti Céh tagja. 1992-től a Samu Géza Alapítvány kuratóriu-

mának elnöke; 1993–1996: a Magyarok Világszövetsége Képzőművészeti és Iparművészeti Tanács elnöke; 1994-től Nagypalád, 2000-től Heves díszpolgára; 1995 óta a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Tanulmányutak: Lengyelország, Erdély, Olaszország, Görögország, Mongólia. 1978 óta a Magyar Képzőművészeti Főiskola tanára, 1990-től a szobrász tanszék docense, 1991-től egyetemi tanár. 1992-től egy cikluson keresztül rektorhelyettese. 1998: Rendületlenül-diploma. 2001: Kossuth-díj. 2006. Prima Primissima Díj. 2007. M. S. mester-díj

Mintegy félszáz köztéri alkotása van, több közgyűjteményben vannak művei, számos egyéni és csoportos kiállításon vett részt hazánkban és külföldön.

2005-ben Hevesen állandó kiállítása nyílt.

Bérczessy András

Lászlóffy Csaba

Nappali virrasztás

„Meghalsz s vízcseppnél kevesebb leszel”(?)
(Márai)

Mindenütt halottakba botlok, valójában nem is mind az én halottaim. A Zsolt kinőtt furnérozott íróasztala mellett elhaladván, a C.E.T fedőlapján Mezei András magyarul feltartott karral; Határ hasas *Özön-közönyéből* változatlanul kibeszél ma is, valahányszor a könyvszekrény kovácsoltvas pántjai között keresgélek a belső szobában. Családi lomtárban meg a kamarában, hol isten tudja, mióta és milyen szedett-vedett társaságban szorongnak, heverésznek régi könyveim maradék példányai: egy-egy beszakított, száz esztendőnél is ósdibb kiadvány képes-oldaláról impozánsan néz rám vissza-/előre?/ Herceg Ferenc, *Új idők*-et ígérő író társaságból. És hát a hátam mögül vagy oldalnézetből, a derűs emlékeket rágcsálófogakkal kikezdett, legpocsekább hangulatomban is – ha történetesen az élőkkel hadilábon állok, rám se hederítnek – Kosztolányi, Szabó Lőrinc, Szisz, Füst Milán illatozva felkínálkozó verssorai, mint virágárus vedréből kiemelt áru (rajta a fény sugar vagy csak egy elpárolgó vízcsepp) – mind-mind intő üzenet a letűnt, hét évtized múltán is alig megsejtett Európából (az Ázsiából kiszakított génekkal s a húsevő növényeknél bujább kórsággal fenyegető Latin-Amerikával nem is számolva), mint terjedő ragály(?), valósággal kúsznak felém a halálba tűntek indái. Dehogyan rém, hogy is lenne az, ha egyszer a saját megalvadt véretem (testvéretem) immár egy örökkévalóságnyi harminc nap óta biztonságban őrzi.

2009. május 21.

Két átkacsintás az öröklétbe

*„Uram bolygók azok –
mind magában forog”
(Jean Tardieu)*

1. A szívburok

Ráncos, maszatos. Rengeteg nyom van rajta, de mindig ellenállt a «számít-e még valami?»-szerű sziesztáknak. A kidagadt, megfeketült ereket néha csak a szerelem mentette meg a kiúttalanságtól.

A szívburok kézzel, igaz, nem fogható meg; azért nem éppen megfoghatatlan. – De hová lett a test, melyet gyolcs-gyapjú, kánikula-fagy véd vagy szorongat?

2. (Opciók)

Mielőtt befordulnál a sarkon, még ember vagy. Utána lehetsz akár kenguru – csak tanulj meg nagyokat szökdelni –, vagy olcsó biedermeier-nosztalgját terjesztő cserebogár: feltéve, ha dongásod eléggé kifinomult; persze, csak annyira, hogy meg ne környékezzenek a dallamosságra kiéhezett fecskék.

2008. október 5.

Állati játszma

Mint prémes melegséget
selymes bundájukat vesztett menyétek
a mindannyiunknak kirendelt poros pálott
purgatóriumi magányból
üvegszemeikkel kikukucskálók(!)
el-elpattan még egy-egy húr magától

a kivörösödött csipás emlékezetben
felejtett jószágos tekintet soha
föl nem rebben
csak borongó kimerültség a tova-
szálló kékmadár-illúziók helyett
s a félelem attól ami még be sem következett

mert élni kell még – *kikkel* és *mi* nélkül?* –
a szó a szerelem a szádra kékül.

2009. szeptember 18.

*avagy: *mikkel* és *ki* nélkül

Talán így egyezkedik egyszer majd, Tamással

„megnyitom a holtak kertjének kapuját.”
(René Char)

A vállad bírja még,
de földre-roskadt-hangú sikolyod
füleknek, falnak ártalmatlanul
esdekli: ne engedd el a halott
kezét, hogy élni megtanulj!

Kiásott sírhelyszakadék a Házsongárdban

Törékeny koponya: vigasztalanná tesz az istenek szabadsága. Pascal félelemtől kitágult pupilláján a sok-sok ezer álmatlan éjszakát zsongító nádringás; le nem kaszált ősfüvek örök illatárja a Hold udvarában.

Lélegzetünk soha ki nem nyíló szárnya. Széztúzott égi fény, nyúzott lelkiismeret; a tükör mélyén befagyasztott emberarcon a romlandó hús és a halál leheletétől elhomályosult agysejtek tétovasága.

Mint megáradt vizek árja, úgy növekszik bennünk a sötétség: valami titkos szérum hatolt belénk – megalvad, megfagy, megköt egyetlen tűszúrás nélkül a vérünk.

2009. augusztus 18–20.

Az idő logikája

Búvóhelyet kerestél. Ezek a csábító napsugarak – a gyermekkor echósszekeréről lehullott szalmaszálak – megszólalásig emlékeztetnek a „leveleken gyöngyszemek, faodúban hangyák”-kor nyarához. Egy érintés, mely éget; egy futózápor... A rontás elől nem szégyen itt találni végső menedéket.

2009. augusztus 20.

Obsitos-elégia

E.-nek

Elálmosodni? – nincs befejezve még semmi, az elnyútt íróasztalon, kotyogó billentyűkön, a fakult papiroson fénygyíkok hancúroznak (eszedbe jut a nyílt erőszak elől kitérő Goethe kétes fölismerése, és elfog a viszolygás: a béke állóvizeiben mennyi élősdi terem!), máskor az amorf jövődő kételye emészt – jól lehet „bármi vétkünk megbocsátja az ég”, s kedvére üvöltözhet a tömeg, ahogy a torkán kifér –, szívünk egy-egy későn elsült tréfa és hazug megbocsátás után talán túl könnyen betokosodna; még szerencse, hogy enyhül *sok régi lomra*. Konvenciókkal birkózik a nyelv, márványszobrokat kerülget, szerteszaladnak a gondolatok: bekalandozni a spekulációk újabb korszakait (olykor ez kimondhatatlan zűrzavart okoz); tódulnak a *Vonzásokra és választásokra* köpő, tülekedő szerencsejáték-janicsárok, elborítják a szellem tereit. Rezesedő rejtelmek, kiapadt könnyek; ugyan ki fog itt még emlékezni a könyvtáradat kémlelő csendre s a klasszikusaid kőszénnel fűtött nyugalma, bár a vidám kibicek kórusából?

2009. augusztus 21.

Ha volt is ifjúság

*„nem jut eszembe semmi
róla e purgatóriumban”
(Ágh István)*

Szomjazva és kiéhezetten,
cellánkba zárva rég feledtem
– elfelejtettük mind a ketten –:
miből lettél? miért születtem?

2009. szeptember 18.

Mulandóság

Hisz-e – kérdeztem tőled –
rímbe, romba, ragyogásban? –
Mire válaszod kívártam,
háttal álltál az időnek.

Nagy Pál

Aki őrző volt a strázsán

(Sütő Andrásról)

Sorsszabta körülmények kegyes ajándékaként megadatott számomra, hogy a tovatűnt időkben szerkesztőségi munkatársra, sőt közeli barátja lehettem Sütő Andrásnak. Igen-igen megtisztelő hát és kitüntető feladat, hogy itt és most Róla, a nemrég elhunyt kiváló magyar íróról szóljak az egybegyűltekszíne előtt.

Meg kell vallanom: részemről a rá való emlékezés soha nem lehet mentes némi szubjektivitástól, személyes gyökerű kötődéstől, amiben nem kis szerepet játszik az a tény, hogy mindkettőnk szülőföldje az erdélyi Mezőség. Ehhez a szomorú szépségekben és súlyos történelmi tragédiákban oly igen bővelkedő szórványvilághoz kötött mindkettőnk elszakíthatatlan szálakkal a hovatartozás tudatából fakadó elkötelezettség.

Több mint hatvan esztendeje találkoztam s fogtam kezét először Sütő András-sal. Akkoriban Ő a kolozsvári Református Kollégium diákja volt, s én – a Bolyai Tudományegyetem irodalom szakos hallgatója – kéziratot kértem Tőle lelkes buzgalommal indított – valójában újraindított és gyorsan betiltott – lapunk, az Ifjú Erdély részére. A fiatal Sütő Andrásnak akkor már jó neve volt a korabeli sajtóban: a kolozsvári *Világosság* című napilap hasábjain sűrűn találkozhattunk eredendő tehetségéről, meglepő íráskészségéről tanúskodó cikkeivel, főként mezőszegi tárgyú jegyzeteivel. De már előzőleg is jelentek meg apró írásai Nagyenyeden, ahol a Bethlen Kollégium tanítóképzőjének tanulója volt. Magyartanára, Vita Zsigmond korán felfigyelt rá; ő közölte első karcolatát is *Egy őzike halála* címmel.

Találkozásunk után nem sokkal kézhez is kaptam a kéziratot az ifjú szerzőtől lapunk részére. Az *Esti beszélgetés* címet viselő kis karcolat azonban nem láthatott napvilágot az *Ifjú Erdélyben*: a megszerkesztett, betördelt lapszámot durván, kellehetetlenül betiltotta a cenzúra. Így maradt homályban hosszú évtizedekig egy induló prózaíró jelentkezésének beszédes dokumentuma – s így fejezte be akkor roppant rövid pályafutását egy kolozsvári magyar diáklap...

Sütő András az erdélyi Mezőség szórványvilágának kellős közepén, Pusztakamaráson született 1927. június 17-én. Elemi iskoláit szülőfalujában, középiskolai tanulmányait Nagyenyeden és Kolozsvárott végezte. 1945-ben került a „kincses városba”, ahol rövid ideig – 1948/49-ben – a Szentgyörgyi Istvánról elnevezett művészeti főiskola hallgatója volt. Balogh Edgár hívta meg a *Világosság*hoz, ahol Benedek Marcell, Jékely Zoltán, Kacsó Sándor (meg mások) kollegájaként dolgozott 1947-ig. 1948-ban kinevezték a *Falvak Népe* című lap főszerkesztőjének;

1950-től Bukarestben vezette a *Falvak Népet* – mindaddig, míg a sajtó fokozódó ellenőrzése, az osztályharc állandó éleződése, az ún. antiklerikális kurzus következményeinek egyre durvább érvényesítése miatt 1953 júliusában lemondott főszerkesztői tisztségéről, majd hamarosan Marosvásárhelyre költözött családjával együtt, ahol az *Igaz Szó* című szépirodalmi folyóirat főszerkesztő-helyettesévé nevezték ki. Itt, ebben a városban élt, itt dolgozott élete végéig. 1958-ban alapító főszerkesztője volt a *Művészet* című képeslapnak, amely aztán – felsőbb utasításra – *Új Élet* címmel, kényszerűségből jócskán megváltozott profillal jelent meg egészen 1989 végéig. (Ennek utóda lett 1990-ben a rövid életű *Erdélyi Figyelő*.)

A 80-as években Sütőt a Romániában egyre inkább kiéleződő politikai konfliktusok, a kommunista-nacionalista hatalommal szembeni megnyilatkozásai folytán eddig betöltött tisztségeiből rendre leváltották, pártellenes nézetek vádjával eltávolították, könyveinek romániai kiadását, drámáinak bemutatását, nyilvános írói szereplését betiltották. 1989-ben hangozott el a Kossuth rádióban a Sinkovits Imréhez írt nyílt levele, a „Maradok, másként nem tehetek!” Ugyanez év végén – a Romániában végbement változások sodrában – Sütő András a Romániai Magyar Demokrata Szövetség egyik alapító tagja volt. 1990 márciusában Marosvásárhelyt az emlékezetes magyarellenes megmozdulások alkalmával súlyosan megsebesítették, s elveszítette fél szeme világát; ezt követően Magyarországon és az Egyesült Államokban ápolták. Az ellene irányult gyilkossági kísérlet tetteseinek mindmáig büntetlenül élnek.

*

Sütő András a pályakezdő szépirodalmi munkáit – novelláit, karcolatait – a múlt század negyvenes éveinek második felében Gaál Gábor jelentette meg Kolozsvárott az *Utunkban*. Ekkortájt ebben a folyóiratban jelentkeztek, Sütő Andrással, együtt azok a fiatal tollforgatók – hogy közülük csak néhányat említsek: Bajor Andor, Kányádi Sándor, Székely János, Fodor Sándor, Szabó Gyula, Páskándi Géza –, akik aztán maradandó értékű művekkel írták be nevüket a huszadik századi magyar irodalom nagykönyvébe.

Pályakezdő novelláiban, karcolataiban Sütő közvetlen élmények birtokában mutatta be a mezőszéki szórványvilág szegényembereinek küzdelmeit, a régi és az új élet hol drámái, hol tragikomikus konfliktusait. Első könyve, a *Hajnali győzelem* 1949-ben jelent meg; ezt követte 1953-ban az *Emberek indulnak*. Közvetlen hangja, egészséges humora azonnal megnyerte az olvasók – és a kritikusok – rokonszenvét. Neve azonnal széles körben vált ismertté. Írásait kezdettől fogva rendszeresen közölték a román folyóiratok is. Viszupillantva a pályakezdésre, Görömbei András írta monográfiájában: „Íróként urak és parasztok konfliktusának móríciósztöndzésű ábrázolójaként kezdte pályáját, de az új történelmi helyzet új feladatokat, új perspektívákat mutatott neki. Első nagy témája éppen az új életbe induló

emberek világa lett. Előbb szinte problémátlannak látta a szocializmus kibontakozását, korai publicisztikája, földosztást, egyenlőséget, demokráciát követelő írásai nyugodt bizalomtól sugároznak. Íróként is az új világ művészeként jelentkezett: azonnal kivételes sikerrel.”

Sütő András első kisregénye, az 1956-ban kiadott *Félrejáró Salamon* már a határozott továbblépés, a nyíltabb társadalombírálat szembeötlő jeleivel ébresztett széles körű feltűnést. Igazi áttörést azonban pályáján az *Anyám könnyű álmot ígér* hozott 1970-ben. A kirobbanó sikerű napló-regény az akkor induló Kriterion Könyvkiadó első könyveként látott napvilágot; előzőleg az *Igaz Szó* közölt belőle részleteket. Évek múltán Bertha Zoltán írta volt Sütő remekléséről: „(...) az *Anyám könnyű álmot ígér* a két világháború közötti népi próza legmagasabb minőségeihez tud kapcsolódni, s téma és stílus felületi összetevőin kívül egy jellegzetes világlátás egész – szociográfiai, néprajzi, történelmi, ontológiai és esztétikai dimenzióiban megérett – szemléleti és formahagyományt képes újraértelmezni és tovább építeni.” Méltatások egész sora hangsúlyozta az *Anyám könnyű álmot ígér* kivételes jelentőségét. Ihlető példaként Illyés Gyula *Puszták népe* és Tamási Áron *Szülőföldem* című munkáját emlegették a kritikusok.

Nem sokkal az *Anyám könnyű álmot ígér* megjelenése után látott napvilágot „úti tünődéseinek” kötete, a *Rigó és apostol*. Ezekkel az írásokkal merőben új, beérett alkotói korszak kezdődött Sütő András pályáján. A hetvenes években egymás után születtek a nagyívű, sokatmondó esszék – ilyen többek között a *Nagyenyedí fügevirág* és a *Perzsák* –, melyekben veszélyeztetett anyanyelvünk védelmét, a megtartó népi közösséghez való kötődés jelentőségét, a sajátosság értékeinek oltalmazását fogalmazta magas rendű művészi üzenetté. 1977-ben megjelent, *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* című esszéregényében valójában az *Anyám könnyű álmot ígér* és az előbb említett írások mondandóját építette tovább; így ez a munkája az anyanyelvvédelem felrázó megnyilatkozásaként él ma is az olvasók tudatában. Görömbei András szerint az „Engedjétek hozzám jönni a szavakat összegző mű – Sütő motívumfejlesztő írói módszerére jellemző –, nemcsak összefoglalja és kiegészíti az írónak az anyanyelvvel kapcsolatos nézeteit, hanem egy szuverénül egyéni műforma kereteiben mély értelmezést is ad (...) A nyelv és az ember életessége ad itt új távlatokat a létértelmezésnek.”

A korai, jószerivel a színpaddal való szakmai ismerkedésről tanúskodó kísérletek (Tékozló szerelem stb.), meg a Pompás Gedeon marosvásárhelyi (Harag György rendezte) előadásának gyors betiltása után évekkkel, az újabb úti tünődéseket és esszéket tartalmazó, *Istenek és falovacskák* című könyvének megjelenésével egyidőben írta Sütő első nagy drámáját, az *Egy lócsiszár virágvasárnapját*, minek ősbemutatója 1974 októberében volt a kaposvári Csíky Gergely Színházban. (Ugyanezt a kolozsvári Állami Magyar Színház 1975-ben vitte színre – Harag

György kiváló rendezésében.) Az író műhelyében rövidesen elkészült a *Csillag a máglyán* is – Kálvín és Szervét drámája –; elsőként a budapesti Madách Színház mutatta be, Ádám Ottó rendezésében. (Kolozsvárott ugyancsak Harag György rendezte a *Csillag a máglyán* előadását.) A két dráma *Itt állok, másként nem tehetek* címmel először 1975-ben jelent meg kötetben a Kriterion Kiadónál.

Tanulmányok, elemzések, színikritikák egész sora méltatta Sütő András drámaírói teljesítményét, hangsúlyozva az előadás művészi erőnyeit. Kántor Lajos írta a Korunkban az *Egy lócsiszár virágvasárnapjának* kolozsvári színrevitele után: „(...) Kolhaas Mihály egyéni tragédiája egyértelműen a közösségi felismerést szolgálja: a térden állva könyörgés csak veszteségeit szaporíthatja”; Tarján Tamás pedig megállapította: „(...) az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* és a *Csillag a máglyán* Sütő András drámaírói művészetében s talán az egyetemes magyar drámaköltészetben is külön helyet foglal el”.

1975-ben a nagyváradai színház Szabó József rendezésében bemutatta az *Anyám könnyű álmod* ígér színpadi adaptációját. 1977-ben a marosvásárhelyi együttes színre vitte – első ízben – a *Vidám sirató egy bolyongó porszemért* című Sütő-vígjátékot, s ugyanez és novemberében az Igaz Szó közölte a Káin és Ábelt. A „lát-szólagosan biblikus történet” – ahogy a szerző fogalmazott egyhelyütt – mondanójának mélyebb rétegeiben szervesen illeszkedik az előző két drámához, az *Egy lócsiszár virágvasárnapjához* és a *Csillag a máglyánhoz*. Gáll Ernő így értelmezte a darab lényegét: „Alázatosság és méltóság között azonban nem lehetséges békés együttélés. Ábel és Káin két utat, két magatartást képvisel, amely között választani kell. Sütő opciójában a mai világ, a modern ember egyik alapvető dilemmája nyert választ.” 1979 februárjában ezt a három drámát a kolozsvári színház sorozatban adta elő. Ugyanez év májusában Sütő András Bécsben, a Herder-díj átvétele alkalmával, a Bornemissza Társaság irodalmi estjének vendége volt. Ekkor jelent meg nyomtatásban németül a *Csillag a máglyán*.

1981. március 3-án a kolozsvári Állami Magyar Színház bemutatta – ugyancsak Harag György rendezésében – *A szuzai mennyegzőt*; így vált teljessé a tetralógia. Mély gondolati összefüggés van az előző drámák és *A szuzai mennyegző* között. Lázok János [marosvásárhelyi színháztörténész] ezt így értelmezte annak idején: „A szuzai mennyegző a trilógia központi gondolatát, a másként gondolkodók egymás iránti toleranciáját, az egymást feltételező-kiegészítő ellentétek problémakörét új tartalmi vonatkozással, a másként beszélők viszonyának árnyalt rajzával egészítette ki. E kiegészítés azonban szükségszerűen szétfeszítette a trilógia drámaiban megszokott szereplőstruktúrát: Sütőnek ezúttal a másként gondolkodásból eredő ellentétek mellett a természetes etnikai különbözőségeket és ezen belül megnyilvánuló azonosságmozzanatokat is ábrázolnia kellett mondanivalója árnyalt kifejtése érdekében.”

Sütőnek *Az Idő markában* című, újabb esszéket és interjúkat tartalmazó könyvét 1984-ben a Szépirodalmi Kiadó jelentette meg Budapesten. Emiatt a szerzőt Romániában keményen felelősségre vonták, sőt kezdetben még a korabeli magyar hivatalosság is vonakodott engedélyezni a kiadást. Sütő András ekkoriban fejezte be *Advent a Hargitán* című darabját, s hamarosan elkészült *Az ugató madár* első változata is.

Budapesten, a Nemzeti Színházban 1986. január 2-án volt az *Advent a Hargitán* ősbemutatója – a szerző távollétében. (Sík Ferenc rendezte a nagysikerű előadást.) Sütő Magyarországra való utazását a romániai belügyi szervek akkor nem engedélyezték; csak 1987 novemberében láthatta először színpadon ezt az alkotását. Ugyanekkor tekinthette meg ugyancsak Budapesten, ugyancsak Sík Ferenc rendezésében az *Álomkommandót* is. A *Kalandozások Ihajcsuhajdában* című mesejátékát 1988-ban a kecskeméti Katona József Színház mutatta be – Seprődi Kiss Attila rendezésében.

1989-ben a Szépirodalmi Kiadó útjára indította a *Sütő-életmű sorozatot*, amelynek első köteteként – *Színművek* címmel – a *Pompás Gedeon*, az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* és a *Csillag a máglyán* látott napvilágot. Ekkoriban otthon, Romániában nem engedélyezték könyveinek kiadását, színdarabjainak bemutatását.

Közvetlenül az 1989 decemberében végbement romániai változások után Sütő András azonnal, ismét tevékenyen bekapcsolódott a közélet alakításába: egyike volt a Romániai Magyar Demokrata Szövetség, az RMDSz alapítóinak. Majd a 90 márciusában történt marosvásárhelyi pogrom idején ellene elkövetett gyilkossági kísérlet súlyos következményei miatt, külföldi kórházi kezelése után egy ideig inkább csak publicisztikai megnyilatkozásaival, interjúkkal volt jelen a szellemi életben. A budapesti Nemzeti Színházzal – Ablonczy Lászlóval, Sík Ferencsel, Sinkovits Imréékkel – való alkotói kapcsolata azonban változatlanul eleven és termékeny maradt. 1991. december 23-án volt a Nemzetiben az *Advent a Hargitán* 200. előadása, mikor is Jókai Anna, a Magyar Írószövetség akkori elnöke köszöntötte a szerzőt, méltatta a darabot.

Újabb színpadi munkáját, a *Balkáni gerlét* 1993 novemberében küldte el Budapestre egy meghirdetett drámapályázatra, melyen Hubay Miklóssal és Páskándi Gézával együtt nyerte el az első díjat. Később átdolgozta ennek a darabnak a kéziratát; az ősbemutatóra 1998. október 2-án került sor. (A Nemzeti Színház 1999 májusában Marosvásárhelyen vendégszerepelt a Balkáni gerlével – visszhangos sikert aratva.) „A dráma, Sütő András eddig utolsó darabja – írta volt Cs. Nagy Ibolya – hangsúlyos jelentőségével a romániai nyolcvanas évek rettenetes magyarirtó idejének drámája: olyan s annyi, abszurdnak feltűnő, mégis valóságos, reális helyzettel s cselekménysorozattal, melyek a maguk pöre, nyomasztó, nemegyszer tragikus kép telenségeikkel újfajta drámaírói szándékot és poétikai eszköztárat jeleznek”.

A kilencvenes évek első felében Sütő Andrásnak két olyan könyve látott napvilágot, melyekben közelmúltbeli változatos emlékeit, emberi-írói küzdelmeinek dokumentumait tárta nyilvánosság elé. Az 1993-ban, Debrecenben kiadott, *Szemet szóért* című naplójegyzet-kötetének előszavában kérdezte: „Van-e értelme mostani, új helyzetünkben régi kisebbségi nyomorúságokkal foglalkozni? A kérdésre az a társadalmi valóság válaszol, melyben, íme, véres magyarellenés pogromok is lehetségesek. A Ceaușescu-féle diktatúra megdöntése után kialakult új helyzetben nemzetiségi-jogi kérdéseink a régié maradtak, sőt véres támadások veszedelmeivel is gyarapodtak. Ezért állapítom meg szomorúsággal, hogy könyvem mondandója, sajnos, semmit sem veszített időszerűségéből”. Számtalan példával lehetne érzékeltetni, igazolni Sütő András meglátásának fájdalmas igazát...

Ugyancsak közéleti-politikai-irodalmi vonatkozású leveleket, naplójegyzeteket tartalmaz a következő esztendőben megjelent, *Heródes napjai* című köteté is. (Eligazító alcíme: Naplójegyzetek az erdélyi magyarok exodusáról. 1984–1987.) „Hiányoznak könyvemből a békeeséges derű dallamai” – vallotta a szerző a *Heródes napjainak* élén. Pomogáts Béla egyik tanulmányában így nyilatkozott ezekről az újabb művekről: „A zajló időben néhány szépirodalmi alkotás, például az 1955-ben elkészült *Balkáni gerle* című színdarab, még inkább több kötetre való naplójegyzet ad képet mindarról, amit az erdélyi magyarságnak és személy szerint Sütő Andrásnak a nyolcvanas években, a kilencvenes évek elején át kellett élnie. A *Szemet szóért* és a *Heródes napjai* című kötetek megrendítő egyéni és közösségi megpróbáltatásokról hoznak hírt, egyszersmind a szülőföld iránt érzett hűséget és a megmaradás reményét is megszólaltatják.”

Esztendők múlták, 2002. júniusában, amikor Sopronban irodalmi estet rendeztek Sütő András 75. születésnapja alkalmával, beszédében az ünnepelt, kitüntetett író többek között így szólt: „Azzal vigasztalom magam, hogy az erdélyi magyarság eszméletében őrző lehettem a strázsán. Hiszem, hogy közösségi fennmaradásunk reménye az anyaország ragaszkodó szeretetében fölerősödik, az önrendelkezésig. Ez a hit mondatja velem itt is a 11. parancsolatot: Erdélyben maradni kell akkor is, hogyha nem lehet.” Igen: ez a hit vezette tollát a sokágú életmű remek változatainak megteremtése során – egészen élete utolsó pillanatáig.

A kilencvenes évek és az ezredforduló utáni esztendők esszéiből, tárcáiból, cikkeiből, valamint a vele készített interjúkból összeállított bő válogatás *Erdélyi változatlanóságok* címmel jelent meg Debrecenben, 2001-ben. (A második, bővített kiadás *Erdélyország mit vétettem?* címmel 2003-ban látott napvilágot Csíkszeredában.) „Ez a könyv nem Budán született, hanem a végeken – szól az Olvasóhoz bevezetőjében a szerző. – Ahol magyar várak már nincsenek, de magyarok vannak szép számmal. Végváriak, ostromlottak. Önvédelmi harcban fogatkoztak. Új hódítók évszázados támadásait verik vissza forgandó szerencséivel. Ahogy le-

het.” Görömbei András ezt írja Sütő-monográfiájának 2007-ben kiadott, bővített változatában: „Az *Erdélyi változatlanóságok* nagy koncepciójú könyv. Íróját nem kisebb szándék és cél vezérli, mint az, hogy segítse az erdélyi magyarságot fölegyenesedni, önrendelkezéssel, autonómiával rendelkező közösséggé válni (...) Sütő András meggyőződése, hogy az erdélyi magyarságnak nem elmenekülnie és szétszóródnia kell, hanem a történelem új körülményei között ki kell küzdenie, meg kell teremtenie Székelyföld autonómiáját, önrendelkezését, hogy az az egész erdélyi magyarság nemzeti fölemelkedésének alapja legyen.”

Utolsó könyvét Sütő András már nem vehette kezébe, nem láthatta készen: a *Létvégi hajrában* című összeállítás, amelynek az anyagát 2006. augusztus 14–18 között még a kötet szerkesztőjével, Ablonczy Lászlóval válogatta egybe, napokkal halála után került ki a nyomdából.

2006. szeptember 30-án végleg kihullott kezéből a toll. Sírjáról a marosvásárhelyi reformátusok temetőjében – a Bolyai-sírok közelében – soha nem hiányoznak a virágok, a nemzeti színekkel díszített koszorúk. Nem lehet innen, az emlékét idéző kopjafa mellől tisztelgő főhajtás nélkül továbblépni. És úgy érezzük: Sütő András holtában is halhatatlan. Mint a legnagyobb értékteremtők: hiányával is szüntelenül jelen van közöttünk. Nemzetének, népének tudatában. Az olvasók ezreinek szívében.

*

Már életében monográfiák jelentek meg róla; indulásától kezdve értékelő tanulmányok, méltatások, kritikák sokasága íródott könyveiről, színpadi munkáiról. Görömbei András Sütő-monográfiájának első kiadása 1986-ban jelent meg a budapesti Akadémiai Kiadónál, a *Kortársak* sorozatban, s ennek második, bővített változata látott napvilágot 2007-ben Debrecenben a Kossuth Egyetemi Kiadó gondozásában. Bertha Zoltán monográfiáját a pozsonyi Kalligram adta ki 1995-ben. Lázok János *Sütő András drámatrilógiája* címmel jelentetett meg kötetet Marosvásárhelyt a Custos–Mentornál. Ablonczy László *Nehéz álom* című, Sütő Andrásról szóló könyve 1997-ben jelent meg, s ennek javított, bővített kiadását az író 75. születésnapja alkalmával vehették kezükbe az olvasók.

A tovatűnt idők során olyan jeles pályatársak – írók, irodalomtörténészek, kritikusok – mondottak véleményt Sütő András műveiről – az imént említettekkel együtt – mint például Hegedűs Géza, Réz Pál, Ilia Mihály, Pomogáts Béla, Alexa Károly, Annus József, Márkus Béla, Csoóri Sándor, Féja Géza, Czine Mihály, Dobos László, Pálfy G. István, Olasz Sándor, Pintér Lajos, Grezsa Ferenc, Vekerdi László, Szokolczay Lajos, Nagy Gáspár, Cs. Nagy Ibolya, Koltai Tamás, Pécsi Györgyi. *Tanulmányok Sütő Andrásról* címmel Debrecenben, a Kossuth Egyetemi Kiadónál, Görömbei András szerkesztésében látott napvilágot 2002-ben egy terjedelmes kötet. Ugyanekkor a marosvásárhelyi Mentor Kiadó *A 75 éves Sütő András kö-*

szöntése címmel jelentetett meg könyvet. Nem kevésbé terjedelmes lenne a Sütő András műveit tárgyaló-elemző, méltató romániai, erdélyi magyar írók, kritikusok, irodalomtörténészek listája. Íme néhány név: Földes László, Gálfalvi Zsolt, Marosi Péter, Kántor Lajos, Fodor Sándor, Veress Dániel, Szócs István, Lászlóffy Aladár, Rácz Győző, Bretter György, Gáll Ernő, Egyed Péter, Balogh Edgár, Farkas Árpád, Páll Árpád, Vita Zsigmond, Bajor Andor, Izsák József.

A Tiszatáj 1977. 3. számában, az akkor még fiatal erdélyi magyar író 50. születésnapja alkalmával jelent meg Illyés Gyula emlékezetes írása – *Sütő András nagy úton* címmel. Az *Anyám könnyű álmot ígér, az Engedjétek hozzám jönni a szavakat* szerzőjéről írta Illyés: „A jelenkori magyar irodalom legnagyobb vigasza Sütő András”. S hozzátette: „Őszinte szorongással küldöm ölelésemet az ötvenéves Sütő Andrásnak.”

Még csak a „nagy út” elején járt Sütő, amikor Illyés ezeket a felemelően szép szavakat leírta. Az *Egy mondat a zsarnokságról* költője 1977-ben nem véletlenül szól baráti „szorongással” a Marosvásárhelyen élő fiatal pályatársáról. Történelmi szorongatottságok között éltünk akkor ezeken a tájakon, itt is, ott is; bőven lehetett hát oka mindenfajta aggodalomnak a jövőt illetően.

Az *Erdélyi változatlanságok* írójának élete utolsó szakaszában, a „létvégi hajrában” is meg kellett szenvednie szavai igazáért, amikor némely kis kaliberű megélhetési gyűlölködők szennyes hadjáratot szerveztek ellene egy romániai magyar hetilapban. Áldott szerencse, hogy az ilyenfajta, főként indulati viszketegségből fakadó megnyilvánulások semmiképpen sem kérdőjelezhetik meg a valódi értékeket, a maradandó szellemi teljesítményeket. Így Sütő András időtálló életművének, rangjának irodalomtörténeti jelentőségét sem...

Ahol az egyetemes magyar irodalomnak, kultúrának őszinte hívei vannak, szerte a nagyvilágban, ott változatlanul illő kegyelettel, megbecsüléssel őrzik és ápolják sokan Sütő András emlékét. Ennek a tisztelő ráfigyelésnek a jegyében alapítottuk meg mi is 2008 nyarán Marosvásárhelyt a róla elnevezett Baráti Egyesületet. Úgy tervezzük, hogy minden esztendőben – a születésnapja körüli időben – megszervezzük itt a Rá emlékező és emlékeztető találkozókat, s ezen az összejövetelen szót váltunk irodalmunk időszerű kérdéseiről is, ellátogatunk Pusztakamarásra, az elárvult szülői házhoz: az életmű bölcsővilágának színhelyére. És ami a legfontosabb: minden lehetőségünkkel szorgalmazzuk Sütő András írásainak folyamatos újrakiadását, könyveinek az olvasókhöz való eljuttatását. Így éltetjük szívünkben-tudatunkban azt a nagy magyar írókat, aki őrző volt a strázsán.

Elhangzott Kecskeméten, 2009. július 11-én, a Kárpát-medencei Irodalmi Társaságok Szövetségének XVIII. vándorgyűlésén.

Gál Éva Emese

A csend

A csendre rásatírozom a csendet,
vibrálnak az áttetsző szólamok.
Enyhe kontrasztok hullámain lenget
a némaság arca új dallamot.

Mintha az idő is sokszorozódna,
jövő tükröz múltat, a múlt jelent.
Ketyeg, és mégis helyben áll az óra:
nincs más idő, más jelen, csak a csend.

Dallama leigázza a világot,
összefolyó mélységek-magasságok
fájdalmában zsong így az éjszaka,

nesztelenül, és mégis hallhatóan,
ahogy a szív halkán kiáltva dobban.
A csend a végtelen síró szava.

Álom-táj

Nem álmodod. Már titkos küldetésed:
az álom álruhájában a lélek
egy megtagadott világot bejár.
Izzad a tested. A csönd benne fáj,

de otthagysz. Mint a sóhaj, lopózol
egyre távolabb a szívtől és szótól,
hogy sejtjeidből se nőjön a fal,
ami úgy véd, hogy mindent eltakar.

Ahová érsz, már nincs semminek teste,
úgy van nappal, ahogy örök az este,
mert egyszerre, és együtt van jelen
minden, amit megment a végtelen.

Ám, ahogy suhansz, egyre beléd vágnak
apró kis késekkel az álomtájak,
a szellem-ág, a dárda-fűhegyek.
Elönt a vér: a lelkiismeret,

s a szégyen, hogy a sorsoddal úgy játszol,
mint aki saját életére gázol
a bizonyosságért, hogy van még titok.
Alszik a test. A sejtek csillagok.

Tél

A hó átvilágít az éjszakán,
röntgenezi a komor fa-tüdőket.
Hatalmasabb a csend, mint a magány.
A szél torkára fagyott levegőnek

a lélegzethez más esélye sincs.
Saját hiányába dermed az ember.
Szabadon fölragyog a jégbilincs:
a szó az imából kitörni sem mer,

hogy Istenig nőjön föl a sikoly.
Az űr már kicsapódott valahol,
körénk fagytak a bolygók, égitestek.

Hiába hevít éltetőn a Nap,
minden fény csak egy röpke gondolat,
amit Isten elszórt és itt felejtett.

Tűz

Csak szítani, szítani a tüzet,
hogy ne szürküljön be a képzelet,
ez a csendből kimetszett kis vidék
ne legyen bennünk hideg és sötét.

Kint az óriások szele tarol,
a látóhatár vakul valahol,
s a földre lassan rázuhan az űr
csillagtalánul és kegyetlenül.

A mindenséget óvni nem lehet,
végtelen van a végtelen felett,
nincs irány benne, nincs kapaszkodó,
értelmére sem talál rá a szó,

csak kóvályog velünk a gondolat,
söpri a belső galaxisokat,
a teremtéshez már kevés az ég,
és a túléléshez sem lesz elég.

Örökölt világunk, a képzelet
csak szítja, egyre szítja a tüzet,
hogy ne hamvadjon ránk az éjszaka:
az Isten utolsó gondolata.

Öröklét

Egy pillanatnyi öröklét hevében
ég el velünk a talpalatnyi éden,
a végtelen árnyéka imbolyogva
zuhan a hamvadó gondolatokra,

s míg a szétáradó feketeségek
a csillagokkal farkasszemet néznek,
vakul a látóhatár, szemgödrébe
temetkezik a Nap utolsó fénye.

A végtelent nem lehet megelőzni,
a semmit is a folytatás tetőzi,
s míg a világ egyre bolyong a végbe,
hogyan a saját tökélyét utolérje,

már teremti csillagait egy másik
világ az új, talpalatnyi halálig.

Kitörés

Ha kifordul a folyó, égbe árad,
medre bölcsője lesz a magasságnak,
amit parttól partig ringat a fény,
örvényeiben csillagok fürödnek,
sodrása minden úron átsöpörget,
s alázuhog a világ tetején.

Most fordul ki a szikla: szétzilálva
oszlik a keménység energiája.
s kitarja meredek lelkét a kő.
Sok ezer év sikolya tör az égre,
a megkövülés tehetetlensége,
az újraélhetetlen múltidő.

De kifordul a fenyő is, az élet,
ami derekát kínálja a szélnek,
török, ha kell, de tartja gyökerét.
A fenyők lelke az ég kupolája,
csak az Isten lát föl a magasságra,
ahol a lelkek ága összeért.

De ha lelkét kifordítja az ember,
szíve-lelke egy lesz a végtelennel,
melyen égbolt-homloka tör utat
a teremtéssel egyenlő arányban,
ahol Istennek is csak egy irány van:
hogyan látható legyen a gondolat.

És ahol a gondolat teremt formát
csak kompozíciós elem a korlát,
hogyan egyensúlyozza a szárnyalást,
a vég, és végzet szabad kitörését,
hogyan az életbe sorvadjon a nemlét,
és az öröklét teremtsen hazát.

Bölöni Domokos

Haza a mélyben

Jól rendelték az istenek, hogy az ember ne maga válassza szülőföldjét. Az emberiség opportunista. Ma mindenki Kaliforniában jönne a világra. A székeltek se mind a Hargitán születnének. Módos agyú emberek azzal ellensúlyozták hátrányos szülőföldhelyzetüket, hogy magukhoz emelték az életet adó rögöt. Amely ettől aztán híressé vált. Néha anélkül, hogy tudomásul vette volna. A zsenik földje rendszerint lemarad a világhírben. Bartók Béla szülővárosa langyos öntudatlanságban él. Nem veszi észbe lakossága (népe aligha), hogy ha az ölébe vetett találatommal okosan gazdálkodik, negyedszázad múltán, a világhírű zeneszerző születésének 150. évfordulóján, a művelt világ figyelmének a középpontjába kerülhet, Európa (kis)fővárosa lehet. Bólya romos elfeledettségben szunynyad, holott pompás kis erdélyi zarándokhelyé emelhető, csak hát minek. Hazánk szép lehet a magasban, nem az a mélyben. A mélyhaza fuldoklik a tunyaságban. A harmadik évezred tájai sok tekintetben épp oly avítottak, mint lehettek, mondjuk, a középkorban. Szülővidékem lankáit-dombjait mintha örökös őszi pókháló rejtegené az ég szemei előtt. Amikor mégis átveri a mennyei függönyt a darázsdongató októberi verőfény, az ökörnnyállal csípős must illatát is lengeti a lusta hegyvölgyi szellő, és valamelyik szőlőaljai árok-ból a szüreti áldomástól elbódult vincellér világgal megbékélő hortyogása hallik.

Nem mozarti a muzsika.

Az ős az indulást jelentette. Dicsőbe. Valahányszor hivatalos helyen kellett kimondanom a nevét, úgy éreztem magam, mintha vasárnapi ünneplőben volnék, és valamilyen fogadalmat tétetne velem a pap a templomban: Dicsőszentmárton.

Megilletődve tagoltam, feszélyezett az ünneplő kabát. Szűk volt hónaljban. Dicsőszentmárton.

Amikorelőször hallottamígy, elkaccantottam magam. Miaz, hogy Dicsőszentmárton. Ilyen nincs. Dicsőbe, az más. Dicsőbe ment mindenki, aki a Küküllők közén lakott, balavásáriak, kórodszentmártoniak, bonyhaiak, gógánváraljaiak, bernádaiak, jövedicsiek, leppendiek, dányániak, héderfáiak, futákiak, lackodiak, csávásiak, mikefalviak, désfalviak, haranglábiak, abosfalviak, vámosgálfalviak, bogácsiak, pócsfalviak, erdőaljaiak, szőkefalviak, csüdőtelkiek, magyarsárosiak, botorkaiak, bábahalmiak, dombóiak, ádámosiak, sövényfalviak, magyarkirályfalviak, de magyarózdiak, herepeiek, medvésiek, küküllőváriak, vesszősiek, boldogfalviak, zsidveiek, bethlenszentmiklósiak, bényeiek, magyarpéterfalviak, még a tatárlakiak is, mindenki csak Dicsőbe járt szeredánként, amikor a hetipiacot tartották, és nagyvásárkor. Dicsőbe jártak nemcsak piacozni és bevásárolni, hanem pereskedni is, míg el nem költöztették a törvényszéket. Gyógyulni is: kórházi látogatásnapokon, csütörtökön és vasárnap zsúfolt vagonokkal érkeztek a vonatok. Dicsőbe járt a sok ingázó, dolgozott már anyai nagyapám is az

akkor még Nitrogénnek nevezett gyárban, aztán rokonok, ismerősök a szebb nevű Vegyipari Kombinátban, de munkát adott mindenféle mesterembernek, kőművestől az autószerelőig, asztalostól a tévéjavítóig.

Dicső bizony csak Dicső volt, nem Dicsőszentmárton. Vagyis dolgoz, munkás hétköznap, nem ünnep.

Mondják, már Jókai is kifigurázta mondván, hogy *dicsőnek se dicső, szentnek se szent, s Mártonnak is csak Marci.*

Ebben a Marciban telt ifjúságom gyertyásabbik része.

A negyvenéves érettségi találkozáson meg sem próbáltam szembesíteni diákkorom megfakult képeivel a szabadság pünkösdi fényében pár centivel megemelkedett települést, türelmesen megvártam, míg tompul a déli sugárzás, és a folyó vashídját megnyújtja kissé az árnyék, aztán szabadon csatangolhattam ismét, kedvemre. Könnyen bejárható, mert negyven év alatt mindössze négy-öt „pontjához” kapcsolható igazán a létem: az iskolához, aztán Kovácsné házához a vegyipari kombinát felé vezető úton, aztán Bancsi Anna néni Küküllőre rúgó házához a Malom utcában (a nagy árvíz idején tutajjal közlekedtünk a városban), néhány kocsmához-vendéglőhöz, amelyekben többnyire sört ittam, s végül a kórházhoz, amelyben családunk csaknem minden tagja feküdt; meggyógyult vagy éppen kiszenvedett. Nagyanyám, nagyapám, anyám, én (még élek). Ott született első és második gyermekem. Oda kerültem ki a katonaságban kapott fertőző sárgasággal, és amikor egy baleset után könyöktörést szenvedtem, ott gyógyított meg a legendás hírű Mihály doktor. Legerősebb emlékeim tehát nem annyira iskolájához, inkább kórházához fűznek. Nem jártam, nem járhattam az 1916-ban Kós Károly tervei szerint elkészült Magyar Királyi Állami Elemi Iskola szecessziós épületébe, amely 1919-től román állami elemi, majd felsőbb iskolaként működött, mai neve Avram Iancu Gimnázium. Nem volt szerencsém hozzá, mert „az én időmben” már megint elemi iskolaként fungált, különben is én a közeli Vámosgálfalván tanultam ötödiktől. Aztán pedig bennünket, Dicsőben kezdő nyolcadikosokat már nem az 1900-ban elkészült és Sándor János* főispán által felavatott Polgári Leány-, Fiú- és Elemi Iskola fogadott be, – ott akkortájt már csak hetedikig tanultak magyar diákok. A mi évjáratunk az új, szocialista sablon szerint felhúzott épületben kapott helyet; és a kollektivizálás diadala

---

* (S.J.: Marosvásárhely, 1860. nov. 14. – Bp., 1922. júl. 16.: politikus, miniszter. A bécsi műszaki katonai ak. hallgatója volt, majd jogot végzett a bp.-i tudományegyetemen. 1882-ben vm.-i szolgálatba lépett. 1883-ban Torda-Aranyos vm.-ben tb. főszolgabíró, majd főispáni titkár, 1889-ben a vm. alispánja, 1891-től 1902-ig Kisküküllő, 1901-től 1902-ig Maros-Torda vm. és Marosvásárhely főispánja is. Sógorság és politikai barátság fűzte Tisza Istvánhoz. 1903–1905-ben a belügymin. politikai államtitkára, 1913. jún. 10-től 1917. jún. 15-ig a második Tisza-kormány belügyminisztere volt.)

utáni időszak szigorúságát az is mutatta oktatási viszonylatban, hogy minékünk nem engedélyezték például érettségi tabló állítását. Így aztán a tanárok, akik az új tagozatra az „alsó iskolából” jöttek át vagy jártak fel – Orbók Ferenc, Pethő István, Majthényi Zoltán, Szakács András, Kocsis Ferenc, Bálint Tibor, Sándor Dénes, Patakfalvi Jenő és akihez leginkább ragaszkodtam, magyartanár osztályfőnökünk: Gáspár György – csak korábbi vagy későbbi maturandusok társaságából tekintenek a folyosón sétáló öregdiákokra vagy a mindenre rácsodálkozó szeptemberi fikákra.

A „dicsőiséggel” idegenben nem illett dicsekedni. Hiszen ha csak kimondtam a szót: Dicső, máris robbant a röhej; ha pedig elszóltam magam: Dicsőbe megyek, azonnal leütötték a labdát: – *S vissza is jössz? Úgy gondolod, hogy kiengednek?!*

Ha azt mondtad: Dicső, azt értették: bolondokháza. Kedves bolondjai voltak pedig, Jókai pompás regényt írhatott volna róluk, és csakis róluk.

Nekem ez a városka egy nagyon hosszú hétköznap az életemből.

Dicső annyira „hétköznapi”, hogy mikor Sipos Domokos írósaága kapcsán valamiféle patinával próbálnám nemesíteni, a nagy tehetségű szerző szomorú élete, sanyarú sorsa hamar ledörzsöli a hamis mázt a képről.

Talán csak a Csepreghy András–Csepreghy Henrik szerzőpáros *Dicsőszentmárton régi arca* című pompás könyvében föllelhető színes képeslapok reprotit nézegetve fog el valami torokszorító érzés, a szomorúság, hogy nem *akkor* éltem itt, amikor még nagyon kedves és szép lehetett minden, s ezzel egyidőben valami időtlen szomorúság: hogy mostanra megfogyatkozott magyarsága csaknem teljes tudatlanságban lakja be egyre szűkülő életterét, hogy mennyire nem ismeri városát, nem tudja házai, intézményei, templomai, iskolái, boltjai építetöit és gazdáit, a Városháza, a Megyeháza, a Közkórház, a Nemzeti Szálloda, Kávéház és Étterem, a Pénzügyigazgatóság, a Takarékpénztár, Kaszinó, a „Fényes” (gróf Pekri Sándor kastélya), a Királyi Járásbíróság, az Erzsébet Könyvnyomda, a Vasútállomás (indóház) és a többi jellegzetes épület, létesítmény, az Erzsébet utca, Erzsébet tér, Rákóczi utca, Rákóczi-kert, gr. Bethlen Gábor utca, Sándor János utca, a Küküllő-híd történetét – ma sem, amikor pedig szabad a megismerés, nincs gátja a múltfeltárásnak.

*

Dicső annyira „Dicső”, hogy mikor elgondolom: a modern zene egyik óriása itt született, és a város körülbelül annyit tud róla, vagy még annyit sem, mint Nagyszentmiklós Bartókról, elborzadok. Tihanyi László írta a Muzsika 2006. augusztusi számában: *Egy róla készült és nálunk is bemutatott portréfilmben nekiszégezték a kérdést: hová tartozik? Ha jól emlékszem a válaszára, az valahogy így szólt: „Nézze, én egy Romániában született és ott nevelkedett, Ausztriában és részben Németországban élő, magyar anyanyelvű zsidó vagyok: én mindenhova*

tartozom.” A válasz egyszerre volt szellemes és diplomatikus, egyúttal finoman érzékeltette a kérdés abszurd voltát. Mindig, mindenhol magyarnak tartották, ő is számtalanszor elmondta, hogy magyarul gondolkodik, magyarul álmodik. Nem kérkedett vele, de sohasem tagadta. Halála másnapján a magyar médiumok az MTI hírét vették át: „Elhunyt Ligeti György, magyar származású osztrák zeneszerző.” Halálában – azon kívül, hogy hosszú és embertelen szenvedéstől váltotta meg – talán az az egyetlen jó, hogy ezt már nem hallhatta. Nekünk pedig marad – nem először – a szégyen. (Gondolatok Ligeti György halála után)

Szülővárosa, úgy tudom, kereste és tartott is fenn valamiféle kapcsolatot vele. Megbocsátaná a világ hirtelen támadt opportunistusát, ha legalább halálában befogadná elcsámborgott fiát, aki lám, mindenhova tartozik, oda is, ahol mostani „földijei” semmit sem tudnak róla. Megbocsátaná a kozmopolita világ, ha ravasz húzással bár, de hirtelen fiává avatná a zeneóriást, és művelni kezdené kultuszát, szobrot emelve zsenijének.

Haza a mélyben, haza a Küküllő medrében, a sírgödrök mélyén, haza a rögökben. Gyárfás Elemér, Dosztál Kálmán, Sipos Domokos, Ligeti Sándor, megannyi könyves, pennás ember, ecsettel, karmesteri pálcával, pénzzel és ésszel dolgozó ember mélyhazája, kishazája: Dicső.

(A neten is rejtőzködik. Úgy olvashatsz egyet s mászt róla anyanyelveden, ha Hajdúszoboszló testvérváros honlapjára kattintasz.)

Szent Márton oltalmába ajánlott porfészek. A Márton-napi lúd hirtelen elgágintja magát, s azon-sült-módján, ropogós-pirosan fölszáll, és elhúzza a búsba, a többi vándormadárral.

Sándor János főispán úr városa. A Sándor János-hegy égőzöld *S* és *J* betűi sugalltak valaha valamiféle „magashazát”, hazát a magasban is. Azóta az is becsúszt lassan a Kis-Küküllőbe.

Dicsőben hétköznapi szeretek csavarogni. Mostanság inkább csak évfordulókra, osztálytalálkozókra, kórusfesztiválokra, ilyesmikre hívnak. És temetések, esküvők is köteleznek. Temetésen nem sírni, lagziban nem inni. Figyelni a szívet, dobog-e még.

Ha tudnék, regényt kellene írnom erről a kedves térről. Előbb gondosan leporolni. Törölni róla mindent, aztán alapítani egy új települést, kitalált lakókkal, ismeretlen hősökkel, akik felépítik a várost, és Szent Márton oltalmába helyezik. És élnek boldogan, az idők időtlenségében.

Egy tiszta szávú regényt, amelynek nincs bűntudata. Egy szerzőtől, akinek nincs már lelkifurdalása.

Mert talán megszenvedte már lelkében sajtó kishazáját.

Burján Emil

Ajánlás

Planéta

(Lászlóffy Csabának)

agyam egyenlítőjén
 belül nincs alkonyat
 tudatként örökölt fény
 pásztázza „álmomat”
 (amely tömény akár a
 nappalok idekinn)
 ti vagytok aurája
 planéta-társaim

Vallani

*Kerényi Jenő
 művei alá*

szobrom bőrén évszakok
 patinája szétcsorog
 belső csendjén mostoha
 széljárások ostora
 sugallja hogy meztelen
 gondolat az életem
 lila hajnalok között
 mossák súlytalan ködök
 mozdulata sors-kovács
 öröklétbe forradás
 vele-érte kell a mi
 igazunkat vallani

2009-08-04

Arány

*Szabó Vilmos
 festőművész emlékére
 (1945 – 2009)*

vakond-szívemre égtáj-évszakok
 keresztthuzata nyit négy ablakot
 csendéletük volnék – de az arány
 kék-űr-üvegben fény-foton-parány

2009-07-05

Varázsfű

*Bogár László
tanár úrnak*

a Csitári hegyeken hány ezer éve *ott* a hó
azt gyászolja hogy világgá ment egy táltos kiscsikó
túl az Óperencián bóklász varázsfű után
földön hever a szerencsénk s aki látja „lázadó”

2009-08-20

Lászlóffy Aladár-monológ

űrmásodperceket csöpögtet a
csillagtoronyóránk rugózata
egyik elnyújtott fogaskerekét
földpályasíkba csiszolta az ég
hossztengelye a zenit és nadír
pontfényhálógömböt köréje ír
mostanig álmodott jövőimet
szép múltatokká ez fordítja meg

2009-04-19-20

Kórus

(Bardocz Barna-búcsúztató)

sorsunk az évszakokkal
kiér a láthatárig
körben csillaghegyoldal
hamvasztja lármafáit
lélekkórus vigasztal
szívek morzéja lázít
egy szülőföldnyi asztal
oázisa hiánycikk

2008-10-26 *(Gyergyószentmiklós)*

Paizs Tibor

A kolozsvári hóhér

Más körülmények között egyszerűen csak kirándulásnak neveztem volna, ám most, ezeréves államiságunk évfordulójának küszöbén erdélyi kiruccanásomat kissé tréfásan, de azért némi benső komolysággal Honfoglalási Emléktúrának neveztem el. Erdély visszajár – mondtam. Ha másként nem is, ábrándjaimban s szép emlékezetemben mindenképp. Ábrándos voltam és önfeledt. Mint napjaink farmernadrágos Szindbádja, ki egy budai sörkert előtt hintájába száll, úgy ültem be a Ladába, s utasítottam a kocsist: hajts kelet felé, fuss elébe a pirkadatnak, tamáskodó szemeimmel akarom látni a világ e szegletének mosolyát. A motor felzúgott, a kocsis pántlikás ostorával a lovak közé csapott, s a száguldó iram, a múltó évek s a könnyű bor hajósunkat álomra csalták.

Rossz álomra számtalan oka lehet az embernek. Nem csak a nehéz éték, a nehezen emészthető közállapotok és a lidércfények bolygó tüzével rémisztgetnek. Az érmel-leki lápvidéken látni ilyent, a hajdani rejtelkedő nádasok helyén, amit már feltöltött az idő szennyes hordaléka. Tőzeget, süppedő ingovány, akár a honi valóság.

Mint kigyulladt mocsárgáz imbolygó lángjánál a prikulicsok, úgy tántorognak a furcsa felszíni árnyak, s alant a mélyben az ezerszáz éves haza, az egymásra réteg-ződött ősök, a Hét Vezér, Mátyás fekete serege, s maga Mátyás, meg az igazság, Szent László, Báthory fejedelem, Petőfi s a többi dicsőséges s mind a dicstelének légiói, akik a megszámlált évszázadok alatt szervessé nemesedtek, s most ha pis-lán is, de égnek a mocsár felett.

A tájék most mintha idegennek tűnt volna Szindbád számára, s csak sejtette, hogy merre jár. Valahol Erdélyben, a hajdanvolt virágos kertben, ahol jóra való férfiak és szigorú asszonyok szabták valamikor az élet rendjét – mindig a pontos mérték után. Mígnem elveszett a mérték.

Mióta a hazát, e szép mívű porcelánt a nagy hatalmak lakomáján cserepeire taposták egy Párizs melletti palotában, az ember mindig felszisszen, ha Erdély földjére lép. Szétszakadt a haza, s azóta is egyre szálalódik – „foszlásnak” indult hajdan dicső magyar.

Nyolcszáz év óta Erdélyt három nép lakja: a magyar, a román, s a szász. Ha egy asztalhoz ültek, akár barátokként is összeültek, de ha ki-ki a maga körében volt, tekintetében kihuny a békés tűzhely parazsa, s a kölcsönös sérelmek emésztő lángja szikrázott ki a másik kettő szalmafedele felé. Melyikük tudta nyugodtan álomra hajtani fejét?

Mindháromuk hazája volt, de az elsőbbség okán a kizárólagosságra törekvő poli-

tika mesterséges törésvonalakat hozott létre közöttük, s ezt még csak elmélyítette hitbéli hovatarozásuk is. A habitusuk, a kultúrájuk, az erkölcsaik is mások voltak. Kolozsvár-szerte ismert a vicc, hogy miként akarta megszabadítani a keresztre feszített Krisztust a magyar, a szász s a román. A magyar azt mondta: „küzdjünk meg érte!” „Az nem lesz jó – vélte a szász, vigyük a dolgot a törvény elé.” „Ugyan – legyintett a román – megvárjuk, amíg beesteledik, s ellopjuk.”

A vegyes lakosságú Brassó román KISZ-titkára mesélte volt, „Ha öt órára akarok gyűlést összehívni, a románnak azt mondom: jöjjön négyre, a magyarnak, hogy fél ötkor kezdődik, a szászt öt órára hívom, s akkor már el is kezdhetjük.”

A szászokkal ma már nem kell számolni, Ceausescu a legtöbbjét eladta koldus obulusért. Tartott tőlük, nem látott a szívükbe, nem olvasott a gondolataikba, erősebbek voltak, mint a magyar. Mi képmutatásban alulmaradtunk, bennünket könnyebben kiismerhetett. Rólunk még hitte, hogy pásztorokodhat felettünk. De rossz pásztor volt, s még a maga népét sem csapta ki a legelőre jóllakatni, becsapta, s csak bikasóval tartotta egy szűkös karámban. Egy Kolozsváron született fiatal magyar lelkész, Tőkés László kellett ahhoz, hogy erre ráébressze őket, s a nyáj elcsapta a pásztort. Aztán a nyáj szétszéledt: a szász, a sváb Németországba futott „töröknek”, az erdélyi magyar Magyarországra „románnak”.

A gyarmattartó nép ostoba fölényvel lenézi a gyarmatok népét, holott onnan szerzi be a szellem legizgalmasabb ízű fűszereit, a lélek tiszta levegőjét, a Krisztusért bajvívásra kész indulatot. Az persze már külön lapra tartozik, hogy mi okból vált oly sok anyaországi számára átjárhatatlanná a véráram, ugyanazon szív jobb kamrájából a balba. Hitvány ember persze az erdélyi magyarság között is akad egy bő szekerderékra való, kiknek magyar nyelvét kitépte az ideológia, s szája csak idegen szóra nyílt. A legtöbb erdélyi viszont úgy tekint az anyaországra, mint az oltáriszentségre, ha attól sorsa jobbrafordulását reményli. Csakhogy az anyaország számottevő része a hosszú évtizedek rossz nemzetpolitikája miatt közömbös, restségben serény, s ezért az erdélyiek restellik leginkább magukat. Az utolsó magyar férfi, aki még képes volt emlékezetébe idézni a fogalmi hazát, a méltatlanul mellőzött költő, Gellért Sándor egy omladozó mikolai ház pitvaráról imígyen jajdult a magyarság felé: „Nagyon szegény lehet az én népem, ha helyzetét a magam sorsán mérem.”

Egy évtized alatt közel félmillióan hagyták el Erdélyt. A színe jött, a java maradt. A maradéknak lenne igazuk, ha a többségi politikusokat elcsendesíthették volna. Ceausescu kutyaként végezte, de a bölcs nép – ha a „Scornicesti tölgy” gyökéretéből sarjadt mai süvölvényekre gondol – helyesen látja, hogy a farkas a szőrét ugyan elhagyta, de a természetét nem. Miként a bánatos ember, ki öklével törli le könnyét, úgy maszatolódott el Erdély egy idegen orcán.

Elindult hát Szindbád szülőházát s házat felidézni, emlékekbe szenderedni,

megsejteni a régmúltat s hírül venni a jövőndőt. Mert Magyarország számára valószínűleg, de képletesen is Erdélyben kél fel a nap, s innen nézve ott alkonyul be lelelőbb.

Honfoglalási emléktúrára indult hát Szindbád, s valóban foglalni készült a lélek hacsak egy szívtájéknvi parcelláját is az elveszett, elvett, elhagyott – melyik az igazabb? – anyaföldből.

Az ártándi határátkelőhöz közeledve, még éber állapotban ötlött eszébe a fordulat: miért ne nevezhetné ezt a vállalkozást, mármint a visszatérés megkísérlését, a magyarok bejövetelének.

Ezek voltak utolsó értelmes szavai, félig a költők szárnyas lován – hogy bár a ló révén legyen valami köze az ősiséghez – félig a Ladában ülve, mert mihelyt a grenicer kis akadékoskodás után megadta magát, s a fogat Nagyvárad irányába vágatott, Szindbád álomra szenderült.

Aki szívére fekszik, rosszat álmodik. Márpedig e testhelyzetben útja során csak ritkán változtatott. Hogyan is tett volna másként, hiszen az otthoni döngölt pitvaron ágyazott lelkének. Szíve szünni nem akaróan bánkódott amiatt, hogy mióta utolszor látta, a dolgok mennyire megváltoztak ahhoz képest, amilyenek a valóságban soha, csak az ő szép emlékezetében voltak.

Rosszat álmodott, hiszen Bagarszentjánosnak már nincs magyar neve a helyiek nyelvén, csak a helynévszótárban, akárcsak Harangmezőnek, e szép hangzású falucskának, amely még a helyi magyarok emlékezetéből is kihullott.

Tovább haladva hajósunk szomorú szívvel tapasztalta, hogy Nagyvárad, a Peceparti Párizs, az operettek városa, e hajdan szép és csábító primadonna is megöregedett, elfáradt, fodros ruhái elnyűttek, arcán hamis pomádé. A város, mint egy kacér asszony, fél szemével Erdélyre, a másikkal az Alföldre kacsintgat. De hajdan, ha megemelte büszke fejét, szemhatára Bécsnél, Párizsnál, Velencénél állapotodott meg. Egyiktől keringőzni tanult, a másiktól a könnyedséget leste el, a harmadiktól a cifrázkodást. De titkon mindig Szent Lászlót siratta, még akkor is, amikor új szerelmével, Ady Bandival vigasztalódott.

A háborúk alatt a primadonnából markotányosnő lett. Járt a hadak útját, s a hadak is mind rajta vonultak keresztül. Innen indultak a katonavonatok Csucsán s Kalotaszegen át Kolozsvár felé.

Hajósunk a havasok lábánál, Csucsán is elidőzött kissé. A kastélyban Adyt és Bertukát kereste, s meglepetten állapította meg, hogy az új gazda, a fűzfapoétából mogyoróvessző-politikussá lett hajdani „barát”, Octavian Goga a cselédházba számúzte a „Hortobágy poétáját”. Szindbád csalódottan fordított hátat a bizánci pompának, s a közeli vendégfogadóhoz hajtatott, hogy a szépséges havasi román parasztlány, Anica felől érdeklődjön, akitől a helyi monda szerint a költőnek fia született. Szó sem igaz az egészből!

Kolozsváron, a Farkas utcai templom előtt – ebben a Mátyás korabeli építményben szűk negyven esztendeje a kálvinista egyház utasunkat is befogadta –, nem messze a helytől, ahol az első Nemzeti Színház állt, miként azt a Kolozsvári testvérek bronzba álmódták, Szent György megöli a sárkányt. Hajósunk álmában minden a visszájára fordult. Kolozsváron, de Erdély-szerte a sárkányok marnak a Szentgyörgyökbe. Igaz, védtelenek, páncélzatuk hiányos, önérzetük pajzsa le-lehanyatlik, belefáradtak a küzdelembe, a sárkányok pedig mindeközben egyre több fejet növesztettek.

A „kincses város” jelző nem anyagi gazdagsága, nem jóléte s fizikai biztonsága, hanem iskoláinak hírneve, hajdani lakóinak bölcsessége alapján ragadt Kolozsvárra. De hova tűnt a hajdani dicsőség? Trianon szeszélyes paripája levetette magáról a Szentgyörgyöket, miközben lovat adott némely kötélfonók alá (Funar Gheroghe, Kolozsvár hajdani magyarfaló polgármesterének neve szó szerinti magyar fordításban: kötélfonó). Álmában rémülten látta, amint a sárkány mohó étvággyal fal fel utakat, s igénytelen szürkeséget köpköd mindenre. Pompeji romjai épebb állapotban maradtak fenn, mint a verespataki házak, amelyek némelyike ma már csak egy gazdag kort idéző film díszleteként hat magányosan álló homlokzati falával. Hogyisne lett volna gazdag, hiszen a Monarchia idején itt volt az aranybányászat központja.

A közöny és az igénytelenség a működő Vezúv erejénél is rombolóbb. Különösen azt hagyják pusztulni, amit magyar kéz és szellem alkotott. Ott ma már minden az övék, mégis nekem fáj jobban, ha tönkremegy. Vagy tán még mindig nem érzik magukénak sem a házat, sem a hazát? – töprengett el a látottakon Szindbád.

Már a honvágy, ez a hajdani szertelen sóvárgó sem a régi – állapította meg keserűen utasunk. Volt idő, amikor ha hámjába állt, a Királyhágótól a Gyimesekig vágattak egy trappban. Ma már, hogy együtt öregszenek, jobbára csak felnevelő otthonáig, Kolozsvárig, jó esetben mezőségi szülőfalujáig, Magyarpalatkáig viszi – poroszkálva.

A haza ott kezdődik, ahol a szomszéd házat is védelmedbe veszed. Nosza nézünk hát be a Házsongárdi temetőbe. Rokonlátogatóba, szűk körű családi vizitre, nagyszülőt, apát, anyát, testvéreket látogatni. Egy-egy pisla mécs ingadozó világánál emelve lelke fényét mély értelmű kincsei ragogásához.

Kolozsvár igazi kincseit e sírkert rejti. Itt nyugszanak – ha tudnak – a Bánffyak, a Bethlenek, a Dávidok s a Deákok. Ide temették Apáczait, Szenczi Molnár Albertet, Misztótfalusi Kis Miklóst, Kriza Jánost, Dsida Jenőt. Itt pihent meg Kós Károly, Szabó T. Attila, akárcsak a szép emlékezetű Bajor Andor vagy Szilágyi Domokos, a halálba kergetett költő, s ki tudná felmondani véghetetlen sorukat...

Még a várost járva szerzett tudomást róla – Kolozsvár-szerte terjedt a híre –, hogy Petőfi utcai omladozó háza előtt, szemközt a Házsongárdi temető bejáratá-

val, éjszakánként megjelenik a város hóhéra, Rettegi József, amúgy ünneplőben, bárányprémes mentében, sötétkéék mellényben és nadrágban, lábán magas bagariacsizmával. Szakasztott úgy, ahogyan száz-valahány éve a városi tanács költségén elhantolták.

A hóhér házába soha senki nem költözött be, s lám milyen jól tette, merthogy visszatért a gazda. S hogy miért tért vissza, azt is tudni vélik a kolozsváriak: felmondták több mint száz éve bérelt helyét, öröknek hitt otthonát a Házsongárdi temetőben. Azóta csendőr őrzi a temetőbejáratot. A kolozsváriak tudni vélik azt is, hogy mi végett...

Szindbád már szemlélődése kezdetén rémulten tapasztalta, hogy a temetőkertet is „átrendezték”. – „Valakik lopják a város kincseit – állapította meg keserűen. – Hányszor, de hányszor cserélt gazdát történelme során a város, de a temetőkertbe rejtett kincseit, amelyek mindenkor a magyar nyelv, lélek és jellem őrzésére és épülésére intették az élőket, messzire sugárzó szellemét az utóbbi időkhöz senkinek nem jutott eszébe kiánsni” – tört fel belőle a keserű panasz. Hogy is tették volna, hiszen e sírkert s Erdély-szerzte az ehhez fogható volt a legszilárdabb bizonyítékai a magyarság századokig nyúló jelenvalóságának ezen a tájon. E néma helyek védtek nyelvünk s a szív javait a történelem hamiskártyásaival szemben.

Bizonyíthatták Mátyás királyunk dák atyafiságát, csempészhettek bármiféle ősiségüket „igazoló” tárgyat a régészek keze ügyébe, elvitathattak akármit, küldhették ellenünk a hazugok légióit, ez a kis különítmény, fenn a dombtetőn, a Házsongárdban, minden érvükre rácáfolt. A temető néma hadteste kőbe, fába vésett pusztá nevével vert vissza minden támadást, s védte hazánk s nyelvünk határait.

Csak fel kellett pillantani a sírkeresztek erdeire, és máris nyilvánvalóvá vált, hogy kit illet itt az ősiség. Akikkel szemben az élők érve hatástalannak bizonyult, azokat a holtak győzték meg.

Kolozsvár híres sírkertjét 1585-ben nyitották meg, s még a közelmúltig is csupán elvétve lehetett román nevet olvasni valamely fejfán. Ám az utóbbi egy-két évtizedben a halottak kertjében is elkezdődött az „asszimiláció”.

Ma a Házsongárd főútjai mentén egyre ritkább a magyar név a köveken. Az ősi sírokat kihantolják, s a betelepedők még életükben felépítik helyükön a maguk hivalkodó, bizánci cifraságú kápolnáit. Sátáni, sajátos honfoglalás ez.

Számunkra már nincs hely ebben a temetőben. Kolozsvár kincseit titkon fosztogatják. Egy ilyen akció során lakoltatták ki a kolozsvári hóhért is. A helyiek tudni vélik, hogy az esetet nem hagyja megtorlatlanul. A fejfákat le lehet dönteni, nevéket el lehet törölni a kövekről, de hajléktalan halottainkkal szemben minden fondorlat hiábavaló, mert a halottak makacs lények, ha kell dühödten, vadul, de a végsőkhöz ellenállnak, kitartanak. Megvédik jussukat, foggal, körömmel vereksze-

nek érte, hideg, makacs bátorsággal kapaszkodnak bele abba, ami a sajátjuk. Mert nekik már nincs vesztenivalójuk, ők már nem félnek még a haláltól sem. Talán ezért járőröznek mostanság rendőrök a temetőben.

Aki szíven fekszik, rosszat álmodik.

Nosza, hajts tovább, egyenest a Székelyföldre, beszédem van a parasztkirályal – szólt oda kocsisának, s a lovak egy szempillantás alatt Dálnokra röpítették utasunkat. Dózsa Györggyel parolázott.

– Rosszul tudta Ady: nem es voltam én sem bús, sem bocskoros – mondja a morgunga székelykirály, s hatalmas bronztalapzatáról részint Temesvárt tartja szemmel, másrészt a templomot ügyeli, amelyben nemrégén 1624-ből való rovásírásos falrészeket tártak fel.

Visszafelé már poroszkálva haladt a kocsi. Az Uzon szomszédságában lévő folyó neve: Feketeügy.

A helybéli temetőben Szindbád ismerős fejfára akadt. Keresztje jobb szárnyát letörték. A sír gazdájának gyerekei három kontinens országaiban élnek szétszóródva. Nem jókedvükben mentek világgá.

Fentebb Szentivánlaborfalva. Az útmenti házak előtt almával teli edények, rajtuk kis cédulán a gyümölcs ára, de a portékát nem vigyázza senki.

– Hát nem fél-e, hogy meglépnek fizettség nélkül? – kérdi Szindbád az idős gazdát belépve az udvarra.

– Nem nekem, neki van félnivalója ejsze. Ha azt teszi, őt veri meg az Isten – mondja, s rálegyint. A tréfacsináló székely humora, mint a rosszul kezelt bor, megecetesedik a szájában.

Eresztvényben az út szélén Gábor Áron ágyúöntő sírja. Itt kaparták el sebtében a hős szabadságharcos tetemét, a muszka s a burkus bosszúja elől. Ma már ilyen helységnév sem létezik, csak a névszótárban.

Farkaslakán Tamási Áron sírja fölött Kányádi versét idézte: Kívánhat-e ember többet, derékalynak szülőföldet, s két cserefa tömött árnyát szemfedőnek.

Marosvásárhelyen János és Farkas fogadja Szindbádot a Bolyai líceum előtt. Szoboralakjuk megbékélt. A két koponya is jól megfér egymás mellett a Teleki Téka földszinti tárlójában. A semmiből teremtett új világban s eme semmivé lett még újabban a paralellák egyetemes törvénye szerint ismét találkoztak a végtelen és véghetetlen magányban.

Szamosújváron a börtönudvar mögötti temetőben sárga szőrű lován Rózsa Sándor betyáros kedvvel vágat a szabadító magasságba, miközben az örmények gazdag templomában Rubens képén Krisztus a mennybe megy.

A magyarpalatkai dombok a Holt-tenger mélyén, a Mezőségben, bizalmatlanul hátrálnak, akárcsak maradék magyarjai. Csak a tücskök hangolnak a hegyoldalban. Náci, az öreg cigány pereputtya Budapestre készül tánccházi mulatságra.

A huzatos Szamos völgyén átúszik Szindbád fogata. Kalotaszegen, a fiastornyú templomok és válfődíszes menyecskék hazájában, Körösfőn Vasvári Pál bronzszobra int: vigyázz a betolakodóval! Móc fegyveresek gyilkolták le valahol a gyalui havasokban.

Álmodom? – riadt tulajdon kérdésére Szindbád. A határnál – de hát hol itt a határ – egy hivatalból mogorva egyenruhás ébreszti a valóságra. Faggatja: – Elvámolni való? – Csak ennek az útnak minden szennyezőse – válaszolja hajósunk, aki még jól ismeri a mondást, miszerint kutyára nem vetnek hámot, gondolatról nem vesznek vámot.

Pesten már kipakolna, de a kutyát sem érdekli, milyen volt ez a maga „szponzorálta” Honfoglalási Emléktúra. Valamennyien a maguk köldökével vannak elfoglalva. Régen lemetszették már annak zsinórját Erdélyről. De hát minek is mondanám – morfondírozott Szindbád – hiszen úgy vagyok én Erdéllyel – ahogy Kelemen Lajos mondaná -, mint az alsóruhámmal. Közelebb áll hozzám, mint a felső, de hát ingben s gatyában mégsem megyek ki az utcára.

Hajósunk, aki bár megtapasztalta, milyen az élet érdes felülete, nem tudott napirendre térni a látottak felett. Csak a szeme fáradt el, vélte s tudta, mert bizakodó volt, hogy aminek a fonákját látta, annak színe is van, s tavasz jöttével az emberek is reménytelibb arcukat mutatják majd. Nem, nem a naptári tavaszra gondolt, hanem a legbensőbb késztetések tavaszára, amely az akaratban rügyezik, levelezik. Ezzel a hittel ült vissza hintájába, s azzal a reménnyel, hogy újabb utazása során meglátja a világ eme szegletének mosolyát is.

Király Farkas

álmokról és városokról

*ezt a várost én sosem álmodom.
kivágja a képsorból láthatatlan olló.
pedig lehetne akár az otthonom.
vagy mi ahhoz leginkább hasonló.*

*ezt a várost, bizony, nem álmodom.
csak azt a másikat, minden éjjel.
ezért is ébredek minden hajnalon
mint a szar, szétszórva szanaszéjjel.*

*jó lapjárásra, édes otthonra vágyom.
bő nyereseményre van esélyem, némi.
szavaim papírrrepülőkké lesznek. ha
oda szállnának, hol valaki megérti...*

mactíre hangján a whisky...

időről és kvantumszingularitásról

beásni magad?
nem tudod, milyen.
érdekel?
a gyalogsági ásó hozzád nő,
karod és markod meghosszabbodása lesz.
bevág, kidob. bevág, kidob.
százszor, ezerszer.
a föld, évszázadok
verejték- és véráztatta humusza,
repülni tanul, majd pörögve hull alá,
odébb kissé.

az elégett puskapor szaga?
nem ismered.
pedig minden télelőn az árad
az összes levetközött bokorból,
minden város, minden út,
minden ösvény
ködlő környékén.

messelátó, tessék. keresgéljünk.
kell nekünk egy fekete lyuk,
tíz fényévnnyire,
olyan éppen,
mely körül a fény
pont félkörnyit fordul.
időtükör ez: régi képeket hoz vissza.
megtaláltad? íme.
húszéves pillanatok áradnak retinádon.

milyen fiatalok, mondhatod,
jól festenek egyenruhában.
a sosem ökölbe, hanem
ravaszra szoruló ujjakkal, igen.

Zsidó Ferenc

A cipő

Miden úgy kezdődött, hogy L. egy este nem érkezett haza. Anyját, D. Máriát rossz előérzet kerítette hatalmába, de férje, D. Sándor, L. mostohaapja addig nyugtatgatta, hogy ne aggódjon, biztosan valami nő van a dologban vagy a barátok, hisz péntek délután van, ilyenkor ki lehet rúgni a hámból, s hogy meglátja, másnap reggel, de legkésőbb délben jelentkezni fog, kielégülten és/vagy másnaposan, hogy Mária végül elhessegette rossz gondolatait, s nyugovóra tértek. Az éjszaka azonban nehezen telt, Máriának nem jött álom a szemére, idegesen forgolódott az ágyban, Sándor pedig morgott, hogy nyughasson már, őt sem hagyja aludni. Reggel kialvatlanul, ingerülten keltek fel, elvégezték a szokásos teendőket, a reggeli nem esett jól, a kávé sem ízlett úgy, mint máskor. Dél körülre az izgatottság Sándoron is úrrá lett, már mind a ketten az ajtót lesték. De L. nem érkezett. Telefonon nem tudták elérni, a mobilja ki volt kapcsolva. Ettől még idegesebbek lettek. (Mária titokban már az este próbált telefonálni, úgy, hogy a férje ne lássa, mert biztosan csak gúnyolódott volna, hogy mit van úgy oda, L. már felnőtt ember, ott jár, ahol akar).

Valamelyik barátját kellene felhívni, gondolkodott hangosan Mária, de aztán rádőbbsent, nemigen ismeri fia barátait, L. otthon zárkózottan, mondhatni kimérten viselkedett, mostohaapját nehezen fogadta el, talán azért, mert kritikus korban, 16 évesen „kapta”, s bár azóta már három év is eltelt, csak nem akart felengedni, sőt, anyjától is mindinkább elfordult.

Mária kétségbeesetten forgatta agyában a lehetőségeket, hogy hol lehet, mi történhetett vele. Férje még nyugtatgatta, igaz, egyre kisebb meggyőződéssel, de ő már a legrosszabbra gondolt.

Délután már nem volt mire várni, szembe kellett nézni a lehetőséggel, hogy valami baj érte. Rövid tanácskozás után szétszötták a feladatokat: Mária a fia munkahelyére ment érdeklődni, Sándor az ismertebb kocsmákat járta végig. Eredménytelenül. A gyárban a kapus a korábbi napon 3 órakor látta eltávozni a munkaidő után, egyébről, szombat lévén, nem tudott. A kocsmákban senki sem emlékezett rá, hogy ott járt volna, pedig Sándor még a fényképét is mutogatta a bárkisasszonyoknak.

Kullogva, összeszorult szívvel értek haza. A szorongástól elgyötörtnek, kimerültnak érezték magukat. Nincs mit tenni, értesíteni kell a rendőrséget, döntötték el. És értesítették. Hangjuk idegenül csengett: a hitetlenség miatt, hogy ilyesmi velük is megtörténhet. A rendőrök behívták őket az őrre, részletes személyleírást kértek, aztán fiuk közérzetéről, lelkiállapotáról faggatták. Hogy, ugyebár, esetleg,

nem követett-e el valami butaságot... D.-ék először értetlenül néztek, ez meg sem fordult a fejükben, aztán kikérték maguknak, mit gondolnak a rendőrök róluk meg L-ről?! A rendőrök igyekeztek megnyugtatni a házaspárt, majd hazaküldték őket, hogy amint valami nyomra bukkantak, értesítik őket.

És elkezdődött az idegtépő várakozás. Mária egyik szivarról a másikra gyújtott (éppen leszokóban volt, máskor napi 2-3 szállal beérte), Sándor egy ideig morgott, hogy a fene egye meg, mi lehet azzal a kölyökkel, aztán felesége vigasztalásába kezdett, de abban sem volt köszönet, Mária magába zárkózott bánatával, idegesítette férje esetlen nyugtatgatása. Rémképek gyötörték, vérbe fagyva, összeroncsolódott testtel látta a fiát, s ő hiába próbált segíteni rajta, utolsó leheletét a keze között adta ki. Autóbalesetre vagy gyilkosságra gondolt, az öngyilkosság gondolatát tudatosan elhessegette.

Egy teljes nap telt el a tehetetlen várakozásban. Az éjszaka volt a legrosszabb: félálomban lévő, de pihenni nem képes agyuk csak őrlődött a rémképek között, mindent felnagyítva, eltúlozva.

Vasárnap délután aztán csengett a telefon, s a rendőrség különösebb finomkodás nélkül közölte velük, hogy L.-t nemrég megtalálták a régi, felhagyott temetőben, minden valószínűség szerint felakasztotta magát, a helyszínelés még folyik, már értesítették a törvényszéki orvost, ők pedig fáradjanak be a test azonosítására. A test szó hallatára Mária megvonaglott, tetemet, hullát gondolatok, ugye, a fenébe is; elsírta magát, s lecsapta a kagylót. Sándor tért elsőnek magához, csitítani kezdte feleségét, hogy szedje már össze magát, most nincs idő sírásra, menni kell, s különben is, hátha tévednek, a rendőrség újabban már nem olyan megbízható, de Mária legyintett, ugyan, hagyja a szöveget, összeszorította a száját, öltözni kezdett, mire a kabátnál tartott, már a szipogást is abbahagyta. Igaza van, most erősnek kell lenni, mondogatta magában, kilépett az ajtón, férje elkészülését meg sem várva.

Bár a halálban eltorzult az arca, a fiuk volt az, minden kétséget kizárólag felismerték. Szemükben döbbenet, hitetlenség. Egy alig húszéves élet pusztulását semmilyen logikával sem lehet megmagyarázni. A kérdés tehetetlenül dobolt a dobhártyájukon: miért? Miért pont velük történik ez? A rendőrség együttérzéséről biztosította, majd finoman kitéssékelte őket: a testet át kellett adni a kórboncnoknak. Minden jel arra utal, hogy öngyilkos lett, mondta még a helyszínelést vezető rendőr, de azért meg kell várni a halottkém jelentését. Egy fán csüngött, kötéllel a nyakában. Úgy kellett levágni. Felkötötte magát? Felkötötték?

D.-ék összetörten várták a boncolás eredményét, közben, mert ezt sem lehetett odázni, összetelefonálták a szűkebb családot, rokonságot. A hír hallatán mindenki megdöbbsent. Voltak öngyilkossági gondolatai? Voltak ellenségei? A szülei egyikről sem tudtak. Amint ez lenni szokott, a pletyka is megindult, az emberek

öngyilkosságról beszéltek, s hogy biztosan a mostohaapja miatt, de azt is mondogatták többen, hogy a mai fiataloknál sosem lehet tudni. Igaz is, mostanában olyan szótlan volt, olyan hallgatag, támadt fel néhány ismerősében a késői felismerés. Ki tudja, mi nyomasztotta? Egyesek sajnálkozni kezdtek, amiért nem figyeltek jobban rá, nem tulajdonítottak jelentőséget az árulkodó előjeleknek. D.-éket a fájdalom mellett a szégyen is kezdte emészteni, hogy ugyan, mit gondolnak az emberek, milyen szülők lehettek ők? Mert ki gyereke lesz öngyilkos...? Persze, ezekben a gondolatokban egyelőre nem tudtak túlságosan elmélyülni, mert a temetés szervezése miatt kész bolondokháza lett a lakásuk, rokonok, szomszédok, mindenki segíteni próbált, mindenki sopánkodott, hogy mekkora tragédia, s hogy ki gondolta volna.

Másnap kézhez kapták a halottkém jelentését is: öngyilkosság, minden kétséget kizárólag, a testen más külső erőszak jelét nem fedezték fel (mint ahogy a rendőrök sem találtak más nyomokat a helyszínen). Nem volt mit tenni, D.-éknek szembe kellett nézni a ténnyel – ha gyilkosság lett volna, bizonyos értelemben megkönnyebbülhettek volna, így azonban hordozniuk kellett annak lelki terhét, hogy közvetett módon ők is felelősek a történetekért. Legalábbis a világ szemében.

A temetés hatalmas volt és szívszorító. Egy ilyen fiatalember halála nagy esemény, ott voltak a rokonok, barátok, munkatársak, szomszédok; az öregasszonyok még a harmadik utcából is eljöttek (bár csak hírből ismerhették L.-t), mert hát milyen jót lehet könnyezni ilyen nagy tragédián.

Mária végig sírt, a koporsó leeresztésekor hisztérikus zokogásba váltott át; Sándor csak komoran bámult maga elé.

A neheze csak azután következett. A gyász csak akkor kezdte igazából letaglózni őket, amikor a tor végeztével lassan az utolsó rokon is elköszönt, együttérzéséről biztosítva D.-éket, és ők magukra maradtak az elcsendesült lakásban. Ténferegtek, fel-alá járkáltak, Mária el-elsírta magát, Sándor a fogát csikorgatta. Olykor mondtak egy-egy kószá fél mondatot egymásnak, de többnyire csak hallgattak, valamiért nem voltak képesek megnyílni egymás előtt.

És következett az éjszaka, s amitől legjobban féltek: álmukban megjelent a fiuk, és a következő és az azt követő éjszakán is megjelent, újra és megint; mindketten vele álmodtak, többnyire meglepően hasonló dolgokat: L. teste élettelenül himbálózik a fán, csönd van, csak az esőben átnedvesedett kötél halk nyikorgása halaltszik; vagy halálsikolyát hallják, s talán egy erőtlen „segítség”-et, máskor pedig csak felakadt szemeit látják, melyek ugyan kiürültek a halálban, ők mégis vádat és szomorúságot véltek felfedezni benne, és persze felriadtak, hideg verejtékben fetrengve, és visszaaludni nem tudtak, de nem is akartak, nem is mertek. A kialvatlanságtól, idegkimerüléstől nappal is egyre nyomottabbakká, fásultabbakká váltak, életük végképp kizökkent normális kerékvágásából. Belső zavarodottságukat

csak fokozta, hogy bár a lelkipurdálás egyre inkább eluralkodott rajtuk, magukban tiltakoztak ellene, értetlenkedtek, ártatlan áldozatnak tekintették magukat. Ekkorra a rémálmok is „letisztultak”: leggyakrabban a temetőből látták jönni fiukat, mezítláb, dideregve; megállt az ágyuknál, és sírós hangon azt panasolta nekik, nem tud nyugodtan pihenni, mert a sírban, a hideg koporsóban nagyon fázik a lába. S hogy neki az a cipő kellene, amit akkor este lehúztak a lábáról.

Amikor először szóba hozódott ez az álom, amikor kiderült, hogy ismét csak ugyanazokat a képeket látják, mondatokat hallják, valamelyiküknek kiszaladt a száján: kísértet. S bár a babonákban, túlvilágról visszajáró szellemekben nem hittek, most mégis elgondolkodtak, miért jelenik meg minden éjjel álmukban a fiuk, miért nem nyugszik sírjában, s hagyja nyugodni őket is. Kezdték elemezni mondatait, ködösnek tűnő kijelentését a cipőről, s mi az, hogy lehúzták a lábáról? Kik húzták le, miért húzták le? Aztán eszükbe jutott: a nyomozó is mondta, de akkor nem tulajdonítottak jelentőséget neki, hogy amikor rátaláltak, nem volt cipő a lábán, mezítlábas nyomai jól kivehetők voltak a novemberi sárban. Cipőjét a rendőrök utólag sem találták meg (vagy talán nem is keresték), nekik akkor, a hirtelenül rájuk szakadt bánatban nem jutott eszükbe ilyesmivel törődni, most viszont annál inkább. Miért volt mezítláb? Mi lehet azzal a cipővel? Miért emlegeti annyit álmukban a fiuk? Agyuk vadul örölgette a lehetőségeket: valaki ellopta a fiuktól a cipőjét? Esetleg valami dulakodás közben vészelt el? Vajon nem erőszakos cselekedetre utal a cipő hiánya? Vajon nem csapta össze a rendőrség a nyomozást, téves következtetést vonva le? Más is mondta már, hogy manapság a rendőrség már nem olyan megbízható! Néhány nap tanakodás után felkeresték a bünyügyi osztályt, s nyomtatékosan felkérték a parancsnokot, indítson új nyomozást, mert meggyőződésük, hogy a cipő hiánya valamilyen büntényre utal. Szorongásukat, ideges kéztördelésüket látva a parancsnok megígérte, hogy újra kezdik a nyomozást, majd udvariasan kitessekelte őket, azzal búcsúzva, hogy majd értesítik a fejleményekről.

D.-ék két hétig vártak az értesítésre, közben továbbra is rémálmok gyötörték őket, majd az idegfeszültséget tovább nem bírva ismét bekopogtak a bünyügyi osztályra. A parancsnok ezúttal már sokkal türelmetlenebbnek mutatkozott, kerekpereg kijelentette, hogy ők az ügyet lezártnak tekintik, ha a kedves szülőknek a haláleset miatt lelki problémái vannak, azt ő nagyon sajnálja, de azokkal pszichiáterhez forduljanak, ne a rendőrséghez. D.-ék leforrázva jöttek ki, a rendőrség felelőtlenségéről érthetetlen fél szavakat mormolva.

És otthon folytatódtak a lidércálmok, az ideges tépelődések, amelyek lassan örületbe kergették D.-éket. Pár nap elteltével belátták, segítségre van szükségük. S különben is, tenni kell valamit, mert ez így nem mehet tovább. Ebbe a tétlen várakozásba bele lehet örülni. Egyikük sem pszichológusra, netán pszichiáterre

gondolt, hanem valami javasasszonyra. Nem afféle vásári hókuszpókuszolóra, aki kártyából, netán tenyérből vagy kávézaccból jósol, hanem egy igazi médiumra. Korábban nem hittek az ilyesmiben, és azt is lenézték, aki hitt, most azonban végső elkeseredésükben, s mert azt látták, a hivatalos szervek cserben hagyták őket, csak ráfanyalodtak. Hallottak róla, hogy a városban is van szellemidéző, de mivel nem akarták, hogy kiderüljön, hogy ők is felkeresték, mert az pletykára adna alkalmat, így inkább X-be, egy távoli nagyvárosba utaztak el, ahol egy híres javasasszony tevékenykedett (reklámhirdetését az újságban olvasták).

A javasasszony (hetvenöt körüli, egyedül élő, kövérkés, jóságosnak tűnő öreg-lány) figyelmesen végighallgatta D.-ék történetét, közben bólogatott, a rendőrség álláspontját nem firtatta, hanem azt mondta, több hasonló ügyet ismer, és általában megoldhatók voltak. Legutóbb egy olyan esete volt, hogy a szellem egy ezüst hajtű miatt járt vissza, amit a férje eljegyzésükkor ajándékozott neki, s amit halálakor a lánya megtartott magának. Addig nem volt nyugta, míg egy borús, csillagmentes éjszakán meg nem nyitották a sírt, s oda nem tették a koporsó mellé a hajtűt. De utána soha többé nem jött kísérteni. Ez a megoldás. Meg kell nyitni a sírt, s oda kell tenni melléje azt a cipőt. D.-ék bólogattak, hogy igen, ez a megoldás. De van egy bökkenő, nincs meg a cipő, illetve nem tudják, hogy melyik cipő az, amelyiket a fiuk keresi. Azt a cipőt elő kell keríteni valahonnan, zárta le a beszélgetést a javasasszony, figyeljék továbbra is, mit mond a fiuk, talán nyomra vezetni őket.

D.-ék csüggedten tértek haza, azt remélték, a javasasszony egy csapásra megoldja problémájukat, csalódottan kellett megállapítaniuk, hogy a dolgok nem mennek ilyen egyszerűen: a módszer megvan ugyan, de hiányzik az eszköz. Mária arra gondolt, örjöngeni lenne jó, vagy legalább sikítani, de az nem segít, egyáltalán nem segít, valamit ki kell találni, mindenképp ki kell találni.

És folytatódott a lidércálmos éjszakák sorozata, de hiába kereste fel minden éjszaka őket a fiuk, soha egyetlen szót sem mondott arról, hogy hol lehet az a cipő.

Vajon annyira fontos, hogy pont az a cipő legyen? – tette föl egy napon a bárgyú kérdést D. Sándor, a felesége először leintette, aztán kétségbeesésében ő is belekapaszkodott a lehetőségbe: vajon nem fogadna el egy másik cipőt? Meg lehet-e úgymond téveszteni a szellemeket? Előszedték fiuk cipőkollekcióját (semmilyen holmijától, személyes tárgyától nem váltak meg), bakancs, csizma, két pár félcipő, szandál, tornacipő, papucs. Vásárolhatnánk is még egy-két párat, mondta Mária tétován, s már majdnem le is intette magát, de Sándor ráharapott az ötletre, igen, azt is meg kell próbálni. Választottak hát egy szép lakkcipőt, mert tudták, hogy a fiuk mindig szeretett volna egyet, de sosem vett, részint a pénz miatt, részint meg azért, mert hát hová vehetné fel; s egy sportcipőt is vásároltak, azt a márkát és fazont, amiről tudták, hogy kedveli.

Meg kell nyitni a sírt, s mindet bele kell rakni, született meg az elhatározás bennük. Igen, meg kell tenni. Lehet, hogy nincs sok értelme, de úgyszólván meg kell próbálni, mert valami tenni kell, mert a tétlen várakozást nem lehet bírni.

Mivel másra az ügyet nem merték volna bízni, így hát maguk készültek elő a feladat végrehajtására. Nappal kivitték, s a növényzetben elrejtve „ottfelejtettek” a sírnál egy ásót és lapátot, s éjszaka kilopóztak a helyszínre a cipőkkel. Temetőőr nem volt, nem telt rá a kisvárosnak, így rajtakapástól nemigen kellett tartaniuk, hacsak valami holdkóros beléjük nem botlik. Láb felől nyitották meg a sírt, kapkodva végezték a munkát. Nem ástak túl mélyre, mert irtóztak annak gondolatától, hogy elérhetik a koporsót, így amikor egy akkora gödör kialakult, hogy az a 6-8 pár lábbeli beleférjen, egy-kettőre beledobálták, gyorsan visszatömték a lyukat, lehetőség szerint eltüntették a nyomokat, a szerszámokat bevágták egy közeli bokorba, s elslisszoltak. Torkuk a szívükben dobogott, a félelem, a hidegrázás csak most, a munka elvégzése után tört rájuk igazán. Mindig is irtóztak a halottak világtól, korábban el sem tudták volna képzelni magukról, hogy képesek lesznek ilyesmit megtenni. Aztán, mivel a temetőt sikerült gond nélkül elhagyni, senkivel sem találkoztak, senki sem mérte végig gyanakodva őket, kissé megnyugodtak. Amit lehetett, megtettek. A többi nem rajtuk múlik.

Hajnali négyre járt már, amire lefeküdtek, s várták, mi lesz az eredménye a munkájuknak: megjelenik-e a fiuk, vagy sem. Ha nem jelenik meg, akkor azt jelenti, hogy elfogadta a cipőket, s akkor ők megnyugodhatnak, ha viszont nem... De ehhez el kellene aludni. Kattogott az agyuk, idegesen forgolódtak az ágyon, várták, hogy végre essenek túl a próbán; aztán újra kétségek kezdtek gyötörni őket, az aggódóbb felük azt sugallta, jobb, ha nem alszanak, mert akkor nem tud jönni a fiuk, ha netán akarna is, akkor még legalább egy napig halasztódik a válasz, a bizonyosság, ami jót és rosszat egyaránt jelenthet; de nem, pörölt ismét a józanabbik énjük, mégis jó lenne most túl lenni, de nem, még nem, riadt föl ismét a félelem bennük. Így fetrengtek álmatlanul, már reggel volt, már kilenc óra is elmúlt, aztán már tíz is (hétvége volt, nem kellett munkába menniük), de ők még mindig nem keltek fel, még mindig várták az álmodást, még mindig kergették az álmodást, kimerült agyukban kusza képek villóztak, szemük, fejük fájt a fáradtságtól.

Tizenegy után, amikor ők még mindig kábultan, kimerült tehetetlenségben, ébren heverték az ágyon, egyszer csak csengettek az ajtón, egy rendőr volt a bűnügyi osztályról, udvariasan szólt, hogy fáradjanak ki a helyszínre, mert valaki meggyalázta a fiuk sírját.

Kamenitzky Antal

Játsszál velem

Ha a csillagpor elszállt, elfogyott,
elégett minden tűz, lehullt a villám
hazudj, mosolygó asszony, boldogot!
A verset füstre, futótűzre írnám,

mert test és lélek nálam elfogyott.
Már nincs szavam halálra, szenvedésre,
agyam henye, s hiába dolgozott,
szerelem sincs, ha volt is egy kevéske

s az önbecsülés toldott-foltozott,
hiába nézek Istenre, az égre.
Biztass mégis, hitelbe dolgozót,

fogjál munkára, foglalkoztass, éltesz
kínálj a bűnnel, a tiltott gyümölcssel,
játsszál velem, mint földrengés a földdel!

Csillagláncokon

Nincs annyi fény az isteneknél, mennyben
és annyi árnyék nincs a lelkemen,
hogy téged megmintázna újból, szebben...
Az ifjúság, a szépség vagy nekem.

Enyém vagy mindig tiszta éjszakákon,
így tartok rabnót csillagláncokon.
Megmártózva a mosolyodban fázom
és bőröd érintését lángolom.

Titkos szerelmem, elvesztett hitem,
talált kincs, mely pihent a föld alatt
hajadba élve eltemetkezem,

s a fésődön a versem fennakad.
Mint angyalok röpülsz a szárnyamon
túl életem, parázsló bánaton.

Lőrincz György

Ébredés

...a kávéillat belengte a szobát, finom, barna illat szállt, sötét aranyozású, meleg és ínycsiklandó, szállt, szállt most körbefoghatta, lenghette asszonya arcát, fejét, mert az álmában elmosolyodott, az ő szép és még mindig kívánatos asszonya elmosolyodott, finoman, kéjesen felsóhajtott, nyújtózott is egy icipicit – beteljesült sóhaj volt, simogató, lágy és mégis lüktető, olyan, amelynek holdudvara van, napudvara, fejét finoman tenyerébe fektette, tenyerét öntudatlanul feje alá tette, el is mosolyodott, mosolyában volt valami a végtelen akarásból, a lábait felhúzta egészen a mellbimbókig, teljesen összekucorodott, de nem fázósan, didergően, hanem kéjesen, a férfi elképzelte a mellbimbók sötét holdját, barna csöndjét, ahogy remegően, ruganyosan megrázkódnak föl-le, föl-le rezzennek, mint a szőlőgerezd fürtjei, nesztelenül, finoman és kívánatosan, hamvasan és harmatosan, hamburger, kékfrankos szemek csillannak fényes erezzel, a napfény rézsútosan ráhull a ruganyos és hivalkodó mellbimbókra, amelyek úgy feszülnek, mintha lábujjhegyen állna egy dalmát szikla ormán, és fénylik, fénylik lent az Adria, sötétkéssel lengve be a tájat, igen ott áll asszonya bikiniben, de akár meztelenül, gyöngyszemekként csillognak bőre pórusán a vízcseppek, briliánsként fénylik, gördül, fel-alá, érezni lehet a mellbimbók kissé sós, tengerízét, a mellek most teljesen betöltik a szem mezejét, a szem írisze rátapad, befogja, azok teljesen naggyá válnak, fölragyognak, holdjuk kitágul, holdjuk kitágul, most újból körbesimogathatja a nő arcát valami álmom, rezzenés, mert megmozdul, fölsóhajt kisimít egy hulló hajtincset az arcából, a szeméből, mozdulatlaná merevedik, álmában ajkai várakozón kinyílnak, szétnyílnak, piros rózsa, rózsakehelyé válnak, lüktető, izzó rózsakehelyé, a fogak kelyhek, a nyelv tüzes fénycsóva, villám: álmában csodakútról álmodhat, az élet vizéről, mert csücsöríti az ajkait, mintha csókra nyújtaná, kissé nyitottan, csak kissé, felragyognak a fogai, fehér porcelánok, kívánatos, most kinyújtózik, nyújtózkodik, hatalmas tenger selymes vize moshatja lábát, simogathatja, körbefogja, csókokkal halmozza a bokájától el, felfelé, a bokájától kezdődően felfelé, karcsú, köszöntyűs bokájával kezdődően, az asszonya újra felsóhajt, beteljesült sóhaj ez, igen, beteljesült, olyan..., nyújtózkodik, az éjszaka neszei elszállnak, fülszálltak, ellebbentek, fönnakadtak selymes fodrain, újabb mozdulat, mintha valamit el akarna hajtani a szeme előtt, a fényt, amely becsurog a szempillák résein, a haján, sima, puha, lágy haján, amelyet kontyba hordott valamikor, hanyatt fordul, köszöntyűs lábait széttárja, a paplant a széttárt lábai közé fogja, a férfi áll kávéscsészével a kezében, várakozón, vágyakozón, az Énekek éneke jut eszébe, az Énekek éneke, amely már rég nem jutott eszébe, most mégis fölcsillan az agy színes útjain, Sala-

mon király legszebb verse, Dávid király fiának gyönyörű verse, a királyok közül a legnagyobb költőé, mert soha, de soha még egy király sem írt ennél szebb verset kedvesének, a szerelem ezer, kétezer éve is szerelem volt, forró és buja, ezért maradhattunk pusztító háborúk, pestisek ellenére is fenn, igen, mert nem kényszermunka volt, büntetés, hanem öröm és fohász, ezért kellett ezerszer, kétezerszer is ismételni, mintha csak abba akarna belehalni az ember, abba és nem másba: tüzes kemence, kehely, a kávé, amelyet eddig a kezében tartott a férfi, lassú, nagyon lassú mozdulattal az asztal lapjára helyezi, hadd párologjon, hadd illatozzon, leül az ágy szélére nesztelenül, leül, úgy, hogy ne zavarja a csendet, halkan szálló pihe száll ilyen nesztelenül, fuvallatként, hogy csak álom legyen, ami következik, álom csupán...

Krammer, az erdész felébredt, ott ül az erdészház délre néző teraszán egy fotelben. Epdikét várta, szerelmes asszonyát, aki évek óta meg-megjelent szombatként, megérkezett az erdészházba, és fölragyogtatta azt, megtöltötte testének buja, vad illata, hangjának fénylő melegségével, de Krammer ma hiába várt, képzelte el százszor is, ezerszer is az érkezését, mert elment az utolsó autóbusz is lent, a fennsík felénél áthaladó műúton, de nem állt meg a Kőkeresztnél, ahogy nem állt meg más autó, kiskocsi sem, az erdei utak is ott kanyargóztak fehéren és végtelenül, fehéren és néptelenül a hatalmas fennsík égerfái között, hol el-eltűnve, hol fel – mint a bűvópatakok – föl-fölvillantva, de nem lehetett látni semmit, se embert, se állatot, még a máskor az erdészház közelében legelésző őzeket sem, mintha csak összeesküdött volna minden ellene, nem mozdult semmi, máskor ilyenkor zörögtek a szekerek, csattogott az ostor a lovak hátán, szikrákat szórtak a lovak patái a köveken, mert mindig a szürkület és virradat jelentette a szekérszöregést, a szürkület s a virradat volt a fatolvajok ideje, olyankor Krammer, aki idegen volt ezen a vidéken, nemegyszer úgy tett, mintha nem látna, nem hallana semmit, nem egyszer elrejtőzött az utat szegélyező csepleszben, borsikásban, hogy ne is lássa a fatolvajt, hogy a fatolvaj se lássa őt, ne kelljen a törvény szigorával büntetnie, de az is előfordult, hogyha otthon volt, eloltotta a petróleumlámpát, hogy ne világoljon semmi, az ablak vaksin, sötéten meredjen bele az éjszakába, a szürkületbe.

Később, amikor a falusiak megismerték Krammer „nagy szívét”, reggel, még mielőtt Krammer lemehetett volna napi körútjára, megérkeztek, bekopogtak a házhoz, kérték, engedje, tisztítsanak egy kicsit, szedjenek egy kis téli tüzelőt, aztán eljönnek, mondták, ők is, amint ahogy el is jöttek tisztítani, csemetét ültetni.

Krammer ezen a napon korán hazaért. Ezen a napon Epditkét várta, egykori és mai szerelmét, Epditkét, aki kék szemű volt és szőke, húsos tömött ajkú, gödröcskével az arcán, akinek, ha nevetett – és sokat nevetett –, kivillantak fodrozó, csokros fehér fogai.

Gazdagon ömlő, fehér húsú, fehér bőrű fogdmeg-asszony volt Epditke, ha mez-

telenül sétált, és szeretett meztelenül sétálni fel-alá az erdészház vadbőrökkel dúsan, gazdagon borított padlóján, a föl-fölvillanó kandallófényben, Krammer láthatta mellének holdját, gyönyörű volt meztelenségében, csak az ott az a háromszög tűnt testidegennek, mert bármilyen hullámzó szőke bőrű volt is Epditke, a mellbimbók udvara, mint az ében, mint a mahagónifa, sötétlett, és mint ősszel a hóharmat verte kökény, ringó táncos lépteitől lüktetett, rezgett, igen, de a hajának ezüstbe mártott szőkeségével ellentétben ott lent az a háromszög, álomszög, az barna volt, cigányosan, kéklőn fekete és göndör, gyönyörű volt nézni még így, meglett asszonyként is, és Krammer gyönyörködött is, nézte és szerette távoli nyarak kéklőn fénylő szerelmével, szóval Epdikét várta ma, és ezért ez a nap ünnep volt, karácsony, újév és húsvét egyben, már reggel korábban kelt, mint máskor, fölkelte, kiment a csorgó vizéhez, lemosakodott, fröcskölve, prüszkölve maga körül a vizet, csapkodta a hátát, súrolta széles mellkasát, aztán nekilátott takarítani, takarítás közben is meg-megállott, elnézett ki az ablakon, le a fennsík alsó szegélye felé, ahol a műút fehér íve szelte át a fennsíkot, a Kőkereszthez, mert nem tudni miért, ott van a megálló a két falu határát képező Kőkeresztnél, onnan kellett gyalogolnia vagy néha lovagolnia, ha Krammer elébe tudott menni, föl-föl egészen a hegyek térdén egy hatalmas tisztás szélén meghúzódó erdészházig, annak a füstje, villogó ablaka segített nem egy eltévedt embernek, nyitott ajtaja gombászásban megkésített embernek, mert volt úgy is, hogy be sem zárta a ház ajtaját, hisz nem jártak mások erre, csak a fennsík lakói, akikkel egyfajta szövetséges volt Krammer, s akik szerették ezt a titokzatos, hatalmával soha vissza nem élő idegent. A nők, a lányok, az asszonyok álmództak is nemegyszer vele, róla, mert van-e titokzatosabb, mint az idegenség, az első években még a férfiak is azt hitték, valami nagy titok lengi körül az erdészt, valami kimondhatatlan nagy bűn, másképp mi magyarázná, hogy ezt az életet élje, éli fiatal és szilaj, sportos alakja ellenére, aztán elterjedt az is, valami nagy csalódása volt, ahol élt, megcsalta, elhagyta a felesége, amely, Krammerrel ellentétben, nem tudta elképzelni az életét a vadonban, fent a havason, s egy szombatn Krammer rajtakapta, hogy ágyukban fetrengve szeretkezik a legjobb barátjával, igen, ilyen mesék és mások kaptak életre, röpködtek Krammer körül, egyesek tudni vélték azt is, hogy Krammer nem is férfi, mert akkor miért nem viselkedik férfiként a csemeteültetésen részt vevő incselkedő lányokkal, fiatalasszonyokkal, akik csak azért is, hogy Krammert próbára tegyék, mélyen lehajoltak, amikor férfilépteket hallottak a hátuk mögött, úgy fordultak, hajoltak, hogy Krammer láthassa a fodrozó, kivillanó szőrszálakat, a tompor márvány ragyogását, a far húsos tömörségét, a lábak ívét, a comb méltóságát, fénylő fehérségét, vagy ha éppen nyár vége volt, ében ragyogását. De Krammer úgy tett, mintha nem látná, nem érezné, hogy néha-néha nekifeszül egy test, mintha észre sem venné a csemetéért lehajoló lányok mellének fehér izzását, a melltartó fodrai

mögött a „csöcsök” izgató ívét, nem. Krammer úgy bírta, viselte a falusiak szemében az életet, mintha szüzességi fogadalmat tett volna, ott messze idegenben, ahonnan jött, mintha várná valaki, s a közeli falu lányai, asszonyai, de a férfiai is csak akkor nyugodtak meg, amikor egy nap Sántha Küs Mátyás azzal jött haza: „– No, láttam, mitől döglök a légy!” – s e mögött a képi beszéd mögött, két fröccs kocsi között, először a férfiak értesültek arról, hogy a fennsíkon föl végig látni lehetett, ahogy Krammer egy fehér sortos, Sántha Küs Mátyás persze fehér rövidnadrágos nőt mondott, szóval látni lehetett egy gyönyörű városi nőt, amint megy Krammerrel az ösvényen föl az erdészház felé.

– Ott kaszáltam Kőmocsár alatt, Egersűrűjében, volt időm elnézni, de ha kétségeim lettek volna, ott volt Krammer kutyája is, igen, mert nemcsak Krammer, a kutyája is a faluban nemegyszer előfordult, hogy Krammer a kutyáját küldte el bevásárolni a Moldván bácsi boltjában, egy kis tarisznyával a nyakában érkezett sóért, gyufáért, cigarettáért, valaki szekeressel, Moldván bácsi olyankor kivette, elolvasta a levelet, aztán már pakolta is be a kért dolgokat, amit Krammer vagy rögtön, tehát a tarisznyában ott volt a pénz is, vagy a legközelebbi útja alkalmával törlesztett, megköszönve, ahogy illik, igen – mondta Sántha Küs Mátyás –, ott volt a kutyája is, a nő szőke volt, olyan, mint a hullámozó, aratásra érett búzavetés érett búzavetés, ívelt lába maga volt a tökély, s ezt még fokozta az is, hogy a nő lehúzta a szandálját, két ujja közt lóbálva vitte, és így még kecsesebb, izgatóbb, birizgálóbb lett járása – mondta Sántha Küs Mátyás, az embernek fájni kezdett, kővé dermedt. Sántha Küs Mátyás, a nevével ellentétben kackiás ember volt, hegyes bajusszal az orra alatt, huncut, mindig lopakodó, tapogatózó mosollyal, incselkedő nézéssel, a lányok asszonyok a lakodalmakon, bálokon, rögtön elmelegedtek a nézésétől, szükségét érezték a hűsülésnek a csűrkertekben, fészerekben..., tehát hinni lehetett nőügyekben Sántha Küs Mátyásnak, és hittek is, rögtön felértékelődött az erdész a falusiak szemében, amint az idegen nő is, aki eddig már ott fekszik a puha, barna medvebőrrel takart ágyon, csiklandozó szőrök érintik, birizgálják mellbimbóit.

– Tehát ezért – suttoztak össze a lányok, asszonyok a vasárnapi mise után, ezért nem kellettünk mi neki, mert városi nő kell a vadonban élő férfinak, azok az illatok, azok az ízek, melyek közt felnőtt, akác, fodormenta és más illatok szálltak a nők képzeletében, a városi nők pacsuliszaga, amely mindig izgató és bujaságra intő volt a falusi férfiaknak, akik életükbe néha-néha megtapasztalhatták ezt. Ezek a dolgok többnyire katonaságnál történtek, de az is előfordult, hogy néha, ha a távoli városokba is eljutottak a deszkával való kereskedésük során, hogy kívánságukra, kérésükre, a feleségeik szerint rossz hírű, buja nőszemélyeket teremtett elő a kocsmáros, akik az asztal lapján is hajlandóak voltak táncolni, és másra is, a poharak közt ringatózva, araszolva mutatták, sejdítették fel testük még más, csak pénzért, aranyért, selyemharisnyáért elérhető zugait.

Persze Krammer és Epdike a falusiak fantáziájáról mit sem tudott, sejtett, a városi nővel, aki elárúsító volt és elvált asszony, Krammer véletlenül ismerkedett meg abban az üzletben, amelyben hivatali teendői után bevásárolt, és egyszer, mikor már ötödször, hatodszor vagy az is lehet, tizedszer is ott vásárolt, a nő rákérdezett:

– S ilyenkor hol van az asszonya, hogy az ilyen női dolgok, mint étel és ital bevásárlását is az úr végzi? Mire Krammer, mert mindketten tudták, sejtették, hogy a szavak, a kérdés mögött több van, mint amennyi elhangzott – sejtette ezt futó, tapogatózva kereső nézésük is:

– Egyszerű a magyarázat – mondta Krammer – nincs asszony. – És mélyen a nő szemébe nézett.

– Nincs?

– Nincs és nem is volt.

– A szomorúság a magány társa – mondta a nő nem kevés költői hajlammal, megcsillantva Krammer előtt az értelem arannyal veretett ragyogását.

– A szomorúság, a csönd, s újabban az álmodozás – mondta Krammer, és mélyen a nő szemébe nézett.

S bár mindketten tudták, sejtették, hogy miről beszélnek, s tudták, ismerték a mondást is, hogy kék szemnek nincs mélysége, most mégis úgy érezték, mintha végtelen kútba, tengerszembe néznének....

– „Ábrándozás az élet megrontója”, mondta Stéfi bácsi, aki a szomszédunk volt, cipész és bölcs egy személyben – szólt Epdike.

– Hát igen – vette át a beszéd fonalát Krammer -, a cipészek hajlandók minden bolondságra....

– A csönd, a magány teszi ezt velük – szólt Epdike, és úgy intézte, hogy kezének kisujja hozzáérjen a hegyi ember kezéhez.

És szemük újra találkozott.

– Az élet megrontója vagy csillaga, arannyal románcozott fénye.

A kezük újra egymáshoz ért, és a külső szemlélő számára is láthatóan, ott maradt egymás érintésében.

A pillanat fennakadt.

– Hosszúak, nagyon hosszúak az esték – mondta Krammer – arra, ahol én lakom.

– Be lehet ragyogtatni azt – mondta a nő –, s olyan lesz, mint ősszel az ég.

– Vajon? – kérdezte a férfi, majd: – Hegyi ember vagyok, s ahol élek, a csend és a vadak világát nem szereti bárki.

– Van, aki szereti – mondta Epdike –, van, aki régóta másra sem vágyik, csak csendre, fákra, halk neszezésre, a hegyi patakok, csermelyek csilingelő csobogására.

– Azt a nőt szeretem, keresem én már az előbbi életem óta – mondta Kramer, és pupillája befogta a nő alakját.

– Gondolkozzon – mondta Epdike –, s ha úgy érzi, hogy megtalálta, szóljon annak a nőnek, hogy bízva bízson!

– Szombaton – mondta Kramer, mert akkorra már sor képződött a hátuknál – ott leszek a Cs-i járat Kőkereszti megállójánál. Innen háromkor indul autóbusz, fél négyre ér a Kőkereszthez, rögtön a szerpentinek után van a megálló. Ahogy kiért a tetőre, látni fog egy embert, aki – az még nem látszik –, ha az autóbusz fékezni fog és megáll, nagyon boldog lesz. Lehet, a boldogság nem fog látszani az arcán, lehet, hogy egy félórán át meg sem fog szólalni, de az a nő, aki az autóbuszszal érkezni fog, kell tudja, érezze ezt...

– S aztán mit vigyen a nő, ha elmegy a hegyi emberhez? – kérdezte Epdike.

– Arcának fényét, szemének ragyogását, testének fodrozó, lüktető hullámait... Csak ezt...

– Mást ne?

– De igen – mondta Kramer. – A Napot, a Holdat s az összes csillagot...

– A szerelmét ne vigye?

– A szerelmét mindig hozza magával! – mondta a férfi.

Tíz év telt el azóta, s Kramer, ha eljön a csütörtök, mást sem tesz, takarítani kezd, tesz-vesz a lakásban. Szellőztet, kirázza a medve- és vaddisznóbőröket, ha nyár van, nyitott ajtóval várja, ha tél van vagy csak hidegre fordulnak az éjszakák – mert ezen a vidéken már októbertől hidegek az éjszakák s a reggelek –, begyűjt a hatalmas kandallóba, s tüzel. Ül az ablaknak fordított fotelben, hallgatja a lángok pattogó izzását, vagy pedig elmegy ő is, le a műút felé, ahol az élet is zajlik, s vár. Az átutazó autósok megbámulják a sehová sem induló embert, aki csak áll az út szélén, nem integet, nem jelez, áll.

De a várokozás izgalma most is olyan, mint az első találkozáskor... Akkor már jóval három előtt lement a főúthoz, lefeküdt a selymes fübe, várt. Percenként számolt, tudta, hogyha az autóbusz rendesen indult, hol, melyik falunál járhat, mikor kezdi el a kapaszkodást a szerpentin felé, fel a hegyerincre. Tudta a kanyarok számát is, látta, hogy a nő majd ott fog állni a sofőr mellett, ahogy errefelé szokás, hogy az utasok, már jóval a megálló előtt felsorakoznak az első ajtó mögé, hogy készek legyenek a leszállásra, mintha azok a másodpercek, amelyeket ezáltal nyernek, életük legfontosabb másodpercei lennének. Hallotta a zúgást, hallotta a szíve dobbanásait is, aztán az autóbusz már fel is tűnt a kanyarban, lustán, lomhán pöfögve. A sofőr mellett nem állt senki, Kramer szíve összeszorult, s csak akkor nyugodott meg, amikor az autóbusz mégis fékezett, s a széksorok között elindult Ő, Epdike. Epdike, akiről eddig még nem tudta, hogy Epdike, mint ahogy azt sem tudta, hogy elvált, hogy gyermekei vannak, nem tudott semmit, csak az alakja, arca, szeme ívódott be

tekintetébe, s mert nyár volt, ott állt előtte rövid sortban, szép volt és titokzatos, szép volt, de tétova. Ahogy az autóbusz elindult, s szabadabbá vált az út, keresőn körülnézett, látszott az arcán, hogy arra számított, várni fogják, kezét a homlokához vitte, miközben elnézett föl a fennsík s a hegy ütközőpontjához, fel, ahol sötétben és titokzatosan zöldellnek a fenyők, de nem látott semmit. Krammer látta a nő tétovázását, hogy nemsokára el fogja sírni magát, vagy az is megtörténhet, hogy leint egy ellenkező irányba induló autót, de nem, Epdike átment az út túlsó oldalára, ahonnan az ösvény s a szekérút indul fel a hegynek. De még akkor sem indult el. Szemmel láthatóan töprengett, gondolkozott, nézett, elnézett a végtelen síkságon felfelé, majd meggondolta magát, és leült. Fűszálat tépegetett, cirógatni kezdte a kezét, a lábszárát, ült, várt. Azt már észre sem vette, hogy nem messze tőle valaki felemelkedik a földről, lassan a háta mögé oson, csak a nyakszirtjén lévő csiklandozásra figyelt föl, azt hitte, valami pók, bogár cirógatva, csiklandozva mászik a nyakán, a nyak ívén, s csak mikor végül odakapott, érezte, hogy keze egy férfitenyérrel találkozik. Abba simul bele. Az az első nap többnyire sétálással telt el, majd megvacsoráztak.

Vacsorára meglepetést tartogatott Krammer, erdélyi zsványpecsenyét készített puliszkával; kint a ház előtt, a szabad tűzhelyen a bélszínt finom vékonyra vagdalta, aztán beborsozta, sózta, ahogy százszor, ezerszer élete során. Epdike csak bámult, sosem evett még zsványpecsenyét, forgatta a nyársakat, hogy a hagyma, szalonna íze befogja, szétfolyjon a hússzeleteken, miközben Krammer bent megfőzte a puliszkát, előkészítette az oroszhegyi szilvapálinkát, Epdike csak ámult a férfi hozzáértésén, ahogy csodálkozott másnap is az ebédre elkészített borókás nyúlgerincen...

Évek teltek el azóta, nyarak és csikorgó hideg telek, amikor jeget virágoznak a fák, száll a zúzmara s a dér, az összeütődő jégcsapok orgonasípok. Epdike jött, s a férfi várta őt ugyanolyan izgalommal, mint az első találkozáskor.

– Ahogy megláttalak – kezdte a nő.

– Ahogy megláttalak – mondta a férfi az évszázados szöveget, amelyet egy férfi mond egy nőnek, amelyet egy nő mond a férfinak, évszázados szöveget, amely napjainkban is nagyon sokszor elhangzik, de már nem leírható... A férfinak, ha ideje volt, lement a nő elé a Kőkeresztig, ha nem volt ideje rá, odahaza várta, de az is előfordult, hogy a nő korábban megérkezett, s ő várta a férfi érkezését, az ablak mögött meghúzódó nagy fotelben, ahonnan látni lehetett a fennsík közepén végigfutó műutat, a Kőkereszt, de ahonnan, az egyszerű szemlélő számára is mindig a Kőkereszt tűnt fel – a Kőkereszt, támpont a végtelenben. Hogy miért éppen az, azt nem tudta senki. Még a közeli hegyi falvak lakói sem vagy az idegenek, akik megfordultak az erdészházban: hogy a fotel ezért néz a Kőkeresztre, mert a kőkereszt autóbuzsmegálló egyben, ez csak az ő titkuk volt, ahogy titok az élet maga is.

Krammer ült a fotelben.

Paizs Tibor

Fagyöngy

Mikor megismertem, Hársvirág volt,
Illatozott, és én tudtam,
Ha megfőzöm ezt a nőt,
Megnyugszik tőle ziláló mellem.

Mikor másodszor láttam, Kamilla volt.
Főzete gyorsan hatott,
Hosszasan vele fertőtlenítettem.

Bürök volt, mikor később találkoztunk.

Most Fagyöngyként élősködik rajtam

Sármány

A nevem Sármány,
Szomszédok vagyunk,
A kert végi fenyőfán van a lakásunk,
Nem messze a gerlék fészketől,
A közeli erdőből költöztünk ide
A sármány-gyűlölet elől.
Kedves Vörösbegy,
Látom, jól éltek itt az eresz alatt,
Fiókáid szépen tollasodnak.

Alattunk a házban egy költő lakik,
Azt állítja róla a Kutya,
Hogy az egy állat,
Én utána néztem,
Nincs is benne a Brehmben.

Zsibói Gergely

Csángó keserves

Itt minden csönd kimúlással terhes.
Itt minden mosoly sírással keserves.
Itt minden vér konokabbul alvad.
Itt egy-egy szó napjában elolvad.
És minden szitok szakasztja az eget.
Itt minden fohász fentről visszapereg.

Hát, a fenyőket magasabbra, Urunk!
Hogy kiméressék hazáig az utunk,
– végestelen-végig –
s fölnebb, a csillagfüves égig.

Hargitai ballada

(1567 tiszteletére)

És zuhogtak a szálfák,
a székely zöldlombú keresztek.
És tajtékozva intett hátrát
a fejedelem a térítő seregnek.

És fölzúgott a zsoldár,
gyermek s asszonyhangú halleluja.
És úgy tetszett, mintha az oltár felett
a Holdarcú – népének – meghajolna.

Somlyói búcsú

Valami itten dobog,
s innen zubog
évről évre
szerte-széjjel,
mikor a Léleknep
arcából megáldoztat
Pünkösdney reggelében.

Csonka fakereszt

*Csak vinnyog, nem zenél
a decemberi szél.
Csupa-csupa tél:
már szívünkig felér.*

Szélszakasztott fakereszt!
bús lelkünkbe bévezesd
a bizakvók hitét,
hogy van miért:
Lészen új bor és új kalász!
A szabadító ember-halász
egyszer végre
Csíkba is betérne.

Búcsú Csucsától

Egy Ady-fotó fonákjára

A völgyben még napfény játszik a lombon,
de avart kavár a szél a csucsai kastély-dombon;
s te hallgatod, az állomáson mint tolat
üszkös sebek jaját vonszoló frontvonat.

Legyintesz. Tudtad: így lesz;
hogy minden láng részekben lobban,
szívünk a földgolyón szertesét dobban,
ha te majd nem leszel.

Még számba veszed, mi megmaradt:
egy rossz pokróc, egy nyűtt kalap;
s a szobában készen áll a pakk,
mely elkísér Pestig...

A szanatóriumban tűnődhetsz napestig:
hogy az életen át Hiába-Keresett –
táltos-sorssal mért éppen téged veretett.

Végh Balázs Béla

Gyermekirodalom Erdélyben

Szerkezetét tekintve a kortárs erdélyi magyar gyermekirodalmi kánon értékeiben, intézményeiben, befogadói közösségében és a történetiséghez való viszonyában egyaránt megváltozott az utóbbi két évtizedben: megszabadult korábbi kötöttségeitől, minden tekintetben korszerűbb, komplexebb irodalmi alkotásokat eredményezett. A kommunista rendszer ideológiai szabálykánonjának eszközértékeitől mentesülve saját önértékei felé fordulhatott a gyermekolvasóknak szánt irodalom. A szabadság esztétikája a produkcióban és a recepcióban egyaránt érezteti hatását, új horizontok nyíltak meg az alkotó és a befogadó számára. A jakobsoni recepciók modellben gondolkodva a kortárs befogadásban a hangsúly a mű és az olvasó viszonyára tevődik át az erdélyi magyar gyermekirodalomban is. Maguk a szerzők (és természetesen a szakirodalom) is számolnak ezzel az újfajta helyzettel, és társszerzőként ismerik el a gyermekolvasót, aki a hagyományos kontempláción túllépve az aktív befogadást gyakorolja, amely akkor éri el célját, ha az irodalmi alkotás alkalmat ad saját tapasztalati, ill. játékvilágának aktivizálására. Nem véletlen tehát, hogy a kortárs gyermekirodalom a játékpedagógia, a játékesztétika, a játépszichológia és a játékfizológia hatása alá került. Fontos lett a gyermekolvasói tetszés elnyerése, a befogadói érdeklődés felkeltése. A szórakoztatás, a gyönyörködtetés (*delectare*) háttérbe szorította a hasznosság (*utile*) elvét és a nevelő (*docere*) szándékot. A korábbihoz hasonló pedagógiai, nevelői igyekezet nem közvetlen, direkt módon és tételesen fogalmazódik meg a gyermekirodalmi alkotásokban, hanem rejtve, észrevétlen, mintegy sugallva azt az erkölcsi és pedagógiai irányt, amelybe az animisztikus-mitikus vagy kognitív korszakát megélő gyermekolvasónak fejlődnie kell.

Csakis akkor beszélhetünk a kortárs erdélyi magyar gyermekirodalomban a modernség kiteljesedéséről, ha a felvázolt tartalmi és ontológiai változások formaiakkal járnak együtt. Ezt érzékelik vagy ismerik fel maguk az alkotók is, akik a felnőtt irodalomban kikísérletezett és bevált formai újításokat kamatoztatják a gyermekirodalomban, eleget téve annak az általános elvárásnak, miszerint csak megfelelő formakultúrával rendelkező szerzők képesek értékes gyermekirodalmi alkotásokat létrehozni. Ezeket a szerkezeti-formai kísérleteket méltányolja igazán a gyermekolvasó, aki egyaránt elfogadja a modern groteszket és abszurdot, de a posztmodern bricolage-t és intertextualitást is. Az irányzathoz tartozó mintateremtő szerzőtípust (Kovács András Ferenc, Orbán János Dénes, Ferenczes István) kedveli a mindenkori szakolvasó (irodalomtörténész, irodalomkritikus) is. A kortárs mintakövetők viszont ragaszkodnak a klasszikus gyermekirodalomban kipróbált

és bevált formákhoz és műfajokhoz (állatvers, tájvers stb.). Alkotásaikban azzal is a hagyományos felfogást szolgálják, hogy egyszerre kódolják műveikbe a szép, a jó és az igaz értékminőségeket, egyfajta teremtett harmóniát közvetítve az olvasók felé, megfelelően a pedagógia harmonikus jellemfejlesztés elvének (Kányádi Sándor, Fodor Sándor, Markó Béla). Kányádi Sándor *Küküllő kalendárium* 1988-ban jelent meg először, azóta több kiadást is megért már, megjelent többek között a kolozsvári *Napsugár* című gyermekirodalmi lapban is. Van tehát a gyermekolvasók számára is üzenete, bár a költő szerint nincs külön felnőtteknek írott vers, és külön gyermekvers, csak egyszerűen vers van. Eddigi életművét ismerve talán fölösleges is lenne olvasóinak életkor szerinti és költeményeinek befogadók szerinti kategorizálása, hiszen a verseivel szembeni legfőbb elvárás mindenkor a tökéletesség eszménye. Verseinek értelmezői ezt a művészi eszményt a (népi) klasszicizmusban találták meg. Kányádinak ez az irányzatok fölötti minőségeszménybe vetett hite tesz eleget a gyermekolvasói elvárásoknak is, megerősítve azt a sokat hangoztatott tételt, miszerint csak a tökéletes formakultúrával rendelkező költő képes értékes műveket alkotni a gyermekirodalom számára.

Sok közös jegy mutatható ki a gyermekolvasó tapasztalati és fantáziavilága, valamint a *Küküllő kalendárium* versvilága között. Ilyen például a jó értelemben vett naivitás és a vele összefüggő animisztikus gondolkodás. Kányádi Sándor őszinte és szeretetteljes rácsodálkozása a külső tárgyi világra és benne a Küküllőre, ill. a folyót körülvevő tájra, megegyezik a gyermeki lélek mindent befogadó naivitásával. Szinte együtt fedezik fel a Küküllőt és a természetet, ill. a költő újra felfedezi mindezt a gyermekolvasó kedvéért. Úgy érezzük, mintha eddig lappangó titkokat mutatna meg nekünk, élményszerűvé téve számunkra felfedezéseinket, rejtőzködő érzéseket, gondolatokat fogalmaztat meg velünk. Görömbei András így látja ezt a költői képességet: Kányádi Sándor úgy képes a „közérthető összetettség” költője lenni, hogy „etikai és esztétikai értékeit nem kel szétszálaznunk”. Példaként az *Őszutó* című verset hozhatnók fel, itt csodatévő módon szövetkezik a naivitás és a fantázia, a gyermekkor két legfőbb erénye: „Jó volna egy tartós / eső biztatólag / a megridegedett / soványka folyónak. // Örülne a gát is, / fölgyült a postája. / A Maros a füzek / levelét rég várja. // És ha megjön a tél, / vet azonnal véget / mindenféle őszi / levelezgetésnek.” A *levél* szó azonosalakúsága játékos képzelődésre serkenti a költőt és az olvasót. A főnév kétféle jelentése (‘falevél’, ‘postai levél’), ill. a belőle képzett cselekvés (‘levelezgetés’) teszi emlékezetessé a verszárlatot. Ehhez a modellhez hasonlóan a játékos fantázia szinte a semmiből teremt komplex versvilágot az egész Küküllő-ciklusban.

A gyermekirodalmi hagyomány kortárs továbbélését segíti a tradíció szelektív „újravizsgálása”. Kovács András Ferenc versei például folyamatosan dialogizálnak a hagyománnyal, sokszor elavult vagy elfelejtett versformákat elevenít fel, „animizál”

posztmodern eszközökkel. A *Vásárhelyi vásár* című kötetében (Koinónia Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003) megkopott, elkoptatott, elfelejtett, eddig fel sem fedezett műfajok és versformák feljavított, rekonstruált és aktualizált változataira lehetünk vevők: naptári versekre és csíziókra, tájversekre, gyermekdalokra, tavaszhívogatókra, farsangi rigmusokra, csujogatókra, falucsúfolókra, falvédőszövegekre, emlékkersekre, köszöntőkre, portréversekre, keleti versformákra stb. Ilyen és hasonló vásárfiak közül szemelgethet a (vers)kuriózumokat kedvelő olvasó, hiszen a kötet legtöbb „vásárcikke” nem standard műfaja az irodalomnak.

Kovács András Ferenc kötetcímének is vannak referenciái. Azonos az egyik vers címével, metaforikus jelentése és jelenléte a borítón átsugárzik az egész kötetre, így tekinthetjük ezt a könyvet gyermekversek nagyobb arányú adásvételének, kirakódó vásárának. Továbbá költői formák színes forgatagának, lírai műfajok „szekértáborának”, melyben mindenki megtalálhatja a neki tetsző vásári darabot. Miként a vásárosok ponyvára rakva, a költő is kötetbe rendezve kínálja (vers)portékáit. A cím vásárhelyi jelzője az alliterációra csábító lehetőségen túl utal még a versek keletkezésének helyszínére és a költő földrajzi életterére, vagyis „a hely szellemére”.

Ez a (gyermek)versrenewezés egyetemessé minősíti át az aktuális költészetnek azokat a műfajait, amelyek fokozatosan szorultak a magyar verskultúra periferiájára, végérvényesen kikerülve az elit költészetből (Vagy talán alkalmuk sem volt oda bekerülni?). Kovács András Ferenc merész újítása az, hogy az alkalmi költészetnek ezeket az archaikus giccseit irodalmi értéként aktualizálja gyermeklíránk számára, a kiüresedett, elközhelyesedett formákat egyedi képekkel, a rá jellemző nyelvi kreativitással tölti fel.

Ez a műfajrekonstruáló szerzői szándék éleszti újra az erdélyi irodalmi hagyományból ismert utazási regény műfaját. Zágoni Balázs könyvei (*Barni könyve*, *Barni Berlinben*) ezt a regénytípust modernizálja, és ajánlja fel a gyermekolvasónak befogadásra. Orbán János Dénes *Búbocská* című könyve pedig a pikareszk és a varázsmese motívumaiból sző meseregényt a posztmodern világszemlélet ellenőrzése mellett. Mindkét szerző az erdélyi gyermekprózának azt a vonulatát folytatja, amelyet Bajor Andor (*Egy bátor egér viszontagságai*) és Fodor Sándor (*Csipike-történetek*) is gyakorolt.

A történetiség nemcsak műfajhagyományként van jelen az erdélyi magyar gyermekirodalomban, hanem témaként is. Ennek az irodalomnak a helyzetadatához mindig is hozzátartozott a történelem, eseményei és alakjai példaként szolgáltak olvasó és szerző számára egyaránt. A különféle ideológiákra épülő társadalmi rendszerek korában allegorikus üzenetük volt azoknak a gyermekirodalmi alkotásoknak, amelyek az erdélyi vagy az egyetemese magyar történelmet dolgozták fel (Kányádi Sándor, Méhes György alkotásai). Nem egyszerűen az iskolai tananyagból hiányzó ismereteket pótolták, hanem ébren tartották a nemzeti, ill.

identitástudatot, továbbá erkölcsi példát szolgáltattak a szülőknek és a pedagógusoknak a jellemalakításban. Ennek a művészi szándéknak emlékezetes versbeli konkretizációja Kányádi Sándor *A török követ* című verse, amely tankönyvek, irodalmi szöveggyűjtemények állandó darabja. A költő a gyermekirodalom hagyományos eszközeivel (hangsúlyos verselés, metaforikus nyelv, egyszerű képek) jeleníti meg a magyar történelem egyik emlékezetes eseményét. Mindez kiegészül a kollektív eszmények, az igaz és a jó, azaz a magyar ügy győzelmével, kialakítva és megerősítve a gyermekolvasó formálódó közösségtudatát. Nem hiányzik belőle a Kányádira jellemző anekdotikusság sem, és a velejáró poénszerű befejezés, csattanó.

Az újabb gyermekirodalmi alkotásokban már nincs ennyire kiemelt szerepe a történelmi témának, vesztített példázatjellegéből is, már nem kizárólag a didakticizmust szolgálja, hanem a gyermekirodalom többi témájához hasonlóan a szórakoztatás, a művészi gyönyörködtetés eszköze. Történelmi nüanszokat fedezhetünk fel a tájversekben, ez a műfaj őrzi az erdélyiséget. A transzszilvanizmus a tájban látta az erdélyiségnek mint ontológiai természetű világmagyarázatnak, életérzésnek az egyik konkretizációját. A történelemmel együtt a földrajzi táj határozza meg az erdélyi ember mentalitását. Ennek a két világháború közötti szellemi irányzatnak a reneszánszát élhetik át újra az erdélyi magyar olvasók Wass Albert (gyermek)könyveinek újrakiadásával. Bennük a hagyományos tájleíráshoz, tájfestéshez a szülőföld, a táj iránti nosztalgia is társul, ez sokszorozza meg a távolból vágyakozó erdélyi ember táj- és szülőföldszeretetét. A kortárs gyermeklírában leginkább Ferenczes István verseiben van jelen az erdélyi táj, bennük sajátosan ötvöződik a hagyomány és a modernség. A közvetlen élményekre épülő tájversekben a költő a leírás és a megjelenítés klasszikus eszközeivel közvetíti tapasztalatait az olvasónak. A hagyományos költői eljárások és Ferenczes sajátos lírai attitűdje egyedien plasztikus leírást eredményez. A felnőtteknek írt verseiben begyakorolt tájverstechnika egyaránt fellelhető a teljes tájat bemutató panorámaversekben és a természetet csak részleteiben felvillantó költeményekben. Gyermekversei *A pepita hangya* című gyűjteményes kötetben jelentek meg a csíkszeredai Pro-Print Könyvkiadónál 1998-ban. Ferenczes István évszakokhoz köthető természetleíró és tájversei meggyőznek bennünket arról, hogy a szavaknak is van évszakuk: más-más jelentése, hangulata van ugyanannak a szónak tavasszal, nyáron, ősszel vagy télen. Például ha a *sárgul* ige a nyári versben a búza- vagy árpakalász mellett fordul elő, az erő gabona képzetét idézi fel bennünk, de ugyanez a szó az őszi versben a falevéllel társítva a lombhullásba kódolt elmúlásról ad hírt. Hasonlóképpen a *piros* melléknév a nyári versben a pipacs, az őszi pedig a falevél jelzője lehet. A *zöld* évszaka a tavasz és a nyár, az őszi és a téli versekben csak emlékként jelenik meg, amikor a tőle megszokott líraisággal gondol rá a költő (*Egy nyár emléke*).

Ha a szavaknak is lenne évszakuk, megkönnyítenék a költő dolgát: fellapozhatnák a szótárakat, és kedvükre válogathatnának a tavaszi, a nyári, az őszi és a téli szavak közül. Ám ennél sokkal több a költészet, olyan költő kell hozzá, aki észreveszi a szavakban rejlő művészi erőt, és jó nyelvérzékkel témáihoz igazítja azokat. Ferenczes István érzékeny lírikusként fürkészi ki a magyar nyelv szavainak finom rezdüléseit, és érzékeli az olvasó hallóküszöbén túli hangtartományokat is. Ezeknek a szavakban megbúvó titkos varázserőknek a hasznosítása segíti hozzá például, hogy ne csak egyféle őszi verset írjon számunkra, hanem érzékeltesse velünk az ősznek, a természet elmúlásának a fokozatait is a lánggra lobbanó nyírfa szenvedélyétől (*Táncol a nyírfa*) a novemberi szél természetet és embert didergető tombolásáig (*Őszi szél*). Értünk és helyettünk is cselekszik a költő, amikor úgy ajándékoz meg bennünket őszi versekkel, hogy közben művészi erővel, másodlagos jelentéssorozattal tölti fel szavainkat, amelyek egyébként észrevétlenül szűrőkülnek el mindennapi nyelvhasználatunkban (*Őszi levél, Nyilas hava*). Ha valaki elkészítené egyszer a magyar irodalom összes őszi verseinek nagyszótárát, Ferenczes István versépítő szavai sem hiányozhatnának belőle.

2004-ben a Hargita Kiadóhivatal gyermekverskötetet jelentetett meg *Tündéerkert* címmel Ferenczes István és Fekete Vince szerkesztésében. Az erdélyi magyar gyermeklíra nyolc évtizedét átfogó vállalkozás lehetőséget kínál a költészet változásainak vizsgálatára is, illetve annak kikövetkeztetésére, hogy a kánonok változása hogyan befolyásolja az irodalmi ízlés alakulását a gyermekköltészetben. A *Tündéerkert* az antológiák sztárszerzőin kívül másokat is szerepeltet, szám szerint ötvenegyet, változatosságot teremtve a befogadásban. Fontos és értékelendő mozzanat ez, figyelmeztetés az irodalomkritika számára: a gyermekköltészet (-irodalom) olyan potenciális kutatási terület, amely felfedezésre vár. A kötet versanyagából az a határozott szerkesztői meggyőződés következtethető ki, hogy az erdélyi magyar gyermeklírának egyszerre van tradíciója és perspektívája. Megvan benne a kellő ösztönző és felhajtó erő egy részletekbe menő elemzési kísérlethez: korszakonként áttekinteni a gyermekköltészetet, számba venni szerzőit, törekvéseit és irányzatait. Természetesen a teljesség igénye nélkül.

A teljes versgyűjtemény elolvasása és az erdélyi magyar gyermeklíra törekvéseinek az átgondolása záró következtetések megfogalmazására ösztönzi a szakolvasót:

(1) Az erdélyi magyar gyermekköltészet része az egyetemes magyar irodalomnak. Recepciójának az adna méltó távlatot, ha az egyetemes magyar irodalom (gyermek)verseivel jelenhetne meg egy kötetben. Némi elégtétel, hogy 2006-ban a budapesti Móra Könyvkiadó *Tündéerkert virágai* címmel újra kiadta a kötet teljes anyagát, megőrizve erdélyi jellegét, és hozzáférhetővé téve szélesebb olvasóközönség számára is.

(2) A gyermekversek részei a szerzők teljes életművének, ezért közvetve vagy

közvetlenül a gyermeklírára is kihatnak az egyes életműveket érintő változások. Ezt maguk a költők is érzékeltetik, és időnként gyermekverseiket is beválogatják gyűjteményes köteteikbe (Kovács András Ferenc: *Saltus hungarikus*, Jelenkor, Pécs, 1999.).

(3) Az erdélyi magyar gyermekköltészetben a fejlődéselv helyett a változás elve érvényesül, pl. nem a klasszicista és a modernista tendenciák egymásutáni-sága, hanem egymasmellettisége figyelhető meg. Valójában irodalmi kánonok szimultán jelenlétéről van szó, amelyek együttesen alkotják a gyermeklíra polifon kánonját, sokszólamúságát.

(4) A kötetben szereplő gyermekversek jó részét az iskolai oktatás (a tanterv, a tankönyv, a szöveggyűjtemény) kanonizálta, intézményesen irányítva a gyermekirodalmi recepciót és alakítva a gyermekirodalmi ízlést. Kanonizáló gesztus maga az elemzett kötet is, a szerkesztők versválogatásukkal egyrészt megerősítik a korábbi hivatalos kánont, másrészt meghaladják azt, szövegszelekciójukkal saját mintagyűjteményt alakítanak ki. Ebből következtethetünk gyermekköltészetünk egészére és befogadói ízlésvilágára. Fontos kitérnünk a kötetnek erre az aspektusára, mert hiányzik irodalmi életünkől a gyermekirodalom kritikája, amely a maga rendjén szintén fontos kánonalakító tényező lehetne. Ennek hiányában nem alakult ki a gyermekirodalomról szóló diskurzus, önmagára van utalva, illetve még meglévő fórumaira (Napsugár, Szivárvány, Cimbora).

(5) Az antológia egyik érdeme, hogy felhívja a figyelmet a reprezentatív versek mögött meghúzódó életművekre (Veress Zoltán, Majtényi Erik, Páskándi Géza, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos és mások). Újrafelfedezésükkel és újradiadásukkal teljesebbé válhatna az erdélyi és az egyetemes magyar gyermekirodalmi kánon.

Hadnagy József

Trójai Heléné

Látta-e ecset a halálosan
mérgező fehér,
piros napos maszk nélkül?
Kíváncsiak voltak-e rá a kezéért
birkózó ifjak? És Menelaosz,
a vagyontalan, aki kitépte
a táncos éjszakák ópium-kábulatából,
látta-e az örök rejtőzködőt?

Csak Paris szeme festhetett
hiteles portrét róla.

Az idő hullámainál
kifakulva, véresen
sodródik bennem a kép.

Melyik lány, asszony élne
meztelen modellt
szemeidnek, hogy föltámaszd
minden idők legszerelmesebb,
legszebb asszonyát?

Rejtőzködő nők

A nők rejtőzködnek.
Mint a műkénéi királynők.
Ruhájukat hamarabb ledobják,
mint a férfiölő maszkot.

Mai Jeanne d’Arc

„Én többet érek,
kevesebért nem dolgozom!”
pottyant ki száján az évek
óta héjasodó mondat.
Időzített bomba robbant
az elégedetlenség
forgalmas csendjében.
Rengett a föld,
a mobil-vonalak kigyúltak,
lépcsőházba, mellékhelyiségbe
sugdosta magát a következményeket
található félelem.
Sosem gondoltam volna:
ekkorát üthet egy tükörből
előlépő lány meztelenre
vetkőzött szava.
Most is hallom, mindig
hallani fogom a kihúzott kardként
villogó sikolyt:
„Én többet érek,
kevesebért nem dolgozom!”

Feltámadásunk e földön

Megfeszítettetésünk,
mint a lombé:
befelé gyökerező csönd,
és megtöretés.

S föltámadásunk,
mint a magé:
kicsírázás az elhullatott
esélyek börtönéből.

Faragó Laura

Ignác Rózsa-centenárium Kovásznán

Ezen kultikus háromszögben, Kovásznán, Zágonban, Csomakőrösön töltöttem három napot (szeptember 4–6.), és éreztem, hallottam: még dobog, még pulzál a haza szíve! Itt, hol az égig érő fenyveseket, a békés legelőket és a székely kapus házakat „életeket” átöleli az Olt folyó, s a templomokban énekkel szomjúhozzák a „szép híves patakot”, s imádkoznak teremtetőjükhöz: „Isten, áldd meg a magyart”, még él a nemzet! Még dobog a szív, még érez a szív, sőt, értünk is imádkoznak! Értünk, „anyaországiakért” – akik méltatlanok, mostohák vagyunk, „gonosz mostohák”. Méltatlanok lettünk az elnevezésre, s úgy érzem, az „anyaország” most itt van, Kovásznán. Talán sikerült – s meglehet, mosolyt fakaszt a hasonlat! --, sikerült egy kicsinyke kovászt hazahoznom Kovásznáról! Olyan „élő” kovászt, amely ezer éve táplálja a székelységet (Kodály mondotta: aki magyar akar lenni, előbb székellyé kell válnia!), s amelyet a „haza a magasban” szerzője, Illyés Gyula így fogalmazott: „bátorság a hűséghez”. Az itt élő szorgos magyarok ebből a bátorságból gyúrják mindennapi kenyereiket, s főleg a Hitből, s a hitből fakadó Békességből (így is köszönnek egymásnak a református atyafiak: „békesség Istentől!”). Az itt lakók, a határőrzők, saját bőrükön érzik, ezer éve, hogy „gyáva népnek nincs hazája”!

Ignác Rózsa (színművész, író) itt született száz évvel ezelőtt, Kovásznán, abban a lakban, a Református Parókián, ahol most a szállásom. A jelen centenáriumon Őt ünnepli a székelység apraja-nagyja. De a háromnapos ünnepség-sorozatban megjelent előttünk a példamutató ősök több nagy alakja is; Mikes Kelemené („a magyar széppróza atyjáé”), valamint Körösi Csoma Sándoré („azt az utat én akartam - mert engem akart az út!). A kovásznai „Diákszínpad” segítségével; Magyarai Lajos: „*Körösi Csoma naplója*” című versét álmódta, dramatizálta, állította színpadra betanítójuk, Molnár János és Molnár Júlia, könnyeket fakasztó szépséggel! S eltáncolta az ünneplő közönségnek a *Görög Ilona* népballadát a Kankalin Táncegyüttes (vezetőjük Horváth Ilona), s a diákok zseniálisan ötvözték a prózát, az éneket és a táncot, mintha még éreznék és tudnák, hogy minden műfajok gyökere a „táncballada”. Ignác Rózsa meséit úgy mondták a színpadon, hibátlan székely tájszólásban a kicsi fiúcskák (többek között Balogh István és Zolika vendéglátónk, a nagytiszteletű Balogh Zoltán gyermekei), hogy akik hallottuk, éreztük és tudjuk: amíg az apák, ilyen gyermekeket nevelnek, addig nincs elveszve a magyarság! Bizton állítom, hogy ezt a minőséget, melyet a kovásznai diákok produkáltak, egyetlen „anyaországi” iskola sem tudja elérni, mert nálunk bizony a szorgalom, erőst hibázik! Mondjuk ki nyíltan: a pesti diákok túlon túl kényelmesek. Szorgalom?

Kitartás? Erőfeszítés? Önfeladás? – ismeretlen fogalmak. Az „önmegvalósítás”, az igen! (S kérdezem én: mire alapozva? A „mama-hotelra”?) Nálunk mostanság a „másság” tisztelete és a banki ismeretek divatja dívik. Az apák, többnyire a kapcsolati tőkét gyűjtik, s a „fiak” (nem „hazafiak”!) – ezt tanulják el tőlük!

Jó tudni, hogy Kovásznán imádkoznak még értünk, s az ő érdemeikre, talán az Úr is látja, hogy „egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók”.

Csender Levente

Fordított zuhanás

Volt néhány szörpözéssel egybekötött makramézás a tanítónőnél még kisiskolás koromban, mégis bizonytalan voltam, hogy valóban látni akarom-e. Hosszú idő telt el utolsó találkozásunk óta, s csak hallottam, hogy alkoholista lett, többször ugrott ki az erkélyről. Valahogy nem illett össze a bennem élő kép arról a deli nőről az aszott alkoholista ronccsal, akiről beszéltek.

Taxiba ültem, és a Bethlen negyedbe hajtottam a tízemeletes blokkok közé, és csakhamar ott álltam az ajtaja előtt. Sejtettem, hogy nem fog pontosan emlékezni rám, tizenöt év komoly idő ahhoz, hogy sok minden kitörlődjön az ember memóriájából, pláne ha szeszszel is segíti.

Kicsit haboztam, aztán csöngettem. Szöszmötölést hallottam belülről, mintha hűtőajtót csaptak volna be, aztán lassan kinyílt a bejárati ajtó. Sápadt, beteges arc nézett ki gyanakodva, mögötte szinte teljesen sötét. A lépcsőház ablakán beszűrődött a nappali fény, ez el is vakíthatta egy időre, mert ott hunyorgott, mintha a föld alól jött volna elő. Bemutatkoztam, mondtam gyorsan három mondatot magamról, mert láttam, hogy nem nagyon akar leesni neki, hogy ki vagyok, gondolkodott, aztán betájolt, hogy melyik osztály, melyik év, mosolygott is, de olyan furcsán, mintha nem evilági lett volna az a mosoly. Behívott. A konyhába ültünk le, a lesötétített ablakokon alig jött be fény, noha kint felhő se volt a délelőtti égen. Egy arasznyival feljebb húzta a rolót. A beszűrődő fényben fürkésztem az arcát, ismerős vonásokat kerestem rajta, de nem találtam. A szeme még tartogatott valamit a régi fényéből, de az arca teljesen megváltozott. Válla keskenyebb lett, össze is ment egy kicsit. Úgy tűnt, hogy aki előttem áll, már régen nem az, aki engem tanított, körmösölt, pofozott, ha kellett. Nyoma se volt benne a határozottságnak, a harsány derűnek és a kisugárzásnak, ami egykor a leendő tanítónők példaképévé tette. A haja rövidre volt vágva, de borzasztó egyenetlenül. Látszott, hogy vagy ő magának, vagy valaki hozzá nem értő lenyiszálta.

Házi bodzaszörpöt töltött, előkereste a régi osztályképeket, megtalálta a megfelelőt, de még akkor is azt éreztem, hogy nem tudja, ki vagyok. A képek közt megtaláltuk az osztályomat, de még mindig olyan közös történeteket mesélt, amelyek valaki mással, másokkal történtek meg. Feladtam a közös múlt keresését, nem láttam értelmét. Inkább arra tereltem a szót, hogy meséljen magáról. Leült, ivott egy kortyot a szörpös vízből, és mesélni kezdett.

A rendszerváltás körül kezdődött, aminek hatását az iskolában is érezték. Családi problémák, a férj szeretői, elkapott levelek. Aztán lejtmenet. Több cigaretta, pálinka, zugivás a munkahelyi vécében, az apjának főzdeje volt a közeli faluban, ha

oda mentek, el kellett zárják a pálinkát előle. Áttérés a bevett italokról az olcsóbb szeszekre: szanitárszesz, borotválkozás utáni arcszesz, egyéb alkoholtartalmú ki-egészítők, depresszió, és minden jószándék és elnézés ellenére ezek együtt kirúgatták a tanítóképzőből. Mélyre zuhant. Kiugrott az erkélyről, összetörte kezét, lábát. Szerencséje volt azzal, hogy első emeleti lakásban laktak, bár domboldalban, és alattuk üzletsor húzódott, az első azért olyan magasan volt, mint másol a második. Kiugrott volna ő a tizedikről is, azon nem múlik. Szerencsére, amennyire az ilyen helyzetekben lehet szerencséről beszélni, csak az elsők utaltak ki nekik lakást annak idején. Felépült. Aztán tovább ivott. Továbbra is a legócskább lőréket, kölnit, orvosi szeszeket nagy mennyiségben. Zokniban ment el a boltig, és kikérte magának, ha nem akarták kiszolgálni. Még egy ideig nem tudtak vele mit kezdeni. Nem kegyelmezett a gyermekeinek sem, két szép lányát kiközösítették az osztálytársak. Pedig szerette őket, de akkor ez nem számított. Még egyszer kiugrott az erkélyről, de akkor is csak annyira törte össze magát, hogy utána felépült. Igaz, akkor már rosszul forrt össze a kézcsontja, és a jobb kezét nem tudta felemelni, így nem tudott fésülni sem, lányai elfordultak tőle, férje szóba se jött e téren, ezért a haját ő maga vágta rövidre, ahogy tudta. Akkor jött az Iszákosmentő Misszió, és visszaimádkozták a hétköznapi élők világába. Úgy nézett ki, hogy minden rendbe jött, de megint visszaesett. Újra imádkoztak érte, többször, többen, erősebb akarral, mígnem hinni kezdett az életben, és újra kigyógyult. Már minden jel arra mutatott, hogy rendben van, végleg megszabadult a súlyos tehertől. Akkor kiderült, hogy méhrákja van. Kolozsvar következett. Kivették a méhét, de áttétes volt a rák. Fel a kincses városba egy sugárkezelésre, vissza. Megint fel és vissza. Így ment el egy tavasz és egy egész nyár. Megvonták tőle a fényt, hogy a daganatos sejtek ne szaporodjanak. A nyarat redőny mögött töltötte, félárnyékban.

Ekkor kopogtam be hozzá én. Épp imádkozott. Naponta ötször, mint a barátok. Az egyetlen és legnagyobb segítséget a hitben találta meg. Rendszeres résztvevője lett a református istentiszteleteknek, és a hitélet lelkes szervezőjévé vált. Már nem őt mentették, hanem ő mentett. Az Iszákosmentő Misszió szárnyai alatt a város alkoholistáit istápolta, és igyekezett a helyes útra terelni őket.

Mire tényleg kigyógyult, már senki nem hitt benne. Férje, aki egy egyszerű gyári munkás volt, nem tudott egy gyógyult alkoholistával mit kezdeni, mint ahogy a beteg alkoholistával sem, egy rákossal meg pláne. Nem tetszett neki az új hipervallásos életmód, és ezt úgy fejezte ki, hogy felesége Bibliáját, imakönyveit, kazettáit, amelyeken imaszövegek, prédikációk voltak, kidobálta az ablakon. A tanítónő utánuk ment, szó nélkül összeszedte, aztán elrejtette a konyhában levő, használaton kívüli hűtőszekrény fagyasztóládájába. Odahívott engem is, megmutatta. Soha nem láttam még a fagyasztóban Bibliát, sem igehirdetős kazettákat. Egy poklot járt ember rejtett lelki táplálékát hűtőszekrényben.

Pontosan tudta a mélyre zuhanásának okát. Mikor a férje udvarolni kezdett neki, akkor elment Bukarestbe tanulni, mikor visszajött hamarosan hozzá ment, de nem tudta, hogy kihez, mert nem volt ideje megismerni. Csak később, lassacskán ébredt rá, hogy milyen embert választott, de akkor már megvolt a két gyerek. Mindezek ellenére azt mondta, hogy boldog, és mosolygott, és nem magára erőltetett mosoly volt, hanem egy elfogadott sors hiteles mosolya, ami azt tükrözte, hogy minden történés ellenére vagy azzal együtt ő boldog. Hinnem kellett neki, mást nem tudtam. Eleinte gyanakodva néztem, aztán elfogadtam. Ő így boldog.

A nap besütött az arasznyi résen, a tanítónő egy kosárba süteményt pakolt, szörpöt, kivette a hűtőből az Újszövetség minikiadásának egy példányát, azt is odatette. Adott nekem is egyet és az elejére beleírta: *Egy kis kő a cipőben sántikálásra készíti az embert* Surgeon (olv. szörzson), meg azt is, hogy tékozló tanítványának. Ekkor mintha magamra ismertem volna, és mintha már ő is emlékezett volna rám. Várta a pillanatot, mikor a nap lemegy, de még nincs sötét. Az volt az ő ideje. Egy alkoholistához mentek többen a közösségből közös vacsorával egybekötött Bibliaórára.

– Nem bántam meg, ez az én sorsom, mondta pakolás közben, ha újra választanom kellene, újra őt választanám, mondta egy kicsit később. Mintha meghallotta volna a férj, hogy róla beszélünk, érkezett. De nem jött be a konyhába, egyenesen a szobájába ment, és ki se jött onnan, míg ott voltam. Ő nem ivott. Soha.

Elköszöntem a tanítónőtől. Nem tudtam semmi okosat mondani neki a jövőt illetően, csak annyit, hogy gyógyuljon meg és vigyázzon magára vagy ilyesmi.

A parkban már nagy ricsajjal, az eget olykor feketére festve, gyülekezni kezdték a csókák. Megkerültem a blokkot, a tanítónő erkélye alá mentem, kíváncsi voltam a zuhanás kiindulópontjára. Méregettem magamban, hogy hány századmásodperc az út az erkélytől a földig. Egyszer csak kicsapódott az erkélyajtó, és a szürke töredezett járdára elém zuhant egy Biblia, Károli-féle, református. Utána kazetták, tokok törtek darabokra, álltam ott és néztem, hogy zuhan-e más is, vagy csak a Szentírásnak állt ki a rúdja, és akkor a tanítónőm jött ki, és szó nélkül vetette át magát a muskátlis ládák fölé, és zuhant, de nem hallottam a tompa puffanást, mert belassított, mint egy ejtőernyős, meglengette szárnyait, és emelkedni kezdett, pihekönnyűnek tűnt, nála volt a kosár is. Gyógyítani megy, villant át rajtam, követni próbáltam a szememmel, de belesütött a nap. Már csak egy sziluettet láttam, és éreztem, hogy kiég a szemem, ha tovább nézem, gyorsan a földre szegeztem. Felvettem a Bibliát, a Jelenések könyvének volt nyitva: „*És láték egy angyalt állani az napban, ki kiálta nagy szóval, ezt mondván a madaraknak, melyek repesnek vala az égnek közepette: Jöjjetek el, és gyűljetek egybe az nagy Istennek vacsoráján.*”

Mindent értettem. A fordított zuhanást is.

Bertha Zoltán

„Jókedvet is láttam...”

(Tamási Áron székely népi humora és kedélyvilága)

„Gyermekkoromban soha nem vettem észre ennek a világnak folytonos változását, annyira természete neki. De ahogy járni kezdtem idegen földeket és sokféle idegen várost, s bolyongásaimból haza-hazatértem, egyre jobban kezdtem ámulni ezen a játékon, melyet ember és természet egyaránt játszik. Sokszor láttam embereket, akik keservükben éktelenül káromkodtak, de ahogy javában forrt a világ és vér: egyszerre megrezdült a láthatatlan kristály, és minden oda lett, ami zord. Jókedvet is láttam, melyből vér csordult, mire észre lehetett volna venni. S jártam völgyekben és állottam hegyek tetején: s amíg a völgyet néztem, a hegyek felett megváltozott a fény; s amíg a hegyeket néztem, a völgy szint és kedvet cserélt.” – A modern klasszikus székely magyar író, Tamási Áron lírai-szociografikus vallomásregényéből, az úgynevezett „otthonirodalom” kiemelkedő alkotásából, a *Szülőföldemből* származnak ezek a tűnődő gondolatfutamok. A székely hegyek és völgyek között lebegő szellem rejtelsein mereng a költői lélek, a derút és a borút, a sírást és a nevetést, a keserűséget és a vigasztalódást váltogató vagy éppen szétválaszthatatlanul összeforrasztó kedély furcsaságain, a „szóban és levegőben, felhők egén és szemekben” mindig hirtelenül csillanó hangulatok titkain. A tréfás hang, a szavak, szójelentések, utalások, sejtetések, rejtélyeskedések örökös játéka és villódzása, a váratlan képzettársítások és az ötletes, meglepő szófordulatok mókázó kedélye: különös sajátossága az annyiszor és annyiféleképpen megcsodált és megragadni, megfejteni, értelmezni vágyott székely pszichének, amely a népi kifejezőskultúrától az irodalmi magas művészetig, az archaikus-mitikus folklórtól a kollektív identitásalkotó nyelvi, történeti, erkölcsi, vallási tudatig oly hatalmas szellemi és spirituális szférákat hatott és hat ma is át, ösztönözve régi utazóktól modern néplélekkutatókig, tudós és művész elméktől a legkülönbözőbb kíváncsi értelmiségiekig oly sokakat az ezekben való elmélyedésre. Valami megfoghatatlanul, „a változás kedvében” tovaillanó, „furcsa, titokzatos szellem” ez tehát, mely – ahogyan Tamási jellemzi – „emberben és tájban egyformán benne van itt”; „jön váratlanul, amikor nem gondolja senki; rezdül egyet, mint a láthatatlan kristály, de mire utána kapnál az értelmekkel, már csak állasz tanácstalanul, és látod, hogy minden új színben és új hangulatban veszen körül. De az okát nem tudod.”

A humoros nyelvi megnyilatkozások áradása, sziporkázása vagy csak adagoló, kacskaringós komótossága valami olyan ősi és folyton felfrissülő világ- és lét-szemlélet kiapadhatatlan működésére mutat, amely szervesen köti egymásba a

közösség preformált értelemvilágát a személyes és egyéni találékonyság végtelen dimenzióival. S az egyetemes szubjektivitásnak ebben a bensőséges áramában, a közvetlenség szellemi fluidumában szétbonthatatlan a teremtő erő spontaneitása és intencionalitása is. Szellemsen találó megállapítása Németh Lászlónak, hogy milyen szerencsés és irigylésre méltó író Tamási Áron, hiszen helyette „a faluja dolgozott, s a népe lelkét színesre verő évszázadok. Mást se tesz, csak mint a kútfő, bukja a mások szegénységéből, életkedvéből fölszálló ízekeket, s annyi költőnek, aki dicsőséget sosem látott, minden dicsőségét ő aratja le, székely Homérosz maga.” S a kimeríthetetlenül gazdagon ihlető népi észjárás, gondolkodásmód, nyelvezet kincsestárára mutatnak rá természetszerűleg azok az újabb reprezentatív szövegyűjtemények is, amelyek (egyébként éppen a szóbeliség, az orális-rituális kultúra szerepének, jelentőségének a mostani – Jan Assmann, Walter J. Ong és mások nyomán történő – teoretikus felértékelődése idején) a jellegzetes erdélyi, székely humor káprázatos értékvilágába vezetnek be. Jelezve azt is, hogy ez az inspiráció közvetve-közvetlenül az erdélyi magyar irodalom és irodalmi kultúra egészét is átítatja – s ha csak Bethlen Miklósról, Apor Péterre vagy Mikes Kelemenre gondolunk, láthatjuk: évszázadok óta. A tréfás népi elbeszélések, komikus anekdoták, csattanós adomák kiváló szakértője, Vő Gabriella – a népköltészeti és az irodalmi műfajvonások kölcsönhatásait, poétikai összefüggéseit vizsgálva – külön hangsúlyozza a néphumor általános és nemzeti karakterjegyeit, a „tartalom és forma tekintetében a korok és népközösségek hangulatához, szelleméhez igazodó tréfák, anekdoták” jellegzetességeit (*Tréfás népi elbeszélések*, 1981, *Kilenc kéve hány kalangya? – Anekdóták a székelyekről*, 1983). Újabb gyűjteményes kötet azután például Csernavölgyi Antal *Székelyek, góbék, mócok* (1990) című összeállításában, amely csavaros „szójátékok, furfangok, évődések sírva-nevettető világát” (Andrásfalvy Bertalan) idézi fel – vagy a *Hargitán innen – Hargitán túl* (2003), amely pedig a székely népi humor kitűnő antológiájaként Kriza János gyűjtésétől napjainkig foglalja magába a humoros műfajok sokaságát a trufáktól, a vidám meséktől vagy igaz történetektől a csúfolkodó, pajzán, „kajánkodó” rigmusokig, táncszóig és a vicces népdalokig, proverbiumokig, szólásmondásokig, élcelődő sírfeliratokig. A kötet szerkesztő Nagy Pál írja előszavában, hogy nincs termékenyebb talaja a magyar népi humornak, mint a Székelyföld, hogy ez a gondúzó-védekező mentalitás – „a nem mindennapi humorizáló hajlam” – a székelység etnikai sajátosságainak egyike, s hogy menyire telítődik ez a rafinált, játékos nyelviség sűrű léttapasztalattal és életbölcsessel – a keservek és kínok ellensúlyát, a nevetés fegyverét kínálva a megpróbáltatásokkal szemben. És ennek az önreflexív identitás-teremtésnek számtalan jegye tanulmányozható abban az imponáló szövegegyüttesben is, amely *Székelyek* (2005) címmel (Sas Péter szerkesztésében) jelent meg és bő válogatást közöl harminckét magyar író (köztük például Bánffy Miklós, Nyíró Jó-

zsef, Tamási Áron, Tomcsa Sándor, Wass Albert, Asztalos István, Böződi György, Jékely Zoltán stb.) székely tárgyú (a könyv alcíme szerint „a Székelyföldről, a székely emberről” szóló) novelláiból. (Figyelemre méltó a Hunyadi Csaba Zsolt szerkesztette *Ördögváltozás Csíkban – Erdélyi magyar írók humoros elbeszélései* című 2007-es kötet is.) – S említhető még például Kész Csaba Levente – P. Buzogány Árpád – Mitruly Miklós – Vöő Gabriella kötete, a *Nagy góbé a székely* (szerk. Beke Sándor, 2005), illetve a *Tréfás és csúfolódó erdélyi népköltészet*, Szentimrei Jenő és Gaál Gábor 1942-es gyűjteményének Szabó Zsolt gondozta új kiadása (2006).

Tamási Áron „feleselő”, „fortélyos párbeszédet” (Szabédi László), „csali mesés” (Schöpflin Aladár), „facsaros” „ugrató elmésséget” (Benedek Marcell) mozgósító stílusának gyökerei is rejtelmes messzeségekbe nyúlnak tehát, de az ösztökélő források között – adalékként – számon tartandó az erdőpásztor Ladó Lajos (vagy Laji) is, akitől az *Ábel*-regény több kalandos történetcsírája származik. S a naiv (általában paraszti) székely elbeszélők sorában említendő persze az emlékiró, önéletíró Tamási Gáspár (Áron testvéröccse) is, vagy az a Laji bá’ (Szini Lajos, egyébként értelmiségi író, újságíró, lapszerkesztő), akit Nyirő József „jótékony székely mesemondónak” aposztrofált (kinek ízes tájnyelven írott színes történeteit már az első világháború alatt „egymás kezéből kapkodták az emberek, hogy végre részük legyen az önkéntelen felkacagásban”), s akinek munkáit Sántha Attila adta meg szerkesztve közre (*Küsdég nyüszkölések*, 2004). (Ld. még szintén az ő szerkesztésében: Hosszu Zoltán: *Dani bá*, 2007; valamint az ezekről szóló tanulmányát: Sántha Attila: *Két paprikás székely író: Laji bá és Dani bá*, Székelyföld, 2007/9.) És ugyancsak ő állította össze a *Székely Szótárt* (2004), s ha igaz, amit Cs. Szabó László vallott („A székely beszéd csillagnézésből, tündérek szótárából, manók szójátékaiból született. Szent Iván éjjelén szerkesztették, holdas varázslatból. De a székely úgy les ki e beszédből, mint a ravasz, okos varázsló a varázsigék mögül. Beszélget a tündérrel s közben egy fogással elkapja az ördög farkát.”) – akkor az is biztos (dokumentáris tanúság rá e szótárkönyv is), hogy a csillogó életismeretet és nyelvformáló intelligenciát már maguk az alapvető beszédelemek, a hangulatfestő, hangutánzó szóalakok (és ironikus konnotációik) élénken tükrözik. Megtudjuk például, hogy aki „vaszkatlódik”, az vackolódik, aki „tácsog”, az tátja a száját, aki „süllögtet”, az bosszút forral, a „gugu” pedig együgyüt jelent. – Szatirikus, groteszk, bizarr szemléletformákban bővelkedik a Dávid Gyula és Veress Zoltán szerkesztette antológia, a *Győzni humorral* (1996) is. Ebben a régebbi nagyok mellett felvonulnak a kortárs erdélyi irodalom és a humoreszk olyan mesterei, mint Bajor Andor, Páskándi Géza vagy Bálint Tibor, s a szarkasztikus karcolat jeles művelői, képviselői (Sinkó Zoltán, Fülöp Miklós, György Attila és mások). Versek, novellák, humoreszkek, szatírák, paródiák, mulatságos anekdoták szerepelnek továbbá a *Humorunknál vagyunk – Különféle irodalmi vidámsá-*

gok (2000) című kiváló antológiában – Tamásitól, Nyirőtől, Tomcsától, Moltertől kezdve Dsidán, Szabédin át Panek Zoltánig és Szilágyi Domokosig, sőt Bogdán Lászlóig és Kovács András Ferencig –, s bevezető tanulmányában Nagy Pál (aki a könyv anyagát összegyűjtötte, válogatta és szerkesztette) így ír: „a kényszerű komorság körülményei között is élt bennünk a derű igénye”; „mindannak ellenére, ami oly sűrűn megkeseríti mindennapjainkat, szaporítja gondjainkat, fölfakasztja lappangó keserveinket – tudunk még nevetni, mosolyogni, derülni, kacagni, sőt hahotázni, göcögni, vagy éppenséggel vigyorogni és röhögni is”; „megfürdetni mivoltunkat abban a jótékony 'folyadékban', melyet Kosztolányi Dezső egykoron 'az élet nedvének' nevezett”. A könyv fényesen igazolja: „milyen szerteágazó erezete van – s volt mindig – irodalmunkban a játékos vidámságnak”; „hogya humor iránti fogékonyság ritkán hiányzott az erdélyi magyar költők, elbeszélők, sőt kritikusok vénájából, magából az irodalmi életből” (szemben azokkal a kevésbé megalapozott feltevésekkel, amelyek a transzszilván sorsirodalmi örökségben a komorság, a gondterheltség kizárólagos egyeduralmát vélelmezik). A könyv címe egyébként a Panek Zoltán és Farkas Árpád szerkesztésében, a marosvásárhelyi folyóirat, az *Igaz Szó* által 1982-ben kiadott *Legyünk humorunknál* című kötetre rímel, reflektál, s mintegy folytatja az 1973-as és 1988-as *Utunk Évkönyv* humoros összeállítását is. A Nagy Pál idézte Kosztolányi szellemében, aki szerint „tág értelemben minden jó írás, minden élő stílus humoros”, s „humortalannak lenni anynyi, mint emberietlennek lenni”, „hiszen maga az ember is rendkívül furcsa lény, s maga az élet is kicsiny és nagy egyszerre, vagyis humoros”. – De az összképet kiegészítheti még a paródiaírók sora is (csak az újabb időszakokból Zágoni Attilát vagy a legfiatalabb „befutott” nemzedék köréből Fekete Vincét és Székely Csabát említve), illetve azok a könyvek, amelyek közismert szerzők életrajzi mozzanataihoz kapcsolódó, igen szórakoztató anekdotákat sorakoztatnak fel (ilyenek voltak nemrégén Fodor Sándor *Ki ez a...?*, 1989, *Ki ez a... majdnem?*, 2000/ vagy Nagy Pál *Derűben derékig*, 2002, *Tinta a Kisgöncölben*, 2004/ kötetei). – Általában pedig az erdélyi irodalom nagyon széles területeit szövik át a humoros (gyakran fekete vagy akasztófahumoros) mozzanatok, így aztán végtelen lehetősége lenne a kutatónak csak a kortárs vagy ma élő írók műveinek rengetegében is felderíteni az ilyesféle esztétikai jegyeket – Sütő András groteszk-bohózatos farce-aitól Sigmond István morbid leírásain át Mózes Attila fantasztikus-frivol kalandtörténeteig vagy Szöcs Géza posztmodern burleszkjeiig. (Sőt: Simó Márton vagy Haklik Norbert regényeiig. „És aki már hallotta a nagyon fiatal Muszka Sándor szövegeit, annak világos, hogy a székely humorral a továbbiakban is számolni kell, egyszerűen azért, mert volt, van és lesz” – szögezi le Sántha Attila.) (Gazdag tartalmú szócikk /„humor” címszó alatt/ tekinti át egyébként az erdélyi irodalmi humort a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* II. kötetében /1991./) – Megalapo-

zott, előrelátó reménnyel nyilatkozhatta tehát Tamási Áron még 1931-ben, hogy „az új magyar irodalom legnagyobb kincse a székely humor lesz”; hogy a székely falu „egy újfajta humort fog adni a magyar irodalomnak”. S a jelenkori populáris műfajok köréből pedig végül mindenképpen megemlítendő a kiváló folklorista, Zsigmond Győző viccgűjteménye (*Három kismacska – kettő közülük kommunista – Erdélyi politikai viccek 1977–1997*, 1997), amelynek kísérő tanulmányai (az egyik a gyűjtő, a másik Voigt Vilmos munkája) e jellegzetes műforma történeti, poétikai, motivikus stb. tényezőire is rávilágítanak, köztük például az ún. kisebbségi humor forrásaira és jellemzőire, a táji (székelyes) ízek mibenlétére. (Ld. még: Biró A. Zoltán: *Hétköznapi humorvilág*, 1997.)

*

Tamási Áron életműve, szövegvilága (novelláival, regényeivel, színműveivel, úti- vagy önéletrajzos naplóival, emlékezéseivel, vallomásaival, jegyzeteivel, esszéivel stb.) kétségkívül egyfajta thesaurusa a legkülönfélébb humorformáknak – az egyszerűbb viccelődéstől a furmányosan góbészkodó, agyafűrt tréfamesterségen át a mély értelműen ironikus, aforisztikus szofizmákig, helyzet- vagy jellemábrázoló komikumig. S ez a változatos nyelv- és hangulatjáték számtalan módon lenne megfeleltethető a sokféle humorelméleti megfigyelésnek, vonatkozásnak – mondjuk a Reviczky Gyula-féle téziseknek az őszinteséget, az igazságszeretetet, a szelíd szánakozó kedélyt, a jóság fölül álló pesszimizmusát vegyítő humorlényegről éppúgy, mint például a pszichikai és konvencionális gátlásokat feloldó-felszabadító nevetésre irányuló freudi viccértelmezéseknek, vagy a merev viselkedési mechanizmusokat és automatizmusokat kibillentő és karikírozó mulatságosság bergsoni magyarázatainak. De utalhatunk az irónia és a bölcs humor szubjektív hangoltságáról, ontológiájáról és életstádiumairól elmélkedő Kierkegaard-ra is, aki szerint az individuum ilyenkor a jelenségek fölé nő, s „nincs közös mértéke a valósággal” – és ez az Ábel-történetekben markánsan szemlélhető (hiszen a mesei-mitikus tulajdonságokat, „odüsszeuszi” /Németh László/ leleményességet megjelenítő hős – a „kopott legényke”, aki „világbíró hős lesz”, mert „ő oldja meg” a világ értelmét /Féja Géza/, s aki így „mitosz és zsáner egyszerre” /Babits Mihály/ – valóban fölébe kerekedik környezetének, az ész és hit – az „angyali bizodalom” és a „józan ész” /Makkai Sándor/ – erőiben megmutatkozó isteni segédlettel). S még a karneváli, bohózatos groteszk bahtyini kategóriái szerinti komikum is érvényesül – az *Ábel*-trilógiának különösen a városi színtereken játszódó kalandos jeleneteiben; sőt (hihetetlen?) a saját énjének esetlegességéhez és törekenységéhez viszonyuló személyiség Rorty definiálta iróniája sem teljesen idegen ettől a látásmódtól. (Vö.: „Mert a legokosabb, amit ki lehet deríteni, az talán csak annyi, hogy az igazság is széjjel van szórva, amiként az emberiség a földkerekségén. S ahogy az embereket nem lehet egy akolhoz terelni, azonképpen az igazságot sem.”)

A humoros megjegyzések, kiszólások, kommentárok – mivel rendszerint mélyebb eredetű filozofikumból táplálkoznak – igen árulkodók a karakter, az egyéni és a népjellem, a mentalitás, a szemléleti beállítottság egészére nézve. Amikor Amerikában Ábel megilletődik a nagyváros vakítóan villogó esti fény- és reklámözönétől, az jár a fejében, hogy az apja erre „azt mondaná, hogy eléggé pislákol.” Az ilyen mondások valami megingathatatlan létderű és nyugalom leheletét árasztják – s az ítélőerő maradandó szilárdságát és romlatlanságát jelzik. Illik erre, amit Babits Mihály (*A magyar jellemről*) mond: „A híres magyar humor (...) a nyugodt szemlélőnek fölénye a cselekvővel szemben (...) A magyar sokat látott, tudja, hogy sok minden nem érdemes, de azért csak szeretettel mosolyog a világon.”

Máskor az önironikusan reflektált sorstudat színezi a helyzetkommentáló megállapítást: „Szép derült napunk volt, de csúnya őszi eső és sár is lehetett volna, amilyen szerencsével születünk a világra.” Benne van ebben a valóságos történelmi sorsélmény és gondtapasztalat is, az elfeledhetetlen keserűség, de a fanyar kijelentés nemcsak ezt, hanem az egynemű öröm helyett a negatívumra ugró azonnali asszociációt, az abban bujkáló (és az egyszerű logika szerint eleve érthetetlen) önsajnálát furcsa visszásságát is ironizálja. A sokrétűség a magas rendű intelligenciát szikráztató replikákban, pengeéles riposztokban is élénken megmutatkozik. Az egyszerű vagy formális logikai válasz helyett gyakran a figyelembe vett tapintat, szeretet érzelmi-konnotatív és modális-szemantikai tényezői alakítják „intenzionális” vagy „transzcendentális” logikájúvá (legalább kétértelművé) a megnyilatkozást. Amikor Ábel a növésben már elhagyott apja mellé áll, s az (ágaskodással is próbálkozva) megkérdezi tőle, hogy melyikük a nagyobb, hogyan lehet sértés, de egyidejűleg az igazság megcsúfolása nélkül helyesen és pontosan válaszolni, a kényszer alól semmiképpen sem kibújva és így lehetetlennek látszó módon egyszerre igent és nemet is mondani? „Igen furcsán éreztem magamat, mert látnom kellett, hogy az apai hatalom igazságnak akarja kimondatni velem a csalást, el akarja venni a szemem igazságos látását, s természetben is vissza akar nyomni három ujjnyit. Ugyan mit csináljak?” – tépelődik a kamaszfiú. „Adjam meg magamat, vagy lépjek elé az igazság bajnokává? Így küszködtem néhány pillanatig, de aztán a bölcsesség felé határozván, megadással így szóltam: – Az apa örökké nagyobb a fiánál.” Az értelem áttemelése ez egy másik síkra, mint akkor is, amikor szintén az apa részegen a mellét düllesztve, hogy ő kergette, sőt pusztította el a román rablót és csendőrt (akik persze csak önszántukból és kacagva kotródtak el), így kérkedik: „– Ábel fiam! – Tessék. – Meghalt-e mind a kettő? – Melyik mind a kettő? – Aki- ket én megöltem” – s az önérzetes fiú megint nem okozhat bántódást, hanem okosan taktikáznia kell. Mit lehet így tenni? „Mindjárt gondoltam, hogy ő kiket ölt meg a szájával; s hogy megnyugtassam, így feleltem: „– Az a kettő meg.”

Igaz, hogy ez valami „folytonos jókedv”, ami „már nem lelkiállapot, ez már ter-

mészet, ebben van a székelly fajta bélyege” (Schöpflin Aladár), meg talán részben, hogy „Tamási humora elemezhetetlen”, „idézni belőle nem lehet”, mert „az egész könyvet kellene idézni” (Reményik Sándor). Viszont sok példa mégis alkalmasnak látszik az explicit és a belső, sugallt jelentésrétegek boncolgatására: feltárni a „töb- bet ésszel, mint erővel” mesei igazságát – a tapasztalati realitás világában – érvé- nyesítő ész fegyverének bizonyos működés módjait („nekik fegyverük van, nekünk eszünk kell legyen” – hangzik egy helyütt). A mások eszén túljáró szellemi fölény a leckéztető vagy megrovó odamondásokban, a szurkálódó, fullánkos megjegy- zésekben is kicsapódik. Egy fatolvajlásra hajló szekeres emberrel viaskodik így Ábel: „– Ejh, mennyi jó fa van itt! – szólalt meg végre. Láttam, hogy mi kéne neki. – Dögivel van – mondtam. Az ember tovább kerülgette a dolgot: – Meg sem lát- szanék, ha valaki elvinne egy szekérrel. – Az nem, ha mindenki vak volna. – Hát mondd meg annak, aki nézi, hogy hunyja bé a szemit. – No, ez jó tanács – mondtam –, kezdje is mindjárt behunni a magáét.” Máskor meg ezt gondolja, amikor Surgyelán gátlástalanul elterpeszkedik az ő ágyában (amiből egy van a kalyibá- ban): „Már előre meg-megcsípte volt az eszemet, hogy ez így lesz, de a cselekedet láttán mégis megütődtem, mert az ágyat más elől elfeküdni, az nálunkfelé nem volt szokásban.” És magában kinevetteti a kalendáriumi meteorológust is, aki „de- cemberre nagy havat jósolt, januárra hideget; s augusztusra nagy meleget. Tudta hát a jós, hogy mit csinál, mert a tyúknak szarvat s az ökörnek kotlási hajlandósá- got én sem jósolnék”. – Az ábeli humorérzék vizsgálatával és az egyes humorfaj- ták alapvető tipologizálásával egyébként Görömbei András („*Ki viszi át...?*”, 1986) is foglalkozik; s elkülöníti a cselekményben funkcionálisan érvényesülő „tragédiás mosoly”, „a tragédián túllendülő játék”, a „szuverén ítélkezésre” képesítő gunyo- ros éleslátás, valamint a szellemi párbajok során az önvédelmet és a méltóságot őrző kedély módozatait, illetve az elbeszélői és a nyelvi humor sokféle arculatát (íronia, önironia, körülírások, szemléletesség, példázatos-analógiás képes beszéd, megszemélyesítések, konkrétum és absztrakció ütköztetése stb.). És Druzsín Fe- renc (*Hiedelmek költészete*, 1998) szintén megállapítja, hogy ez a humor és neve- téskultúra önálló elemzést érdemel, mert sokszínű és gazdag tartalmú.

A novellák eseménymenetét és tanulságait tarkító, poentírozó erkölcsi és hely- zet- vagy önismereti szentenciák közül az egyik például így szól: aki „amíg em- bernek hitvány, magyarnak nem alkalmas” (*Tulipános téli sapka*). Egy másik szimbolikus-ideologikus (nyilvánvalóan a transzszilvánizmus önmetaforáját mo- delláló) elbeszélésben (*Erdélyi társaság*) három legény – egy magyar, egy román és egy szász – egyetértésben vigad a kocsmában; egy furulyájuk van – amelyről azt mondja a magyar, hogy „ez a furulya a mi közös kincsünk”, „csak hogy most a románok használják” –, s ezt (vagyis jelképesen Erdélyt, az erdélyi népek testvéri- ségét és sorsközösséget) töri-tapossa szét a román csendőr, aki nem szenvedhette

a székely keserves dallamát. Máshol (*Hírnök Árpád*) az új háború esélyeit latolgatók párbeszéde így zajlik: „– Hó egy kicsit, várjatok! Mert honvéd van, az igaz, s bátorságban sincsen hiba. De azt mondják, hogy egy magyar katonára öt román katona jut. – Kell is annyi! – vágta rá rögtön az egyik ember. S arra nagy kacagás lett.” És hemzsegnék a szellemesebbnél szellemesebb replikák is, az ügyes visszavágásnak, az élcelődés irányát visszafordító telitalálatos csipkelődésnek a remekei is. Megy hosszan, némán az apa a fiával az úton, hallgatnak erősen. Egyszer csak megszólal az öreg: „Ajh, te, fiam-fiam, hát nem unod olyan sokat beszélni? – Én nem, mert magának mindig illendő válaszolni” – feleli a fia (*Tulipános téli sapka*).

A társadalomkritikus Tamási (miként Nyirő József is) kigúnyolja, kifigurázza, csúffá teszi azokat a „népszakértőket”, akik – ugyan jószándékkal, de – nem ismerve ezt a világot szállnak le a nép közé, s tesznek fel ostoba és érzéketlen kérdéseket. Nyirő szerint (*Falutanulmány*) a buzgólkodó falujárók mindent feljegyeznek, még azt is tudni szeretnék, hogy hány bolha van az ágyban. S ha kérdezik az egyik öreget, hogy hány éves, az így válaszol: „A fene tudja! Úgy hetven esztendeig számon tartottam, de azután meguntam.” Tamási elbeszélésében (*Népszakértők*) leégett a falu, s ilyen párbeszéd zajlik az egyik szerencsétlen, kiszolgáltatott (de nagy bajában is frappánsan-vitriolosan csipkelődő) székely és a szenzációvadász politikus, falukutató urak között:

„– Jó napot kívánok, bácsikám! – köszönt a politikus. – Mit tetszik csinálni?

A székely oldalt törte lassan a fejét, aztán a szenes gerendára mutatott, amelyből kiálltak sűrűn a szegek, és így szólt:

– Éppen az urakat vártam. Tessék helyet foglalni.

– Nagyon köszönjük – mondta a politikus –, de mi nem időzhetünk sokáig. Azért jöttünk, hogy segítsünk a nép baján. Én például képviselő vagyok, s ha van valami sürgős kívánsága, talán közbenjárhatok...

A székely nem szólt, csak a földet nézte.

– Hát nincs semmi kívánsága? – kérdezte a képviselő.

– Nekem van, hogyne volna.

– Miféle?

– Az, hogy örököljek házhelyet magától.

A képviselőnek elég volt ennyi is. Intett a tudósnak, hogy vegye át a helyét.

– Ez az ön háza volt, ugyebár? – kérdezte a tudós.

– Melyik?

– Ez, amelyik leégett.

– Az most is az enyim, amelyik leégett.

– Nagyon érdekes – bólintott a tudós. – Ilyenformán most az az érzése, ugyebár, hogy otthon ül?

– Elégge otthon ülök – mondta a székely. – Csak éppen azon akadok fel, hogy az urak, amikor bójöttek, mért nem tették bé maguk után az ajtót.

– Az az érzésem, hogy betettük – fűzte tovább a tudós.

– No, ügyeljen! – intett a székely –, mert az Isten el találja hirtelen venni az érzésit, s akkor nem tud kimenni.

A tudós nem akarta hagyni magát:

– Majd kiségitene akkor is maga, amilyen értelmes ember.

– Olyant már aztán ne kívánjon az úr!

– Miért?

– Azért – mondta a székely –, mert én akkor kettőbe kéne válasszom az urat, mivel a bétett ajtón csak a lelkit tudnám kiségiteni.

(...)

– Nagyon sajnálja-é, hogy leégett a háza?

– Hát az úr sajnálná-é, ha csórén hagyná valaki? – kérdezte vissza a székely.

– De gondolja meg – magyarázta a tudós –, hogy egy szebb házat építhet, mint amilyen volt! Ebben az esetben is bánja, hogy leégett?

A székely kicsire húzta a szemét.

– Hát maga bánná-é – mondta –, ha a fejből kivennék az eszét, s egy tudós emberét tennék helyette oda?

Erre a tudós is félreállt.”

A nép éles humorát és emberi igazságérzetét példázzák az ilyesféle jelenetek vagy azok a Thyl Ulenspiegel-féle kópék, akik az erdélyi pikareszk legfőbb alakjaiként járnak túl minden feljebbvalónak az eszén – Tamási Ábelétől Nyirő Uz Bencéjén át Wass Albert Tánczos Csuda Mózsijáig. Mind közül az Ábel-figura válik valódi néphőssé (mert Uz Bence – Féja Féza szerint is – inkább „havasi különlegesség marad”), őbenne testesül meg igazán az intelligencia csillogó magasrendűségének teljessége – az atmoszféra és a hangulat epikai varázslatosságában, s az összetett és távlatos dimenziótágítás mitikus-architextuális komplexitásában érvényesülve. Általában azonban ezek a népsorsot megjelenítő – s esendőségükben is reprezentatív – székely hősök egy olyanfajta úgynevezett etnikai humor megtestesítői és médiumai, amely a kisebbségi etnikai közösséget az önbecsülés és a méltóságérzet önvédelmi eszközeivel látja el az őt fenyegető, elnyomó, alávető, megszegényítő mechanizmusokkal és (társadalmi, gazdasági, etnikai stb.) csoportokkal szemben. A humor tehát a kollektív tradíció és emlékezet integráns része, benne a közösség képességével és kompetenciájával, hogy a szellem és a bölcsesség magaslatain vívja meg harcát a túlélésért és a fennmaradásért. Az egyes népek élettörténetének és humor-hagyományuk jellegzetességeinek összefonódását nem újdonság vizsgálni az egyetemes irodalomtörténetben (ld. pl. az ír humorról: Vivian Mercier: *The Irish Comic Tradition*, 1969), s egy újabb amerikai humorelméleti és humortör-

téneti tanulmánykötet pedig külön fejezetet szentel az etnikai humor értelmezésének – a „szubverzió” és a törekvő „túlélés”, az „életben maradás” alapkategóriáival definiálva, jellemezve azt (Joseph Boskin – Joseph Dorinson: *Ethnic Humor: Subversion and Survival*, in: *What's So Funny – Humor in American Culture*, ed. Nancy A. Walker, 1998). Az ironikus-önironikus szubverzió és a hatalmasságokkal is megbirkózó, sőt felülkerekedő túlélési önbizalom és stratégia az Ábel-típusú szereplőkre is tökéletesen áll – mint ahogy általában a humor lélektani-intellektuális természetére, hogy identitást, önazonosságot, önérzetet erősítő szerephez jut („ethnic humor takes the very weapons used against members of these groups and uses them to promote pride and self-esteem” – idézve az említett tanulmányt). Ez az etnikus vagy kisebbségi humor, nevetés egyszersmind eredendően önelvű, öntörvényű – kívülálló számára esetleg furcsa vagy kellemetlen („certain aspects of the humor of minority groups are so often inbred that they are not palatable for outside consumption”) –, ragaszkodik a sajátos kulturális örökséghez („humor developed by members of ethnic groups /.../ defend/s/ themselves against /.../ slurs and celebrate/s/ their own cultural heritage”), s mélyen bevilágít az állandó és sokszor méltatlan, megalázó létküzdelem mélységeibe és a felemelkedésért, az elismerésért vívott harc folyamataiba („minority laughter affords insights into the constant and often undignified struggle /.../ to achieve positive definition and respectable status”). (Ld. még: Christie Davies: *Ethnic Humor Around the World: A Comparative Analysis*, 1996.)

A (Németh László szavával) „világirodalmi költő” Tamási Áron megszólító erejű klasszikus nagysága tehát humorában is bőségesen megnyilatkozik – s nem utolsósorban abban a tényben, hogy mindez modern, mai irodalom- és kultúraelméleti (kulturantropológiai) fogalmi fejlemények kontextusában is termékenyen vizsgálható.

*Lipcsei Márta***Életet zengő haiku lánc**

1

Ha mozdul a fal
harsog a szívben a csönd
a jaj kirepül.

2

Lubickol a Nap
foltosan pihen a jég
lobban a kék ég.

3

Kibomlott hajjal
a tavasz gyökerek közt
fekszik alétan.

4

Csapkod a kéz, meg
a száj, ez itt az élet
még nem a halál.

5

Lépked a meleg
fehérlő illatokkal
fénygyertyák gyúlnak.

6

Szellő felsikolt
és fényarcú fák alatt
a bú földbe tér.

7

Életméz cseppen
szürke hidegnek lépte
alatt arany kél.

8

Fényes levegő
villogó jeleket ír
büszke tüske sír.

9

Ezüst telihold
lomha ködmadár köröz
suhog a sötét.

10

Fénysövényre hull
az eső, szívünk mossa
vesd le ruhádat!

Posta Marianna

Haikuk

Ónoseső

Nagymosás után
az Ég a Földre önti
felmosóvizét.

Cserebere

Szerelmes fácskák
évgyűrűik váltják fel
a szerelemmel.

Korral jár

Pergamentested
rovátkolt betűlánc, de
te hol lehetsz most?

Őrangyal

Számolta a tér
sarkait, felmérte, hogy
hova rejtőzhet.

Belső gyermek

Egy kislány szalad,
zörget a bőröm alatt,
de én otthagynom.

Parton

Vízszínén kavics
múltját jelző kerek úr:
voltnincs-temető.

Mulandó

Rajzol a Nap, rejt
bőrbe idővonalat.
Nézd, fut a tinta!

Beköszönt

Virág könnyei,
szirmok hullanak tova:
térkoppasztó ősz.

Fűz

Nimfa volt egyszer,
ki most, annak a tónak
partján szomorú.

Gyerekszoba

Nyitva az ajtó,
belöki a szél...emlék,
jön és bekísér.

Kelemen Erzsébet

L. Simon László művészetéről

A modern líra történetében Paul Celan halálévéhez, 1970-hez kötik azt a fordulatot, amely az azonosságtudattól megfosztott jelenlét költészetének a megjelenésével jellemezhető leginkább. Viszont a 70-es, illetve a 80-as években a hagyományos költészeti tradíciók, valamint a hagyományozott poétikai szerepeket elutasító, a lírai én identitását megkérdőjelező irányzatok mellett az ókortól létező, s a 20. században kiteljesedő vizuális költészet is polgárjogot nyert. A *ver/s/ziók* (1982), majd később a *Médium-Art* (1990) című antológiák művei is ezeket az új vizuális elemeket, az experimentális költészeti törekvéseket, az avantgárd megerősödését jelzik. 1995-ben pedig *vizUállásjelentés* címmel megszületik a harmadik avantgárd irodalmi antológia is. S bár a lettrista, konkrét és plakátköltészeti alkotások prezentálásával jelzi a válogatás, hogy a korábbi kiadványokhoz képest új utakon jár, s a nyelvi jel már csak jelzésértékűen, fragmentumszerűen van jelen az alkotásokban, mégsem experimentális költészeti válogatásként aposztrofálja magát, hanem irodalmi antológiaként. Mindez az új utak és értékek külső elfogadását, elismerését is jelzi, az irodalom marginális területéről a belső régiókba történő befogadást. Ennek az új kötetnek a szerkesztője pedig: L. Simon László.

Az irodalmi antológiák és vizuális költészeti albumok igényes színvonalát megteremtő gyűjtemény már előrevetíti a későbbi kiadványok minőségét, jelzi a majd számtalan kötet, orgánum kiadásáért felelős L. Simon László szerkesztői rátermettségét, esztétikai igényességét, tehetségét. S még a *vizUállásjelentés* megjelenésének az évében, a keszthelyi Magyar Műhely-találkozó keretében L. Simon László Kovács Zsolttal együtt megrendezi a 2. nemzetközi vizuális költészeti tárlatot is (az elsőt, huszonkét évvel korábban, 1973-ban még Tóth Gábor rendezte a Balatonboglári Kápolna Galériában). Ezen a keszthelyi kiállításon a hazaiakon kívül több mint százötven művész (angol, francia, japán, orosz, svájci, uruguayi) szerepelt alkotásaival a Balatoni Múzeumban. A Kaposvárra és Vácra is eljutó tárlat mintegy nyitánya lett annak a megszámlálhatatlan rendezvénynek, amelyet később szervezett, szervez a költő: a feladatkörök ellátása, tisztségek betöltése (a Fiatal Írók Szövetségének alapító elnöke, a Magyar Írószövetség titkára, 1998-ban és 1999-ben a kulturális miniszter irodalmi tanácsadó testületének tagja, folyóiratok – Magyar Műhely, Kortárs, Kommentár, Szépirodalmi Figyelő – szerkesztője, főszerkesztője, kiadók felelős vezetője, a Magyar Műhely Galéria kurátora stb.), mind-mind vezetői rátermettségéről, magas szintű szakértelméről tanúskodnak. Kevesen képesek erre. Mert missziós munka. Ma különösen, hiszen a modern kapitalizmus művészeteket elfojtó, utilitarista szemléletű korában az irodalmi ér-

tékeket és szervezeteket különösen óvni, védeni kell. S ő ezen kevesek közé tartozik, akik az élet minden területén a művészetet szolgálják. Verses-, esszé- és tanulmánykötetei, vizuális költészeti alkotásai is maradandó művészi értékeknek és új műfaji jegyeknek a megteremtői.

Már a főiskolai és egyetemi évei alatt is aktív L. Simon László huszonnégy éves korában jelentkezik első kötetével, a *(visszavonhatatlanul...)* cíművel (1996). A könyv egy különleges kötetzeti technikával, az ún. japán hajtással készült: a visszahajtott íveknél csak fejben és lábban megvágott könyv a vágási oldalnál érintetlen marad. A visszahajtott ívek külső részén találhatóak a szövegek. A belső lapok viszont üresek. Ezt a régi könyvkötészeti technikát ritkán használják, mert kétszer annyi papírt igényel, mint egyébként, s a behajtott felületek kihasználatlanok maradnak. A kötet illusztrációit és a borítót is maga a szerző készítette.

A nyitó vers a különböző érzékszerveknek (a vizualitást, verbalitást és taktilitást biztosító organikus szerveknek) a megjelölésével, az egyik médiumnak a másikkal való összekapcsolásával fejezi ki a gondolat „tárgyasítását”, amelynek révén akár egy költemény is létrejöhet: „a kéz a kéz sikere / a szem a fül / és a kéz sikere / a kéz nélkül / a kéz sikere / az a gondolat / amit csak befele / befele lehet”. A felütés jelzi a többi verset is szervező, felépítő szövegalkotási sajátosságokat: a központozás elhagyását, szavak, szókapcsolatok ismétlését vagy variálását, melynek során az értelmi vagy kontextuális azonosság következtében a denotatív síkról a konnotatív tartományba lép át az adott szóváltozat (bár legtöbbször ez nem változtatja meg az adott kijelentés igazságtételeit), széttöredeztetett gondolatok mozaikkockái jelennek meg, destruálódott mondatok. A kötet végén a verssorok prózaformára jellemző, hosszú, lapszéltől lapszélig terjedő hullámzásai egyre nyilvánvalóbbá tesz a kötet prózavers-felépítettségét.

A *(visszavonhatatlanul...)* című kötetben megjelennek a vizuális költészeti jegyek is: zenei ismételőjelek, csillagos lábjegyzetjelölés és a szóvégi tárgyrag új sorba tördelése (*az arcom*), betűket elválasztó képelemek beiktatása (**a*s*z*ő*r*ö*k*m*i*n*t...*), kötőjelezés, de ilyen alkotás a szokatlan sortördelésű és jórészt indulatszavakból felépülő *(meg)szerelem* című vers is. S találunk a kötetben tölcser és lemezjátszótű képi alakzatába tördelt verssorokat (*nemfélekcsakmélyítemmagam..., emezjátszó*). A József Attila-, Csáth Géza- és Kosztolányi-allúziók pedig (*tétova óda, Csáth Géza: Napló 1912–1913, önvizsgálat, önirónia*) a szövegek egymással való érintkezésének poétikai technikáját jelzik, s ez alapvetően avantgárd jegy. Az olvasásnál hangok, jelek, vendégszöveg-foszlányok keltik fel a figyelmünket, viszont nem ezek identifikálása a fontos, hanem az azonosítás elvi és gyakorlati lehetetlensége között a játéknak az élvezete. Az azonosítást ugyanis meggátolja, hogy már eleve a régi és az új szövegösszefüggés köztes helyzetében olvasunk. A József Attila-, Csáth- és Kosztolányi-reminiszcenciák viszont a *(visszavonhatat-*

lanul...) kötetben az új versbeszéd egyik távolságtartó alakzatának, az iróniának a reprezentánsai. Nem egyszerű hozzárendelő vagy affirmatív viszony van immár az esetleges versbeli alany és állítása között, hanem egyfajta elidegenítő gesztus, egy külső, felületi attitűd, leváló viszonyulás.

A (*visszavonhatatlanul...*) egyes konkrét költészeti kezdeményezései után L. Simon László következő kötete lettrista vizuális kompozíciókat jelenít meg. Az Isidore Isou által elindított lettrizmus lerombolva a szavakat, alapelemként a betűk grafikai formáját használja fel a művekben. Az 1946-ban elindult mozgalom az ötvenes években a latin ábécé grafikus lehetőségeit kiszélesítve egy új ideogrammatikus írást is létrehoz, az ún. hipergrafikát, amelyben jelen lehet a régi és az új, a kódolt vagy művi jelkészlet eredeti, illetve megváltoztatott formában egyaránt. A lettrizmus a jelkészletet metagrafikus eljárással bővíti ki: egy kódolt jelkészlethez újabb grafikus jeleket társít. (Isou például a francia ábécéhez 19 hangot és grafémát társított a görög ábécéből.) Az *Egy paradigma lehetséges részlete* (1996) is új jelentést ad a betűknek a grafémarészletek véletlenszerű megjelenítésével. A lettrista irodalomban ez a mű egyedülálló (a magyar irodalomban pedig az első valódi lettrista alkotás!): a könyv hátoldalán a magyar ábécé 44 betűjének valamelyike virtuálisan megjelenik a könyv belső oldalán, s a láthatatlan betűtestből egy szeletet kivág, és láthatóvá tesz a jobb felső indexben megadott koordinátautasítás. Egy pauszra nyomott négyzethálónak az adott oldalra való ráillesztésével, az X és Y tengely segítségével pedig ellenőrizhetjük, s érzékelhetőbbé tehetjük az index általi betűrészlet-meghatározást. A költő a kötetcímnek és a benne foglalt jelsorozat kódjainak a feloldásában a koordináta-rendszer, valamint a back cover-i ábécé mellett a kötet elején mottókkal is segíti az olvasót. „A véletlenszerű olyan, amilyen” Erdély Miklós-idézet mellett felsorolja a paradigma terminus technicusának a lehetséges szótári változatait, s ehhez az előzetes tudáshoz (így a kötetcímhez is) hozzáfűzi: „amennyiben valamely paradigma összes lehetséges eleme maga is önálló paradigma”. A betűk „paradigmasora” („ragozási” formája) csakis így épülhet fel. S ezen a ponton már megkérdőjelezhető a Kabai Zoltán által felvetett paradigmasérthetelenség elvének az elvetése (Észak-Magyarország 1996), sőt, a metafizikus szemlélet megszűnését szemléltető alkotássorozat feltételezése is. Hiszen a graféma előhívása, megjelenítése ismét nyitottá teszi a művet. Nemcsak a jelkód feloldása utáni vizuális élmény továbbgondolása által, hanem a további grafémarészletek véletlenszerű egymásra következései is a változó formátartalmat, a misztikusságot érzékeltetik. A koordináta-rendszer által behatárolt sávok kiválasztásában ugyanis nincs szabályszerűség. S bár néhány sáv többször (kétszer, háromszor is) szerepel ($x_{16}, y_{12}; x_{19}, y_{11}$ stb.), az azonos index ellenére mégis más-más részletet látunk a betűkből. S itt kap értelmet a címbeli minősítő szó. Ugyanis a paradigma *lehetséges* részlete egyrészt utal a nyelv paradigmatis

voltára, s annak részlegességére, másrészt az egy-egy paradigmikus helyzetbe kerülő betű (vagy hang) lehetséges részletét is megmutatja.

A költőnek a cím nélküli, valójában a kötetmegjelölésre az ISBN 963 7596 26 7 (1997) engedélyezési számot felhasználó művészkönyve formájában és tartalmában is innovatív s enigmatikus erejű alkotás. A 16 cm gerincmagasságú, s csupán 43 mm széles s 21 piciny, karcsú lapból álló könyv a betűknek és számoknak már-már végtelenbe nyújtott formáját rögzíti. Ez a mindenségbe ívelő tipográfia oldja fel a szöveg zártságát. Hiszen ha jobban megfigyeljük, „elolvassuk” a „sorokat”, akkor észrevehetjük, hogy a jelölő kizárólag önmagát jelöli: a kiadást regisztráló ISBN-szám tér vissza az oldalakon, mégpedig úgy, hogy a szóközök helyét üres lapok jelzik. Az önmagát regisztráló nullás vonalkód, az ISBN-számsor tárgyilagossága, emellett a kitégított grafikai elemek, a betűk, számok szemantikai tartalmat sugalló metanyelvi megvalósulása konkrét és lettrista jegyeket ötvöz.

Az *Egy paradigma lehetséges részlete* és az ISBN 963 7596 26 7 című kötetek elképzeléseinek „a formaszorozatokban megvalósuló leágazásait mutatja” az újabb könyv, a folytatás (vö. Bohár András *Poétikák és világlátások*, 2008). Az 1993 és 1995 között készült lettrista és konkrét művekből való válogatás, a *met AMorf ózis* (2000) a technikai medialitás lehetőségeit kihasználva már olyan alkotásokat jelenít meg, amelyben „a nyelvi jel maga válik saját univerzumának valódi konkrétumává” (H. Nagy Péter *Utószó*, 2000).

A *met AMorf ózis*ban a költő a „szeretett betűim” és „betűcsoportjaim” közül válogatva torzítással (*torz-ó, W*), csavarással (*A, A₂*), a felső ív nyújtásával (*H*), zsugorítással (*2H*), felfelé zsugorítással (*F*) stb. testesít meg néhányat. A metamorfózis során azonban a topológiai jellemzőket mutató betűk nem veszítik el a felismerésükhöz szükséges morfológiai tulajdonságaikat: könnyedén azonosíthatjuk, sőt értelmezhetjük is őket. S bár a konkrét művekhez általában nem lehet értelmet rendelni, ez a különös metamorfózis mégis az állandónak vélt változékonyságát reprezentálja, s ontológiai problémákat, létkérdéseket is megfogalmazhat a szemlélőben. Nemcsak a „meddig jel a jel”, „milyen mélységig van jelen a nyelv önmagában” (Bodor Béla) kérdéseit, a jelölők egymásutániságnak, a beszélő távollétében funkcionáló írásnak az érzéseket, a gondolatokat, magát a létet megjelenítő erőtlenségét vagy erősségét, de az individuum meghatározottságát, létbe helyezettségét, változékonyságát is felveti. A *met AMorf ózis* az érzékelhetőséget a nyelv különböző vonásainak alkalmazásával, a nyelvi elemek eltávolításával, vizuális jegyekkel éri el. A betűkompozíciókat az emberi lélek morális jó vagy rossz irányba való változásának a tükörképeiként is szemlélhetjük, akárcsak az ábécé indító grafémájának metamorfózison átesett változatait. A kötet címadó fejezetében ugyanis az „A”-nak az „M”-be való átváltozása (lásd: *version 1.0*) 4×4 kirakós kockával is megjelenítődik (*version 3.0*). A háromdimenziós, térbeli hatást viszont a Hapák Péter-fotók természetesen csak

kétdimenziós formában közvetíthetik. A *version 1.0*-nek a számítógépes animációs változata, a *version 2.0* alcímű alkotás ugyancsak nem kerülhetett bele a kötetbe.

A Pixel-könyvek sorozatát megnyitó *Secretum sigillum* (2003), a titkos (és magányos) pecsétek kötete már nyelvi meghatározottság nélküli, anyagszerű geometrikus kompozíciókat (mintegy 45 darabot) mutat be a szemlélőnek. S bár a lapozgatás során úgy tűnik, hogy feltárul a titok (cipőtalpak mintázataira, jellegzetes barázdáira ismerünk), mégsem oldódik fel ezzel a megjelenítés misztikussága. A figyelmünk akaratlanul is a nyomra, a nyomhagyás problematikájáról szóló diskurzusra irányul. Derrida a jel dekonstrukcióját is elvégzi, s a jel helyett a nyomot állítja a középpontba. A nyom úgy van jelen, hogy nincs előttünk az, amire vagy akire vonatkoztatható (lásd az erőben talált vadnyomot). A nyom viszont befogadói sajátosságokat hordoz: vannak ugyanis „nyomolvasók”, akik az otthagyt nyomo(ka)t „olvassák”, értelmezik.

Maurice Blanchot szerint „a mű azt teszi láthatóvá, ami a tárgyban eltűnik”. A szobrász és az útépítő egyaránt kővel dolgozik. Viszont a szobrász úgy használja a követ, hogy nem elfogyasztja, nem megtagadja azt, hanem feltárja, igenli. „A mű az elemi alap felé fordul” tehát, a felé az alap felé, amely az alap mélysége és árnyéka, amelyre a tárgyak nem utal(hat)nak, viszont a művészetek – a mű kivételes eseményében – „egyetlen pillantás alatt élénk állítják”. Az alkotó nem tudja a tárgyat olyannak látni, amilyen használaton kívül lehetne, s ezért olyan ponttá változtatja, amelyen keresztül megjelenhet a mű követelése. S ez az a pillanat, amelyben az érték és a hasznosság fogalmi elmosódnak, amelyben a világ „szétesik”. A művész tehát „azért nézi másképp a hétköznapi világ tárgyait, azért semlegesíti bennük a használatot, azért adja vissza eredeti tisztaságukat, azért emeli fel őket folyamatos stilizálás révén ama pillanatnyi egyensúlyhoz, ahol képpé válnak, mert megközelítette e »pontot«, mert már egy másik időhöz tartozik” (*Az irodalmi tér*, 2005).

Ennek a másik időnek a problematikáját, a létezésünk alapkérdéseit is felveti L. Simon László következő könyve, a *nem lokalizálható* (2003). A verseskötet tizenhárom egymásba fűződő alkotását mottók fogják közre. Az önmaga börtönébe zárt s szabadulni nem tudó lírai ének a babitsi világából („Én maradok: magam számára börtön, / mert én vagyok az alany és a tárgy, / jaj én vagyok az ómega s az alfa”) Szent Lukács figyelmeztetéséig jut el, az elsőkből utolsók lesznek, s az utolsókból elsők tételéhez. A kötet hármas, keretes szerkezetű alkotás, ugyanis a mottók mellett a nyitóvers címe (*nem lokalizálható*) visszatér a kötetzáró versben: „már / nem lokalizálható / semmi sem / gondoltam.” A harmadik egységet maguk a versek alkotják: a tizenhárom költemény mindegyike hármas tagolású. Azaz minden vers a cím egysoros kiegészítésével kezdődik, majd kurzívval a lírai én visszaemlékezéseit, képzeletbeli szerepeinek a felidézéseit olvashatjuk, s a harmadik rész (immár antikva betűfajttával) a jelen állapotot rögzíti.

A kötet számtalan olvasási variációt felkínál: olvashatjuk folyamatosan a verseket, de a hármas tagolást (az egysorosot, majd a kurzívot s harmadjára az antikvát) egymástól elválasztva s a részeket egymásba fűzve is. A versekben a szubjektum szétszóródik, a számtalan, sokszor egymásnak ellentmondó szerephelyzetben individuummként már-már megszűnik, s Hassan megfogalmazásához válik hasonlóvá: „az Én [...] egy üres hely, ahol a sok én egyesül és válik szét újra.” Már nem is tragikus attitűddel közelíti meg a versbeli alany a magányosság, az elmagányosodás tapasztalatát, hanem eleve ilyennek fogja fel szerepbeli versvilágát. A személye és az állításai közötti kapcsolat már nem afirmatív jellegű. Nem egyszerű hozzárendelés, hanem egyfajta elidegenítő gesztus, egy külső, felületi attitűd, leváló viszonyulás. S mindez az ironia távolságtartó alakzatával írható le leginkább. Ez az ironikus narráció pedig a kontextus egyes állításainak az érvényességét teszi kérdéssé. Viszont ez az elidegenítő gesztus, ironikus távolságtartás egyrészt kortörténeti kritika, másrészt védekezés is: csak így lehet elviselni az időnkénti dantei pokoljárást, a különböző színhelyeken átélt, a madáchi *Tragédia* kiábrándultságához hasonló életérzést. *A nem lokalizálható* ugyanis az emberiség, benne a magyar sors közelmúltjának, a keresett egyetemes igazságnak a mikrotörténete, egyfajta törekvés az élet értelmének felfejtésére. S mindez parodisztikus megközelítéssel, hiszen az önmaga cellafogságában vergődő ember a születéstől a halálig számos „szerepben” keresi azt, ami *nem lokalizálható* (ugyanis a szívbe van írva), s képtelen kilépni önmagából (vagy csak hosszú út után sikerül neki), s belátni a Szent Lukács-i igazságot.

A hallgatásom okát című versben ironikussá is teszi a történelem megannyi *kóros elváltozását*, az anyagiságába, önnön tudásába zárt elmét, amely úgy véli, mivel állandó anyagi valósággal van dolga, ezért pontosan tudja, mi az anyag. S hogy mi a szellem? Azt csak esetleg utólagosan, nagy nehézségek árán lehet felfedezni. Pedig épp fordítva van: csak a szellemiből kiindulva határozhatjuk meg metafizikailag, hogy mit jelent az anyagi:

intoleráns és antiszemita félvér istenekkel
találkoztam
ültek a hegytetőn
szotyiztak
egyszer az egyikük engem is leköpött
az utcán
mert nem hittem a megváltás erejében
sem az örök boldogságban
sem a szeretet erejében

mert én tudós vagyok és feltaláló
 kutató
 felfedező
 s szabad elme
 individuum
 vagy valami hasonló betegség
 kóros elváltozás
 kelés
 seb

Más szabad elmék, feltalálók szerint minden anyag. Viszont a materializmus saját rendszerén belül és saját módszerével éppen ezért nem tudja meghatározni rendszerének legalapvetőbb fogalmát (Karl Rahner, *Die Hominisation als theologische Frage*, 1939). Ezzel szemben a nyughatatlan lírai alany, bár még nem találta meg léte alapját, értelmét, mégsem vonja kétségbe a szívébe zárt igazságot, amit keres. Hitetlenül is tud hinni:

a vallásban kerestem megnyugvást
 imádkoztam
 minden pátoz nélkül kerestem a szót
 azt az egyetlen szót
 és istent
 aki van
 létezik

(határozott mozdulatokkal)

Az út viszont, amelyen elindul a kereső szubjektum, gyakran téves. Az én hártalan, képzeletbeli kiterjesztése, a cselekvések színtereinek, a tárgyi világnak az egymásra montírozása, az emberi útlehetőségek egyetlen cselekvő énbe való sűrítése még érzékletesebbé válik a groteszk (s ettől radikális) útmódosító (ön-csonkító) képpel, amellyel korrigálja az elvétett útirányt: „majd levágtam a lábam / és sávot váltottam / isten keresése / alkotói válságot okozott / nem írtam / nem festettem” (*hallgatásom okát*). A könyv borítóján látható kép is – egy kar megcsonkítását ábrázoló fametszet – rejtetten a teljesség, a tökéletesség utáni vágyra utal, s arra, hogy valójában nem lokalizálható pontosan a csonkolandó testrészt.

Az emberiség vonásainak, a számtalan lényegtelen s ezért meddő próbálkozásoknak a felvillantásába (s ez a próbálkozás mindig ugyanaz, mert bármerre halad újra és újra visszahull a porba), beírja a rendszerváltás előtti magyar sorsot is, a besúgásnak, a lehallgatásnak, a megfélemlítésnek és a kényszernek a korszakát:

kommunisták és pszeudokommunisták között
buddhista lettem

ötévente adtam magamnak egy fontos díjat

[...]

izgatásért újra börtönbe zártak

ahol verseket fordítottam

(hallgatásom okát)

mindent töröltem

családom védelme érdekében

álnevet vettem fel

(határozott mozdulatokkal)

mindenütt poloskát gyanítottam

(felelősségem teljes tudatában)

írógéppel írtam jelentéseket az ufókról

(akaratom ellenére)

Megjelennek a belső vizsályoknak, a nemzet önmagát felfaló képének (a „polgárháború”-nak) a képei is: „megjártam a polgárháborút / lebombázott házak sorát / és szétégett emberek tömegét láttam / egy elnyűtt kabátban jártam a várost / tetteimet életemben először / határozottan a sötét erők irányították / élet és halál között lebegtem” *(feltűnően elindult)*.

A versek és vizuális költészeti alkotások után L. Simon László alkotópályáján új fejezetet nyit a 2005-ben megjelent *Hidak a Dunán*. Ebben a kötetben a korábban már egyes orgánumokban közölt esszéket és tanulmányokat fűzi egybe az író. A legkülönbébb művészeti ágakban és műfajokban való jártasság, a tematikus sokszínűség, a művészetek új irányainak a feltérképezése, a hagyományos irodalomtörténet-írás (irodalmi kánon) számára a nemzetközi hírű és rangú, de itthon méltatlanul elhallgatott művészek interpretálása a szerző poeta doctusi és poligráfusi tehetségét mutatják.

A kötet kiemelkedő írása a konkrét költészetről szóló rendkívül alapos tanulmány, amely a magyar műfajelmélet és irodalomesztétika óriási hiányosságát pótolja, s az egyre nagyobb fogalmi zűrzavarban teremt rendet. A szakirodalomban ugyanis egymásnak ellentmondó meghatározásokkal, műfaji behatárolással találkozunk: szinonim fogalomként használják például a képvers, a vizuális költemény, a kalligramm, a vizuális szöveg, a képszöveg stb. kifejezéseket.

A fogalmi, műfaji zűrzavarban a *Konkrét költészet – konkrét vers* című tanul-

mány biztos fogódzót nyújt, a szerző a szétszórta experimentális költészeti kategóriákat csoportosítja, a fogalmakat tisztázza, s egy roppant szemléletes grafikával jeleníti meg. A vizuális költészet (Nagy Pál szerint vizuális szöveg) tehát átfogó, s nem alárendelt (!) kategória: alfajai a konkrét vers, a képvers, a vizuális szöveg, a lettrista mű, a hangvers. Egyéb vizuális költészeti, illetve kísérleti műfajok is ide tartoznak, mint például a plakátvers vagy a számítógépes költemény. A tanulmány a konkrét vers jellegzetes jegyeit, műfaji sajátosságait számos jeles alkotó művével szemlélteti. Emmett Williams, Ernst Jandl, Man Ray, Reinhard Döhl, Timm Ulrichs, Václav Havel stb. mellett a magyar konkrét költészet tárházából is egy gazdag válogatást ad a költő: Bella István, Dallos László, Galántai György, Géczi János, Illyés Gyula, Nagy László, Tóth Gábor, Petőcz András, Tandori Dezső és Zsubori Ervin műveinek a roppant élvezetes elemzését olvashatjuk.

Az egymástól elszakítottakat összekötő attitűd (mert az irodalmi nyilvánosság kettészakítottsága, sajnos, ma valóságos, elkeserítő tény), a közvetítő, a híd-szerep nemcsak az alkotásaiban és esztétikai elemzéseiben nyilvánul meg, hanem e miszsiós tevékenységet tudatosan is vállalja, irodalomszervezői tevékenységei során meg is fogalmazza. „Nálam, személyesen jól megfér egymás mellett a szellemi progresszió, a kortárs avantgárd irodalomhoz és képzőművészethez való kötődés, valamint a konzervatív társadalmi értékrend, a vidéki, paraszti gyökerekhez, a nemzeti-keresztény hagyományokhoz való ragaszkodás, az ebből való építkezés” – vallja egy interjú alkalmával (Magyar Nemzet, 2007. ápr. 2.).

A hagyományokból építkezik a *Hidak a Dunán* tanulmány- és esszégyűjteményt követő kötete is, az *Édes szőlő, tüzes bor – A Velencei-tó környékének szőlő- és borkultúrája* (2005) című összeállítás, amely ugyancsak színessé, változatossá teszi a költői-írói életművet. A gazdag fotóanyaggal illusztrált, színes, kétnyelvű (magyar–német) kötet az etyek-budai borvidékhez tartozó Velencei-tó környéki szőlőtermő területek hajdani és jelenlegi kultúrtörténeti bemutatásával, néprajzi és borászati hagyományaival, a szőlőművelés tudományával, táji jellegzetességével, az ehhez kapcsolódó népszokásokkal, ünnepekkel, a népi pince- és présházépítéssel, azaz antropológiai és etnográfiai vonatkozásokkal ismerteti meg az olvasót. Az exkluzív kötet három szerző munkája. Lukács László a szőlőművelésről (a metszéstől egészen a szüretig tartó munkafolyamatról), a borkészítés különböző műveletéről, a szőlőfajtákról, borospincék építéstörténetéről szól. Még a borrendekről (Szent Benedictus Borrend, Noé-hegyi Borrend, Promontorium Lovagrend) és a vidék védőszentjéről, Szent Orbán vértanú pápáról is olvashatunk, aki a május végi fagyoktól (az ünnepe május 25-én van) óvja a szőlőt. Ambrus Lajos a bor és poézis mibenlétéről ír, Baudelaire-től idéz, s az e tájon élt Vörösmarty Mihály és Gárdonyi Géza borrhól írt költeményeit is közzé teszi. L. Simon László pedig a Velencei-tó környékének izgalmas-ízes pincevilágával és borászataival, a

szőlőfajták termesztésével, technológiájával, valamint a palackozási és értékesítési szokásokkal ismerteti meg az olvasót.

L. Simon László az önálló kötetei mellett számos kiadványnak, antológiának, irodalmi konferenciák tanulmányainak, ünnepi köteteknek (lásd: a Magyar Műhely alkotótriászának a születésnapjára készült köszöntő könyveket) a szerkesztője, megjelentetője. 2002-ben Buda Attilával együtt egy különleges antológiát adott ki *Munkás, paraszt, értelmiség, munkaverseny lázában ég! Agitatív antológiaköltészet Magyarországon 1945–1956* címmel (Korona, Budapest, 2002). A kötetben 1945 és 1956 közötti időszakban született verseket találunk. S nem is akármilyeneket! A szerkesztők a politikai, agitatív költeményekből válogatva idézik meg a kort, a szocializmus „építésének”, első évtizedének az időszakát. A nagy lelepleződések kötete ez. A meglepetéseké. Eleinte talán csak mosolygunk az erőltetett rímeken, az esztétikai szempontokat nélkülöző didaktikus célzatosságon, a vastalpas traktort, a „zöldre festett, 30 lóerős, / gumikerekű nagy motort”, az Állami Áruházat megéneklő, Rákosit, Sztálint, a Pártot magasztaló sorokon, aztán a kezdő vagy kevésbé kezdő rímfaragók, -keresők strófái után a rangos (s érintetlennek hitt) költők versein elgondolkodunk: hogyan történhetett meg mindez?! Akarunk-e valaha is még egyszer egy ilyen szellemi-lelki kiszolgáltatottságot? A személyiség önnön tagadását? Az egyéni és közösségi (nemzeti) lét felmorzsolását? „A kötet összeállítása mögött – vallja L. Simon László egy interjú alkalmával – semmiféle aktuálpolitikai szándék nem húzódott meg.” Csak szembesíteni akarnak bennünket az elmúlt időszakkal, a múlttal.

A Versenyhátrány, A (kultúr)politika fogságában (2007) című tanulmánykötetben a nemzeti sorskérdéseket a művelődéspolitikán keresztül megközelítő írások a jelen ellentmondásait, politikai visszaéléseit látteleként tárják az olvasó elé. A szerző adatokkal, ábrákkal, grafikonokkal mutatja be az első és a második Gyurcsány-kormány éveiben a kultúra területének politikai presztízscsökkenését, a kultúra igazgatási értelemben vett leértékelődését: a kulturális intézményrendszerektől a pályázati összegek visszatartása, pénzvonás, költségvetési zárolások, a művészvilág felé a csupán „drukkolok önöknek” jelszavak, a kulturális botrányok, a könyvkiadást támogató források nominális csökkenése, a magyar szépirodalomnak a médiából való kiszorítása, „a médiumokat uraló gazdasági-politikai-kulturális csoportok és érdekközösségek értékpreferenciáinak” torz közvetítése mind-mind riasztó és elkeserítő valóság. Akárcsak az intézmény-összevonások, a miniszteri támogatások méltatlan elosztása, a könnyűzenei kultúra félmilliárdokkal való támogatása, miközben évtizedes tradíciókkal rendelkező társadalmi szervezetektől tartják vissza a támogatást (filharmóniai társaságok, világhírű együttesek kerülnek így lehetetlen helyzetbe), a rekonstrukciós összegek drasztikus csökkentésével vidéki kistelepülések művelődési házai, könyvtárjai mennek tönkre, a művészeti élet belterjessé válik, a magánmecenatúra hiányzik.

Az irodalomelmélet, a szőlő- és borkultúra, valamint a kultúrpolitika területén tett kalandozások után L. Simon Lászlónak a 2008-as ünnepi könyvhétre jelent kötetét, a *Japán hajítás* ismét a versek világába kalauzolja az olvasót. (A műnek hangos könyv változata is készült: az azonos című CD-n a verseket Blaskó Péter, Jászai-díjas érdemes művész adja elő.) A könyv, mint ahogy a címe is jelzi, a (*viszszavonhatatlanul...*) kötészeti technikájával készült, annyi különbséggel, hogy a visszahajtott ívek miatt üresen maradt oldalakat is felhasználja a költő: képeket, a saját készítésű fotóit láthatjuk felsejleni a szövegek alatt, illetve teljes élességgel, ha bekukucskálunk az oldalak mögé. Az olvasó nem hagyatkozhat így a más műveknél megszokott, viszonyítási pontokra redukált értelmezési eljárásokra. A kötet szerkezete ugyanis nem engedi, hogy a megszokott módon lépjen be a mű világába. Bár a szerző a képeknek az elrejtésével meghagyta a befogadó szabadságát, azaz megközelíthetjük „hagyományos versélményt nyújtó kötetként” is (L. Simon László), azonban az áttetsző képek, a papír izgalmas zártsága-nyitottsága játékra hívnak bennünket az olvasás során. A családhoz, a szülőváros környékéhez kötődő élmények felidézését olvasva, egy életformát, a múlt értékeit megtapasztalva újra kíváncsi tekintetű, tiszta szemű, tiszta szívű gyermekké (igazi gyermekké) válhatunk.

Ezt a felszabadító hatást kevés könyv olvasása során élhetjük át. Az újkritika háttérének megteremtője, Ezra Pound *Az imagista költészethez fűzött megjegyzésekről* című esszéjében arra utal, hogy egy költemény egész értelmi és érzelmi komplexumot közvetítő imázsa szabadságélményt okoz, az időbeli és a térbeli határoktól való megszabadulás érzését, olyan növekedésérzést, amelyet a legnagyobb műalkotások jelenlétében élhetünk át. A *Japán hajítás* ilyen alkotás.

A transzcendens szemlélet elemei, archaikus asszociációk, biblikus utalások, liturgikus képzetkörök, *zsoltáros improvizációk* szövegköziségében bontakozik ki „margótól margóig tartó” életünk. S ugyanilyen „margótól margóig” keretbe, az indító és záró verssor elmúlásra emlékeztető figyelmeztetésébe helyezi a költeményeket: „Félbe, majd négyrét hajt bennünket az idő”, „emlékezz ember: porból vagy és porrá leszel!” Az első nagy ciklus a *Nagyapám nagyanyámmal beszélget* a küldetésre való felkészülés biblikus motívumát („Évekig / csak sáskát és erdei mézet / ettem, / – miként Keresztelő János –”) Pika Nagy Árpádnak *A sámán álma* című képével társítja. L. Simon László egyik – éppen Pika Nagy Árpád képeihez írt – fikatív esszéje szerint a Simon családban is megtalálhatók a táltosságra utaló jegyek. A családi legendárium alapján a szépapjának mindkét kezén hat ujj volt, az úkapja három táltosfoggal született, a dédapjának hárommal több bordája volt, a nagyapáról pedig számos táltostörténetet őriz a családi emlékezet. Amiből semmi „sem maradt nekünk. Csak a tudás és a táltossá válás tovább örökíthető lehetősége”. S hogy a táltosképhez kapcsolódó versben a nagyapa vagy az unoka, a megszólaló vagy a lírai

én küldetéséről van-e szó, felesleges elkülönítenünk (s ezzel az egymásba tűnéssel még gazdagabb értelmezői horizontot teremt a költő), mert éppen a múlt és a jelen jövőre kiható összeforrottságával lesz *az embernek* a sorsa minden verssor, minden további költemény. A szöveg és a kép által tehát a két kultúrkörnek (a kereszténységnek és a sámánizmusnak) az egymásra vetítése ennek a kiválasztottságnak a képzetkörét erősíti. S ez a fotók általi intenzitásnövelő poétikai beszédmód végigvonul az egész kötetben. Sőt a képiség motivikus inspirációi, a „kép a képben” ábrázolások gyakran közvetlenül is megjelennek a költeményekben: a vászon, a paravánon a régi festmény nyoma, az „újraalakítható keret”, a „porosodó képek” nyelvi utalásai mellett a Jacques Derrida által optikainak nevezett technológiai médiumok is megtalálhatók, így például a film, a kamera és a monitor. Azaz „minden kép és költemény” lesz. S ebben a tükörben, tükröződésben az idősíkok egymásba tűnnek („kinyújtott kezemmel végigsimítom / az öregedő fal árkait, réseit: / körbe-körbe szaladunk”), állandóan összeérnek, a múlt jelenné válik: „*bentről* nézem, / ahogy *kint* fogócskázunk, / kergetünk valamit” (*A régi ház*; a kiemelés tőlem, K. E.). A határozószók a szimbólumnak és az allegóriának a szövegbeli játékát teremtik meg, ugyanis a lírai én az önmagában megteremtett, felidézett képiségben, *bentről kifelé* nézve nemcsak gyermekönmagát látja, hanem találkozik is „a borostyánnal körbenőtt kis ablakon” ugyancsak bekukucskáló korábbi énjével:

egy régi ismerős
néz rám vissza,
s egyszerre kérdezzük meg:
én ki vagyok?

S itt nyer újra értelmet a „minden kép és költemény” sor, amely „vendég a szövegben” (*Japán hajítás*), ugyanis Szabó Lőrinc *Dsuang Dszi álmából* veszi a részletet. Valóban, sokszor nem tudjuk, hogy a lírai alany kívülről zárta-e be magát, kicsukta vagy éppen bezárta ezt a világot (*LXXV*). A múltidéző játék során a könyvben dőlt betűkkel jelzett vendégszövegeket is találunk (a nagyapától: *Nagyanyám nagyapámmal beszélget, LXV*.; Szent Páltól: *Paulus – 1 Kor 13, 9–10, 12*; a jézusi példabeszédekből: *Vasárnap – Jn 15, 5–6*; a Szenczi Molnár Albert zsolttárfordításaira épülő református énekeskönyvből: *Zsoltáros improvizációk I., II., LXXV, CXX*.; az L. Simon irodalmi indulását segítő Péntek Imre *Önérzet* című verséből: *A legjobb szó*), vagy kurzív nélküli természetességgel épülnek be a bibliai idézetek („Nem csak kenyérrel”), a hamvazószerdai liturgikus elemek („emlékezz ember: porból vagy és porrá leszel!”).

A *Fides quaerens intellectum* záró ciklusának tíz négysoros az irónia, a groteszk távolságtartó alakzatával nyújt mozaikkockákat az implantátumokkal, szoft-

verekkel, drótpolipokkal, műszerekkel „fertőzött” világunkról. A felvágatlan oldalon az ellentmondás képi megjelenítői lesznek – ha benézünk az oldalak mögé – a szakrális térbe helyezett riasztó fémkályha fotója és a „Kövek esnek!” feliratú tábla. Olyan mindez, mint a Jeruzsálem és Jerikó közötti kopár puszta. „Nemcsak kenyérrel él az ember” – utasítja el Jézus a sátánt. Viszont most mintha hiábavalóvá válna ez az ima is, hiszen a kísértő sem ismerhető már fel:

Ki kísért a pékség cukros illatával?

Ki hív, ki csalogat a folyó partjára?

(7.)

Mégis van remény a megtisztulásra: a hamu a földi dolgok mulandóságának a jelképe, s így alkalmas arra, hogy bűnbánatra intsen. A hamuval való meghintés már az ószövetségben is a bűnbánat jele volt. A katolikus egyház szerint is ez a szentelmény lelki erőt nyújt, igaz bánatra indít, hogy „általa egy új és jobb éltre fel-támadjunk” (*Éneklő egyház*, 1986). Egy igaz, tiszta, tökéletes éltre. S a kötet végén a homlokra a hamu jele kerül: emlékezzünk!

A tanulmány megjelent az Íróportrék II. című kötetben (Szépirodalmi Figyelő, Budapest, 2008), valamint teljes terjedelmében a Magyar Műhely című folyóirat 147. számában (2008/2.) olvasható.

Bak Zsuzsanna

Az új szeretőnek

Mint egy barlang falain az ábrák,
Ezer megtörtént maradéka vagy.
Alakká csak egy új ember formál,
Ki a látotthoz értelmezést ad.

A múltat csak gondolja. Újraértelmez.
Alszik addig az ábrák mögött a szellem.
Vagy hangulat, mire senki nem gondolt,
Aki odafestett, talán még ő sem.

Árkaid két képfoszlánya között,
Az anyagprés, amin elvégezte dolgát,
Maradsz rejtve a gondolat mögött
Mielőtt még egyszer újragondolnánk.

„Te mit felejtettél?” Kérdeznék ott állva
Az ember, ki még többet felejtett.
„Kirajzolódnék.” Mondanád.
Felette a kép s emlékem tebenned

Kibontja magát, hogy óriássá váljon.
„Feledni őt, az nem ilyen egyszerű”.
Eszedbe jutnék, ahogy színeztelek,
Lennél szép és nem csak középszerű,

És az emlék, ami egykor voltál,
Előtűnik az ember feje felett,
S a léted, mit egykor tőlem kaptál
A félelme lesz, de egy teljesség benned.

Ezer csókok

Besötétedett.

A körúton, ahogy megyek,
Fénylik bennem, ami voltál.
Mint titkot, úgy rejtegetlek,
Kabátom alatt az Oktogonnál.

Nem tudja más, hogy egyszer a hídon,
Fényes nappal csókoltalak.
Este a szigeten, éjjel a Jászain,
Hajnalban egy kapualj alatt,

Volt csók a Dunán, a hegyen,
Egyszer az Astorián,
Pesti csókok ezek, csak néhány
- hogy legyen-, volt Budán.

Most összegyűjtöm, ami volt.
Mind az ezer csókokat.
Ez az egy még, itt a zsebben,
Ez valahogy itt maradt.

Fénylik bennem, kabátom alatt
Az utolsó, ami voltál.
A körúton, ahogy megyek haza,
Az esti Oktogonnál.

Bozók Ferenc

Népdal

Megköszönöm ha szeretted,
 lágy ölelésbe temetted.
 S mind ama kint, amit adtál.
 És hogy izsóppal itattál.
 És ahogyan velem bántál,
 cirógattál, megaláztál.
 Bánat, öröm, bánat, öröm,
 megköszönöm, megköszönöm.

Romantika

Indul a mámora, sodra a szóznak,
 lüktet a mantra, begyorsul a szó.
 Gyenge vitorla a szív, viszi csónak,
 hajtja a mámor, az ihletadó.

Byron, a démoni, fűti a vérem,
 metruma csapda, zenéje hurok.
 Verseket úsztat a fröccsöm az éjben,
 hús buborékai daktilusok.

Fák

Társtalanok. Szomorú katonáim.
 Visszafogott, laza, néma szövetség
 köt velük össze, szelíd susogásban.
 Sorfaluk enyhet adó szigorúság.
 Vén gyökerük mialánk lealázzák,
 ám kusza lombjuk a Mennybe fogódzik.

Székely karácsony

Madarasi fenyves erdő.
 Milliónyi zöld esernyő.
 Milliónyi fásli rajta,
 hóköteg, megannyi vatta.

Gyantaillatú karácsony.
 Árvaság feszeng a fákon.
 Fészke rettegés, de végül
 ébredést csivogni készül.

Lázmacska

Szemléld görbe gerincét,
 mímel dőlt falú pincét.
 Farkát nézd: puha kampó.
 Pompás bronznyaka kancsó.

Lába bazalt, feje márvány,
 büszke smaragdszeme ármány.
 Szőre ezüst, foga flitter,
 talpnyoma fényteli nikkell.

Az éjszaka ad neki szárnyat,
 ránk vetülő szurok-árnyat.
 Mellkasomon suhan, íme
 tagjainak finom íve.

Támad az éjszaka hőse,
 éji csaták viselőse.
 Ránk nehezül konok átka.
 Tűkarom, ördögi mátká.

Alföldy Jenő

Elégikus mű, félmosollyal

Kovács István: A gyermekkor tündöklete

A hatvanas évek szabadsághiányába és általános politikai ínségébe azok az irodalmi művek hoztak vigaszt, amelyek valamiképpen fölelevenítették 1956 októberének szellemét, és nyíltan vagy burkoltan, közvetve vagy közvetlenül vitába szálltak a hivatalosan szentesített, konformista történelemszemlélettel. Az ígéretes 1968-as prágai tavasz és a szégyenteljes ősz, Csehszlovákia megszállása (magyar katonai alakulatok részvételével) addig szokatlan – mert tiltott – költői, írói és publicisztikai hangokat bátorított fel. Idehaza Kádár nem akarta elrontani azt a nem is alaptalan látszatot, hogy ebben az évben az ország lakossága, főként értelmiségi és „középkáderi” rétege, enyhe túlzással mondva, bizonyos reformhangulatban tekintett a felülről bevezetett „új gazdasági mechanizmusra”. Az 1956 eszméit őrző tollforgatók megragadták az alkalmat, hogy nyilvánosságra hozzák régóta melengetett nézeteiket. Fölpezsdült az egyetemi fiatalság; mozgolódása nemcsak a párizsi és más nyugat-európai egyetemi városok romantikus antiimperialista és establishment-ellenes mozgalmainak hatását fejezte ki, hanem a demokratikus és antibolsevista prágaiakét is.

A budapesti Eötvös Kollégium egyetemi hallgatóinak egy költőkből kivált csoportja „*Kilencek*” névvel szerveződött társasággá. A különféle stílusú, más-más vérmérsékletű költőket az a szándék fűzte össze, hogy kifejezzék társadalmi elégedetlenségüket, a szólásszabadság iránti igényüket, és szembeszálljanak a történelemhamisítással. A kétkezi munkás családi eredet is összefűzte őket. A Ménesi úti kollégiumban, a Pesti Barnabás utcai Egyetemi Színpadon és másutt megtartott rendezvényeiken a fiatal közönséget megmozgatón hangoztatták ellenzéki nézeteiket. Közös fellépéseik a „prágai ősz” követően is folytatódtak az Írószövetségben, művelődési házakban, könyvtárakban, vidéki egyetemeken, főiskolákon. A sajtó alig adott hírt róluk; közös antológiájuk, az *Elérhetetlen föld* kiadását évekig halogatták, cenzúrázták.

A *Kilencek* műsoraiban rendszerint elhangzott a történelem–lengyel szakos Kovács István *Robespierre* című négy sorosa: „A szomjas fémlap ismét arcomba villan. / Rajtam a sor – hát indulok. / Ellenem fordult eszmékben élek, / s három szaváért meghalok.” Fiatal hallgatói (akárcsak ellenőrei) közt alig akadt, aki ne gondolt volna a bitóra állított aradi vértanúkra és az ötvenhatos forradalom kivégzettjeire, különös tekintettel az eretnekként kezelt „revizionistára”, Nagy Imrére és társaira. Vele is a hangoztatott eszméit megcsúfolva végzett a diktatúra. Ennyiben (és csak-

is ennyiben) vele helyettesíthető be a francia forradalom vezéralakjának neve. A tudósként is nevezetes Kovács István költészetét ez a szellem hatja át: a szabadság, az egyenlőség és a testvériség eszméinek követése a legújabb kori hazai és európai (főként közép-európai) történelemben, irodalomban.

Több mint harmadfél évtizeden át (1972–1998) dolgozott Kovács István kisregényén, *A gyermekkor tündöklété*n. A tényszerű hang poézisét s a vállalható lírát, az elégikus hangot kereste alighanem, valamint annak humoros ellenpontozását. Ez a különös összetettség jellemzi könyvét: az öniróniáig tárgyilagos önmegfigyelés, illetve a lélektani rekonstrukció – amelyet nevezhetünk a felnőtt író őszinteségének is – és a komikummal árnyalt, az emlékezés borongását vissza mégsem vonó líraiság. A kisgyerekkortól tizenegy éves koráig – 1956. november elejéig – lepergetett időben azt a folyamatot ragadta meg, hogy miként tudatosodott benne az a gomolygó, tarkabarka érzelm- és ismerethalmaz, amely gyermekéveiben mozgatta tetteit és alakította tudatát.

Már kötésig a Rákosi érában járunk, amikor az Anya a mezőcsáti Mama házából új lakóhelyére, Budapest határába, a Budakeszi úti tüdőszanatórium egyik pavilonjába, pontosabban az eredetileg kápolnának épített épületbe, a sekrestyéből kialakított szolgálati lakásba viszi fiát. Az Anya a szanatórium telefonközpontosa volt. A kisfiút itt ezernyi új hatás érte, s ő kis vadócként is megérezte – részben a felnőttek elejtett szavaiból –, hogy a háborúban eltűnt Apa helyét is betölti anyja életében. Sorsukban a szegénység mellett főként a hiány volt közös: az anyja az özvegy, a fiú az árva sorsát viselte. Ez nem sokat változtatott a fiú természetéből adódó tulajdonságokon – kényeskedésein s alkalmankénti vásottságán –, de féltékenység töltötte el a fiatal édesanya körül legyeskedő férfiak láttán. Érelődő öntudata jórészt e köré az érzelmi mag köré s az Anya iránti részvét köré szerveződött, s bizonyos felelősségérzet is csírázott jellemében. Ennek tulajdoníthatjuk, hogy a korán megszeretett könyvek szereplői iránt a szokásosnál nagyobb empátiát érzett, lettek légyen Verne Gyula vagy Gárdonyi Géza gyerekhősei, az 1948/49-es szabadságharc vörössapkás diákjai, vagy azok a névtelenek, akiknek emlékét már csak „korhadtt fakesztek” őrizték az író, Rákosi Viktor idején.

Sokáig nehezen választotta el a rokon hangzású dolgokat. Összemosódott benne Rákosi Viktor és Rákosi Mátyás, a *szani* (szanatórium) és a *szanitéc*, s a *kulákot* egy darabig a *kula* többes számának vélte, már csak a megbélyegző hangulata miatt is. Azt, hogy egy vers *indexen van*, úgy értette, hogy egy gépkocsi irányjelzőjére helyezték. A szintén *indexként* emlegetett bizonyítvány újabb gondot okozott. A plakátokon látott, kutyaláncon csaholó TITO és az ugyancsak harsányan hirdetett TOTÓ neve is mulatságosan rímelt. Maximka egyrészt néger gyerekhős volt egy szovjet filmben, ám géppuska és divatos női frizura is. A gyerekeknek fokozatosan megvilágosodott, hogy léteznek többjelentésű szavak, s ezek olykor bonyolult mó-

don összefüggenek – a maximkafrizura például a göndör, fekete gyerekszínésről kapta a nevét. Le sem tagadható a regényből ez a „gyermekszáj”-humor, ahogy a sokféle mellékszereplő jellem- s a gyermekcsínyek helyzetkomikuma sem.

Az érzékelés analógiáinak is fontos szerepük volt a gyerek egymásra halmozódó tapasztalataiban. A Budakeszi fölött elterülő erdei szanatórium közelében, egy galagonyabokor alatt német katonasír húzódott meg, keresztfáján rohamsisakkal. Először így lett számára „fogható” a háború fogalma: egy társával kihúzták a keresztet, s ő lenyúlt a helyén keskeny gödörbe. Riadtan menekült: úgy érezte, hogy egy kéz megragadta, és le akarta rántani a mélybe. A felpróbált rohamsisak 56 őszén köszönt vissza.

„Az álom és a gyermekkor színei pedig csalókák” – olvassuk a könyv elején a mottóul kiemelt szövegben. A tarka emlékhalmazt az írói alakítás rendezi el, mint ha megtervezett történetet olvasnánk. Arról van csak szó pedig, hogy a felnőtt író módszeres oknyomozást végzett, amikor életézésének, azaz elvekké szilárdult érzelmeinek eredetét kereste. S a kimondatlan „apakomplexusban” szenvedő fiú (Kovács István nem használ ilyen pszichoanalitikai kifejezéseket) a szívébe zárt, vonzónak és atyainak látott Sztálin-képet előbb Kossuth és Rákóczi, majd a nevezetes októberi napokban Nagy Imre és Maléter Pál arcására cseréli egyszer és mindenkorra.

A mű nemcsak az író gyerekkori élettörténete, hanem az Anya regénye is. Két életúton haladunk, párhuzamosan, mert bármennyire más-más irányba fordulnak, egymástól már nem távolodnak el, csak azon a ponton, amelyen a mű befejeződik: a történelmi valóságra riadó tizenegy éves fiú eszmélkedésének sok mindent eldöntő állomásán. Akkor, amikor a napokig csak a rádióból hallott események a főváros határáig gyűrűznek, s a forradalom szinte házhoz jön. Először a vidéki állomáshelyükről a fővárosba tartó szovjet tankok formájában. Azután a teherautókon Tatabányáról Budapestre érkező bányászokkal, a forradalom önkénteseivel. Majd érkeznek az élelmiszer-küldemények is, a forradalomért és a pesti forradalmárokkal együtttérző falusiak ajándékai. Bekövetkezik a forradalom tragikus helybeli eseménye is: a szanatórium közelében lakó Sziklai Sándor ávéhás őrnagy ráló arra a szanatóriumi fiatalemberre, aki csak fegyvert akar tőle szerezni, de az kétségbeesetten ráló, majd végez magával.

Az utolsó jelenetsorban a fiú a budakeszi sráccokkal együtt behatol a környékbeli laktanyába, magára ölti az ott talált, legkisebb méretű katonaruhát és csizmát, egy halott bányász nemzetőrszalagját, valamilyen fegyvert is, felpróbál egy sisakot is, és elindul azon az úton, amelyről egyelőre csak azt tudja, hogy ellenállhatatlanul vonzza, de arról halvány fogalma sincs, hová vezet. Homályos képzeletében talán a Württemberg-huszárok útja ez, akik áradó folyókon és égig érő hegyeken, szakadékokon át sietnek oda, ahol harcolhatnak a hazáért. Itt megszakad a történet,

a folytatás az olvasói képzelet műve – a valóságból az álomba vált, s úgy némul el a regény.

Fogas kérdésekig jut a narrátorként megszólaló író: „Ki vagyok én? Nyitott könyv? Betiltható és betilthatatlan?” S az 1972 óta érlelődő válasz (ekkor kezdett a mű írásába, s nem számíthatott közeles kiadására): „A könyv legyen: korai életrajz. Olyan, mint bárki másé.” *A könyv legyenek*: mindenkori ars poeticájuk azoknak, akik mulandó életüket tanúkként örökítik meg az utókornak. A történelmi helyzethez lerögzítő kötelékeket egyúttal eloldozza, és az általános emberi létezés törvénybe futtatja. Hasonlóan, mint annak idején Lengyel Péter, más indíttatású, de a legfontosabb pontokon rokon szellemű, *Cseréptörés* című regényében.

Az árvákban bővelkedő, háborús években született és 1956-ot megélt nemzedék egyik legfontosabb regénye *A gyermekkor bűvölete*. A belőle készült s főként humorára épített film – Erdőss Pál alkotása – akkor is méltó hozzá a tragikus történelmi hangulat jelzéseivel, ha elégikus alaphangjából sokat veszített. A film mint ha azt az igényt emelné ki, s erősítené föl a regényből, hogy végre ne vessünk is azon, amin fél évszázadon át sírtunk vagy búslakodtunk (főként hallgattunk róla, ha kedves volt az életünk). Kálózy Eszter színészi alakításában főként az édesanya tette a filmet felejthetlenné. A forradalomra utaló képek hangsúlyozott őszi tónusa és a magabiztos rendezéstechnika mindenesetre hozzájárult ahhoz, hogy a filmfeldolgozást az utóbbi két évtized kiemelkedő hazai mozgóképeként említhessem.

(Magyar Napló, 2006, második kiadás)

Kusper Judit

A játék gyönyörűsége

Vathy Zsuzsa: *Angolpark*

Az angolparkban minden csupa vidámság, önfeledt játék és kacagás. Bármit kipróbálhatsz, átélheted azt, amit máskor soha, olykor megkísérelheted a lehetetlent, végleteket ostromolhatsz, miközben tudod, hogy mindez játék, az életen átlibegtető, átlényegített valóság. De hogyan válhat a játék egy olyan világ részévé, amelynek semmi köze sincs a könnyedséghez? Hogyan hozható létre a személyes angolpark, amelybe csak be kell lépni, és – mint az angolpark kerítésével – már ki is zárhatom a valóságot, s átlényegülhetek valami imagináriusba, ahol más szabályok működnek?

E kérdésekre is kereshetjük a választ Vathy Zsuzsa *Angolpark* című novelláskötetét olvasva, hiszen maga a cím is játékra hívja az olvasót: talán egybegyűjtött játékok kertjét találjuk, könnyed kikapcsolódást a készen felkínált szerkezetek között. Ezen elvárásainkat erősíthetik a cikluscímek is, különösen az első és az utolsó: *A gyerekkor bűvölete* és *Játékaink* egykönnyen beilleszthetők a humort, könnyedséget feltételező előfeltevéseink sorába, körülfogva a középső, jóval semlegesebb című *Utcák, terek, emberek* ciklust. Így indulhatunk hát, s ezen elvárásunk rombolódhat le rögtön az első novellában, ahol a cím (*Ki nevet a végén?*), a közkedvelt társasjátékot felidézve, megfelel az eddigi paratextusok alapján kialakított olvasási stratégiánknak, ám az első sorok ellehetetlenítik azt: „Egyszer csak ott álltak a szoba közepén, két rendőr és egy civil. A fiatalabb rendőr délután visszajött: ne haragudjanak rá, nem tudta, hogy házkutatás lesz, még csak egy hónapja rendőr.” (7.) A rendőr-civil ellentét, valamint a házkutatás mint jelen lévő dolog felforgatja az idillt, a játék fesztelenségét, s rádöbrent arra, hogy más miatt válik itt relatívvá minden: „A családfő pedig, (...) aki vagy elkövetett valamit, vagy nem, de olyan idők jártak, hogy ha nem, az is elég volt, odahajolt kilencéves nagylányához, gyorsan a fülébe súgta: ha fegyvert dugnak el valahol, azonnal kiálts.” (7.) Mik lehetnek hát a játékszabályok, melyek ezt a világot szervezik, s melyek így a novellaolvasás lehetséges irányait is felvillantánák? Mi köze mindennek a játékhoz egyáltalán?

Az első ciklus, *A gyerekkor bűvölete* hat novellája a gyermeki tematika megidézésével valóban létjogosultságot nyer a bűvölet, a derű felvonultatására, ám korántsem ezt teszi. Mindegyik szöveget olyan feszültség szervezi, mely egyszerre sajátja a még önmagát kereső gyermeknek és a még mindig önmagát kereső felnőttnek. Bizonytalanná válik a hang, egy olyan elbeszélőjévé, aki egyszerre naiv gyermeki rácsodálkozással közeledik a világhoz, ugyanakkor, úgy tűnik, mindent

nagyon is jól lát és ért, csak éppen dimenziói nem azonosak a felnőttkéivel. Ám az elbeszélői hang nem nélkülözi a felnőttkor távolságtartó gesztusát, a finom (ön)íroniát sem, s csak e kettősség, a gyermeki és felnőtt szólam összetettségén keresztül érthetjük meg, miért is vágyik az *Angolpark* című novella gyerekhőse oly nagyon a furcsa fővárosi utazás végén az angolparkba, s miért nem érti, hogy édesanyja számára ez az utazás mást jelent, a játék számára nem hozhat megkönnyebbülést. Ugyancsak idillt ígér a *Vasárnap délután* című mű semlegesnek tűnő felütésével: család, kert, délutáni pihenés, semmittevés. Természetesen itt is egészen mást kapunk: az egykori családi házat idegen társbérlokkal kell megosztani, a kert nem a harmónia, inkább a szétszabdaltság szimbólumává válik, a lányok gyümölcsszedése balesetbe torkollik, s ez a vasárnap délután a pihenés és megnyugvás helyett a sírás és a mindent felkavaró, elfojtott érzések színterévé válik.

A kötet második ciklusa, az *Utcák, terek, emberek* valamelyest átrendezi az eddigi olvasási rendet: címei a gyerekkor tematizálása helyett inkább a fiatal felnőttkor motívumait idézik fel. A gyerekkor vágyai és tervezései, felépített, elképzelt világi után a felnőttnek az őt körülvevő valósággal kell szembesülni, egyre kevesebb játékkal körülvéve. Viszont ha nem veszi körül a beszélőt a játék, meg kell teremteni, valóságossá kell tenni. Ez történik *Az én üvöltéseim* című írásban is, ahol a hősnő önmagával beszélgetve értelmezi élete nem is oly egyszerű szakaszát, melyet a gyerekkortól markánsan elválaszt egy kérdés hiánya: többé nem kérdezik meg tőle, mi szeretne lenni, hiszen mindenki úgy gondolja, hogy már *valami*, innen már nem érdemes továbbtervezni. A *Kivel találkoztam?* egy fiatal édesanyját idéz meg, aki tápszerfőzés közben magával Istennel találkozott – úgy, hogy nem is hisz benne. Pedig nagyon távol kerülünk az irracionálistól, természetfelettitől, a novellák egyre inkább a szürke hétköznapiakat festik, valódi szürke háztömbökkel, albérlokkal, káderekkel, besúgókkal, ellehetetlenített egzisztenciákkal, sok-sok hajléktalannal, mégis fölsejlik mögöttük valami, amit nem tudunk bepréselni a (szoc)reál paneltömbszövegeibe: hiszen égbekiáltó véletlen, hogy a *Szégyen* főhősnője éppen az ifjúkorában őt az egyetemről elutasító férfit menti meg, a *Hrabal Kispesztiben* pedig a kilátástalan várakozások közben Hrabal világa, szelleme idéződik meg a szomorú betonházak között, a *Minerva temetőjében* pedig Thomas Mann és James Joyce fiktív párbeszédének lehetünk tanúi. Ám mind az irracionálissal, mint a játékosslal úgy szembesülünk, hogy velük szemben egy másik világ helyezkedik el, egy létező, nagyon is létező világ, melyet a maga síkján nagyon nehéz megváltoztatni, s a felkínált alternatívák nem lehetnek kielégítőek. A megváltoztatás egyik különös módja a *Búrkifli* című novellában realizálódik: itt a fiatal felnőttkor már múlt az anya számára, kamasz lányának meséli el, s az elmesélés által értelmezi újra, írja át a történeteket. Nem másítja meg, csupán magyarázza, mentegeti önmagát, amiért egy lakásért cserébe beszervezték

ügynöknek. A párbeszéd ellehetetlenülésének példája, ahogyan a lány viselkedik: nem érti meg, soha nem is értheti meg azt a világot, melyben anyja élt, titkok és hazugságok között, áldozatként. Számára a valóság a százféle sütemény jelenléte, az indulatok szabad és büntetlen levezetése.

A kötet talán legjobban várt és legtöbbet ígérő ciklusa a *Játékaink*, mely a *Lázár Ervin emlékének* alcímet viseli. Újra a játéké lesz a főszerep, s éppen a szomorú apropó, az emlékezés esetében. A fájdalom, a magány át- meg átszövi a ciklus hat novelláját, mégis a játékoság, az önfeledtség válik uralkodóvá, mi más is lehetne Lázár Ervinre emlékezve. A *Paradicsommadár* című novella érzékenyen rámutat arra, hogy a leghétköznapibb dolgok, mint a spenótpucolás is lehetőséget kínálhatnak a játékra, mely felülírhatja mindazt, ami korábban történt: a műtétet, a kétségbeesést, ugyanakkor azt is, ami még csak ezután vár ránk: az elmúlást. Játékká válik az is, ahogyan a Férfi és a Nő mondatai egymásba kapcsolódnak:

„A spenót Ázsiából jött, mondja a Férfi.

Spenót, spicc, Spinoza, spárga, mondja a Nő.

Paraj, Paracelsus, paradicsommadár, válaszol rá a Férfi.

Spinozáról azt olvastam, mondja a Nő, hogy kitanulta a lencsecsiszolást.” (163.)

A cikluson belül négy novella viseli a *Játékaink* címet, I–IV. számmal ellátva. A többes számú birtokosra utaló jel fellebbenti a szó mögé rejtőző értelem egyik legfontosabb aspektusát: nem egyedül játszom, szükség van hozzá a társra, bár-hogyan is tudom azt elérni, a játék nem lehet magányos. Így a visszaemlékezések közé szöve újra és újra felsejlik a szubjektumok egymásba való áthajlása, helyük eldönthetetlensége. A *Játékaink I.* kezdősoraiban ezt olvashatjuk: „Ma játszszunk úgy, hogy Te vagy Én, vagyishogy Én vagyok Te. Nem Budapesten vagyunk, hanem az Üveghegy mögötti faluban [...]” (166.) E felütés után a novella egészében eldönthetetlen lesz, ki birtokolja a megszólalói pozíciót, milyen arcot rendelkezni hozzá. Igaz, vannak határozottan körvonalazódó jegyek, férfi- és női megszólalások, de talán épp az válik fontossá, ami a meghatározhatóságon túl helyezkedik el. Ami közössé válik, ami egyikről a másikra száll, mint a sport szeretete a *Játékaink III.*-ban, vagy éppen a továbbélő és közösen írt mese a *Játékaink IV.*-ben: a „Legkedvesebb Társ” ötletéből kibontakozik a Szárnyas Kisördög és a Távollálló szemű, patás Angyalka. Ám e kis hősök (akárcsak Pirandello művében a Hat Szereplő) nem tudtak történetben létezni: „Azután elmentél, Te, Legkedvesebb. Nem jöttél többet világvégi falunk világvégi házába, se a kukszliba. Pedig vártak a szomszédok, a barátok, várt a nyest, a borz, azóta is vár a patás Angyalka és a Kisördög. [...] Tudod mit? Játsszunk úgy, illet még úgysem játszottunk, hogy közösen megírjuk az ő történetüket. Te mondod, én írom. Vagy az egyik mondatot te mondod, a másikat én. Mit szólsz hozzá? – Nézd, már jönnek is. Az Angyal a felsőkertből,

a Kisördög az utca felől.” (202.) A mű retorikája és pragmatikája egymást támogatja: ahogyan a beszélő személye sem azonosítható, egyértelműsíthető, úgy a két hős allegorikus jegyei is egymásba csúsznak, felcserélhetővé válnak: az angyal egy kicsit ördög, az ördög egy kicsit angyal, nincsenek végletek, nem tisztázottak a feladatok, innen is nézhetjük a világot, meg onnan is, és éppen ebből születhet valami igazán izgalmas: „miért ne lehetnénk mi ketten együtt... olyan teremtmények... amilyen eddig nem volt? Egy angyal és egy ördög együtt. Nekem glóriám van, neked patád. Én tudom, mi a rossz, mitől kell megóvni az embereket, te tudod, mi a jó, mire kell rávezetni őket. Elérni, hogy jót cselekedjenek. Mi ketten együtt olyan teremtmények lehetnénk, amilyen eddig még nem volt.” (205.) Majd az elbeszélői szólam kapcsolódik az Angyalördög és Ördöngy angyal szólamához: „Mit szólsz hozzá, Eltávozott Társam? Most úgy játszottunk, hogy közösen írtunk meg egy történetet. Ilyen még sohasem volt.” (206.)

Már messze vagyunk az angolpark önfeledt játékától, attól, amely semmit nem tud az őt körülvevő mindenségről. Ez is játék, talán még igazibb, teremtő játék, amely egyszerre létrehozza és élvezi a világot. Vathy Zsuzsa kötetének nagyszerűsége épp abban rejlik, hogy észrevétlenül teremt meg a játék közegét, benne vagyunk olvasóként, elfogadjuk a szabályait. Ugyanakkor a játék nagyon is komoly, halálos igazságok mondatnak ki, csak közben minden olyan könnyűnek tűnik. És nehéznek. Vagy mégis inkább könnyűnek?

(Helikon Kiadó, 2009)

Véghelyi Balázs

A Teremtés rendje

(Jókai Anna: *Godot megjött*)

2007. december 11-én igencsak meglepődtem, amikor több mint 300 gimnazista, valamint Jókai Anna jelenlétében érettségiznem kellett az író *Godot megjött* című könyvéből. Néhány perccel azután, hogy Jókai Annának is húznia kellett a tételeket rejtő borítékok közül... Mindez persze csak játék volt, egy jól sikerült író–olvasó találkozó egyik színes pillanata. Amiről viszont számot kellett adnom Százhalombatta ifjúsága előtt, az már egyáltalán nem játék. A *Godot megjött* ugyanis olyan mű, amely emberlétünk alapkérdéseit feszegetve, a materiális és a spirituális világ szüntelen harcáról ad hírt úgy, hogy közben a 21. század elejének magyar közállapotáról is átfogó képet kaphatunk.

A százhalombattai találkozó után Jókai Anna a *Godot megjött* fogadtatásával kapcsolatban megjegyezte, hogy bár az eddig megjelent kritikák mindegyike dicsérően szolt a műről, de az értelmezés tekintetében már nagyon különbözőek voltak a visszhangok. Egyes szereplőket és motívumokat teljesen eltérő jelentéssel ruháztak fel a kritikák szerzői. De valószínűleg nemcsak a kritikusok vannak ezzel így, hanem Jókai Anna széles olvasóközönsége is. Nem véletlen, hogy így van, és éppen ez bizonyítja a könyv erejét is, hiszen amiről a *Godot megjött* szól, arról minden gondolkodni tudó embernek saját nézetei lehetnek. Jókai Anna remekműve mozgásba lendíti a gondolkodásunkat, egyúttal pedig élesebbé teszi a szemünket is. A társadalomkritikára fogékony fiatalok számára különösen érdekes olvasmány lehet.

A *Godot megjött* első kiadását a 2007-es Ünnepi Könyvhéten vehették kezükbe az olvasók. A műfaji besorolás tekintetében valóban nincs könnyű dolga a kritikusoknak. Bármelyik dobozba tesszük is bele az egész alkotást, valamelyik része biztosan átkívánczozik egy másik dobozba. Lírai, prózai és drámai formák váltogatják benne egymást. Talán leginkább egy modern misztériumjátékhoz hasonlít. De akárminek is nevezzük, ez az alkotás feltétlenül érdemes a maradandóságra – az író *o*lyan korábbi regényeivel együtt, mint a *Ne féljete*k vagy a *Szegény Sudár Anna*.

A *Godot megjött* irodalmi előzményei között megtalálhatjuk a *Bibliát*, *Az ember tragédiáját* és természetesen Samuel Beckett *Godot-ra várva* című abszurd drámáját is. Utóbbival összehasonlítva, alapvető különbségeket vehetünk észre. Beckett *Godot*-ja bárki és bármi lehet, aki vagy ami az emberek vágyait teljesíteni tudja. Jókai Anna *Godot*-ja nem lehet akárki, csak és kizárólag Isten. Míg Beckett *Godot*-ja gyakorlatilag cserbenhagyja a rá várakozókat, addig Jókai Annáé valóban eljön. Beckett elidegenített világa bárhol és bármikor lehet. A Jókai Anna által megrajzolt földi terepről viszont könnyen asszociálhatunk a 21. század globalizált Magyarországra.

Két síkon játszódik a cselekmény. Egy materiális és egy transzcendens síkon, vagyis egyfelől az emberek világában, másfelől pedig az angyalok és a velük szembenálló Gonosz világában. A két világ kölcsönös függésben áll egymással. Az emberek viselkedése hatással van a felsőbbrendű erők harcára, illetve az ő küzdelmük is befolyásolja az emberek helyzetét.

A helyszín egy gödrökkel teli, tányér alakú völgy, ahol csak az időnként odatévedő reflektorfény és a távolban dúló háborús tüzek oldják a sötétséget. Még bizonytalanabbá teszi a terepet az, hogy időnként ferdére döccen, s ilyenkor kapaszkodó sem jut az ott élőknek. Olasz Sándor erről a sülyedő Titanicra asszociál, de a hajóutasok halálfélelme nélkül. „Deszkafal, csapóajtók, reflektorok – veszteséget nem jelentenek, félelmet nem keltenek” – írja a könyvről szóló kritikájában (*Hitel*, 2008/1.).

Ezen a terepen élnek tehát a Godot-ra várakozó emberek. Olcsó slágerek dallamára végzik a dolgukat, majd egyszer csak meghallják a következőt: „Társadalmi célú hirdetés. Közérdekű közlemény. Meg nem erősített források szerint GODOT MEGÉRKEZETT.” A bulvársajtóban kételkedő embereket először nem lelkesíti föl a hír, de hamarosan megváltozik a véleményük, és elkezdnek készülődni Godot fogadására. Azon vitatkoznak például, hogy milyen transzparenszel fogadják a vendéget. Abban sem tudnak megegyezni, hogy voltaképpen ki is az, akire ők várnak. Közben időről időre fölmerül bennük a kétség, hogy tényleg eljön-e közéjük Godot. Egyre türelmetlenebbek és egyre megosztottabbak lesznek, a végén pedig már arra sem képesek, hogy az ajtójukon többször is kopogtató Godot-t beengedjék. A Teremtés rendjétől eltávolodott emberiség nem tud mit kezdeni magával a Teremtővel sem.

A mű szereplői mai világunk jellegzetes figurái: a liberális értelmiségi, a hitében is bizonytalan egyházi ember, a világnézet nélküli szakmunkás, az érzéki vágytól fűtött és az élet lényegét a bulizásban látó fiatalok, a gátlástalan üzletember, a gyermekét egyedül (és következtelenül) nevelő apa, a kigyúrt őrző-védő figura, Góliát, aki folyamatosan fitogtatja erejét a parittyáját vesztett Dáviddal szemben, és nem utolsósorban Posso, a politikus, aki „széles táncmozdulatokkal” lép a színre, amikor „mögötte az utolsó tűzijátékpátronok robbannak”. Mikrofonzsinórral rángat maga mögött egy újságíró, hogy hiteles tudósítás születhessen arról, ahogy – külön-külön mindenkit megszólítva – igyekszik az embereket lebeszélni Godot-ról. Posso és ellenzéke: Vosso időről időre képesek megosztani és külön táborokba terelni az embereket, tovább erősítve a „minden Egész eltörött” posztmodern állapotát.

Eközben Michy és Masha, a két fiatal angyal szövi és bontja a szálakat, és az emberek minden szavát és mozdulatát figyelemmel kísérik, akárcsak Sadot, aki valójában a Sátán megtestesítője. A felsőbb világból érkezik az emberek közé a Hajléktalan Csonka Család és a Fiú is, akiben – több ál-Godot színrelépése után – nem ismerik fel Godot igazi küldöttjét, az emberek Megváltóját. Amikor a hajléktalannak álcázott Fiú egyesével megérinti az embereket, a valódi énjük szólal meg, amit ez a képmutató, felszínes

világ elfojtott bennük. Verses formában mondják el legmélyebb érzéseiket, vallják be fájdalmaikat és gyengeségüket. Mindannyian álarcot viselnek, ami – azt hiszik – megvédi őket a mindennapokban. Ezzel tudják elfedni sebeiket és sebezhetőségüket, de a legtisztább érzéseiket és gondolataikat is.

A Fiú lesz az, aki Sadot kezében a VÉGE táblát megfordítja, úgy, hogy a FOLYTATJUK felirat látszódjon. Sadot lezuhan a mélybe, a csapóajtó mögötte nagyot csattan. Hihetnénk, hogy ezzel minden megoldódott, de a könyv utolsó mondata mégis kételyeket hagy bennünk: „Gyanúra, aggodalomra az ad okot, hogy a fedél újra és újra – ha csak résnyivel is! – meg-megemelkedik.” Godot tehát figyel ránk, és segít nekünk, ha kell, de alapjában véve rajtunk, embereken múlik, hogy milyenné tesszük a saját világunkat. Rajtunk is múlik, hogy a világban az isteni vagy a sátáni erő kerekedik fölül. Ehhez azonban az embereknek nagyobb tudatosságra, komolyabb felelősségvállalásra lenne szükségük a mindennapokban, valamint arra a tiszta beszédre, amit a Fiú érintése hozott elő mindenkiből.

Mivel a szóbeli érettségin egy memoritert is illik elmondani, én Százhalombattán József Attila egyik kései versét adtam elő, amely a *Godot megjött* olvasása közben többször is eszembe jutott:

*Az isten itt állt a hátam mögött
s én megkerültem érte a világot.*

*Négykézláb másztam. Álló Istenem
lenézett rám és nem emelt föl engem.
Ez a szabadság adta értenem,
hogy lesz még erő, lábraállni, bennem.*

*Úgy segített, hogy nem segíthetett.
Lehetett láng, de nem lehetett hamva.
Ahány igazság, annyi szeretet.
Úgy van velem, hogy itt hagyott magamra.*

*Gyöngye a testem: óvja félelem!
De én a párom mosolyogva várom,
mert énvelem a hűség van jelen
az üres űrben tántorgó világon.*

Úgy érzem, és örülök, hogy ebben a szerző is megerősített: ez a vers lehetne akár Jókai Anna könyvének mottója is.

(Széphalom Könyvműhely, Bp., 2007.)

Balázs Beáta

„A magyarság olyan nagy bajban van, hogy ha az ördög segítséget kínál, le kell ülni a tárgyalóasztalhoz”

Az év esszéi 2009 (Szerk. Ekler Andrea – Rosonczy Ildikó)

Az Illyés Gyula által megfogalmazott, saját korában is velőtrázó intés továbbgondolása a jelen antológia rendezője, és aktualitásából mit sem veszítve főleg most a XXI. században kell különösen nagy jelentőséget tulajdonítani az iménti figyelmeztetésnek, és ennek megfelelően végre cselekedni, döntéseket hozni, ha kell, az ördöggel cimborálni.

Magyarázatra nem szorul, miért, de kétségtelen, hogy a gondolkodó magyar értelmiségi elit egyre nyugtalanabban és cselekvést ösztönözve szegezi figyelmét a jelenlegi magyar közállapotokra. Ez a fajta feszült megoldáskeresés, alternatívavariálás, a problémák többirányú boncolgatása, tézis-antitézis-szintézis mozaikok rádöbbennek a 2009. év esszégyűjteményét kezében tartó olvasót arra a mélyben gyökerező problémára, amelyre egykor Berzsenyi Dániel is figyelmeztetett: „Most lassú méreg, lassú halál emészt./ S mint a kevély tölgy, melyet az északi / Szélvész le nem dönt, benne termő / Férgék erős gyökerit megőrlik.”

Kellermayer Miklós *...mert nem tudják, mit cselekszenek* című esszéje élettudományi megközelítésből vizsgálja a kérdést. Rámutat többek között arra a ténytársulásra, hogy mára a „hamis elméletektől és a belőlük formált hamis fogalmaktól” kellene megtisztítani a köztudatot, és kiirtani a hibásan berögződött fogalmakat. Alaptételként azt fogalmazza meg, hogy a „gyógyuláshoz vezető út” akkor veszi kezdetét, amikor mindenki számára bizonyítottá válik, hogy az „élettudomány telítve van ténynek tanított hamis elméletekkel, hamis fogalmakkal”. A tudós, orvos, kutató gondolatsorát tökéletesen alátámasztja a II. János Pál pápától vett metafora, mely szerint jelenünk a „halál civilizációja”, s az egész Földre kiterjedő életellenes diktatúra és zsarnokság maga a „halál kultúrája”.

A gazdasági világválság fogalommal, olykor már inkább közhellyé váló útvesztőiben és a magyar jelenre gyakorolt valódi hatásairól Mellár Tamás *A mai válság természetrajzához* című esszéje nyújthat útmutatót. A kérdés továbbgondolásához – „Merre tovább, Magyarország?” – mindenkit foglalkoztató kérdéséhez Csaba László plasztikus válasza adhat kiindulási pontot: „Ha pedig megállapítottuk, hogy a fejfájás oka nem agydaganat, akkor nem a koponya felnyitására vonatkozó ismeretek elsajátítása, még inkább gyakorlati kipróbálása jelenti a sürgős, még kevésbé a fontos feladatot.”

A válság okozta társadalmi átrendeződések, jövőkévesztés, életminőség-romlás, valamint az ezekkel egyidejűleg eltűnő bizalmat mint a társadalmi tőke alapját definiálja és közelíti meg több szempontból Skrabski Árpád és Kopp Mária tanulmánya. A társadalmi tőke fontosságát mutatja, „hogyan forrásai a család, az iskola és a társadalmi, önkéntes szervezetek. A normákat, értékeket a család adja át a gyermeknek, azonban később ezek megszilárdításában, a közösségi, együttműködési készségek kialakításában az iskolának, majd a helyi közösségeknek van alapvető szerepük.”

A gazdasági összeomlás utópisztikus látomásként, fenyegető jóslat formájában elevenedik meg Fazekas Károly soraiban modern kori katekizmus módjára ezernyi megválaszolatlan kérdéssel és csupán egy biztos alternatívával: „Kitől kaptunk felhatalmazást arra, hogy miközben az adóbefizetés elkerülésének számtalan változatát gyakoroljuk és tűrjük el nap mint nap, eközben a következő generációktól vegyünk kölcsön a saját pénzünkéből finanszírozhatatlan közszolgáltatások, nyugdíjrendszer, szociális juttatások fenntartására? Ki fedezi majd a semmire készülő átképzőrendszer-bizniszre elköltött milliárdokat, a világ legdrágább autópályáit, a tisztességesen nem monitorozott fejlesztési projektekre elszórt milliárdokat? A képlet nem túl bonyolult. Az apák vétékét a fiak fogják megfizetni, hetedíziglen.” A gondolatsor Tamás Gáspár Miklós *Szegénység* című esszéjében folytatódik, amelyben az író egy „új szegénység” eljövételére figyelmeztet: „A háziasszonyok elővehetik a ceruzacsonkot, és a vízművektől érkezett számlalevél hátán számolgathatják a fátumot. Ők képviselik ebben a társadalomban az értelmet, a messze tekintő rációt. Senki más.”

A válságtól függetlenül létező, időszakosan felerősödő, hangját egyre erősebben hallható nemzetföltés és az ebből adódó „csendes őrzöngés” adja Alexa Károly és Bertha Zoltán írásainak kvintesszenciáját. Az előbb említett szerző *Leltár? Rováncsolás? Felszámolás?* című munkájában megkísérel magyarázatot adni a Berzsenyi által felvetett sokszor emlegetett kérdésre. „Mi magyar ma? Az ország gazdasági gyarmatosítása, a nemzetgazdaság kiszolgáltatottsága a tőke, az energia és a termelési eszközök terén, az állami tulajdon zömének eltüntetése, elrablása, átjátszása, a mind megoldhatatlanabb pauperizáció, a politikai elit végzetes megosztottsága és mind rosszabb szellemi–morális minősége, a közkerkölcs és közmentalitás mind reguláztalanabb állapota (...) a nyelvrontást kísérő érdektelenség, a hagyományos nemzeti értékek, szimbólumok szokások mind nyilvánvalóbb megvetése (...) Ha mindezt egyetlen »halmaz« elemeként szemléljük és minősítjük, előttünk a torzkép – nem torzított, hanem eltorzult látvány –, az Íme, a magyar címkét kaphatná.”

Bertha Zoltán nyílt felelősségvállalást sürget, véleménye szerint a „megmaradásakarát érvényesítésének stratégiája a magyarság régi és mai legjobbainak a tanítása szerint döntően a keresztényi gyökerű kulturális, szellemi, erkölcsi nemzetfogalomra és nemzetszervezési eszmékre építhető”. A magyarság számára

létkérdés az anyaországi és a határon túli közösségek irodalmának, kultúrájának integrációja, szoros együttműködése, („az egyetemes magyar kulturális integráció, szerves egységesülés mindazonáltal elősegíti, sőt bizonyítja az egységes magyarnemzet és identitástudat önreflexiójának a fenntartását”) és a kereszténység összetartó erejébe vetett hit ereje. („A magyarság élete és kultúrája a lehető legmélyebben és legszorosabban fonódott össze a kereszténységgel; az archaikus gyökerű és ősi hitformákat, világképi elemeket is megőrző keresztény szellemséggel. A magyarság egzisztenciálisan és kulturálisan is eltérhetetlenül azonosult a kereszténységgel.”)

Ehhez kapcsolható több tekintetben Szokolczay Lajos *Valaki jár a fák hegyén* című írásának gondolatmenete is: „A Biblia mint egyetemes tudáskincs jelképeinek sokaságával kínálja a megismerhető, átélhető, magunkhoz szelídíthető világ minél mélyebb, áttételeiben is izzó megjelenítését. Valóságos liturgiája van ennek az összetett, a szimbólumvilágot pszichikai, nyelvi, alkotás-lélektani – az isteni őserőt a confiteor megrendítő tárgyiaságával ötvöző – folyamatnak.”

Az irodalmi, kifejezetten a magyar irodalomból kiinduló program- és példaadás, a jelenkor által kikényszerített modern vátesztudat több írásban is hangsúlyt kap. A centenáriumi évfordulóra tekintettel és korszakmeghatározó jelentőségéből adódóan számos esszé témája a Nyugat folyóirat, illetve meghatározó alakjai, a századelő kiemelkedő magyar irodalmi személyiségei. Schein Gábor a Nyugat indulásának emléket állító írásával mintegy példát szolgáltat a jelenkori magyar irodalom számára is: „A Nyugat elindításának századik évfordulója alighanem alkalmat ad majd arra, hogy a legtétovábbak, a ma ideátlanságát és iránytalanságát kiállni nem tudók a kultikus gondolkodás retorikájából merítsenek némi biztatást, példaszerűvé avatva az irodalmi modernizáció legszélesebb, bár korántsem egységes, bonyolultságában még mindig alig feltárt vonulatának válaszait.”

Csábi Domonkos *Nézőpont kérdése* című munkája Babits Mihály alakját közelíti meg több nézőpont közül válogatva, különös tekintettel az író emberi alkatára, lírájára, sajátos gondolkodásmódjára. Szigethy Gábor Márai Sándor emlékének, Olasz Sándor Németh László személyének állít hasonlóképpen emléket.

Vasy Géza Illyés Gyula a magyar irodalomban betöltött helyét, illetve a nemzeti költő fogalmának értelmezési lehetőségeit kutatja. A posztmodern irodalomfelfogás bírálatát vegyíti a jelenkor irodalmi igényeivel, melynek szükségszerű eredménye annak a ténynek a megállapítása, miszerint: „Illyés Gyula műveire, szellemiségére, emberi példájára ma is szükség van. Nem igaz, hogy művei nem tudják megszólítani a mai olvasók többségét. Annyira sokoldalú író, hogy bárki megtalálhatja a számára kedveset, fontosat. S a posztmodern után talán újra reneszánsza lehet neki is, a hozzá hasonló alkotóknak is.”

A *Nyugat* mellett egy másik nagy hatású folyóirat, a *Hitel* is évfordulóját ünne-

pelte a 2008-as évben. Az 1988-ban megjelent, tehát két évtizedes lapnak, Csoóri Sándor állított emléket írásával: „A *Hitel* című folyóiratunkért ezért hadakozunk, hogy legyen egy olyan lap, amelyik nem enged felejteni. Vagy rákényszerít minket a szigorú emlékezésre. Nem minden ország irodalmában volt olyan fontos szerepük a folyóiratoknak, mint a mi irodalmunkban.”

Az irodalomelméleti írások közül kiemelkedő jelentőséggel bír, s azáltal hogy axiómává merevít egyes, eddig elhanyagolhatónak tartott részleteket, új utat nyit az értelmező számára Albert Gábor „*tükkörszobában*” című írása: „Az az irodalom, amely állandóan külföldre kacsingat, lassanként maga is kancsallá válik, és ha sokáig áltatjuk magunkat, fokozatosan elveszítjük azt, ami minden jelentős művészet legszilárdabb alapja: az önismeret.”

Az író a „kis irodalmak” kényszerű alárendeltségi viszonyaiból következő öncsonkoló magatartásmódtól óv, elveti a gyorsan változó irodalmi divat létjogosultságát, hivatkozva az ebből fakadó pusztító hatásra, hiszen a „divat mindig diktatórikus, sosem épít, hiszen önmagán kívül minden mást meg akar semmisíteni.” Az ebből fakadó értékrendváltozások és identitászavarok – Papp Endre megfogalmazásával – diszharmóniát teremtenek.

Az érvek, ellenérvek ütköztetése, a magyar irodalom sajátos számvetése a Nyugat megjelenésétől eltelt egy évszázad tükrében értelmezhető. Ennek az időszaknak egyik sajátos mérőföldköve lehet a gyökeres változásokat hozó rendszerváltás és a jelenre gyakorolt közvetlen, illetve közvetett hatásai. Az említett esemény a magyar irodalomra, politikára, kultúrára tett befolyását vizsgálja Pécsi Györgyi *Elhúzódo rendszerváltás, elmaradt katarzis*, Egedy Gergely *Az államtalanító állam paradoxona*, valamint Molnár Attila *Károly Hová megy a Bal?* című írása; a mindezekből következő írói identitáskérdésekre pedig Elek Tibor keresi a választ *Pályakezdés – Érvényesülés – Irodalmi értékrendek – 2008* című esszéjében.

Ahogy Ignóus Hatvány Lajosnak íródott levele is kinyilatkoztatja („*Nekünk magunkhoz kell fűznünk minden úgynevezett modern mozgalmat színházban, zenében, festészetben, társadalmi meg politikai dolgokban is.*”) így *Az év esszéi 2009 antológia is szükségszerűen követi az asszimilálás effajta lehetőségeit, ahogyan Marosvölgyi Gábor fogalmaz: „Az ezredfordulón túl tekintetünk egyre inkább a századforduló korszakküszöbéhez tér vissza tájékozódási pontokat keresve”. Ilyen tájékozódási pont az említett szerző esszéjének külön festőművésze, Gulácsy Lajos is. Képeit nézegetve a látványba feledkező szemlélődőt, az „a kellemetlen érzés fogja el, mintha maguk a képek figyelnének minket”.*

Ez jelenti minden bizonnyal a vizualitás nyelvén kifejezve a lírában Reményik Sándor soraival érzékeltethető gondolatot, miszerint: „Egy istenarc van eltemetve bennem, / Tán lét-előtti létem emlék-képe! / Fölibe ezer réteg tornyosul, / De érzem ezer rétegen alul, Csak nem tudom, mikép került a mélybe.”

Íly módon kapott helyett az antológiában Takáts Márton *Tűnődések Csernus Tiborra emlékezve* és Thimár Attila *Gondolatképek magán kerettel* című művei, valamint a zene és filozófiatudomány tárgyköréből válogatott esszék Terényi Ede *Zene – a csenden túl*, Máry Szabó Eszter *Létkérdés?* Vajda Mihály *A Szellem és szellemek*, valamint Egyed Péter *A gyűlölet kora* című írásai.

Az esszék tanulságainak megkoronázásaként álljon itt követendő példa gyanánt a Marosi Gyula által „teremtett” Thíra szigete és lakóinak sajátos „lélekvédői” magatartása, mely szerint „érkezhetnek szigetükre mindenféle-fajta elnökök, bankárok, mentalisták, agyasorvadásos lantművészek, hiénamosolyú besúgók, főpolgármesterek, tőzsdeguruk, pornósztárok, hatalmi áruszokban melegedő szépirodalmárok, csillagjósok, közvélemény-kutatók (...) ott rángatóznak, vonyítanak, riszálnak, kacarásznak, vért isznak (...) és követelik, hogy engedjék be őket a házakba, mert rajtuk múlik a világ sorsa – ám azok az emberek, akik (...) megkönnyezték, majd megtapsolták a naplementét, sose nyitnak ajtót az efféle népség előtt.”

(*Magyar Napló, 2009*)

Bertha Zoltán

Tanulmánykötet Makkai Sándorról

Ifj. Fekete Károly: Tudománnyal és a hit pajzsával

A szépirodalom, esszéista, teológus-filozófus, vallás- és nemzetpedagógus Makkai Sándor az erdélyi, egyszersmind az egyetemes magyar irodalom és kultúra olyan polihisztor szellemóriása, „akinek úgyszólván minden probléma írássá változott keze alatt” (Hanák Tibor szerint), akinek kivételes személyiségében „teológus és író egymást kölcsönösen áthatva és emelve egyesülnek” (Hegedűs Loránt szavaival), s aki így lenyűgözően gazdag és változatos életművével egymaga is igazolhatja a modern magyar gondolkodástörténet nemzeti sorsmélysegeket örök metafizikai szemléletmagasságokkal összekötni képes erejét és távlatosságát. Mert a teológia, a vallásbölcsélet tudós professzora, a magyar sorskérdések és a traumatikus történelmi fejlemények éles szemű értelmezője, a nemzeti közösség lelki megújítására elszánt energikus egyházi vezető a hit, a tudás, az értelem minden eszközével valóban a gyökeres személyes és kollektív megigazulás legvégső feltételeit és lehetőségeit kutatta, vagyis a keresztyén üdvösségtan eleven egzisztenciális jelentőségének tudatosításával a konkrét és véges emberség létadottságait közvetlenül a végtelen értékabszolútumok felemelő szellemi dimenzióihoz viszonyította és kapcsolta. Olyan perspektívákat kínált az egyes ember, a história szorongató valóságába vetett magyarság s bármely sorsközösség, de az egész emberiség számára is, amelyek a hitelví és hitlénységű megmaradás és minőségeszmei kiteljesedés örökkelvő biztosítékaira és reménységforrásaira világíthattak rá. Hiszen nemhogy az életidő és az élettartam eredendő korlátai, de még az azon belüli szenvedéstapasztalat mélybe húzó kilátástalanságai sem szakíthatják el az emberi lényt önnön teremtményi és megválthatósági esélyeitől: éppen az esendőségben feltámasztható átvalósulásigény szükségképpeniségétől. S ha az üdvözülés reménye ott fokozódik, ahol az áldozat és az áldozatosság, a szenvedés és a sorsvállalás spirituális-erkölcsi hatalma növekszik, akkor egész nemzetek és nemzetrészek, így a kisebbségi helyzetbe taszított magyarok hit- és identitásmegtartó vállalkozása sem kevesebb, mint a transzcendentálisan szavatolt egyetemes humánium – benne az öntökéletesítő akarat, a morális perfekcionizmus – örök érvényű megnyilatkozása. Eképpen az erdélyi magyar szellem is „arra van hivatva, hogy kicsiny lehetőségek között, nagy erőfeszítéssel egyetemesen emberi szellemmé legyen” – ahogyan azt Makkai Sándor korszakos nemzetélettani programja, heroikus etikai axiómája a húszas években megfogalmazta.

Hatalmas gondolati horizontokat átívelő, széles kiterjedésű, kivételesen sokré-

tű, színes, nagyhatású munkásságával Makkai maga is csakugyan ezt az univerzális törekvésminőséget képviselte, olyan írásművek, könyvek, szellemi és gyakorlati cselekvésformák rengetegével, amelyek közül még a korszakmeghatározó remekművek alapos számbavétele vagy feldolgozása is jórészt várat magára. A máig időtálló Ady-monográfia, a *Magyar fa sorsa* („mely bizonynal méltó” a költőhöz Németh László szerint is), a modern hitmélyítő protestáns teológiai, valláselméleti, művelődéstörténeti, irodalomkritikai vagy nemzetnevelési nagyesszé sorozatai az *Öntudatos kálvinizmustól az Örök Erdélyig*, a Bethlen Gábort (*Egyedül*) vagy Széchenyit (*Harc a szobor ellen*) megidéző portrékon át a kritikai önvizsgálatban gyökerező nemzetszemléletet körvonalazó és így a felelőtlen illúziókat szertefoszlatozó *Magunk revíziójáig* (amely 1931-ben jótékonyan rázta fel a szellemi közéletet, s amely Móricz Zsigmond szerint a kisebbségi magyar sorsproblémák boncolgatása révén a közös, integer magyar lelkiség, „a múlt, a nép és az ifjúság kérdésére” ad válaszokat), a történelmi, társadalmi, lélektani regényműfaj jeles alkotásai az *Ördögszekértől a Holttengerig*: csupán jelezhetik azokat a területeket és csúcsokat, amelyek a lassan mégiscsak megvalósuló újrakiadások révén is az irodalom-, egyház- és eszmetörténeti áttekintések súlypontjait képezhetik majd. Az utóbbi félévszázad szórványos – bár jelentős – tanulmányai mellett, amelyek a Makkai-oeuvre egy-egy aspektusára vonatkoztak (Cseke Péter, Dávid Gyula, Cs. Gyimesi Éva, Szöcs István, Láng Gusztáv, Pomogáts Béla, Veress Károly, Végh Balázs Béla, Lakner Lajos, Imre László, Nagy Pál és mások tollából), a legkiemelkedőbb világgép-interpretáló eredményekkel, szellemtörténeti és filológiai teljesítményekkel az utóbbi időkben a Debreceni Református Hittudományi Egyetem jeles tanára és kutatója, ifj. Fekete Károly állt elő, aki 1997-ben megjelent *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága* című monográfiájában rendkívüli körültekintéssel és részletező pontossággal fogta át a keresztyén gondolkodó egész teológiai életművét a vallástudomány és vallástörténet, a szisztematika-teológia, az egyházismeret (az ekkléziasztika), a liturgika, az igehirdetéstán (a homiletika), a hitoktatás (a katechetika), a személyes és közösségi lelkigondozás, a poimenika és a pasztorálteológia, a református dogmatika és missziológia számtalan területét elkülönítve és átölelve egyszerre. Úttörő figyelemmel és „tudós alapossággal” derítette föl tehát ez a könyv az életmű legfőbb övezeteit (ahogyan Kozma Zsolt is méltatta a *Confessio* 1996/2-es számában), s ezt követte a *Magunk revíziója* 1998-es csíkszeredai kiadásához készített kísérő Makkai-pályarajza a szerzőnek, aki most pedig *Tudománnyal és a hit pajzsával – Válogatott Makkai-tanulmányok* című kötetében közöl újabb kiváló értekezéseket a sokak számára oly sok téren ismeretlen lángelméről. S ha egy reménybeli teljes Makkai-portré vagy nagymonográfia e szellemi birodalom minden szférájának feltérképezésével és értékelésével majdan még tovább is léphet az utókori értelmezések adósságainak törlesztés-

tésében, ez a tartalmasan sok szempontú és analitikus mélyfúrásaival hitelesen példamutató könyv máris alapvető dimenziókat tár fel, megkerülhetetlen és időtálló eredményességgel, árnyalatos és éleslátó szakértelemmel s több tekintetben betetőző szintézisérvennyel.

Ifj. Fekete Károly a legtöbb figyelmet természetszerűleg most is a hittudós-filozófus szemléletkarakterének az alakulástörténetére és annak lényegi eszmei-logikai összetevőire fordítja. Külön erénye ezeknek az írásoknak az a tiszta vonalvezetés és világos előadásmód, amellyel a végső kérdéseket ostromló Makkai-szövegek szenvedélyes és szövevényes gondolatzuhatagaiban áramló legfontosabb mozzanatokra úgy tud rávilágítani, hogy a sokoldalú szellemi felidézés és rekonstrukció közben még a meghatározó életrajzi, lélektani, kortörténeti tényezőket is látókörünkbe vonja. Leginkább azokat a meggyőződésformáló élménysajátosságokat azonosítja, amelyek az elvonatkoztatató metafizikai és vallásfilozófiai elmélkedéseket folytató tanárt, író-t és egyházkormányzót a hitközpontú és hitvallásos alapon megújuló gyakorlati gyülekezet- és közösségépítés, a küldetéses eklézsia lankadatlan, prófétai élharcosává lelkesítik. Életes és sokoldalú arcképe bontakozik ki előttünk a teológiai tanár Makkainak, aki 1914 és 1917 között Kolozsvárt, utána egy évig Sárospatakon, majd 1918-tól 1926-ig újra Kolozsváron tanított, hogy azután egy évtizedig az erdélyi református egyház püspöki tisztségét töltse be, s 1936-os expatriálását követően a debreceni kollégium professzora legyen haláláig, 1951-ig. Élénk vonásokkal jellemzi ifj. Fekete Károly a fiatal Makkai lendületes pályakezdését, hogy miképpen végzett a háborús idők viszontagságaival megküzdve is igen aktív lelkészi szolgálatot a Mezőségen, belevágva egyidejűleg a vallásitanítás, a hittanoktatás korszerű módszereinek hitelvű gyermekpedagógiai-pszichológiai kidolgozásába, hogy szárnyaló szavakkal és lélekemelő igemagyarázatokkal megragadó előadásai, valamint iskolaszervező, lelkészképző buzgalma révén hogyan szerzett híveket és társakat újszerű törekvéseihez Sárospatakon is, s hogy miként bontakozott tovább ismét Erdélyben az a szemléleti folyamat, amely a hit és az értelem, a vallás és a tudomány együttes értékeinek a hirdetése mellett, végső egzisztenciális és eszkatológiai felismeréseivel mégis vitathatatlanul a krisztusi ideál életigazságának a mindent felülmúló és megelőző abszolútumához való kötődést tanúsította és demonstrálta. Fordulat volt ez, a racionális és liberális vallásfilozófia és a kiüresedő kultúrkeresztyénség vagy kultúrprotestantizmus irányzatait felváltó hitvallásos, evangéliumi erejű lelki, pneumatikus áramlat – megújulás és feltöltődés –, hitlélményi és világszemléleti változás, s vele a teológiai tudomány szabadságharca, ahogy akkor sokan érzékelték. Szükség is volt erre az átrendeződésre, mert a szorító, sőt fojtogató történelmi körülmények között az emberi és nemzeti megmaradásnak is csak a valódi keresztyén metanoia által megigazult erkölcsi magatartás válhatott szilárd fundamentumává. És Makkai nemcsak

az egyház számára mutatott ígéretes morális-spirituális perspektívákat, hanem egyúttal az egész trianoni katasztrófát átélt erdélyi magyar közösség hasznára is kikristályosította a messianisztikus transzszilvánizmus ideológiai elveit és céljait. Nagy ívű fejtegetésekkel gondolva tovább mindazt, ami Kós Károly, Kuncz Aladár és a többiek nézeteiben, téziseiben vagy a jóbarát Reményik Sándor költészetében is ékesen megfogalmazódott. Kikerekítve a kisebbségi humánus tézisének, miszerint „a kisebbségek vannak hivatva, már csak szükségképpen, a helyzetükből következő szenvedéseiknél fogva is egy nemesebb humánus, egy egyetemesebb emberi szellemiség, egy a nemzeteket összekötő kultúra és végre az igazi ember-testvériség nagyszerű és gyógyító jövőjének előkészítésére.” És azt nyomatékosítva mindegyre, hogy az örök krisztusi eszmény élő valóságába vetett hit és bizodalom a világban is érvényre juttathatja a szép, a jó és az igaz legfőbb metafizikai értékformáit, s ezáltal az istenkövető ember fölébe nőhet sorsának, helyzetének és nyomorúságainak. Az „emberi élet magasbalendítése” segíthet a túlélésben, az értékek szummitását, a feltétlen életnormát jelentő Isten szeretete (az onnan származó és az oda irányuló szeretet) biztos támaszt nyújthat az emberlét érték-tudatos, ennél fogva jövőtérdeklő folytonosságához. „Mert az a jelentés, amit a hit megragad, az életnek mélyebb, örökkévaló jelentése és így az egész életmegvalósulásra kiható, döntő jelentő ereje van. A hitnek mérhetetlenül nagyobb az életformáló ereje, mint az értelemnek” – szögezi le egyik alaptétele.

Nézeteinek alakulásában jelentékeny inspiráló és termékenyítő szerepet játszottak azok az elődök és kortársak, akik a szellemtudományok különböző területein a magyar bölcsélet egészének is igen jeles alakjai voltak. Gazdagon dokumentált s a párhuzamokat és eltéréseket lucidus rámutatásokkal és összegzésekkel telített fejezetek tárják fel, hogy miképpen viszonyult Makkai például a személyiségpedagógia hazai úttörőjéhez, Schneller Istvánhoz, Böhm Károly ösztönző neokantiánus filozófiai hatásához, ismeretelméleti axiológiájához, a megpezdítő Karl Barth-i tanokhoz, a dialektikai teológia friss lendületéhez, Ravasz László útmutatásaihoz, Tavasz Sándor keresztyén egzisztencialista szemléletmódjához és a többihez. Abban az egész életre szóló vállalkozásban, amely az elbürokratizálódás veszélyével küzdő egyházat misszióivá, a missziót pedig egyháziává tenni igyekezett (hogy tehát „a hitből fakadó szeretet hatalmának organizált és fölszerelt felszabadítása” tisztán érvényesüljön), Makkainak nagyszerű értői és munkatársai akadtak, de támadtak szintén elkötelezett vitapartneri is. Külön érdekes összevetés taglalja a Victor Jánossal folytatott polémiában felmerülő álláspontokat, nevezetesen hogy Makkai a masszív erdélyi népegyházi szemlélet talajáról indulva bízik a missziós egyház küldetésbetöltő erejében, míg Victor a bomló keretekre reflektálva kívánja a külmisszió, a kifelé irányuló szolgálatok, a keresztyén egyesületi mozgalmak energiáit mozgósítani és kiterjeszteni. Makkai szintézisalkotó

koncepciói egyébként korán kifejeződtek, amikor már 1920–21-ben szorgalmazta a kisebbségi helyzetbe taszított magyarság sorsával szembenező református lelkipásztorok baráti-testvéri együttműködését, s megalapította a lelkészek marosvécsi társulását, a Vécsi Szövetséget, amely az intézményes és adminisztráló hivatalos egyházi szervezet hiányosságait a lelki egyházépítés célkitűzéseivel törekedett pótolni. Hogy az egyház valóban „a rábízott nép életének lelki irányítója, mindennapi munkájának megszentelője, szenvedéseiben vigasztalója és a hitből fakadó szeretet tevékeny közösségébe szervezője” lehessen. Így vált ez a szövetségi eszme később – egyébként a marosvécsi íróközösségnek vagy irodalmi parlamentnek, az Erdélyi Helikonnak szintúgy oszlopos tagjává váló – Makkai Sándor püspöki programjává is, amely – amiként azt Fekete Károly lényegre törően megragadja – egyháztörténeti jelentőségre a „sajátos erdélyi kegyesség kohójaként”, az evangéliumi szellem apostoli hírvívőjeként, a pontos helyzetfelmérés és problémafelvetés, az őszinteség, a bátor helytállás, az elvi és gyakorlati teológiai igényesség képviselőjeként tett szert.

Népemmel az egyházért: egyik jelmondatosan kikristályosított alapcélja volt ez a püspök Makkainak, aki az egyházi reformokat a nemzeti tökéletesedés középponti, kulcskérdésének tekintette. A keresztyén nemzeti öntudat felébresztésével akarta népét krisztusivá nemesíteni, így a politikai nemzetből lelki nemzetet szándékozott formálni („impérium lélekben és igazságban” – hirdette), vagyis nem látott ellentétet az életszerű és hitelű egyháziasság és vallásosság, illetve az evlági nemzetépítés eszményei között. Fekete Károly precízen deríti fel az autentikus történelmi-erkölcsi nemzetfelfogások és a szakavatott teológiai alapvetések összefüggésének problematikáját, leszögezve, hogy „a nemzeti lét földi adottság, de isteni ajándék, a nemzethez tartozás pedig isteni kiválasztás eredménye, de ugyanakkor emberi misszió is.” Következésképpen a krisztusi út az elidegeníthetetlenül és sajátosan értékes nemzeti sajátosságok, kulturális identitástartalmak megőrzésére elszánt magatartáselveket is magába foglalja, az elkötelezettséget a lelki-kulturális nemzeti önazonosságot megtartó és kiteljesítő küzdelem örökös folytatásához. A nemzet nem Isten (így a nemzetvallás nem abszolutizálható), de eszköz a világ megszentelődése számára. Makkai szerint „a nemzet a népiség alapján álló olyan közösség, melyet történelmi múlt és szellemi kultúra öntudatosított a maga fenntartására és megvalósítására. Az egyház a nemzet életében a lelki őrálló, a prófétai tiszt hordozója avégre, hogy ez az öntudat Isten Igéjének mértéke alatt álljon, tisztuljon és érvényesüljön.” A nemzeti hivatástudat Isten akarata szerinti megnyilatkozása pedig így garantáltan az egyetemes emberség jelzőfényévé válik. S az egyház egyetemessége viszont arra int, hogy nem szabad eltüntetni azokat a páratlan vonásokat, amelyeket egy-egy nemzeti közösség reprezentál. Mert „a keresztyénség az Isten világának gazdagságát és dicsőségét

szemléli és magasztalja abban, hogy Isten a lelkek világrendjét páratlan és pótolhatatlan nemzeti lelkületek típusaiból állítja össze, s minden nemzet előtt ott látja állani azt a feladatot, hogy az illető nemzet a maga sajátos módján, nemzeti lelkülete sajátos vonásainak megnevelésével vegyen részt az emberiség nagy lelki egységének, az Isten országának létrehozásában”; így „az a legéleterősebb keresztyénség, amely a maga egész tisztaságában nemzeti eszménnyé tud válni és az a legértékesebb nemzeti élet, amely a nemzet minden életrevaló tulajdonságával tiszta keresztyénné tud lenni” – ahogy azt Fekete Károly Makkai nyomán megállapítja és összefoglalja.

A nemzetféltő és nemzetnevelő Makkai sokak megdöbbenésére (és persze megannyi személyes és közéleti csalódás után) 1936-ban elhagyta Erdélyt, és áttelepült Magyarországra, s felgyülemlett keserűséggel teli híres – *Nem lehet* című – cikkében kifejtette, hogy „a kisebbségi sors nem politikai lehetetlenség, vagy legalábbis nemcsak az, hanem *erkölcsi lehetetlenség*”; „legmélyebb gyökerében elviselhetetlen, mert *merőben ellenkezik az emberi méltósággal*, és ez az, amit Európa lelkiismeretének – ha ugyan van lelkiismerete – nem szabadna eltűnnie és nem lehetne elhordoznia.” (Érdekes, hogy ugyanezt egyszer Tamási Áron is megfogalmazta hasonlóképpen: „Idegen uralom alatt élni az ember meggyalázásának egyik neve” /*A tűz világossága*, 1941/; illetve teoretikus jelleggel később Bibó István is kijelentette: „*A kisebbségi élet megszűnik teljes értékű emberi élet lenni, háttérbe szorított, nyomott létté válik*”; „a reményből élésnek ez az állapota pedig, ha a remény hamarosan nem valósul meg /.../ *tartósan elviselhetetlen*” /*A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*, 1946/.) Makkai írása heves vitát váltott ki – a kisebbségi létparadoxon, a „non possumus” máig égetően aktuális eszmeecseréjét indította el –, mert az erdélyi szülőföldjükön otthon maradottaknak nyilvánvaló szükségük volt morális kitartásuk eszmei igazolására, s ezt elméletileg elsősorban az öntörvényű, autonóm konstitutív értéketika, a kantianus kategorikus imperatívusz posztulátumával kísérelték meg rögzíteni. A parancsoló hűség és ragaszkodás emblematikus (és a klasszikus német filozófusra utaló) kifejeződése Reményik Sándor válaszcikkében például így hangzott: „Az erkölcsi törvény mint magyar követelmény bennünk. A transzylván csillagok pedig felettünk. És semmi más. / Nekünk lehet – mert kell.” A két barát harag nélkül igyekezett egymást megérteni, amint az levelezésükből, vagy Makkainak a Reményik szerkesztette *Pásztortűzhöz* fűződő bensőséges kapcsolatából kiderül – s ez is akkurátusan tárulkozik föl e tanulmánykötet lapjain.

Az erdélyi kisebbségi élharcos Makkai azonban sohasem tagadta meg tágan értelmzett nemzeti eszményeit, hanem debreceni munkássága során is bővítette azokat. *Magyar nevelés – magyar műveltség* című 1937-es könyvében az egységes magyar nemzet és értéktudat szempontjait sorakoztatta fel, váltig hangsúlyozva,

hogy nem nyugodhatunk bele a természetellenes szétszórtságba és szétszabdaltságba, illetve hogy az összetört nagy tükör üvegcserépei mind „a nemzet Géniusának arcát” kell, hogy tükrözzék. S hogy igaz európaiak is csak magyarul és magyarként lehetünk, nem pedig idegenmajmoló szolgálókként. A saját magyar jellem kifejtését, a népi kulturális alapokon felépülő nemzeti önállóságot és szuverenitást követelő gondolkodó a háború alatt is a reális és megingathatatlan nemzeti önvédelem esélyein töprengett. *Tudománnyal és fegyverrel (Arte et marte)* (1939) című könyve miatt azután – a szovjet megszállók érdekei szerint eljáró hatóságok – 1945 tavaszán letartóztatták, és népbíróági perbe fogták – főként a háborús és népellenes bűntett, a nacionalizmus, klerikalizmus, militarizmus elítélő vádjait és egyéb koholt rágalmakat sorjázta. Juhász Géza, Ravasz László, Erdei Ferenc, Bibó István, Tamási Áron és mások közbenjárására, tisztelőinek tiltakozására végül felmentették, s e könyv közli Makkai hosszú védekező beszédét, amely igen tanulságosan foglalja össze világfelfogásának alaptényezőit. És azt a hangulatot is élénken felidézi, amikor egy különleges szellemi fenomén magyarzkodásra kényszerül a diktatórikus államhatalom, a rémuralmi ideológia ostoba terrorlegényei előtt. S ha visszatért is Makkai az egyházi és szellemi közéletbe, a kommunista rendszer mindig gyanakodva tekintett rá – 1950-ben már nyugdíjazni is akarták. S aztán 1951 nyarán hirtelen, váratlanul meghalt, az orvosi szemtanúk szerint megrendítően felkészülve a távozásra; a feltámadott Krisztus erejével töltekezve.

Ifj. Fekete Károly nagyszabású könyve bepillantást enged még ismert és ismeretlen szépírói műveibe is, a költő levél- és kéziratárak, múzeumok őrizte fiatalkori és kései verseibe, a képzőművész – az „ügyes piktor” (Ravasz László) – festményeinek és rajzainak világába (ahogyan Adyt, Ravaszt, Reményiket is megörökítette), s így valóban teljes érvényű arcképet ad a hit, a tudás, az irodalom, a művészet egyik huszadik századi nagy hősről – miközben „mai üzeneteket és tanulságokat is faggat” (Vitéz Ferenc méltatását idézve [*Néző – Pont*, 2008/18.]). És „igen nagy szolgálatot tesz azzal – írja róla Imre László (*Hitel*, 2009/3.) –, hogy Makkai Sándor életművét, a 'lelki nemzet' koncepcióját a máig hosszabbítja meg. S ezzel arra ösztönöz, hogy bizonyítékot keressünk arra: nem ábrándkergetés az élet, a politika nagy kérdéseinek keresztény megoldása, s még követőkre is találhat.”

(Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása, Kolozsvár, 2008)

Ködöböcz Gábor

Nyelvi erő és csillámló játékosság

Pataki István: Vétlen és védtelen

Pataki István biztos formaérzékkel és kivételes érzelmi intelligenciával megáldott, fegyelmezett költő, aki saját növéstervére figyelve alakítja líravilágát, és szerves tudatossággal építi magánmitológiáját.

Pataki István költészetében elmerülve ezerszer áldott nyelvünk titokzatos hatalmáról és az alkotó nyelverteremtő fantáziájáról egyidejűleg győződhetünk meg. A szerző csillámló játékossággal, gazdag humorral átszótt, közvetlen természetességet sugárzó versbeszéde avatja egyedivé és egyszerűvé azt a műélményt, amit Kosztolányi után érzéki csodának mondunk. A magyar nyelvet jellemző és a legnagyobb szellemek által is méltán magasztalt szerkezeti tökély, nyelvi erő és kifejezésbeli gazdagság Pataki István finom nyelvi strukturáltságú és összetett szemantikájú költeményeiben a beavatás élményével és a ráismerés örömeivel ajándékozza meg az olvasót.

Az elmondottak fényes bizonyosságául szolgál a Biharban élő és nagyváradi kötődésű szerző ötödik verskötete. A hattucatnyi verset számláló *Vétlen és védtelen* súlyosságában szerény és szerénységében súlyos könyv, amely újfent igazolja, hogy a mennyiségileg viszonylag kevés a művészi-emberi minőség tekintetében olykor-olykor hihetetlenül sok és súlyos tud lenni.

Legyen szó az életszépsegekre rávillantó, egészséges erotikától fűtött szerelmi élménykőről (*vágtás; jótékony bibebíbelődő a porzókorzón; a kalóztaxis hölgy fondorlatos kísérlete; szép preszbiter asszony; három népies ráadással; a diószegi szépasszonyhoz; távolsági buszon; dallamok múzsakacajra és dorombra*), az életértékekhez természet- és valóságközeli szemlélettel közel hajoló költeményekről (*Isten; alkalmi intelmek biztatással; A csorda; Három galamb; ady sírjánál; Ima*), avagy a mikro- és makrovilágot az életszentségnek kijáró szeretettel és felelősséggel megragadó versekről (*Azokért; rusztikus ének; Várad; Leltár; Tanítások; Isten megszökött*), a lírai alany egzisztenciális érvényű érdekeltsege, a formanívót is a létezési nívónak alárendelő, példaszzerű attitűdje minden egyes alkotásában világosan tetten érhető. Olyannyira, hogy a művek erkölcsi-eszmei mélyrétegét és poétikai arculatát meghatározó esztétikai magatartás végső soron a magatartás esztétikájaként jelenik meg. A felsorolt versek közül idézem az *Azokért* című (szeretteim karácsonyfája alá) ars poeticaszerű költeményt: „azokért jöttem akik sírnak/ gyógyírnek enyhe vigasznak/ s azokért is kik kacagnak/ örülve minden kacatnak// azokért jöttem akik vártak/ ne legyen néma a várta/ s azokért is kik

tagadnak/ súlya legyen a szavaknak// azokért jöttem kik alszanak/ legyen ébresztő pirkadat/ s azokért is kik éberek/ velük virrasztva kérdezem// mit ér ki vigasztal ébreszt/ ki megtöri a néma félszet/ csak önmagát kérdezni nem meri.../ veri az Isten mert emberi”.

A Pataki-vers hamisítatlan ízét, sajátos karakterét a kortárs lírában unikum-számba menő nyelvi humora és játékossága adja. A szerző őseredeti talentummal megáldott homo ludens, aki a játékot a költői létforma lényegének tekinti, s aki akkor boldog és akkor van elemében, ha játszik. Ennek megfelelően a nyelvi, stílus- és szerepjáték változatos formában és sokféle regiszteren szólal meg verseiben (*vetélő időben; a nemzeti minimumról; nyaloncoknak; tempora mutantur; Helyezkedés; ál; önpusztításomról; a moly búcsúlevele*). Közülük idézem az egyik remekbe szabott lírai miniatúrát: „az üldözött/ kéri az űzött/ ha már levágta lábát/ adja vissza a cipőfűzőt” (*a nemzeti minimumról*).

A nyelvben rejülő lehetőségeket kivételes leleménnyel mozgósító, dupla- és trip-lafenekű fordulatokban, furmányosan szellemes szófacsarásokban és szókreációkban bővelkedő alkotások között is ritka bravúrnak számítanak a Husselinen, illetve a Doefcoedemus-versek ínycsecknek való darabjai (*rajtrilla; ejnebejnem; sámán koromban; az út; Sextertius Maximus első székelgyföldi útja*). A konzseniális költő alkotásideáját maradéktalanul megvalósító opusok újfent arról győzik meg az olvasót, hogy az omnipotens nyelv mindig hatalmasabb használóinál, a vers tudása pedig mindig túlmutat a versíró tudásán. Ennek példaként álljon itt a *Doefcoedemus*-ciklusból való *az út* című darab: „az isteni útról könnyen letére a hun/ várá a fűben terülve ledére falun/ hímes völgyében nyíla pelyhének kelyhe/ nyelvi tsücskivel illetett tsókinak helye/ úrvacsorával felérő mennyei lép/ s tempora dombora tombol a hun tenyerén/ szélesebb vágta fognak összefonódva/ ígyn térének egyben az isteni útra”.

A legjobb erdélyi és partiumi hagyományokat követő Pataki István veretes, patinás, ám mégsem korszerűtlen költő, aki számos erénye közül leginkább talán arra lehet büszke, hogy imponálóan tud magyarul, költőül és emberül. Poézise ezáltal lehet a csonkaságainkban is teljességre figyelmező, megtartó és jövőre vezérlő erő. Verseit jószívvvel ajánlom minden reménybeli olvasó figyelmébe és szeretetébe.

(*Nagyvárad-újvárosi, Református Egyházközség, 2009*)

Ayhan Gökhan

A semmi-út

a semmi-út mindenekelőtt,
megérte volna
mondjuk mielőbb
a kezdés idejét. körvonalazódna

a túl azon innen vett ide-
jében. közértbe
betérő ide-
gen, mondjuk pontosan az, aki megérte

az idefent lombok homokos
zajait. akit
semmi sodor, jós-
latokba hirtelen meg nem bocsátkozik

mert nem éri meg a jövőjét.
így mondja. hason-
lóképp meg elég
a versből. ideje, a vége alapon.

Tudta

Nemes Nagy Ágnes nem volt halhatatlan.
a mama se. sokáig azt hittük, az.
később derült ki, mégse hittük jól.
Nemes Nagy Ágnesnek is feltevései voltak erről.
utolsó sorai csak egy költőnek lehetnek,
meg egy halotti bizonyítványnak.
a mama a halála előtt tudta e, amit a test tud,
hogy csak a halál után van bűnbocsánat?

a koporsóban a mama már nem,
és Nemes Nagy Ágnes sem tudta,
a Városligeti és Pálya utcai fák
tovább élnek, ezt talán sejtették,
a bűnbocsánat is olyan kocka,
aminek élei és színei vannak.

hogy Nemes Nagy Ágnes mit tudott,
azt a mama nem is tudta,
a mama mert két hete halott, hogy volt
Nemes Nagy Ágnes, azt se tudta.

Csak úgy

megváltottam magam, mint aki a sorsát,
a rosszból is csak jó, vagy több időkorlát
lesz, nem kevés ez, sok tehetetlenségem
másodperceiben vagyok, mint ki vétlen

megoldások közé keveredik, azt disznók
zabálják meg, az én többször lerombolt,
fel soha nem épülhető, bamba terveit,
azt hiszem, van Isten, hiába nem segít.

megváltoztat engem, mint akit a sorsa
vesz rá a keresésre, bíz rá a szavakra,
amiktől a teste megbocsátást nyerhet.
feszes kötél az Úr, semmiben nem enged.

Addig még hátra

*A végén, mindennek ellenére ott a halál. Tudjuk.
Camus: Sziszüphosz mítosza*

*semmise vagyok a gyásznak.
Nemes Z. Márió*

hogy mama már egy hete a földben,
én addig közben
felolvasóestre, barátok közé, körbeölelt
földet ki hord ki magából? anya halott,
mama halott, apám nem ismerem,
túl személyes

szövegek mennyire potenciálisak?
érted, van lehetetlene
mint az anyaméhnek zsebe,
tudod, azon ki-be csúszok, anyyi
nem biztos, eltűnök e?

egy istenkérdéssel nem intézhetem
el az egészet, a megoldást abból
következtetve az énre,
egy halottnak is megvan a maga
földje, zajos görgetege, a széltől
átjárt test ürege.

tudod, a temetést sem értettem volna,
ha a zsidó és keresztény bikák agancsai
nem szúrnak az elképzelés ülepébe,
nem tudtam volna megoldást a földre,
nem tudtam, mert nem lett volna.

H. Szilasi Ágota

Párbeszéd pirosban

F. Balogh Erzsébet nagyváradi kiállítása

A Pártiumi Magyar Kulturális Céh meghívására 2009. november 2-án kiállítás nyílt F. Balogh Erzsébet festményeiből Nagyváradon. A rendezvényt koordináló Egri Kulturális és Művészeti Központ, valamint a Szabad Szalon művészeti egyesület a továbbiakban egyre gazdagabbá váló kulturális együttműködés reményében rendezte meg ezt az első tárlatot. Az íves árkádsor keretezte falakon, paravánokon sorakozó művek lángoló vörösei szinte üvöltöttek, szavak szinte nem is kellettek, hiszen e képekkel szembesülők öntudatlanul is felfogták a festményekből áradó, mindannyiunkat átjáró fényenergiát. Mégis néhány gondolattal szeretném bevezetni a kedves olvasót ebbe a sokrétű művészi világba, mely a pillanatnyi látványok, lelki hatások, kötődések, illetve az aktuális művészi problémák, a megfelelő művészi eszközök és anyagok keresése és megtalálása köré szerveződik, s mely egy ember szívdobbanásának, lélegzetvételének tárgyi leképeződéseiként, így hát szükségletként született meg.

F. Balogh Erzsébet Egerben él, s az Eszterházy Károly Főiskola Vizuális Művészeti Tanszékének docense. Miskolcon született, ahol fiatalon egy olyan modernista grafikus nemzedékkel találkozott, amelynek szellemisége elvezette őt a művészi pálya felé. Gimnazistaként a század eleji avantgárd mozgalom, a Kassák kör, egyik jeles miskolci képviselője volt tanára, majd 1977-ben diplomázott az Egri Tanárképző Főiskolán Seres János és Blaskó János növendékeként. 1990-ben végzett a budapesti Képzőművészeti Főiskolán, ahol Szabados Árpád volt a mestere, majd tagságot nyerte a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületében.

1985 óta tanít az egri főiskola rajz, majd vizuális-művészeti tanszékén, s több művésztelepen gyűjtött és gyűjt a barátságok mellett szellemi energiát a mindenkori továbblépéshez. Nyitott személyisége, intellektuális éhsége, kereső, kutató természete, emberekkel, tárgyakkal való bensőséges kapcsolatteremtő készsége, energikus egyénisége teszi őt képessé arra, hogy fel nem adva, olykor nehézségek árán is, de egyszerre alkotóként, tanárként és természetesen mindennapi emberként is megtalálja azt a valamit, ami fontos számára.

Festészete a 80-as években kialakult művészi felfogás szülötte, amikor is az elvont, sematikus, általános modellekkel és az álmodernkedő felfogásokkal szemben kialakult az egyszemélyi teljességképzeteket megfogalmazó, egyéni létélményekből fakadó, indulati-pszichikai tartalmakat hordozó, lelki érzékenységgel párosuló festészet. Ezek, a már nem elszemélytelenített műalkotások, érzéki és individuális töltetükkel váltak sokkal hitelesebbé, ebből következően sokkal inkább emberivé.

Ezt a fajta szenzibilitást Balogh Erzsébet festészetének is kikristályosodott alap-tételeként kezelhetjük, mely esetében azonban tág teret enged és nyújt az éppen aktuális kifejezőmódok kereséséhez. Ez az oka annak, hogy a nagyváradi kiállítás is többféle technikai, tematikai és felfogásbeli, stilisztikai megközelítésben tárta elénk a művészno munkásságát. Kontrasztokra épülő, a világ változatosságát, olykor kaotikus jellegét leképező vagy érzelmi kötődéseket, hangulatokat boncolgató művészetének felvázolására ez a kiállítás nem vállalkozhatott, pontos analízist nem adhatott. Mégis felvillantotta azt a kiforrott személyiségből eredő lüktetést, mely művészetére oly jellemző. E teljes körű elemzésre nem törekvő bemutatkozás a piros szín ígésében került válogatásra. Mert Rupprecht Geiger-t idézve: *„A piros a szín. A piros gyönyörűvéges. Piros az élet, az energia, a potencia, az erő, a szellem, a meleg s reméljük, hogy a kiállításra ellátogató nézők megtalálták az őket megérintő közelítés-, illetve megfogalmazásmódot a pirosokban.*

Széles érzelmi skálán mozognak Balogh Erzsébet festői eszközei. A tüzes vöröseket olykor sárgákat, narancsokat feketék fokozzák tovább, illetve finoman kimért fehérek, lilák, kékek, zöldek, bársonyos szürkék hűtik. A színek energiáját tudattal aligha kontrollált gesztusok fokozzák tovább. Teret indukáló tónusok s közben a kétdimenziós, síkban tartott látványhoz való ragaszkodás szellemi feszültséggel telíti a képeket. Gondolati mélységek felé törekvő műveit mindig csak egy lépés választja el a tökéletesen absztrakt formavilágtól. A formákat szelíd árnyak és a derengő fények oldják fel, de gyakran drámai fényfokozások teszik dinamikussá nem csupán az egyes alkotásokat, hanem az életművet is.

„Semmi sincs az anyagi létben, ami valami más lenne, mint formába sűrített fény” – írta majdnem száz esztendővel ezelőtt Rudolf Steiner. S e gondolat valójában minden tárgyábrázoló, valós vagy kitalált formákból építkező művészetet meghatároz. A művészet legfőbb tartalmai közül való a fény, amely az adott kor vallásos hevületének, világnézetének, később természettudományos alapokra helyeződő gondolatrendszerének változásával egybevágott. A művészet világában a fény többféle arca mutatkozott meg. Hogy miként használták, s mire használták a művészek, s miként definiálták a filozófusok, az koronként változott. Hordozóinak, a napnak, a csillagoknak, a tűznek szimbolikus jelentést tulajdonítottak a legkorábbi kultúrák, de korunk emberei is. Jellegzetes a megjelenése a középkori ábrázolásokon (különösen Bizáncban), amikor a szórt fényben a kép fényforrásként működött, ahol a kép felől érkezett a valós, illetve a lelki-szellemi fény a néző-hívő felé. Az irányított fényt pedig a tárgy, a figura, a forma kiemelésére használták, főleg a caravagges (Caravaggio és követői) időszakban (17. sz.). Másképp működött a gótika transzcendens fénymisztikájában vagy a barokk csábító pompakedvelésének szolgálatában. Megint mást vizsgáltak általa az impresszionisták, vagy másról beszélnek Csontváry napútszínei. S amikor a 20. században a fény a modern művészet médiumává vált a technikai

művészetekben – fotó, film, kinetikus művészet, elektronikus művészet, holográfia... – a fény mint szín önmagát vetítette a képbe. Így nemcsak fiziológiai, hanem filozófiai, sőt lélektani vonatkozásai, a szellemei kisugárzás, a „megvilágosodás” értelmében is, tág körben vizsgálendő tétele korunk szerteágazó értelmezéseinek, világunknak. S így válik F. Balogh Erzsébet művészetének is lényegévé a fény mint szín, a fény mint viszonyítási alap, s a fény mint gondolat, érzelem.

Sokszor a műcímek nem is lényegesek, pluszinformációt ritkán tartalmaznak, s inkább csak a képek azonosítására szolgálnak. Mert a lényeg a fényvel átítatott színek, árnyként rájuk vetülő formák, a vonalak mozgásának kapcsolatteremtő, gondolatokat és érzelmeket közvetítő hatásában, téri lüktetésében, gesztusszerű, olykor organikus rendszerré szerveződő eredményében keresendő. Van, hogy a téma sem fontos, csupán csak egy ürügy egy festői probléma megfogalmazásához, egy élményhez vagy egy meditatív hangulathoz való kötődéshez. Sokszor az ábrázolandó sem fontos, bár különös vonzódás figyelhető meg a pusztuló s egyben letűnt világok, a még őket valaha használó emberektől született tárgyak iránt, amikor is *„egyszerre feltáruul előtte a tárgy igazi élete és viszonya a világhoz.”* (Márai Sándor)

Persze valamennyi kép kiindulási alapja személyes élményre is visszavezethető. Vonzódás egy kedves állathoz vagy tragédiájához, kötődés tárgyhoz-eszközhöz-építményhez vagy egy táj látványához, a természeti formák között felvillanó fényeknek és az általuk indukált árnyékoknak és színeknek zsigereinkig ható, talán ősi ösztöneinkig visszavezethető *„rögződött-impressziójához”*. A konkrét formát sokszor elfedő absztrakt, expresszív gesztus, az energiával telt spontán festékfelhordás, mely széles, belső indulatokat közvetítő ecsetkezelésben és agresszív, erőteljes színvilágban jelentkezik, a művek fő jellemzője.

F. Balogh Erzsébet egyik legkedveltebb technikája a pasztell. A porrá őrölt, kevés kötőanyaggal összekevert és kiszárított krétadarabkák a megfelelő papíron egyszerű érintésre is nyomot hagynak. Végtelen szabadsággal szolgálva alkalmazójának egyszerre használható átszellemült színvilágú és bársonyos puhaságú festői és keményen vésett, hangsúlyozott, rajzosan konkrét felületek létrehozására. Tehát kiválóan megfelel egy olyan festői nyelv megteremtésére, amelyben az érzések és a feszültségek a legtisztábban, legőszintébben szólalnak meg. Ezzel a technikával készültek a fények és árnyak tematikáját feldolgozó, a hideg és a meleg színek kontrasztjára építő kompozíciói évekkal ezelőtt. E képek érzékeny felületkezelése a szépséget, a lírát és a dinamikát fokozzák fel. A színek, valamint a felfénylő fehérek és mélabús feketék keltette fura, misztikus térélmény azonban egy valósághiányos világba húz. E különös, egyszerre mélybe süppedő s kitérülő parabolikus térképzet kiragad a valós idődimenzióból.

Oly szimbiozisban élt hosszú évekig ezzel az anyaggal, hogy akvarellal, páccal,

olykor akrillal készített alkotásaiban is kényszerítően használnia kellett s kell, ha a felületeket önmagáéva akarja formálni.

Újabban – maradva a vörös ígézetében – színes páccal dolgozik, mely anyag a felzabadult energiák áramlásának, a pillanatnyi indulatok és gondolatok hirtelen megjelenítésének enged szabad teret. Olyan valóságélményeket vázol, skiccel fel ezeken a kizárólag függőleges formátumú színes lapokon, amelyek befelé irányítottságukban átlényegülnek. Ikonikus jellegük félreérthetetlen. A fehér háttérből kinövő, sugárzó formátlan vagy formát felidéző motívumfigura karaktere egyértelmű. E megidézett tárgyak mitikus karaktere a már tőle megszokott sajátos gesztusrendszerbe ágyazva kel új életre, ha tetszik, profanizálódik hétköznapivá. Nagy, erőteljes, dinamikus, belső tűzzel átítatott formák alapozzák meg e kompozícióit, melyeket aztán felülír az egyre csillapodó (pasztell) vonalhalóval, árnyékrendszerrel. *„A gesztus igazodik a térhez, a tér igazodik a gesztushoz, miközben az egész szubjektum, az egész személyiség olyan átlényegítő erővel van jelen, hogy a mű átemelkedik a szín izzásába, mely izzás a forma jelenvalóságát hangsúlyozza.”* Az anyag spontán keveredése, olykor a felületen való megfolyása a majdnem tudatos alkotásba a külvilág ad hoc beszűrődését eredményezi, utalva sorsunk valóságosságára, eredendő magányosságunkra, a külső erők általi kiszolgáltatottságunkra.

E sorozatát az elmúlás furcsa hangulata hatja át. Már régóta kóstolgatja a pusztulás, hanyatlás, romlás – végső soron a dekadencia, a leépülés, az elmúlás – témakörét, ám ez a ciklusa (*Roncs*) kimondottan az enyészet apoteózisa. Közben azonban paradox módon mégis azt érezzük, hogy ezek az átizzott vörös felületek nem az égés/elégés, hanem az életerő hordozói.

Az olaj – a festészet valódi nyersanyaga – nem annyira a fény világának megragadására, hanem a gesztusok erejének felfokozására, a felület rusztikusságának, rétegzettségének, már-már a térbe való kitüremkedésének a realizálására kell számára. Az egymásra rétegzett gesztusok tovább fokozódnak a beragasztott foszlott papír vagy rongydarabok, alákent homok tektonikussága révén, *„aminek mentén egyszer csak felfejlődik a kép arra a szintre, ahol a festék önmagán túlról, pusztán a belső tüzetől és a lendületek egymásra rétegződésével tud úgy üzenetet közvetíteni, hogy az csak a művésztől szól – arról a valóságról, amelyből fakad.”*

Kell a nagy felület is, amelyen feltörő, teremtő erejű mozgás energiái szétáramolhatnak, feketén metszett vonalai a mély festékrétegbe karcolódhatnak. Így minden – gondolat, indulat, vitális energia – végigfutva a kép felületén tárgyiasulva, anyaggá merevedve csendesül le a festés révén. S mindezt színekből megszülvé. Mert Emil Noldétól megtanulta, hogy *„a színek alkotják a festő eszköztárát. A szín önálló életet él, sír és nevet. Szenvedélyes és szent, mint a szerelmes dala és az erotika, mint a himnusz és a fenséges korál. A szín vibrál, mint az ezüst és bronzhangú harangzúgás. Közhírré teszi a boldogságot, a szenvedélyt, a szerelmet, felmutatja a lelket, a vért és a halált.”*

Szakolczay Lajos

Angyalok a pokolban, ördögök a mennyországban

Schéner Mihály kiállítása a turai Schossberger-kastélyban

Schéner Mihályt, aki mestere volt a képnek és a szónak, nemrég temettük el, de alakja ma is élőbb az élőnél. Nem csupán festőművész volt, hanem – összetett személyiségének ez leginkább a lényegjegye – gondolkodó is. Ha szabad így mondani, *teremtőművész*, akit kétségek gyötörtek, mert úgy vélte, hogy önmagában hordozza az emberiség összes bűnét. S hogy megszabadulhasson ettől az irdatlan tehertől, *mesepalotákat* talált ki magának. Ezek közül egyet – lásd a békéscsabai meseházat – meg is épített (rajzolta, faragta teremtményeit, például az igazságmondó trónszéket), százat pedig az elméjében hordozott.

Mínthogy jó áramlások hatották át egész testét és lelkét – poétikus *Invokáció*-jából az idézet –, mindig ki tudta nyitni a kozmosznak azon kapuit, amelyeken át nemcsak a mindenségszótár egyes darabjai (Hold, Nap, tavak, csillagok) léptek a vászonra – elevenedtek meg –, hanem az öngyötrő boldogságban kivívott s a kis hazát, benne a magyarságot (az *európai arcú* magyarságot) fölemelni akaró *szabadság-éneke* is. Egy pillanatig se gondoljuk, hogy felhőtlen volt ez az ábrándnak tetsző, ám valóságában a pokol mélységét is orfeuszi módra megszelídítő cselekedet.

Nemcsak festmény, de ezer rajz idézi azt az ember-állat-szörnyet, a festőművész találó szavával: *Kukullát* (2004), aki maszkos ördögtáncában (némelykor önéletrajzi elemeket is fölmutatva) ki akarja helyéből billenteni a világmindenséget, mintha a Rossz – az ártó szellem – csak azért születnék, hogy az emberiséget rabságba kényszerítse. Holott ennek a ficánkoló (bennünk ficánkoló) ördögnek angyalarca (is) van. Aki Velence fülledetségében s némiképp a halálra is utaló *romlottságában* nem tudja fölfedezni a szépséget (*Velencei karnevál* – 2001; *Velencei maskarák – é. n.*; *Maskarádé Velencéből* – 1996), az Madáchcsal ellentétben – hiszen nála az *ördög* ellenállást szülő erő volt – Lucifert csupán mellékalaknak képzei a teremtés térképén.

Schéner tudta, hogy az *Ördöghalász* (2004) pecázó botjával (az árnykép mily hasonlatos a művész alakjához) nemcsak az inferno szörnyeit emeli ki a fehér tisztaságtóból, hanem egyúttal életre serkenti a vörösen pislákoló Napot is. Magyarán, életet lehel a világmindenségbe. Nem egy festményen a bibliai vétetésű szakállas bölcsek is ezt teszik (*Tóráskola* – 1998; *Tóramagyarázók a fal előtt* – 2007; *Tóramagyarázat* – 2004), tömbalakjuk sötét sziklájában érik a bizonyosság. A törvény-

táblákat összetörő ember is – jóllehet minden ízében védi, akár annak rabjaként, a hagyományt – szabadságra született.

Ha zsidónak álmodjuk magunkat – a bölcsek sokszor az önarckép szilánkjait is magukon viselik –, átléphetünk-e más vallások (a templomépületben megképzett hit és szépség) területére? A mítoszi, leginkább az emberélet „mítoszában” megképződő alázat elégséges-e arra, hogy az ökumené (Schéner kedvelt szava) jegyében templomokat – katedrálisokat és a kis lélekharangot is megbecsülő imaházakat – emeljünk a vászonra, ezzel is hangsúlyozva a vallás karámjait áthágó *szeretet* magasabbrendűségét? Igen, elegendő a főhajtás eme formája.

De ez a szeretet itt – az átszellemített motívumok ellenére – festői problémákat ugyancsak hordoz. Az expresszív ecsetkezelés izgalma, a faktúra is közvetíti ezt a motívumokon messze túlmutató „tanácstalanságot”, érzelmi telítettséget. Amely – paradox – épp ennek tetőzésével válik elfogadhatóvá. Egyrészt azzal, hogy a művész némelykor művelődéstörténeti s történelmi értékeket rejt a címekbe – mi más volna a kolorista által *ilyenné* formált kis ékszerképnek a címe, mint *Sopron, a Hűség Tornya* (2005) –, másrészt pedig azzal, hogy a „talált” épület formavilága valósággal meghatározza a festmény szerkezetét. Ez utóbbira kiváló példa az *Ócsai Római katolikus templom* (2006) „kubista” tornyainak létösszegző békéje, égbe szökő harmóniája. Megigazulására tanú – élet- és pályaszakasza ezzel fejeződik be – talán százat is számláló templomfestményeinek arzenálja.

Amíg idáig eljutott ez a csörgősipkás, az életet játéknak, a játékot életnek képzelő bohóc – mester nem csupán a művészetben, ám a színészkedésben, alakoskodásban is –, addig Medgyesegyháza összeköttetett Párizssal, a korai Munkácsy-élmény Picassóval, vagyis a legmodernebbekkel. (*Kézkivirágzásokja* – versértékű magyarázatok és rajzok – nem kevesebbek, mint a világhírű spanyol–francia alkotó grafikái.) Elemi erejű föld- és kertélményére – lásd a csodálatos gyermekkort – az évtizedek során néprajzi, mitológiai-mítoszi, filozófiai, történelmi, viselkedéstörténeti stb. rétegek rakódtak. Elsőprő erejű indulatából – tanú rá a megannyi átluggatott vászon – a turai tárlaton szinte semmit se látni, viszont a *folt* tépett voltából s az érzelmet is fölillantó sejtelemből (*Inferno*, é. n.; *Árnyak* – 1960-as évek) következtethetünk eme „tépett-ragasztott-lyuggatott-foltosított” korszakának elementáris erejére.

Ami viszont jelen van, az *schéneri módon* lüktet. Több minden mellett megcsodálhatjuk a Pálmaház falaira került invenciózus virágcsendéletek szerkezeti sokszínűségét, motívumgazdagságát, virtuóz „alakformálását” (*Virágosat álmodtam* – 2005; *Virágcsendélet a műteremben* – 2006; *Kétvázás virágok* – 1998; *Cím nélkül – Virágcsendélet* – 1960-as évek; *Pipacsos csendélet* – 2001; *Pünkösdi rózsák* – 2008). Egészen különös a fejek, levágott emberfejek – a vázában mindőjük egy-egy virág – hatásos, mi több meghökkentő motívumként való szerepeltetése. A történelmi múltba visszatekintő vagy a cirkusz (az élet!) porondját földidéző

groteszk – kacajos keserőséggel – a festőművész igazságkereső, illetve a talmit megvető hajlamáról regél (*Betyárcsendélet – Rózsa Sándorék* – 1983; *Maskarás csendélet* – 1994).

Szépek az emlékezet szűrőjén átszűrt tájélmények: *Őszi gesztenyés* – 2005; *Alkonyat a parkban – Biborfények alkonyati tájon* – é. n.; *Magányos fa a parkban* – 2005; *Nagymágocsi arborétum* – 1998 (az első és a harmadik festmény a *Sárga képek* című sorozat jellegzetes darabja), és dekorativitásukban is sokat mondóak azok a művek, amelyekben a külső látványon kívül a megcsendesedett én is képépítő elem (*Görögországi tengerpart* – 1991; *Meteorák* – 2005; *Côte d’Azur – A cannes-i tengerpart a Filmfesztivál Palotával* – 2002). Itt láthatni Schéner hosszúra nyúlt „cipő korszakából” – a magányos és páros cipők egyben sajtóságos *arcképek* is – egy unikumot, rajta gyerekcipők kavalkádjá (*Cipikék* – 2007).

Ám mindezek ellenére – jól szemlélhető az egymást váltó korszakok kitarulkozása – van az értéknek egy másik arcúlat (súlyosabb formája) is. A művész maszkos (egy részükben a velencei karneválra utaló) képeire, magyarságidéző, történelmünket vallató tábláira és groteskségében is fullánkos személyiségrajzaira gondolok. Ez utóbbiak között a prímet a 2003-as *Szamárköltészet a karneváli menetben* viszi, de a tudatosan félbehagyott *Önarckép liliummal* (2002), a *Pandúrok betyárkézen* (2001) és az *Önarckép a kis huszárral* (é. n.) című festmények sem megvetendőek. A *Három gráciát* (é. n.) és a *Boldogságot* (2001) vizslatva meggyőződhetünk Schéner elemi erejű – a velencei maszkokon is átsütő – nőélményéről. Az *Önarckép Tóth Menyussal* című groteszk (é. n.) pedig csaknem nonfiguratív módon jeleníti meg a magyarság eme két különleges festőjének szellemi összetartozását.

A festőművész a nőknél jobban – önmagát kivéve – már csak szülőtte földjét (*Békéscsabai Napok* – 2007; *Meseház, ünnepi vendégekkel* – 2005), a hazát és a zivatáros történelmünket szerette. Vásznonra, illetve később farostlemezre föl vitt ikonszerű motívumai (pásztorok, pandúrok, betyárok, huszárok, királyok, pórok stb.) mellett, hogy szerkezetet – a „kazetták” légüres tereit kitöltő rendszert – involváltnak, esszenciái a művész képi gondolkodásának is (*Pásztorok* – 1998; *Cím nélkül – Pásztorok* – é. n.; *Pandúrok betyárkézen; A Magyar Mézes Kalács* – 1998); *Győznek a Magyar Huszárok* – 1999; *Cím nélkül – Huszárok* – é. n.). A filctollal rajzolt grafikai tabló, a *Jövel Jézus – Krisztus, Szent István és a prédikátorok* (1982) – örülünk, hogy itt láthatni – az életmű fontos darabja. S ebbe a „magyarság-sorozatba” illik a *Jövel Szent István* (1980) s nemkülönben a *Szent István és népe* (2002), valamint a kékesben játszó *Cím nélkül – Szent István országa* (é. n.) ugyancsak.

Három gyűjtőnek, Körtvélyessy Lászlónak, dr. Márkházai Sándornak és dr. Gajdos Róbertnek köszönhető, hogy létrejött a kollekciónkból válogatott turai kiállítás. Schéner Mihály harlekin mosollyal nyugtázná – mert él, nyugtázza is – *önarcképek* ilyen formában történő tálalását.

Csik Mónika

Csöndzörejek*

Mintha lassú, ráérős zümmögés töltené meg a gyerekkor illatú szobát, finoman adagolt, mákonyos hang, mely a gép rácsozata mögül szivároghva bársonyos hullámként terül, majd elül a sarkok szegletében míg apránként magába szívja a sötét, és a lencsén át fénycsóva pásztáz, lilában játszó napszín-nyaláb, amit apró kattanas szakít meg, tollvonásnyi krikszkraksz vetül ahogy fordul a tekercs, és a szélek mentén feslik a vászon, lazul a feszesség, a ráncok hátán picit torzul a kép, és enyhe olajszag is terjeng talán, de lehet, hogy csupán a képzelet játszik, s az olajszag afféle ál-nüánsz, oda nem illő emlékdarab, és újabb kattanas, majd ismét peregni kezdenek a képek, melegbarnába hajló tónus, időnként avitt, mintha árkusra fotózták volna, s a nagymama odaveti a válla fölött, hogy minek bámulni idegen tájakat, távoli városok épületeit, embereket, akiket hátrahagyott az idő, s ott bennrekedve, a tekercs filmkockái közt bolondoznak, akár ha cirkuszban lennének, éppen úgy, hát mit jelent a szó, hogy idegen, kérdelem, amit látok egészen hasonló, mint a mi városunk, az épületeink, az itteni emberek, és úgy ugrálnak ők is, mint az itteniek a vursliban, lehet, meglehet, hogy hasonló, de nem ugyanaz, biccent, nem az otthonod, ez idegen, otthon az, amit behunytt szemmel is felismersz, az otthon íz, illat, pillantás, ahol ismerős a rög-roppanas, az árnyak hossza, a víz hűse, a kutak magánya, ahol belédívódnak mind-mind a történetek, és minden nesz hallatán tudod, hogy jó helyen jársz, az út hazavezet; igen úgy, most éppen

---

*Köszönet K. A.-nak az ihletet adó fotókért

úgy süppedek el e habos-cukros gyerekkor-
hangulatban, mintha lassú, ráérős zümmögés töltené
meg a szobát, leheletfinoman adagolt, mákonyos
hang, mely a gép rácsozata mögül szivároghat
bársonyos hullámként terül, majd elül a sarkok
szegletében míg apránként magába szívja a sötét, de
most nincs vászon, csak a monitor üveglap-síkja, és
fotók sorjáznak, színehagyottak, néha melegbarnába
hajlók, sokadszorra pörgeti őket diakockákként a
gép, és várom a szavakat, hogy rámtaláljanak, hogy
beszélhessek erről az előttem pörgő világról, amely
úgy mutatja be mindazt amit két kéz teremthet, hogy
közben az alkotó, az ember csak háttal, távozóban,
puszta tájelemként van jelen, várom a szavakat,
amivel leírhatnám a látványt, hogy gondosan fésült
mondatokba foglalhassam az időt, az eget, a várost, a
fahasábokat, a kutak csöndjét, a mólók magányát, a
dülőutat, de csak ízeket, illatokat érzek, s miként a
régii történetek szövetéből lassan felfeslik a múlt,
úgy bújnak elő a csöndből az apró, ismerős neszek;
jó helyen járok, tudom, ez az út hazavezet...

Kezek a versben

Az ölbe ejtett kezekről kellene verset írni,
rendezett, rímekbe torkolló, lüktető sorok
sodrára bízni a kezek poétikáját, hagyni,
hogy helyettünk művészi szóképek, találó
hasonlatok meséljenek, és bohókás, vén
festők alaposságával mentsék át szavakká
a képi világból kiragadottat, hogy egyszerre
költészetté váljon mindaz, amit a látvány
mögé rejt a képzelet vagy a pillanat varázsa,
az ölbe ejtett kezekről kellene verset írni...

Balázs Imre József

Sorok Lászlóffy Csaba EMIA-díjához

Egy több mint tízéves történet felidézésével kezdeném: egyetemi hallgatóként, kutatócsoporttá összeállva egy irodalomtörténeti legenda és pillanat nyomában indultunk el, ezt az irodalomtörténeti képződményt *első Forrás-nemzedék* néven ismerjük. 1997/1998-ban ez a kutatási program azt vizsgálta, hogyan változott meg az erdélyi magyar irodalom a hatvanas-hetvenes években azoknak a szerzőknek a hatására, akik ma hetven-hetvenöt évesek, vagy azok lennének.

Lászlóffy Csaba is közéjük tartozik. Akkor, amikor a kutatócsoport interjút készített vele, nagy szenvedéllyel érvelt amellett, hogy az igazi változások az elvárások ellenében, a korabeli kritika „serkentései” ellenében történtek. Következésképpen maga a lényegi változás is az egyes alkotók „egyéni idejében” vagy akár „végtelen idejében” történt. Kulcsfogalma volt annak a beszélgetésnek az *alkat*. Az írók, költők pályáját, eredményeit igen nagy mértékben az alkat határozza meg – mondta akkor a szerző, és ebben fiatalabb és idősebb irodalmárok egyetértettek akkor.

Lássuk egy pillanatra, milyen az az alkat, amelyben Lászlóffy Csabára ismerhetünk! 2009-es verseskötvének borítóján egy farmernadrágos, örökifjú szerző képét láthatjuk. Egy szóval azt mondhatnánk: ilyen. De nekem az a feladatom, hogy továbbmenjek, és ennél bővebben szóljak róla. Három olyan vonását szeretném kiemelni ennek az alkatnak, amely érzésem szerint a Lászlóffy Csaba-írások nyelvéből, beszédmódjából is lenyomozható. Igyekszem példákkal is alátámasztani mondandómat.

1. *Nyughatatlanság*. Meghatározó jegy. Lászlóffy Csaba prózájában, verseiben ezt a közbeékelések, éles váltások alakzatában lehet működés közben megfigyelni. A példám a *Hiányzol-e magadnak?* című, 2007-es prózakötetből való: „Mind jobban szűkül az álomcsatorna, amelyen át kell bújnom. Izgulok, mint egy gátlásos kölyök. („Nem tagadhatjuk le mindenkori önmagunk!”) Nem nézek előre – a semmibe. Ahova kezem ernyedten lecsüng.” (65.) Elkezdődik egy mondat, kitérő következik, esetleg további kitérők: mintha mindent próbálna megragadni a szöveg, a mindent, és azt felvillanásaiban követné.

2. *Szenvedélyesség*. Erős érzelmek, feszültségtöltetek. Nyelvileg ez a felkiáltások, kérdések, kiszólások gyakoriságában érhető tetten. Példa *A waterlooi ganajtúró bogár* című 2009-es verseskötvevből:

„A túlradó panasz kegyetlen volt. (»Az ajtó tárva, senkit sem látok.«)

Kegyetlen akkor is,
ha fájdalom?

.....

A tettestől való irtózat után netalán a bírótól vizsgálodsz (?) ... Őrütség! (Vagy intő jel.)

A kiválasztódás útjain az Úristen is nehezen igazodik el.”

(*Levél – a befogadó agyról.* 130.)

Az olvasó megragadása, közvetlen érzelmi bevonása itt a cél, halljuk a szöveg mögött a retorikai jártasságot, és figyelhetjük a retorika tudatos roncsolását.

3. *Kritikai viszonyulás.* Véleményét, elégedetlenségét Lászlóffy Csaba fontosnak tartja megmutatni – nem rejti el. Ebből erős kifejezések, a jelen és a múlt állapotait ostorozó mondatok is születnek. Példám *A maszk mögötti ájulát* című, 2006-os verseskötetből való, a szerző Dracu La Ureche maszkja mögül mondja:

„Lovagregény? Tisztára megmarhultatok,
még hogy tulajdon szívetekbe verni
a tört! Pazarolni a vért? ... A közjó
kutyaszar – mikor még meghágtatlan, bús
f(sz)űzek pompáznak a csacska pataknál.”

(*A balkáni erények dicsérete.* 72.)

Shakespeare és az antik görög drámaírók hangján mondja ki elégedetlenségét a közállapotokkal, a korral, az aktuális értékrendekkel kapcsolatban.

Visszakanyarodva felvezetőm kiindulópontjához: egyéneknek és alkotóknak köszönhetően, megváltozott valami a hatvanas-hetvenes évek irodalmában – és ennek a hatása máig tart és máig terjed. Lászlóffy Csaba kimeríthetetlen energiákkal vesz részt az irodalomban és az irodalom életében. Vers-, próza-, dráma-, esszé-köteteinek száma évről évre gyarapszik – és közben szerkeszt, anyagokat gyűjt, fiatal szerzőket mutat be igen gyakran a kolozsvári *Szabadság* című napilap *Tetőn* című mellékletében.

A szerző hetvenéves, de talál hozzá a farmernadrág. Az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány nevében gratulálok eddigi munkájához, és további sikereket kívánok neki.

Székelyudvarhely, 2009. október 24.

Kis Pál István

Mi itt vagyunk

(Baka István sírjánál 2008. július 26-án)

Mi itt vagyunk, de hol vagy Te?
Hol van Prométheusz,
és hol van már Zeusz, ki vasláncra verette,
hová lett Tüphón és Ekhidna kéje,
a gyilkos vágyból kelt keselyű éhe,
hol van, ki ha tudna, érte tán meghalna,
hol van a kentaur, Kheiron szép jutalma?
Mi itt vagyunk, de hol vagy Te?
Hol van az a bolond,
ki a csörgősípkát karóra tűzette?
Mi persze tudjuk: a Herceg jó és derék!
A kedvéért szívjuk még e világ mérges lehet.
De hol van Helsingör, és merre jár Yorik,
a sült krumplin s a vodkán kívül huzakodik,
hol van, aki tudja, a lét csak préda-konc;
Horáció meg csak jólfésült udvaronc!
Mi itt vagyunk, de hol vagy Te?
És hol van Pehotnij,
ki a bakancsfűzőt hárfaként pengette?
Tán Saljapin nyomában járva-lopakodva
a moszkvai metrón leszállt Tartaroszba?
Ez itt nem Pétervár pizskárjovi kertje,
nem a forró öllel elringató sztyeppe,
ez itt az Obsitos löszízű hazája,
vele koccintottál búcsúra, pohárra.
Mi itt vagyunk, de hol vagy Te?
Hova lett veled a kérdés,
amely az Urat hasztalan kereste?
Hol van, ki megtagadva tudott megkövetni,
s úgy kétkedett imát, ahogy azt még senki?...
Nem követelt, remélt, s míg hinni Őt itt vagyunk,
úgy gondolj rá Uram, ahogy mi gondolunk!

Papp János

Metszetek

(1)

Egy téveteg madár partra siklik az égen.
A vékony horizonton véres hold esik át.
Gyilkolt fény sikolya ül az alvadt messzeségben.
A némaság zokogva temeti az éjszakát.

Metszetek

(4)

Vérben áll az éj,
s éjfél szárad
a törött éjszakára.
A csillagok átszúrják testét,
s a tetemet lelökik magukról.
Ráncolt tekintetű hold sepregeti
némaság – udvarát.
Egy víztükörből nézek:
alulról.

Metszetek

(7)

Csukott ajtódon kopogtatok
a hajnal leple alatt.
Irtóztatóan egyedül maradtam.
Talán nincs is ajtó.
Csak a falak
közötti vékony részben beszélek
magam..., magamban.

Antal Attila

A harmadik nagy háború után

a hamu majd felkavarul
szétszórja elszáradt mosolyainkat
nevetéseink kiszáradt patakmedrein
érdesen végigsöpör

és kormos örvényekbe ragadja
aggodalmaink zörgő csigaházait
ünnepeink emlék-arany-porát
s repcevirág-lenyomatát reményeinknek

és közben sír majd a hamu mintha
helyettünk sírna mintha értünk miattunk
sírdogálna rázkódva úgy sír
vigaszkereső hangján riadt lelencnek

de panasza visszahull a bádog égről
a Nap alvadt-vér-foltjáról
az űri pusztaságba ki nem juthat
szabadon szét nem ömölhet

Őszi falevél

Váci Mihály emlékének

Csúcslevélként egy jegenyén
mi mindent kellett kiállnom!
éltem fagyos Hold híg tején
s űr-hideg harmat-kristályon

társaim irigyen nézték
növek-e példa-módra
vállaltam hát a mércét
s megértem suhogásra...

s őszi szél verte a fáinkat
(engem legjobban mégis)
és sírtak alul a társak
és bizony sírtam én is

végtére lepörögtem...
de hogy lenne tócsányi ég
annak ki megküzdött fenn
a magasságért elég!

Bozók Ferenc

A népi vallásosság nyomai Váci Mihály költészetében

Váci Mihály a szülőföldhöz, a Nyírséghez kötődő „magánmitológiájáról” már sokan és sok helyütt írtak, a költő maga is vallott erről, nemcsak lírában, prózában, hanem riportban, nyilatkozatban is, akárhányszor ezt megtehetette. A nép mindennapjaihoz azonban szorosan hozzákapcsolódik a népi vallásosság, még a pártállami időkben is, kitörölhetetlenül. Tudta ezt jól Váci Mihály, aki lírájában a nép gyermekének, a „sokaság fiának” vallotta magát. Egy-két évtizednyi kommunizmus biztosan nem tudja kitörölni a nép lelkéből a népi vallásosság gesztusait, jelrendszerét, rögzült szimbólumait, hisz az a falusi és tanyasi parasztság mindennapjainak és ünnepnapjainak velejárója egy életen keresztül, a bölcsőtől a koporsóig. Liturgikus tárgyak, szertartások, szakrális szavak, imádságos formulák kapnak profán jelentést, vagy ágyazódnak profán környezetbe, a tájba, vagy a munkások és parasztok gesztusaiba. Ez egyfajta sajátos, különleges, egzotikus színezetet ad Váci Mihály lírájának.

„Fekete-fehér templomaid,
mint gólyák az aszályban,
komolyan lépegettek – lelkekre vadászva.
Ezüst, arany lombok templomi zászlórajja
kísérte a Tiszát – a könyörgő zsoltárt.
Szállt fenn a folyó, a mennyekbe csavargó
előének, és mormoltak utána
a zarándok erdők.”

(Édes hazám)

Papot szeretett volna nevelni Váci Mihályból az édesanyja. Ez a tény valami szelíd sugárzással, mintha az egész költészetét átlebegné Váci Mihálynak, a legszelídebb és legemberibb hangú magyar szocialista költőnek.

„Szegény, papot, – énbőlőlem! –
 azt akart nevelni ő. Nem,
 nem azért, mert a szentegyház
 hatalmát vagy tán ilyen más
 szervezetet támogatna,
 csak mert azokról hallotta,
 hogy áldott gyertyák fényénél
 mind Isten nagy bőségén él.”

(Anyám, add ránk áldásodat!)

Nem lett pap, sőt... ám olyan verset vagy akár egyetlen verssort sem találtam termékeny költészetében, amelyben tiszteletlenül vagy gúnnal írt volna a vallásról, a vallásosságról, a vallásos emberekről. Inkább az lepi meg az olvasót, mennyire tájékozott volt a biblikus szimbolikában, és mennyi bibliai alak tűnik fel többnyire profán közegben költészetében. Versei hemzsegnek a bibliai utalásoktól, vallási szimbólumoktól, vonatkozásoktól, párhuzamoktól. Megjelenik Jónás próféta alakja a *Százhuszat verő szív* és a *Csepergő időben* című versekben, Salome táncol Heródes előtt, (Salome tánca), felbukkan Dávid és Góliát, (Dávidok) az apostolok, a Jelenések Könyvének szörnyei, Pilátus, József, az ács, Mária és igen gyakran maga Jézus. Talán a legnagyobb kérdés az lenne, milyen volt Váci Mihály viszonya a hithez. Ennek a kérdésnek az elemzése, Váci kapcsolata, viszonya a transzcendens kérdésekhez egy másik esszé tárgya lehetne. Annyit azonban mindenképpen megállapíthatunk, hogy a hit fogalma számos versében felbukkan, de nem tételes vallásként, hanem valamiféle tisztaságvágy, valami dinamikus szépre, jóra ösztönző erő formájában:

„itt kell az egymást jelző emberek
 között, a Mindenség háttere nélkül
 meglelni feloldozó menedékül
 az életre erőt adó hitet.”

(Levél a Földről)

„Ki adhat hát nekem, ki írhat
 kőtáblát?
 Hitre, vigasztalásra,
 reményre ki bírhat?
 Nem kell az imádság,
 amit számomra mások írnak.”

(Isten után)

„Ilyen kívántam lenni én is, ott a
homokba szúrt nyárfa: – a tanító,
ki fénybe tör, ragyogó hit a lombja”
(*Jegenye-fényben*)

A kereszténység alaperényei, a szeretet, a szelídség, az alázat, a bűnbánat, a gyónás, a lelkiismeret Váci Mihály egész költészetét aranyzással szövik át. Assisi Szent Ferenc *Naphimnusz*ához hasonló intimitás, gyengéd szálak fűzik a természet tárgyaihoz, a jegenyéhez, az akáchoz, a nyírségi aranyló búzagalászokhoz, a naphoz, a szélhez, a természeti erőkhöz, de még az egyszerű, köznapi tárgyakhoz is. „Akácim, Krisztus fejét ölelő karotokkal fonjatos az égre töviskoronát” – írja a *Sírás* című versben. A *Szelíden, mint a szél* című vers minden keresztény erényt magába foglal, szinte a Jézushoz tartozás programverse is lehetne a „ki bántott – azt vállon öleltem” heroikus isteni gesztusa. *Verseim* című, ars poeticaszerű költeményében saját verseit tépett rongyokba pólyált meztelen Jézusoknak nevezi. Megdöböntő párhuzam kínálkozik Assisi Szent Ferenc *Naphimnusz*ának ihletettsége, tematikája és Váci számos verse között.

Assisi Szent Ferenc írja a *Naphimnusz*ban:

„Áldjon, Uram, Tégedet víz hűgünk,
oly nagyon hasznos ő, oly drága, tiszta és alázatos.
Áldjon, Uram, tűz bátyánk, vele gyújtasz világot éjszakán.
Szép ő és erős, hatalmas és vidám.”

Váci Mihály *Megcsalató* című versében a fenti Szent Ferenc költeménnyel megdöböntő a párhuzam:

„Ó, nővérfényű lámpák!
Szelíd hűgocska-sugárkák!
Testvérke-lenge gyertyák,
s ti anya-gondú, cirógató petróleumlámpák.”

Jellemző a költeményeire a versekbe helyezett bibliai személyek, cselekmények és vallási szimbólumok profán környezetbe helyezése. A *Sírvers* című önironikus versben még az egyház latin nyelvű liturgikus szövegei is megjelennek: „Örök béke poraira! Deleatur soraira. Hangzott a Dies Irae”. Röntgen-glóriás szentekről ír (A csontjaimra feszítetten), a vasúti szemafornt könyörgő Úrfelmutatásként ábrázolja (Nem tart vissza), a vasúti pályamunkásoknak súlyos szegekkel van átverve tenyere (A *csomagtartón*). A cigaretta tömjénét modern gyóntatónak nevezi a *Beszélgetések*

című versben, az *Eszpresszó* és a *Staccato* című versekben a „kávéházi szeglet” a gyónás helye és szakrális tér:

„És eszpresszók gyóntató asztalánál
gyufát tördelve éjjelig
mennyit tudtunk arról beszélni,
hogyan csak beszélünk, éveikig!”
(*Eszpresszó*)

„találkozóok vallásos áhitata, presszók
sekrestye-homályai, füst, vita, átok”
(*Staccato*)

„Hogy gyónjak, kávézni hívom meg ismerőseim” – írta József Attila, Váci Mihálynál szintén, az eszpresszóban elszívott cigaretta és megivott kávé vagy féldeci a gyónás, vallomás, őszinte emberi szó lehetőségét adja. A gyónás mozzanata számos egyéb versében is fel-felbukkan, legmegindítóbban talán a *Piros postaládák* című versben:

„Nektek szégyen, hazugság, félelem
nélkül vall bűn, szegénység, szerelem,
s őszintébben, mint oltárok előtt,
gyónnak nektek csalók és szeretők.”

A szerelem élményét is keresztény szimbólumok formájában fejezi ki: „Szenteltessék meg ajkadon a csók, fénylőbben „mint az ostya” (Zsoltár).

„Mária! – ez a szó felkelti bennem a sírást:
– nem e tájon születtem!
Ó, üljél szelíd öszvér hátára, – menekülj,
ó, vigyél innen engem!”
(*Ave Mária*)

Pilinszky Jánosnak volt Kassák Lajossal egy jelentős, feltáró beszélgetése az *Új Ember* 1962. február 18-i számában. Ebben a riportban Pilinszky és Kassák a modern katolikus irodalomról beszélgettek. A beszélgetés kulcsmondatát így fogalmazta meg Kassák: „Egy igaz katolikus és egy igaz szocialista író ezer kérdésben találkozhat, míg egy rossz katolikus és egy rossz szocialista író szükségszerűen ellenfelei egymásnak. Pilinszky szerint ez a beszélgetés legmegszívlelendőbb tanulsága. Váci Mihályhoz hasonlóan Kassák költészetében igen gyakran tűnnek fel a gyermekkori

vallásosság élményei. Kassák verseiben Jézus rendszerint úgy jelenik meg, mint a proletárhősök előképe. A proletár költő, aki forradalmak és háborúk közt él, Jézusban egy olyan testvérre ismer, aki szegényen született, egyszerű munkásként, ácsként élt, a világtörténelem legnagyobb pacifistája volt. Kassáknak imponált egy ilyen proletár Messiás. Kassákkal, a városi proletárok Jézusát felfedező költővel szemben Váci Mihály Jézusban a nép fiát, a szegényekkel, a nyírségi parasztsággal, cselédekkel és napszámosokkal sorsközösséget vállaló Istenembert mutatja fel. Bár Váci esetében és értékrendjében helyesebb lenne talán „Istenember” helyett „isteni” embert mondanunk. A nyírségi bokortanyák tájai és emberei fölé emelt Eucharistiaként, tiszta búzából készült ostyaként mutatja a magasba, a napba Jézust.

A költő számos versében Jézust önmagához hasonlítja:

„Ó, nyomorult, gazdag szegénység!
Mesebeli nyomorúság!
Bibliai legendaként élsz
imádó lelkemben tovább.

Mint Galilea méz mezőit
Jézus-zokogva hagyom el
tájad, mely majd ragyogva őriz
alkonyi porfelhőivel.”

(Búcsú és üdvözet)

„Mindnyájunk szíve ma-született Jézus,
imádatlan, meztelen didereg.
Várja köré terelt örömök nyáját,
hogy forró párát ráleheljenek.

(Betlehemes)

„ki bennem küldte el Fiát,
hogy csontjaimra feszítetten
megváltónk, a bomló Urán
Szegezze át a testem.”

(A csontjaimra feszítetten)

Az *Apám* című versben édesapját azonosítja a megfeszített Jézussal. Váci Mihály édesapja vasutas volt, és egy baleset következtében lebénult:

„Sínekre feszített! Feletted dübörögve zúg el
a zakatoló élet!
A talpfák szelíd rokona! A két szemem
két nagy könnycsepp teérted.”

A Nyírséget, a szülőföldet, a szülőket és a nyírségi embereket egyfajta tündérien légiés, biblikus mitológiával imádja, a búzafényes szőke tájat transzcendens magasságokba emeli. A fent említett *Búcsú és üdvözlet* mellett az *Új úton*, a *Ritus*, az *Áldott vagy Te* és a *Verseim* című költeményei is bizonyítékai ennek:

„Ó bibliai szegénységű tájak
Fűvel benőtt elkerült útja te”
(*Új úton*)

„Emlegetem még olykor azt a tájat,
de csak ahogy Istent a nénikék.
Megszokott rítus lett már az imádat
és csak szentkép már a szülői kép.
Nincs egy percem, hogy előtte megálljak;
-csak keresztet vet néha rá a kéz.”
(*Ritus*)

„Áldott vagy Te az asszonyok között,
kinek szívét szaggatva járja át
a fájdalom, hogy elveszik, akit
imádsz, a férfit, az ácsnak fiát,
a teremtőt, a csodákat tevőt,
halászok és pásztorok mesterét,
ki a pusztába ment, árva tanyák
népe közé, nyírségi sivatag
kísértőivel szembeszállani”
(*Áldott vagy Te*)

„Saruban jön mindig az isten,
a búzatáblák között visz át
gyalogútja, amelyen itt lenn
új égboltoknak nekivág.”
(*Verseim*)

„Váci a bibliai szegénységből érkezett, és egész életében súlyos keresztet hordott, s mint a próféták, hitte, hogy küldetése van a néphez...”; Toldi Éva írja ezt *A szegénység, a szelídség és szolgálat költője* című könyvében.

Az *Áldott vagy Te* című versben szinte teljesnek mondható tárlatát kapjuk Váci Mihály metafizikájának, hisz ebben a költeményben önmagát profanizált „nyírségi” Jézusnak nevezi, saját édesanyját Jézus anyjával, a szenvedő Máriával azonosítja, a nyírségi homok fűtáta tájat pedig a bibliai sivataggal, a nyírségi parasztságot a Biblia népével. A Váci-versekben megszokott profanizálás is megjelenik ebben a versben: „feje köré, simító tenyerét átüti a robotok vasszege, keresztre vonják csürhe bajai”.

Megállapíthatjuk, hogy a korabeli, Váci Mihály költészetéről a hetvenes években rögzült és dogmatizálódott kép rászorul arra, hogy árnyaltabb képet kapjunk Váci személyéről és lírájáról. Vizsgálatunk segíthet abban, hogy más optikákon keresztül is rá tudjunk nézni olykor az életműre. Talán ebben tehet egy apró lépést jelen kisesszém.

Oláh András

csönd

nem tudta hogy meghalt
pedig négy éve már
– látod: ennyire nem figyeltél ránk –
a hátsó udvaron még ott pihennek
a fészerben a szerszámok
helyükre kerültek a tárgyak
a festék lepattogzott a képekről
ahogy arcunkról a fiatalság máza
most jó lenne meginni egy sört
harag – szűkölő remegés –
a festőállvány is összetört
elkoszolódott a tapéta
a rosszról beszélünk megint
ami bennünk szunnyad öröktől fogva...
térdet hajtunk a gyilkosok előtt
szép a kés a szívben*
beszélünk a végről
hogyan elrongyolódottunk
erodálódottunk miként a múlt
rossz bőrben vagyunk
vadul zihálunk egy nő alatt
bennünk az ősz jajdul
szemünkben barnaság lobog
aztán csak csönd és végtelen
és haldokló színek...

---

* Farkas Arnold Levente

majd megtalál

köd üli a lelked – asszonyod marasztal –
szemrehányást hallgatsz behúzott nyakkal
szemérmetlen vagy mint a nappal játszó hold
– amit elköveztél most mindent felsorolt...

lettél selejtes kacat s kifakult érem
eldobott kacatként heversz az útszélen
lettél eltékozolt idő megunt kegyeser
a szél majd rád talál és visszafúj egyszer

korhely-vers

(a 70 éves Szent Ernő köszöntése)

a naptár lapjai furcsán keveredtek:
Ernő barátom joggal hetvenkedhet
meglepődtem rajta – bíz' az SZENTIGaz –
hús esztendővert rám e vágván a pimasz

lám e derék fiú kivágta a rezet
a start óta orrhosszal mindig is vezet
arra figyelek csak hogy ne nőjön a rés
de ő csak legyint: semmi az egész

a Tavernában az asztalnál üldögél
p'ARTot ér ott nyomban a művészi tökély
egy papírra firkálgat – a toll kissé nyers –
nem tudni előre hogy rajz lesz-e vagy vers

szemüvege mögül atyai mosollyal
kerekít végül egy furmint-ízű bordalt
incselkedik velünk – ám korhelyek vagyunk –
de jövőre Ernő asztal alá iszunk

Szenti Ernő

A poéta

A poéta, a szótól kapott jussot,
nagylelkűen átengedte
az első jöttment mondatnak.
Korgógyomrú esőfelhő.

A poéta, reggeltől késő estig
sorsa fiókjában kutakodott.
A sérült kamatlábat
szakszerűen ellátta, bekötözte.

A poéta, tetőtől talpig felmérte.
önnön és mások lelkét.
Szabadnak tudta szorongását.
A széltől is óvta élete párját.

Fölöttébb furcsa

Miután faképnél hagyták reményei,
beállt a hét szűk esztendő egyike mögé.
Ott nehéz az ötről a hatra jutás,
ahol az életet az irányíthatatlan uralja.

Fölöttébb furcsa. Munkaközben
soha, mindig a pihenő napokon
csapta meg az unalom kesernyés füstje.
Megropogtatta a vihar a fa derekát.

Beszélik, kihallgatásodkor a kapott
sorszám szerint szólítod emlékeidet.
A jótevőt és a rosszakarót egyformán
a győzni akarás becsvágya fűti.

Verók Attila

Álmok, csodák, varázslatok

Anga Mária őseredeti mesevilága

A sok varázslatos konnotációval övezett mese szó hallatán legtöbbszörünkben kellemes gyermekkori élmények ébrednek. Hallgattuk azokat egykor nagyszüleinktől, akik jobbára emlékezetből szótták a megkapó történetek eseményfonalát, aztán szüleink örvendeztettek meg bennünket egy-egy altatónak szánt meseszöveg felolvasásával ágyunk szélén ülve, ma pedig már mi magunk értünk abba a korba, hogy gyermekeinket, netalán unokáinkat meséssel szórakoztassuk, illetve sokszor – a felpörgetett idő kényszerű szorításában – hagyjuk, hogy különféle technikai vívmányok csáberejének engedve, önmagukat szórakoztassák. A világban bekövetkezett változások azonban a mesélés módszereit, technikáját és körülményeit is megváltoztatták: hol vannak már az egész estéket betöltő, szinte soha véget nem érő, önmagukat folyamatosan továbbbíró, az invenciózus mesélő bravúros kognitív képességeit megcsillogtató, szóban születő és elsősorban ilyen módon is terjedő mesék? Igen kevesen vannak, akik még ilyesmire képesek, vagy egyáltalán mernek vállalkozni. Jobbára ők is az idősebb generáció tagjai közül kerülnek ki. Sajnálatos módon eltűnőben lévő „szakmának” számít ez ma már. Ám a mindennapok utolsó szakaszát jelentő, meghitt atmoszférában zajló közös meseolvasás sem általános jelenség már napjainkban a magyar családok életében. Ezt a kiábrándító ténytet felmérések tanúsítják. A trend pedig szomorú jövőt jósol: a televízióban látható és az interneten fellelhető, sok esetben megkérdőjelezhető minőségű, mind kulturális, mind pszichológiai szempontból óvatosan kezelendő mesefilmek, valamint multimédiás mesealkotások a gyermekek nagy tömegét megfosztják az egyénileg megélt, fantáziaserkentő meseélményektől. Az erre megfelelően fel nem készített gyermekek (de nyugodtan hozzátehetjük: az így szocializálódott felnőttek is) képtelenek kilépni a filmek alkotóinak képzeletvilágába zárt képi-képzeletbeli univerzumból, így szellemi horizontjuk bizonyos vonatkozásban egysíkúvá, monotonná silányul.

A talán hosszúnak tűnő gondolatfutamot azért engedtem meg magamnak, hogy az alábbiakban bemutatandó szövegek és szerzőjük még kontrasztosabb háttér előtt álljanak szemünk előtt. Egy olyan meseíróról szeretnék ugyanis beszélni, aki a legfőbb erkölcsi jót testesíti meg meseszövegeiben, és egy romlatlan világ optimizmusát közvetíti gyermek, illetve felnőtt olvasói felé. Az egri kulturális élet egyik, versei révén is (*Hajnalt teríték ágyamon, 1994*) jól ismert személyiségéről, *Anga Máriáról* szeretném megosztani az olvasókkal gondolataimat.

Az Ortutay Gyula tipológiája nyomán egyértelműen az alkotó (és nem a reprodu-

káló) meseírók csoportjába sorolható Anga Mária szívet-lelket gyönyörködtető mesék sorával írta be magát a magyar irodalom arcképcsarnokába. Első gyűjteményes kötete, *Az álmot őrző párnácska* (Budapest, 1996) tíz mesét tartalmaz. Ezek legtöbbje a műmesék jellegzetességeit mutatja: nem emlékeztet a klasszikus népmesék cselekményszövéseire, alakjai nem a mesei archetípusok közül kerülnek ki, hanem a szerző az őt körülvevő mindennapi életből vett vagy képzeletében született egyéni alakokkal tölti fel meséi belső terét. Így ismerkedhetünk meg a tipikus magyar vidéki környezetben felnövő kisfiúval, Baksával (*Baksa és a tündér*), a kisiskolás Marcival (*A nyughatatlan betűk története*), a csodás álmokat álmódó Annával (*A fénymanók földreérkezése*), a mesék után kutató Gabival (*Az igazi mese*) vagy az öltözködni utaló, de a mese nyomán ruháit megszerető Zsófival (*Zsófi ruhái világgá mennek*). Természetesen egy vérbeli meseíró nem távolodhat el nagyon messzire a jellegzetes mesei hagyományoktól sem, és immár mesemondóvá alakuló személyként adja elő a tradicionális szöveget – persze azt saját egyénisége és a mesélés alkalmá, közönségének igénye szerint jelenítve meg. Éppen ezért az első kötet meséi között találunk olyanokat is, amelyek például három királyfi próbatételéről szólnak (*A varázsszánkó*), vagy egy szegény asszony jóságos lányának képében a klasszikus mesék pozitív tulajdonságokkal felruházott főhőse lép elének (*A gyűrűvel született lány*). Feltétlenül ki kell azonban emelnem, hogy Anga Mária már ebben a kötetében előrevetíti későbbi meséi meghatározó környezeti miliójét: szűkebb pátriájának, a Bükk hegységnek állat- és növényvilágát, természeti keretét (*A vörös szemeslepke és a rét virágai*). Az általában rá jellemző, rövid, „gyermekbarát”, kedves, szeretetteljes mesék gyakran ötletes témákat dolgoznak fel, amelyekben finoman kendőzött, rejtett pedagógia bújik meg (pl. *A nyughatatlan betűk története*, *Zsófi ruhái világgá mentek*). A téma egyszerűsége és érthetősége gyakorló pedagógusi munkájában gyökerezik. A mindennapokban ugyanis számtalanszor találkozhat olyan „gyermeki” élethelyzetekkel, amelyek más számára bonyolultnak tűnő megoldásai egy csapásra feloldhatók egy-egy jól megválasztott mesei-mesés szituáció megteremtésével. Szerzőnk pedig – legalábbis meseszövegei alapján – mindezt professzionális szinten és bravúrosan műveli. Minden bizonnyal nagy közkedveltségnek örvendő apró neveltjei körében.

Ez a vonulat erősödik fel a szerző második mesekönyvében, a bájos címmel és rajzokkal ellátott, *Ki vasalja ki a katicabogárkák szárnyait?* (Budapest, 2000) című kötetben. Ebben még több mese foglalkozik a gyermekek közvetlen környezetével és problémáival (*A kék sötétítőfüggöny*, *Boriska faliórája*, *A néma cipő története*, *Bence új kabátja*). A hosszú elemzések helyett röviden csak annyit ennek az újabb gyűjteménynek a tíz meséjéről, hogy árad belőlük a minden emberi gonoszszágon felülkerekedő szívjószág és az emberek szeretete. Hálás lehet majd a későbbiekben az az apróság, akit óvónője, illetőleg pusztán szövegei révén ismert mesemondója, meseírója ilyen útravalóval, morális paranccsal indított útjára az életben.

A legfrissebb, nyolc mesét magában foglaló mesekönyv *A bicegő hintaló* (Miskolc, 2004) címet viseli. Alcímében (Bükkös mesék) el is árulja meséi központi elemét: a Bükk hegységhez fűződő elválaszthatatlan kötődést. Rögtön az első mesében (*A három táltos*) a műfajra jellemző magyarázattal áll elő a Bükk keletkezéstörténetének, valamint a szilvásváradi ménes etnogenezisének kérdésében, amit aztán csak finomít a szilvásváradi pisztrángos tó fölött lebegő páratakaró titokzatos jelenségének mesei értelmezésével (*A tündér fátyla és az északi szél*). Kiváló párhuzam felállítással mutatja be az egykor a Fekete-erdőtől a Fekete-tengerig nyúló „fekete birodalom”-nak mára a Feketesártól a Holló-hegyig tőpörödött terrénumát (*Fekete mese*), ahol – az Eger környéki jellegzetes geológiai pontok (pl. Kiskóháti-zsombolyok, Hór-völgy, Vörös-kő, Szinva-völgy, Eged-hegy, Istállós-kő, Szalajka-völgy, Ispán-hegy) felvillantása mellett – egy kisebb fajta paradicsomi táj növény- és állatvilága zsúfolódik össze. A földi javakban dúskáló tájon a mesék szövegéből – nem a teljesség igényével válogatott említések alapján – többek között a flóra alábbi képviselői találhatók meg: piros virágú kökörccsin, sárga pohárvirág, szürke napvirág, bíbor színű vitézvirág, sárga ibolya, cserszömörce, erdei holdviola, kék színű harangvirág, erdei szellőrózsa, kék harangláb, bogáncs, kökény, szarkaláb, bükkfa, nyárfa, fenyőfa stb. A helyhez kötött növényzetet pedig a következő állatok alkotta fauna teszi igazán élővé: pisztráng varangy, csalogány, fekete gólya, vízirigó, erdei pacsirta, holló, kövirigó, pirregő tücsök, kereplősáska, hegyi énekes kabóca, fésűs fenyődarázs, dalos szúnyog, közönséges zengőlégy, kerecsensólyom, bajszos sármány, erdei pityer, hajnalpírlepke, nagy tűzlepke, fekete medvelepke, citromlepke, szarvasbogár, fekete és tarka harkály, kanalas gém, ötpettyes katica, vöröshangya, feketerigó, foltos salamandra, őzike, erdei róka és a többiek. Egy vékonyabb növény- és állathatározó megtelne ezeknek a felsorolt fajoknak a képi ábrázolásaival és leírásaival. Az angai világkép és egyben pedagógia modell tehát a környezettudatosságra, a természetre való odafigyelésre ösztönzi a vele kapcsolatba kerülőket. Nem véletlenül állapítja meg a mesék avatott értője, Lázár Ervin, hogy „rendkívül fontos ezeknél a meséknél a témaválasztás: a mesei téma ugyanis a gyerekek környezete – a valós táj valós növényzettel és állatvilággal. Ami által a meséken keresztül megvalósul a legfontosabb, az otthonra lelés a világban. Sugárzik belőlük a világ szeretete.”

A mesékhez a nyelv(ezet) felől közelítve szintén csak pozitív előjelű kijelentéseket tehetünk. Anga Mária virtuóz mestere anyanyelvének: költőnői vénáját számtalan helyen megcsillogtatja meséi szövegében is. A „fénycsengettyű csodálatos dallamot muzsikált” (*A fénymanók földreérkezése*), a „szél ... jégvirággal csókolta tele az ablak-szemeket” (*Zsófi ruhái világgá mentek*) vagy az alliteráció nyújtotta zeneiség olyan megnyilvánulásai, mint a „biccentette Bencének billegő paripája” és a „fájtak fából faragott porcikái” (mindkettő *A bicegő hintaló* című mesében), valamint egyszerű, közérthető, rövid mondatai miatt mondhatta ki ugyancsak Lázár Ervin, hogy „ezek a

mesék minden művitől mentesek, a nyelvük az a legszebb mesenyelv, amely örömet tud szerezni, amely igazi érzelmekre tud nevelni, amely mintát tud adni az olvasónak-hallgatónak, hogy építse be saját szóhasználatába a mesenyelv fordulatait”.

Anga Mária meséi más oldalról is megközelíthetők, és újabb terepül szolgálnak az interpretációs lehetőségek számára. A hermeneutikai elemzést mellőzve, pusztán néhány, impressziószerűen felvillantott dologra hívom fel a figyelmet. A felnőtt olvasó már másképpen értékeli az egymásra épülő szövegrétegeket (példának okáért: mese a mesében *A bicegő hintalóban*), mint egy gyermek. Számára már megnyílnak olyan mélyrétegek is, amelyek visszavezetnek bennünket a magyar őstörténet, az etnográfiai hagyomány, a sokat vitatott néplélek vagy akár a kollektív tudatalatti képlékeny tartományai (A *három táltos, Árva nyárfa*).

Nagyszerű kiegészítői a meséknek a neves grafikusok keze nyomát viselő festett vagy rajzolt illusztrációk is. Az első kötetet a sajátos képi világú Herczeg István látta el díszítő rajzaival. A másodikat a több tucat gyermekkönyvet és verseskötetet illusztráló, számos nemzetközi és hazai kitüntetést, díjat elnyert Rényi Krisztina tette teljessé kifejező, élénk színű grafikáival. A harmadik mesekönyv gyönyörű illusztrációit a világhírű magyar rajzfilmgyártás egyik élő klasszikusa, a cizellált könyvillusztrációk értő kezű művelője, Jankovics Marcell készítette. A kiváló angai szövegtartalomhoz tehát megfelelő képi ábrázolásforma is társul, így teremtve megbonthatatlan összhangot a szellemi és a tárgyi világ között. (Csak utalásként jegyzem meg, hogy a Jankovics által illusztrált *Árva nyárfa* című mesében az ijedt nyárfa Jézus-képe megdöbbentő párhuzamot mutat a magyar etnikum szellemi-lelki mélyrétegeit alaposan ismerő, a napút festőjeként aposztrofált Csontváry Kosztka Tivadar *Zarándoklás a libanoni cédrusokhoz* címet viselő korszakos alkotásán feltűnő Megváltó-arcával. És nem ez az egyetlen feltűnő egymásrajátszás.)

Gondolataimat a már többször idézett meseíró-óriás, Lázár Ervin szavaival zárom, aki szerint „Anga Mária meséivel egyedi hangú világot teremt. Történetei a felnőtt olvasót is lebilincselik, ám látszik, hogy a gyermeki lélek avatott ismerője, s ezért óvodás kortól kezdve minden korosztálynak ajánlhatók. Megjelenésük nélkül szegényedne a magyar gyermekirodalom.” Igen megtisztelő és imponáló szavak ezek egy ilyen ember tollából. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy ugyancsak ő egy másik helyen a Kárpát-medence egyik legtehetségesebb meseírójának titulálja Anga Máriát, akiből természetes módon, elemi, sőt ősi erővel árad a mesék folyama, akkor megilletődve és büszkén kell arra gondolnunk, milyen szerencse az számunkra, hogy író- és költőnk itt, Egerben él köztünk. Jelentős mértékben részese az egri *spiritus locinak*, és mind ez ideig környezetétől kellőképpen el nem ismert „kuriózumnak”, illetve „unikumnak” számít, akinek szerteágazó művészete feltétlenül érdemes odaadó figyelmünkre. Készülőben lévő következő mesekönyve elé pedig nagy várakozással tekintünk.

Kilián István

Németh Péter Mikola: VisszaSejtesít

2008 karácsonyán Németh Péter Mikola legújabb könyvével ajándékozott meg. A belső címlapon egy számomra nagyon barátságos dedikáció szövegét olvashatom: „*Kilián Pistának a régi és új magyar képköltészet garabonciás mindenesének, égi-földi tudójának: értő és érző figyelmébe ajánlja a szerző, szívvel.*”

A dedikáció megszövegezése ellen nyilván nem tiltakozom, sőt ezennel is megköszönöm. Ma már egy évtizede annak, hogy megjelent *A régi magyar képvess* című kötetem, s benne összesen 112 régi, magyarországi, javarészt latin, kisebb részben magyar nyelvű képvessel. Számomra stációjárást jelentett ez a kötet, ha nem is tizennyet, de legalább négyet bizonyosan, hiszen az a hatalmas képvessgyűjtemény több, összesen öt kiadót járt meg, s végül az utolsó két társaság vállalkozott a kötet megjelentetésére. Az egyik a Miskolcon és környékén nagyon jól ismert Felsőmagyarország Kiadó, élén Serfőző Simonnal, a másik, az Európában is ismert Magyar Műhely Kiadó volt. Két társaság és szellemi köre vállalta tehát az eddig ismeretlen régi magyar képvess megjelentetését. Hiszen a régi magyar képvess létét, gazdag múltját az avantgárd költészet jeles képviselői a saját költészetük értékes előzményének érezték, így örömmel vállalták. Az kétségtelen, hogy a *Régi magyar képvess* kötet szinte a semmiből teremtődött meg, mert száz-tizenkét vagy talán több képvess közlése egyik szerkesztőnek sem tűnt rentábilis vállalkozásnak. S nem is volt az. Mégis akadt azért olyan kiadó, amelyik több évig gondolkozott azon, hogy megjelentesse-e a könyvet. Volt, aki a szakértelmemet vonta kétségbe, pedig szinte az egész életemet XVII–XVIII. századi latin nyelvű kéziratok tanulmányozásának szenteltem. Volt olyan kiadó is, amelyik újabb és újabb próbatételek elé állítva, türelmem tartósságára volt kíváncsi, s a kötet elejére „népszerű” stílusban kívánt bevezetőt írni velem. Ma már bizonyos, hogy garabonciás mindenesnek, értő és érző, égi és földi tudósnak kellett lennem ahhoz, hogy ezzel a gyűjteménnyel egyszer közönség elé léphessek. Németh Péter Mikolát a hite és az érdeklődése hozta hozzám, s ha bízott bennem, akkor neki nem szabad a reménységében csalatkoznia. Ő volt az, aki még a váci Madách Televízió és Rádió igazgatójaként szakértelemmel két hosszú, több mint egy-egy órás riportot készített velem a magyar képvess múltjáról és útjáról.

Az előzményekhez hozzátartozik még az is, hogy ebben az időszakban a magyar neoavantgárd triumvirátusából – Nagy Pál, Papp Tibor, Bujdosó Alpár – ketten éltek akkor, – élnek ma is – Párizsban, egyikük, Bujdosó Alpár Bécsben. Így velük először, egy ma is nagyon szép emlékü vizuális költészeti magyar műhelyes konferencián találkoztam Hadersdorfbán, ahol, láthatóan értő író emberek előtt mutat-

hattam be az akkor már majdnem kész vagy már szinte teljesen kész, régi magyar képverskötetem teljes anyagát. A könyv címlapja mindent elárul a teljesség igényéről, a kötet tartalmáról. Azt hiszem, nem árulok el nagy titkot, ha megvallom az AGRIA című folyóirat olvasóinak, hogy a 112 versen kívül egy teljes kötetnyi újabb anyagot gyűjtöttem össze, azóta, s ha az OdaFentvaló úgy akarja, akkor ezt még az életemben meg is kívánom jelentetni.

*

Németh Péter Mikola láthatóan és érezhetően a teljesség igényével válogatta, több–több gondolati és tipográfiai újítással állította össze harmadik, *VisszaSejtesít* című gyűjteményes kötetét. A könyv nemcsak egészen új, ismeretlen verseket, vizuális költeményeket tartalmaz, hanem, a már korábbi köteteiben – FŐBE(n)JÁRÓ üzenet (1986); MYSTERIUM CARNALE >> 'Hommage' a Pilinszky (2006) – megjelenteket is. Ezzel együttesen Németh Zoltán Pál fotografiai, Csorba Simon László grafikai és a három alkotó közös performanszaiból összeállított művészeti dokumentációk: fényképek, grafikák, költészeti montázsok is szerepelnek a könyvben.

A Napkút és a Magyar Műhely Kiadó, valamint a Cédrus Művészeti Alapítvány 2008-ban vállalkozott a könyvismertetésem tárgyát képező verseskönyv közzétételére, többek között az NKA támogatásával.

Németh Péter Mikola most joggal várja el tőlem, a bevezetőmben írtak alapján is, hogy az ő lírikusi tollából napvilágot látott műveire: verseire, esszéire, de még inkább költeményei képi értékeire, azok egyéni formáira és hangvételére hívjam fel a versolvasók figyelmét. Első felütésre azt kell megállapítanom, hogy a költő vizuális munkái nem a klasszikus magyarországi képversekre emlékeztetnek, hiszen a XVII–XVIII. század megejtően szép formai játéka többnyire latin nyelven íródtak. De a formát olyannyira szabadon s oly sokféleképpen használták, hogy az, ma is követhető lenne, bár meglátásom szerint utolérhetetlennek tűnik. A magyar nyelvű klasszikus és modern képversek azonban legalább annyira megérdemlik a jelenkor figyelmét. Németh Péter Mikola a XX. század költője, aki szabadon játszik a formával, játszik az érzelmekkel, s játszik a gondolkodásra készítő szóval és mondattal, sőt mi több, játszik a komoly mondanivalóval is. Már a kötetadó cím mélyen elgondolkoztató játékot generál: *VisszaSejtesít*. Azaz a szerző költői léte, – a mindennapi létünk alapjáig – az életképes „Egy–Sejt–Emlékezetéig” kívánja visszavezetni a vele együtt gondolkodókat, elmélkedőket. A külső címlapon így olvassuk: VISSZASEJTESÍT. A belső címlapon ugyanez a szóösszetétel kettéválik, s a szerző, már tipográfiailag is elkülöníti a két fogalmat egymástól, ilyen formán: **VISSZASEJTESÍT**. Mintha az igekötőnek a külső címlapon lévő változatával ellentétben a belső címlapon valamiféle különös funkciója volna. De úgy is lehet, hogy ebben a változatában az író más jelentést kíván adni a címadó fogalomnak,

mint a belső címlapon feltüntetettnek. Akár honnan is közelítjük a megoldást, az ember isteni, eredeti része oldhatatlan szomjúsággal, vággyal visszakívánczik az „Egész–Ségbe”, ezt az Egybe való visszatérést megcélzó erőfeszítést, illetve folyamatot gondolhatjuk a művészetek, a költészet nyelvén visszasejtesítésnek.

Az emlékezet egyféle visszesejtesítésének nevezhető az is, ahogy a kötet lapjain sok-sok ismert és ismeretlen névvel találkozik az olvasó. Köpöczi Rózsához, feleségéhez írta a költő *Találkozás* című vallomásosan szép hétsorosát. Balázs Kristóf fiacskáját szólítja meg a metafizikus ihletettséggű *FOLYAMATÁbra* című, töredetesen ötsoros versében. Enikő húgának és Zoltán öccsének dedikálta „*Minden Egész...*” című képkölteményét, Ady „*Minden Egész eltörött*”, az élet bizonyos értelmű ellehetetlenülésének gondolatára utalva, ugyanakkor, a görög hellenista kor pozitív életérzését megjelenítő, oltár alakú képvverse „mentve” mondandóját. Annus Józsefnek, Baka Istvánnak, Csoóri Sándornak, Olasz Sándornak, Rózsa Endrének, Tóth Bélának, Vörös Lászlónak és sokaknak másoknak, akik 1985. április 16-án, Vácott, a MADÁCH–Kör TISZATÁJ irodalmi estjén jelen voltak, azoknak címezte korszakváltónak érezhető *ÚJ BALLADA* című költeményét. A legendás Syrius Együttes egykori koncertjének emléke, valamint Orszáczky Jackie világhírű magyar dzsesszmuzsikus halálhíre ihlette az *INTERmezzo* című vizuális költeményt, amit a kortársak: többek között Bari Károly, Döbrentei Kornél és Zalán Tibor vendégszövegeire bartóki hangvételnél komponált a szerző. *HOMO LUDENS* című négy sorosát Isten–kereső emberként Bujtás József zeneszerző barátjának, szerzőtársának ajánlotta a költő. Rózsa Endre emlékére egy egész ciklust vezet fel egy tőle idézett versrészlettel, talán nem véletlenül, hiszen, Rózsa hasonlóképp filozofikus alkatú lírikus volt, miként Németh Péter Mikola is az. S tudnivaló, hogy Rózsa Endre volt első kötete, a *FÖBE(n)JÁRÓ ÜZENET* (1986) szerkesztője is. *APOKALIPSZIS* című nagy ívű verskompozícióját fekete lapon fehér, negatív betűkkel néhai Ottó Mária és ifj. Fejér Ferenc emlékére, valamint a „Pap-völgyi triumvirek közül” Bészabó András festőművésznek dedikálta a szerző. A névfelolvasást oldalakon át folytathatnám még, mert a dokumentatív jelleg az egész kötetre kiterjed, a művésznek fontos építő eleme.

Az *Apokalipszis* mind ezzel együtt érzésem szerint a szerző legsikerültebb korai versei közül való, s ez, néhány sornyi idézetből is érzékelhetővé válhat.

Íme:

LÁTTAM

----- keresztet a gömbön

-----GÖMBKERESZTET

tajtétkzó felleget a gömb felett

s b e n n e

tüzet ---tűzpír-magányt ----vérző testeket
síró-sírvallomást ----haldokló halált---véges világvéget.

Kiszakadtam a ködből

..... a vonzásokorból

..... ki a térből

..... téridőből

el a Földtől ..... távol

..... messze

.....

A kompozíció versrétegei Vácott 1972/73-ban, majd Kóspallagon 1974/75-ben fogantak. A játékosan „variált” szöveget a keletkezését követően Molnár V. József néplélek-kutató megköszönte a költőnek úgy is, hogy néhány szavas kritikát sem sajnált mondatba foglalni, idézem: „a versben, amely keserű látomás – jó: a gömbkereszt, a fekete szárnyú Nap, a TEST-LÉLEK és a TÉR-NÉLKÜLI-TEST, itt helyénvaló” etc.

Igen, próza és líra, kép és szöveg, versek és grafikák váltogatják egymást ciklusról ciklusra, s teszik vizualitásában is izgalmassá és gazdaggá Németh Péter Mikola verseskönyvét. A már említett *INTERmezzo* című opus például Kassák Lajos vizuális verses tipográfiáját idézi fel bennem. Ebben a költeményben nemcsak a kurzív és álló betűk, hanem a kövér, félkövér és normál, illetve nagyított betűk és azok különböző betűtípusai is ritmikusan, sajátos, olykor disszonáns elrendezésben váltogatják egymást. A költemény utolsó harmadában – „Három húros hegedőre / és öt korszó sörre hangszerelt éjszakák után/ hitfogyatkozásakor” – a söröskorszót megformáló motívum azonban már korántsem emlékeztet a Kassák által alkalmazott tipográfiára. Ez a kontraszt az elemző számára azért is szembetűnő, mert egy képszerűen belül tisztán és világosan egy egészen új, egyéni látásmód elevenedik meg végkifejletképp.

A színes, kozmikus álomképet felidéző, kemény borítású kötet első „fólián-sán”, Németh Zoltán Pál grafikusán megdolgozott fotóján egy férfi portré látható, Csorba Simon László fekete-fehér fotógrafikája, – a borítóterv is az ő munkája – amely a költő arcát örökíti meg. A *XX. századi álommaradék* ciklusát indító „fólián-s”, ugyanebből a portréből ikonná formálódott, szándékolta a töredékes-ség, a befejezetlenség érzetét keltve, a költő arcmaszkszerű képmását mutatja be ugyanakkor.

A számozatlan sárgított 7. lapon a szerző mottóként a lap felső margóján Rózsa Endre *Férfikorban* című verse három sorát idézi: „Visszama-gzatosodni! / Kilenc hónapon át, mindegyre zsugorodva / nemlétünk összejtjéig”, majd közepén leg-alább tizenhat pontos kövér betűvel szedette ki az alábbi szöveget:

XX. századi álommaradék Elvált-édes Szüleink 80. születésnapjára

A ciklusnyitó oldalakon szám szerint öt cikluson át ezt a formát, elrendezést és arányt viszi végig következetesen a szerkesztés.

A 9. számozott fekete oldalon negatívban, fehér betűkkel nyomtatva az alábbi kétsoros olvasható *ÉVELŐ* címmel:

Halálúzó ragyogásban.

Csupaszon a kékülő ég alatt.

S ennek a lapnak a másik, 10-sel számozott oldalán ismételten sárgított papíron a költő *XX. századi álommaradék* című korai verse szerepel. Érzésem szerint ebben a költeményében találhatóak a legszebb költői képek. Mikola emlékében elváltan is szeretett édes szülei jelennek meg, s ezt az emberpárt megilletődötten szép, idilli kép koszorújába helyezi el, még akkor is így van ez, ha apja szigorát verse kezdő soraiban így jeleníti meg, idézem: „*Apám horkolása felhorzsolja az eget. / Szeme alatt véraláfutás. / Szél lesz holnap – mondta öreganyánk.*” Édesanyjáról megkülönböztetett szeretettel vall a költő, aki nem csak inget és gatyát adott rá, s vállára üres tarisznyát akkor, amikor az élete ifjúságában útnak indította, hanem útravalóul Énekszóval is megajándékozta, amit a szájára adott, ezért írhatta, dalolhatta szebbnél szebb hangon a továbbiakban is ihletetten:

Pecsétes verssel számon

Legendák nyomában járok

Hetedhét országon innen

távol

vágóhídjaink vérvörös zajától
vadvirág zokogású estén
v á g y a i m a t
kerékbe tört csöndön
tovagörgeti a fény...
s ami marad.
Mint „Az Atyának...” emelt
tenyéren a kenyér
kiszikkadtan – – –
madárlátta magányából
felgyorsult szívveréssel
szétoosztom köztetek

Pogány hitemből testálok rátok

Fekete szárnyakon fehér gondolatot
szeretni indultam

azóta úton vagyok...

Nemcsak a képek, verses és prózai szövegek váltogatják egymást az esztétikailag szépen megdolgozott könyvben, hanem például a kellemes samoa–sárga és fehér lapokat többször is felváltják bizonyos oldalakon az elmúlást, a halált és a gyászt megidézõ fekete lapok, amelyek lélektanilag fontos mozzanatai a műegésznek.

Ilyen fekete alapon negatív, fehér betűvel formázott meg jó néhány költeményét a szerző, ezzel is hangsúlyozva művei vizuális megjelenítésének fontosságát, így például a *REQUIEM AETERNAM* három versszakát, a *POST MORTEM* két sorosát, a *VIRÁGVASÁRNAP, NÉGYSOROS II., IN EXTREMIS, FELIRAT, FEHÉRVASÁRNAP*, az *UTÓÉLET, MAGÁNVALÓ* és a *PILINSZKY* című képverseit is fekete alapokra szedette, illetve nyomatta. Az Expediál(t) Európa című konkrét költeményét pedig hasonló módon – Kőbe vésték, fába rótták az Expediál(t) Európát, 2003.február 4-én, Kis–Jugoszlávia megszűnésekor – úgyszintén fekete alapon negatív fehér betűkkel rovás–írással jelentette meg a szerző.

Különös műalkotás ez az egész kötet, a Németh Péter Mikoláé. Egy olyan kortárs magyar költő munkája, aki nem csak egy zárt intervallum, időszak lehetséges költészeti formáit mutatja be válogatott és új versei, költészeti montázsai, irodalmi performanszai gyűjteményes kötetében, hanem térben és időben több-több költő elődje és alkotótársa műveit is „sajátjaként” kezeli; vállaltan beépíti életművébe. A művek keletkezési ideje között azonban meghatározhatatlanul nagyok az időbeli távolságok, így kronológiai összefüggéseket keresnünk most nehéz volna. És nem is hagyományosan egy műfaj művészeti alkotásaként készült ez a verseskönyv, hanem Gesamtkunstwerk, vagyis összművészeti alkotásként.

Az első olvasatra látnivaló, hogy a költő a maga és a fotóművész testvér, illetve a grafikusművész barát alkotásainak szabad felhasználásával hozta létre saját műveinek egy bizonyos részét, s állította össze a könyvet úgy, hogy alapjaiban eltért a hagyományostól, s nemcsak fehér alapon fekete betűkből, hanem fekete alapon fehér betűkből is textusokat, verses műalkotásokat teremtett.

Különös ez a könyv azért is, mert líra és filozófia találkozik a műegészben műfaji megkötöttségek nélkül. Érdekessége, hogy a fotók montírozottak, a grafikák hasonlóképpen. De nemcsak montázsolt fekete-fehér fényképek, fotografikák szerepelnek a kötetben, hanem a költő és alkotótársai irodalmi és kiállításperformanszain készült színes fotográfiák is. És mire a kötetet végiglapozza, átolvassa a recenziens, akkorra döbben rá arra, hogy a korábban ismerősnek vélt Németh Péter Mikolának hányféle arca, hányféle maszkja és színe van még. Úgyszólván tízezer-nyi lelki formációja létezik ihletetlen.

Különös ez a kötet azért is, mert a kifejezetten „klasszikusnak” érzett képversforma mellett a betűvel, a szövegekkel, a festett formákkal és azok méretével oly önfeledten játszadozó Kassák Lajos hatása egy egészen új összefüggésben érvényesül Németh Péter Mikola költészetében. És nemcsak a tiszta poézis, a kiseszszé, az ezó–puszi mese jelenik meg kötetében, hanem az ún. hangzó vers is. A hangzó vers olyan, mint amilyen a JIN–JANG & JANG JIN, a SÖR–SZONETT és az EXPEDIÁL(t) EURÓPA például, amelyek már nevük szerint is jelzik, hogy a poézisnek elmondva, elszavalva, eldarálva, elhadarva van értelme és jelentése. Azt hiszem, közölve nem sok. Talán szépirásgyakorlatnak kiváló, de némán olvasva számomra értelmét, zenéjét, hangulatát veszti. Én mégis örömmel veszem, hogy kísérletképp ilyet is megjelentet válogatott versei között egy kortárs költő.

Persze van, ami zavar. Az mindenképpen, hogy más, korábbi Németh kötetben napvilágot látott költemények ebben az összeállításban ismételten helyet kaptak. Mintha nem lenne elegendő műve a szerzőnek, mintha a már korábban sikert aratott művektől kellene segítséget kérnie, hogy a legújabb kötetéről is jó kritikusi vélemény alakulhasson ki. Zavar a Nagy Pálnak ajánlott MÚDAL neoavantgárd átirata, parafrázisa: a „*Már minálunk Palyám, már minálunk, Palyám // az gyött a szokásba (hogy): // Nem szedik az avantgárdot // nem szedik az avantgárdot fedeles kosárba.*”. Úgy érzem, hogy ez a textus nem egy válogatott versek kötetébe való.

Kezembem van tehát egy olyan mai magyar lírikus kötete, aki évtizedeken át a versírás széles skáláján alkotott, kísérletezett, s aki gondolatai megismertetése szolgálatára a legkülönbözőbb műfajokban, a legkülönfélébb formákban, a legkülönfélébb hangnemekben alkotott, írt, komponált; s azt teszi ma is, és tovább játszik, önfeledten teszi a dolgát. Műveinek kapcsolatrendszere életképesen szerzteágazó, aminek kibontása egy külön tanulmányt igényel majd. Most azonban összegzésként annyit megállapíthatunk, hogy felismerhetően leginkább Pilinszky János és Kassák Lajos életművének hatása tűnik egyértelműnek Németh Péter Mikola költészetére. S ezzel párhuzamosan a Párizsi Magyar Műhely triumvirátusa szellemiségének hatása is érzékelhető közvetetten vagy közvetlenül gondolkodásán.

Talán nem hiábavaló, ha végezetül, magyarázatképp néhány passzust megidézek könyve hátsó borítóján olvasható önvallomásából:

„...a harmadik évezred előterében téblábolva a virágvasárnap(ok) ünnepélyesen kétes ígéreteivel, a feketevasárnap(ok) misztériumával, reményével, s a fehérvasárnap(ok) hitével stációról stációra a Passiónkat járva sürgetően fontossá vált, addig, amíg nem késő, visszatalálnunk »a realitások elíziumi mezején át« a mindennapi valóság EGY és oszthatatlan szívébe.

Ebben az összefüggésben bizakodóan állíthatom, hogy a túlon túl szenzibilis, érző

embert a lelke mélyéig ma is az »igazi« misztikusok érintik meg igazán. Engem szinte »betegesen« űk vonzanak ma is. Vagyis az a fajta klasszikus és neo-avant-gárd alapokon építkező poézis, amit Pilinszky János »hyperrealista« költészetnek nevez.”

A kritikus, aki Németh Péter Mikola verseskönyvébe most egy rövid időre elmélyedhetett, lírai és prózai művei elemzése közben tisztán megérezhette azokat a megszenvedett és megszentelt, tökéletesen transzcendens pillanatokot, amelyek a költőt egy-egy műve írásakor a földi valóságból, a poézis magasabb régióiba, annak metafizikumába menekítették, emelték.

Ezért is ajánlhatom jó szívvel a filológia jelenkori szaktudományának elemző és értékelő tanulmányozásra, a szélesebb közvéleménynek olvasásra, vagy egyszerűen csak betekintésre a *VisszaSejtesít* című kötetet.

(Napkút és Magyar Műhely Kiadó, Bp.2008.)

Cseh Károly

Tárt ablakú emlékek háza

Szabó Bogár Imre: A nagy folyam felé című kötetéről

Zsoltár alakú és sokszor zsoltáros hangütésű Szabó Bogár Imre új kötete: *A nagy folyam felé*. Sarkosan kerek ez a javarészt *mondható* opuszokat sorjáztató könyv, amely külsínében, matt zöld színében, érdes tapintású keménytáblásságában is a múlandóságot, a tűnt idők és az ifjúság „hervadását” idézi.

Hatvanas évei delelőjére érkezett a lírikus, kötete tehát nem is lehet(ne) más, mint a számvetések, az összegzések könyve. Állandó önvizsgálat, a lét és nemléten való meditálás, s egyben készülődés is már: „a nagy folyam felé”. Sajátságosan költői leltár ez, melyben harmóniába olvad a külső, érzéki és a benső, érzelmi-gondolati világ. Egyedi továbbá nála a filozófiába hajló hasonlat – nem „képesít”, hanem elvonttá tesz, hogy tűnődhessünk olvastukkor. A láttató metafora is emócióba fordul át, akár a német nyelvterület kortárs lírikusai zöménél. Ha rokonságot keresnénk eme megformálásbeli hasonlóságra, akkor talán a svájci Erika Burkart filozófiává mélyülő képeiben találnánk meg ezt – de forrásuk és világuk más-más. A közös bennük, hogy mindketten az *olyan, mint(ha)* konkrétsága helyett az *úgy vélem és érzem, mint(ha)* absztrakciójával munkálnak. „Vasárnapok szűnnek meg maguktól, / mintha a szép jótól és igaztól válna” [SOS, Mária!] – hogy csak egy példával éljek a sok közül, jelen (és jeles) lírikusunkat illetően.

S ezt tűnődve láttatást teszi elevenné, hogy többnyire klasszikus, zárt formákban mozog, és lépcsőzetes sortördeléssel éri el a mozgalmasságot. Olykor pedig kiemelt kulcsszavakra feszíti ki a verset, hogy annak drámai vibrálása legyen. Az „ilyenkor”, „mégis”, „már”, „innen” kötő- vagy határozószók kurziválása révén, például a záróversben, a látás és látomás határán ringó *Téli kompon át*-ban a lét és a túlnan, a valóság és a mítosz egybejátszik, egybelátszik.

Együtthatásukat a zeneiség is fokozza.

A *kihangosított versnek* messzire visszahangzó hagyományai vannak mind a magyar, mind a világirodalomban. A japán Macuo Basho harangütésként továbbzengő haikuai és Balassi darvainak suhogása valahol egymásra rímel.

Szabó Bogár Imre tradíciófolytató lírájában is égboltnyi zúgása hallatszik a vonuló darvak kórusának (*Darvak a Tiszánál*), vagy éppen mezőnyi neszezése a tájnak, ahol „sok piaci angyali kórus zümmög, és messzire hallik zeng, csattog a gólyakelep.” (*Ladányi mezőkön*) Ég és föld szólongatja egymást ebben a panteisztikus költészetben.

A szólítás meg üzenetet is hordoz legtöbbször.

Sürgönydrótokon ülő „füttyös szellők”-kel üzen a múlt. Visszaszólítja, hívja fiát a szülői ház, az „Emlékek háza”, hová már nincs hazatérés, csak visszatérés, pedig még ott időtlen és mennyei minden, s olybá tűnik, hogy a családi asztal, „mintha nem is asztal” / párálló rét volna”. Akárha középkori menny- és pokoljáróink Égi Jeruzsálemet láttató képei visszfénylenének, s a zsoltárosok és krónikások hangjait hallanánk ilyen s efféle sorok olvastakor.

Mert térre és időre tártak az „emlékek háza” ablakai. Innen láthatja a visszatérő a fonott székben ülő, de inkább: a történelmi romlásban trónoló apát, akinek „szeméből mintha István király nézne”. Innen lát rá a „közös múlt” várromjára, a huszadik század végi Husztra, innen gondol mesterére, „Gyarmati jó Balassi Bálint”-ra, formahú és nagysodrású versben megidézve az elődöt. Innen sejdíti meg a „nagy folyam”-ot, mely felé zötyög egy „ősz a szekéren” – aki *ami* és *AKI* is lehet egyszerre: maga az ősz fejű férfi vagy az évszak avagy az Úr. (Ez utóbbi valami olyan értelemben, ahogy a kiváló katolikus költő, Pusztai Sándor használta, csupa nagybetűvel írva: HISZEK EGY ŐSZBEN”). De innen dideregteti a fagyott liget, az éji reszkető kert, a dérmart levelek, a „romló-bomló” szénájú mező látványa is. S innen földiesül és kezesül a kozmosz, ahol „kicsattant héjú bogyók keringnek: túlrett, vérvörös holdak.” Szabó Bogár Imre alfája omegája tehát az „emlékek háza”, ahol kezdődött és „véget ért a küldetés”. Itt tör rá az álmatlanság kora, mikor már csak önmagával beszélgethet: „menj a házadba aztán / s feküdj hanyatt az ágyon, / meglátod, / nagy kerek csend /vesz körül, / s nem jön szemedre álom.” [Ha véget ért a küldetés.] S innen és ekkor már tényleg derengeni kezd a túlpárt az „ónszínű habok” fölött és a „gyászos ég alatt”...

Az idill és a szerelem fénye alig-alig csillan át ezen a folyamzúgású lírán, s a máj világ is foncsorozottan komorlik keresztül, vagy groteskségével ijeszt ránk. Ilyen korjelző az *Élve vagy halva* című opusza, melyben a hírhedt terrorista alakja afgán pásztorként jelenik meg, betlehemi barlangot idéző környezetben mintegy sugallva: olyan időket élünk, mikor bárhol bármi megtörténhet.

A válogatott és az új verseket „egyberostáló” (és Laczkó András irodalomtörténész remek előszavával ellátott) kötetről summa summarum elmondható, fegyelmzett és kerek ez a költészet. Forrásvidékét tekintve – a szó jó és eredeti értelmében véve – a népnemzeti indíttatású (s ezen belül alföldi), több irányzatot magába sűrítő és a legjobb magyar hagyományokat is továbbéltető egyben.

Talán úgy is nevezhetném: ép nemzeti.

(Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009.)

Kaló Béla

Az érzékeny kézműves

Gennadij Ajgi: Csillagkép ablakomban – a hetvenöt éve született csuvas költő versei Cseh Károly fordításában

Forrás és tenger: alfa és omega; Gennadij Ajgi alighanem egyetlen és fontos reprezentánsa a csuvas költészetnek. A magyarral távoli atyafiságban (a volgai finnugorokkal, cseremiszekkel, mordvinokkal legközelebbi rokonságban) élő „hegyi nép” (kuruk mari), vagy „hegyi tatár” (gorni tatar), a Pallas Nagylexikona szerint többnyire görögkeleti vallást követő nép Nobel-díjra is jelölt lírikusa, Gennadij Ajgi hetvenöt éves lenne idén. Karcsú, válogatott verseskötetét Cseh Károly átültetésében olvashatjuk magyarul, Csillagkép ablakomban címmel. (Az értő előszót Cs. Varga István jegyzi, ő a hajdani óbolgárok és az egyik legnagyobb hun törzs, a szuvarok ivadékainak aposztrofálja a csuvas lírikust.)

Ajgi versei természetesen(?) orosz nyelven íródtak és jelentek meg, legalább is 1960-tól haláláig. Sámánok leszármazottja volt, de életét hívő keresztényként élte. Rövid, a tömörnél tömörebbre redukált opusait olvasva az a gondolat juthat az olvasó eszébe, hogy egy virágzó diófa vagy színes pillangók házassága előtt állva a legzseniálisabb biológus sem tud többet, mint egy jámbor gazda:

fölragyog széle
mint ama végső Testámentumi Nap

s enyészni kezd a fájdalom

(bentebb...- egyre fénylőbb)

lassú sajtásban
az elmúlás tüze parázslík

(s „Égi Szózat”-tá lényegülten
lesz csupán jelen)

(Álmodik az erdő)

S bár sokan vallják, hogy a költészet ma szellemi atavizmus, elavult konvenciók bázisa, s az elkészttség, túlhaladottság állapotában van jelen – Ajgit olvasva mégis az az érzésünk, hogy új vibrációk, ingerek érhetik az olvasót, s valamit mégis várhatunk a gyertyaöntőtől a villamos fény idején is.

Cseh Károly fordításaiból átsüt ennek a szürreális-reális, archaikus világnak az őszintesége, a szerepjátszás teljes hiánya, nem érezzük az interpretáció talmi stilizáltságát; a vers úgy üti szíven az olvasót, ahogyan az meg vagyon írva.

A régi kelet miniatúráira jellemző finomság, artisztikum jellemzi ezeket a verseket – ahogyan ezt korábban már Fodor András is megállapította.

A magyarított távoli és sejtelmes keleti szövegek egyszer csak kezdenek idomulni és hasonulni Cseh Károly magánlírájának darabjaihoz, hiszen valahol, nagyon távol, rokon lantok pengenek, keleti örökségünk át-áthajlik az évezredek mögött:

és hömpölyögni kezd a Mindenség minden elfeledett

látomása

– fény szikrázik fel hirtelen az elcsendesült erdőkben:
távoli síkságok elmosódott visszhangja gyúl ki aranylón
mint ősi világosság titokzatos hegyei között

.....

s távolodva felragyog Eger

(*Búcsúzás: Szeszpel és Eger*)

Ha a rokonság a két nép között nem is bizonyítható, a tudati összetartozás talán igen. De nem is ez a lényeg, hanem az örökségmentés, amely ma már nem lehet szokványos küldetéstudat.

Artisztikum. Napjaink szóválasztásának gorombaságát jól ellensúlyozza Ajgi versbeszéde, érzelmi útése. Az ébrenlét egyenességéből, a valóból olykor az álmok labirintusába menekül a költő, kikerülve az útvesztőket, de nem megkerülve a traumákat. Az élet gürcében a harmonikusságra való törekvés megbocsátható bűn lehet.

Sokárbocos, roppant csarnokzat része a csuvas lírikus versvilága. A légyökerek mesze vezetnek, s valljuk be, mindmáig csupán egzotikusként kezeljük mondjuk a volgai és az uráli népek irodalmát, s alig van fogalmunk e távoli kis népek kultúrájáról.

Cseh Károly „égiv ezüstösült őszfejú, aranylelkű csuvasként” látta és láttatja Ajgit, a költőt, „aki soraiban csillagzik tovább.”

Életérzések és személyiség találkozása. Elemi erejű szerelembe esés, ahogyan az átültető értelmezi az átültetendőt. Műformák és költői habitus affinitásáról, ihletett ráhangzásáról értekezhet a komoly szemlélő.

Egzotikus, mitikus, mítoszian különleges számunkra Ajgi világa, valóban a latin-amerikai mágikusokhoz vagy a keleti mimesekhez (Garcia Márquez, Ajtmatov) mérhető.

Cseh Károly fordításai éppen arra a tényre mutatnak rá, hogy *a világ nem előre halad, hanem hátulról épül*, a múlt folyamatosan előrehajlik, s bizonyossá válik, bizonyít jelenünkben. S ha igaz, hogy a költészet a világ szerkezetét modellálja, akkor fontosnak

tartjuk idézni Léon Robel francia költő és műfordító szavait: „Mert a csuvas nép, amely meg tudta őrizni identitását és saját világképét... a költői emlékezet kegyelméből... megmaradt... az élet minden pillanatát átszövő rituális költői gyakorlat révén.”

Összefoglalható-e Ajgi költészete négy sorban? Ő maga próbálkozott vele, *Újra-Oroszország-mező* című miniatúrája mintha a dióhéjas opus magnumot mintázná:

Mintha levegő, ég és ikon
látomása lenne a Szűzanya:
nem a nép szelleme – földöntúli
Nyugtalan aranyozza be.

Földi lét és transzcendens lét: a vers felismerés, világmodell. A vers fölmutatása az a pillanat, amikor valami közömbös (de akár kozmikus) fogalomban megpillantjuk – egyetlen pillanatra – az emberi sorsot.

Életünk, a számárhátas mezei út és a csillagösvényen való álombeli haladás elegye. Ahogyan Dylan Thomasnál „álomba lovagol” az ember, s ahogyan az orosz misztikusoknál is érezzük a transzcendens (sőt ezoterikus) határait, úgy Ajginál a természet vegetatív nyugalma ragad meg, a való-nemvaló abszolút felcserélhetősége és relativitása:

Isten metronómjaként
foszforeszkáló
Vadalmafa
Gyermekkorod
(Ex libris – versben)

Gennadij Ajgi életműve is azt bizonyítja, hogy Európánk uniformizálódásából ideig-óráig kimaradhattak a provinciálisnak vélt keleti végek, s ez jó, ez használt az agyonstrápt, csontig rágott konvencióknak.

A „sámánok leszármazottja” különösen érdeklődött literatúránk iránt, versírásra inspirálta a Cantata profana, Csontváry művészete és sorsa, de ihletforrása volt Radnóti mártíriuma, Pilinszky költészete vagy akár Törőcsik Mari színészi talentuma.

Cseh Károly műfordításkötetét a Hungarovox Kiadó gondozta (a tőle megszokott színvonalon), s külön ki kell emelnünk Raffai Kinga kongeniális illusztrációit (s főleg a borítótól szolgáló alkotást, melyet Pereszlényi Helga tervezése tett tökéletessé), mely ünnepivé és nemessé varázsolta ezt a karcsú kiadványt.

(Hungarovox Kiadó, Bp., 2009)

Gennadij Ajgi

Mező a tél derekán

René Chare-nak

isten tüze ez a tiszta mező
lobogásában sejlik a szél –
versztaoszlopok és távoli malmok pontjai sötétlenek
lángjain keresztül pernyévé hunyt szikrák lebegnek
(földi dolgok – mégis mintha álomi táj kellékei)
egyszeri és megismételhetetlen
isteni tűz e tiszta fehérség –
nem marad utána hamu

1970

Csendben: zúzmara hull

(karácsonyi jegyzet)

P. le Marois-nak

ágak hegyén:

(égtől az égi
nem cselekedeten át
vezet az út)

ó az a Középpont! –

áhitattá halkul (ama Fogadtatáskor)
a csendes Ígéret

mikor találkozunk

1979. december 25.

Emlékezetes tél

Másodszor szunnyadt az ország
vakító fehér hó alatt

sötétség trónolt asztalánál –
s aztán merő szeszélyből
megteremtette isten a csöndet

s tékozló pazarolni kezdte:
engedte
rejtelseit megsejteni

tréfát úzve velünk
olykor-olykor rálehelte
a dermedt létre

és újra értelme lett

1960

Cseh Károly műfordításai

Szakolczay Lajos

Lázadó szavú látnok

S. Benedek András (1947 – 2009)

Három és fél évtizednél is több, hogy ismerem: Kovács Vilmos – egy valódi kárpátaljai angyal – ungvári lakásán a fiatal költőtársakkal (épp valamelyik Úszó-EB magyar győztesének a tiszteletére) együtt énekeltük a magyar *Himnusz*t. Örömmünkben is megrendülve álltunk, mintha evvel a cselekedettel – az ének forradalmi erő – Munkács tornyai is fényesednének. Azé a Munkácsé, ahol Stumpf Benedek András, a „hetedízigenlén prédikátorok fia” született.

Béni – mosolygós barátunkat mindenki csak így nevezte – valóban prédikátor volt: az Ige továbbadásának a megszállottja. A tört gerincűekkel szemben könyörtelen ítélkező, lázadó szavú *lát*nok. Azt látta, amit a bátortalanok vagy a félősek nem – minden mögött a *szabadságot*. A sok évtizedes történelmi rabiga fölött is a pislákoló fényt, amelyet – jöhetett tankoszlopaival az ellen, a hódító – nem lehetett legyőzni. Rab-sötétben is világított.

Mitől volt olyan erős – pedig hányszor akarták megtörni –, mitől volt olyan elszánt abban, hogy Kárpátalja győzni fog? Otthonosságérzete adta az erőt. Tudta, hogy a szülőtte föld sosem fogja elengedni a kezét. S ő ragaszkodott ehhez a völgykatlanaiban és dombosaiban is a megmaradás hitét sugalló kézhez. Fiatalkori verse, a *Hazatérés* (1973) eme *honfoglaló* biztosságot mutatja. „Hetedízigenlén / Prédikátorok fia vagyok. / Magam is / Kitagadott. // Parazsat izzíts, / Fogót hevítés hát /vén inkvizítor! / Én / Itthon vagyok!”

Erkölcset is ez táplálta, még a Magyarországra való 1976-os áttelepülés után is, a *visszahívó hon* szolgálata. Segítségkérés volt ebben a kultúrtörténelmi vagy egyszerűen csak *emberi* gesztusban: tudásodat visszaszármaztatván vess rám fényt: emeld föl a kárpátaljai magyart és bajvívó társát (a vele szabadságföltésben egyet), a ruszint! S ő híven szolgálta az embert, a hazát. Költőként, irodalom- és művelődéstörténészként, polgárjogi harcosként. Tudása, meggyőződése, hite azért volt kibillenthetetlen, mert mindeniknek – említettem már – az erkölcs volt az alapja.

Egy makulátlan szellem fogta be magát az akkor még nagyon nyikorgós, de még mai is néha megdöccenő szekérbe, hogy szállítója legyen az értékeknek, a kultúrát nagyon is gazdagító, a közösséget fölemelni akaró *csengő aranyak*nak. Nem a pénznek, hanem a szónak! A fölszabadító, a határokat ledöntő, a Vereckei-hágó minden fűszálát a gyalázat ellen megvédő (gondoljunk csak a szoborrongálásra) és az elnyomottat, gyengét erősítő-gyámolító Írásnak.

Sokoldalúsága, munkabírása – életének utolsó pillanatában is dolgozott – tette lehetővé, hogy egyik motorja lehessen a Forrás Irodalmi Stúdióknak (1967 – 1971); hogy alapító főszerkesztőként (1965 – 1967), majd később főmunkatársként (2002-től haláláig) szolgálhassa az *Együtt* című folyóiratot, tágabban a kárpátaljai magyar irodalom és művelődés ügyét. Tanulmányköteteiből, kultúrtörténeti vázlataiból is süt a a pontosság, az alázat.

Megdöbbenet forgatom *Itthonatlanul* (Ungvár, 2006) című verseskönyvét, és arcomat önti el a pír, hogy nem tettünk meg – főképp publikációkban – mindent azért, hogy az Arany János-díjas költő barátunk a magyar értékrangsorban az őt megillető helyet elfoglalhassa. Fájdalmas prédikátori hangjában – a címadó költeményből idézek – van valaminő golgotai szenvedés: az otthonlanság és az itthonlanság keserűsége. Ugyanakkor valamilyen megbocsátó gesztus is. „Itt vagyok hát. Útszéli keresztén. / kezem s lábamon Krisztustövis. / De jön majd, ki illón eltemessen, / Hiszen hazám ez, a vérázott rög is.”

Drága barátunk, Stumpf Benedek András – Béni – megrendültem búcsúzómmal tőled a Magyar Írószövetség nevében. Fogadjon be, hisz táplálója voltál, a *vérázott rög*! Nyugodj békében!

Bérczess Lajos

Domaházi Madonna

(Feszty Masára emlékezve)

Az idén tavasszal múlt harminc esztendeje, hogy a különleges tehetségű, magányos nagy alakja a múlt századnak nyolcvanöt esztendősen elment.

Igen, különleges tehetségű, nagy sorsot megélő volt *Feszty Masa*. Miként az őt körülvevő világ nehezen tudta megérteni, szeszélynek, hóbortnak, gyermekességnek vélte élete folyását – mindezekben csak mosolygott. S ez a mosoly is inkább belső volt, mintsem kifelé mutató. Mert az emberek a külsőségeket látták: azt a nőt, aki kiszolgáltattott állatokat ápolt, szigorúan vegetáriánus étrendet tartott, nem viselt bőrből készült holmikát, segítette a szegényeket.

Szép, finom hölgy volt, sokan ostromolták. világnagyságok is kérték a kezét, ám mindezekre csak baráti gesztussal felelt.

Ideálja „a legismertebb magyar” – bátran mondhatjuk így – Árpádházi Szent Erzsébet volt. Sokszor megfestette alakját, légiésen tiszta lényéből merített ihletett számos varázslatos képének vászonra álmódásához.

Predestináltan kemény sorsot élt meg *Feszty Árpád lánya, Jókai Mór unokája*. Megízlelte az elismertség, a szenzációk tükörfényét, és megtapasztalta a nyomort, a kítaszítotttságot is. A budai várnegyedi ház, ahol élt, tele volt emlékekkel: Jókai karosszékével, a szülei nászútjukról hozott Dózse palotabéli itáliai lámpával és sok- sok fényképpel. Némelyik látható volt, másokat elmesélt. Történetei megkapóan líraiak *Mednyánszkyról, Gárdonyiról, Bródyról, Malonyairól* és folytathatnám a sort, akikről szóltak még.

Juhász Gyula hódolata jeléül szép versét ajánlotta neki, *Romain Rolland* méltató sorokat írt hozzá. Élt Münchenhen és Firenzében, galériák, lapok címdoldalai mutatták a magyar valóság vagy elképzelt világ festett másába ecsettel rajzolt ihletett érzéseit, gondolatait.

Idealizált világban élt? Talán igen, talán nem. Ha a mai világ röpké szóhasználataival akarnánk őt jellemezni, azt kell mondanunk, hogy három fogalom illik rá: *adni, szeretet és szent*. Méltatlanul elfeledték, azért ez a nagy csend? Nem biztos. Olykor a nagy csend is tud beszédcs lenni. Mintha az egykori Feszty-birtok Kingyes (Ógyala) – ma Szlovákia megbecsült(!) látványossága – üzenne! Masa édesanja ide vonult vissza egy kis magányra, feltöltődésre, innen hívta a környék lakóit portrét ülni a Körkép alakjaihoz.

Immár több, mint három(!) kiadást megért a szépen gondozott kötet: *Feszty Masa*. Írója *Farkas Veronika* kitűnő művészettörténész. A – méltán nevezhetjük reprezentívnek – könyv többek között a szlovák kulturális kormányzat hathatós támogatásával jelent meg.

Domaháza. Igen, ez volt az Elízium. A szeretet, tisztelet, a megbecsülés, az alkotó légkör lehetőségének csodás kertje, otthona. Nagy János plébános szerető-gondoskodó oltalma alatt. Hol máshol lehetett volna mindez? A Szcint Erzsébet- (és Margitka házi-asszony) templom kertjében! A Hangony-patak melletti kis templom hívó harangszava hirdeti az ott élőknek s arra látogatóknak: itt csodát lehet látni!

A négy év (1975–1979) Feszty Masa életében talán a legtermékenyebb volt. Gondoljuk el: nyolcvanesztendő volt ekkor. Megtanulta a klasszikus festészetet, a rajzolást. Otthon a családi milióban és külhoni tanulmányok során. Festett hírességekről is tökéletes portrét. Csak egyet említsünk: Gróf Klébersberg Kunó kultuszminiszterét (ma Komáromban látható), ám szívéhez, lelkéhez a hit világa állt közelebb.

A szentek életét megörökítő egyedülálló alkotások *saját stílusról* tesznek tanúbizonyítást. Legtöbb kép első látásra felismerhető: ezt Feszty Masa festette!

A domaházi Szent Erzsébet templom stációiról készült másolatok könyvecskéje a Szentszék támogatásával nagyon sok magyar családhoz eljutott.

Szent volt. Abban az értelemben, ahogy csak a legnagyobbak érdemlik meg ezt a kiváltságosan megtisztelő elismerést. Tovább él itt köztünk, képeinek varázslatos hitet sugárzó szellemével.

A domaházi Elíziumban Feszty Masa Nagy János plébánossal

A szerző felvétele (1977)

Andrzej Garcia

Andrzej Garcia 1939-ben született New Yorkban. Édesanyja lengyel, édesapja orosz származású volt, egyetlen közös céljuk vezérelte őket egyre nyugatabbra: új életet kezdeni Amerikában. Ukrajnában egy közös átmeneti szálláson találkoztak, ahol már aznap megfogant Andrzej (naplója szerint legalábbis). Andrzej már Amerikában született. Tízéves korában szüleiivel visszalátogatott fogantatási helyére. Szülei rablótámadás áldozatai lettek, így Andrzejt a falu egyik sokgyermekes családja fogadta be. Bár szülei elvesztése sokként hatott rá, mégis itt mutatkoztak meg először költői képességei. Korai verseit fakéregre és iskolásfüzetekbe írta, melyek elvesztek.

A gimnáziumot Moszkvában végezte ösztöndíjjal, elszökött a nevelőszülői háztól. Tehetsége kimagasló volt, ennek ellenére nem választott pályát, újságíró volt több kisebb lapnál. A 60-as években több látogatást tett Párizsban, és nagyon megszerette a helyet. Végül a Sorbonne-t végezte el francia irodalom szakon. 1990-ben váratlanul eltűnt. Oroszul írt verseinek francia fordításait és franciául írt verseit párizsi albérletének új bérlője találta meg egy fiók mélyén.

Tőle kerültek hozzám a versek, melyeket 2008 óta fordítok. Műveinek őszintesége és nyersesége könnyűvé és érthetővé teszi őket. Főleg szerelmesverseket ír, melyek valószínűleg életrajzi ihletésűek. Bár a naplóban szereplő nevek és álnevek nem mindig összeegyeztethetőek, az összes verset olvasva halványan kibontakozik Andrzej szerelmi életének íve. A versek nem művészi, esztétikai szándékkal készültek, Andrzej megvetette az esztétika fogalmát. Kizárólag érzelmei tágan absztrahált kifejezésére törekedett, nem vetette meg a népdali fordulatokat és a népies, esetenként trágár kifejezéseket sem, ha úgy adódott. Ezeket a fordításokban a magyar nyelvre aktualizáltam, mint ahogy néhány, akkor használatos szófordulatot is a mai magyar nyelvben használatos kifejezések helyettesítenek.

Andrzej Garcia nem ismert, modern szerző, egy tépelődő, magányos, de jó humorú férfi, akinek arcképe nem maradt fenn.

K. T. I.

Andrzej Garcia

Béke

Most végre annak látlak, ami vagy.
Áldásnak, életnek, nőnek.
Nem látom körülötted a rossz szándékokat,
nem szabad észrevennem őket.
Most látom rajtad, hogy nem hazudsz,
sőt, nem is tévedsz.
Tiszta vagy, tisztán látod, amit láatsz,
nem félsz, nem féltesz.
Hogy szerethetsz ennyire élni?
Talán követnem kéne téged.
Hogy szerethetsz ennyire élni?
Talán követnem kéne téged.

Moszkva, 1971.

Elizabeth

Féltéglaként zuhant a fejemre
tegnap hajnalban a felismerés,
és koponyám be is zúzta
volna, ha hagyom,
a felismerés, hogy Elizabeth,
szeretlek nagyon.
Jaj.
Ne higgy a felnőtteknek,
nem mondanak semmit jól.
Nem mondják el, hogy mi van,
hogy ők már mindent átéltek,
és még mindig átélnek
napról napra
fényesebbre kefélnek
rég történeteket, és
egymás között remélnek
lopva szeretetet,
de a kedvedért
mégis hűségesek.
Elizabeth, nagyon félek,
hogy a drámázás miatt
rosszat hiszel a felnőtteknek.
Pedig ők sem különbek.

Moszkva, 1971. július

Homokban nyomok

Nem vagy itt, Elizabeth, és
más sincs.

Moszkvában ma az idő
kicsit szeszélyes, kicsit buta,
vodkát isznak a kocsmában,
ez nem furá
Oroszországban.

Nem vagy itt, Elizabeth,
és nem vagyok tulajdonképpen
szomorú vagy fájdalom sem
kapargatja a
tüdőm-
szívem-
semmim.

Moszkvában ma dalra fakadnak
az utcáson a dalénekesnők,
kecses csípőjüket ringatják
fájdalmas őszi dallamokra,
pedig még nyár sincs
tulajdonképpen.

Nem vagy itt, Elizabeth.
És ha itt lennél, se lennék
más talán, vagy boldogabb.

Dehogynem!!

Nem vagy itt, Elizabeth,
és miért nem???

Megfognám a kezedet,
lelocsolnám a szívedet
mézzel vagy cukorral,
édes lenne a moszkvai utca,
mégse ragadna valahogy,
a szél csak óvatosan fújna,
úgy simogatna,
ahogy te szoktál,
hárman ülnénk a villamoson,
a szél, te meg én,
és boldog lennél te

meg én.

Moszkva 1972. május 21.

Őrült

Mondd, nem akarsz megőrülni velem?

Zója, nem akarsz megőrülni nekem?

Zója, olyan vagy, mint a zengedelem,
gyere, és örülj meg velem.

Gyere, és örülj meg nekem.

Zója! Az én anyám táltos volt,
apám ezer láncot kitépelt
a földből, ahová tartozott.
Az én nagyanyám húsz gyereket szült,
az én nagyapám húsz gyereket nemzett,
Zója, ez csak örület lehet!
Add nekem most a kezedet,
gyere velem, zuhanjunk egyet!
Zuhanj velem, hisz úgy szeretlek,
Zója, ez nem lehet összesen annyi, hogy
néha bemegyek, aztán kicsit ki,
Zója!
gyere velem beleőrülni!

Gyere, mert ha nem jössz,
ezer tündér visz el,
vak szemem hamis örvények húzzák le,
mélyebbre csúszok, mint annakelőtte,
húzz vissza a földre, a szerelembe,
örülj meg, Zója, velem, te,
hisz attól józan leszek, hogy
létezel.

Ó, Zója, bárcsak értenél,
de őrült vagy te a legjavából,
s örültekkkel barátkozol,

a tizedik én vagyok,
hazamenni nem tudok,
hazamenni nem tudok.

Zója, itt a nyelvem, fogadd el,
itt a hátam, két lábam, hasítsd fel,
mindegy már, ha egyszer kértelek,
mindegy, ha sohasem érlek el.

Létezel.
S míg létezel,
az örületre rákérdesz,
és csak nézlek,
nézlek,
nézlek,
nem örülök meg,
félek,
lépek,
számolj a múltó szerelemmel,
te rendelkezél az eszemmel.

Moszkva, 1974. március 4.

Párnak nem pár, beszédnek beszéd

Őszintén, Zora, mit mondhattam volna,
kiről beszélhettem volna neked
azon a vicces hajnalon, mikor
eszedbe jutott a tévedésed, és
rájöttél, hogy nem szeretsz?

Mit mondhattam volna neked?
Én mindig Annára gondoltam akkor,
Mit mondtam volna, mint azt, hogy
nekem is van egy régi a zsebemben,
Anna mindig ott van úgyis.

Őszintén, Zora, mit mondhattam volna,
mikor ruhád levette megálltál
előttem, és azt mondtad, mindegy,
éjszaka van és csillagok hullnak
és mi úgyse szeretjük egymást.

Mit mondhattam volna neked?
Fiatal már nem vagyok és szép se
de egy éjjeli ölelésben
elhittem, engem is lehet szeretni,
és reggel nyugodtan el lehet szaladni.

Őszintén, Zora, mit mondhattam volna,
mikor lettem volna bölcsebb,
tudtam, hogy mindketten ugyanazt keressük,
s két kereső soha nem lesz egy pár
mert vagy talál, vagy megtalálják,

mit mondhattam volna neked?
Jó lett volna, ha bevallom, hogy egy
percig azt hittem, te találtál meg?
Bántottál volna, s így is bántottál,
mikor nem vállaltál fel, engemet,

engem, esendő, te lány, te esendő,
két lény hogy lehet ilyen buta.
Zora, Zora, mit mondhattam volna?
Okos nem szól, csak tovább szalad,
Ostobának haragja is ostoba.

Moszkva, 1989. január 23.

K. T. I. fordításai

Renn Oszkár

PSZT-konspiráció

(Suttogva terjesztett titok)

A szombati rövidített munkaidő befejeztével két Nysa gépkocsi várakozott utasaira a krakkói vízmű Bielany üzemegységének az udvarán. Egy világoszöld személyszállító és egy, jóval öregebb, megfakult-kék teherszállító, de erre az alkalomra, rakfelületére rögzített ülésekkel. Az üzem, a kéttornyú karmelita kolostortemplom hegyének völgyében, Krakkó központjától tíz kilométernyire, a város vízellátási létesítményeinek legöregebbike, de képzett szakemberek gondosságával kezelt, korszerűsítés alatt álló ivóvízellátó üzeme.

A két gépkocsiba a karbantartó dolgozók szocialista brigádjának tagjai és a hozzátartozók szálltak be, a szombat délutánra szervezett erdei brigádpiknikre készülve. Az autókban, az engedélyezett létszám figyelembevételével, néhány fővel több utas szorongott, nem törődve az esetleges ellenőrzéssel vagy büntetéssel. A vidám hangulatú gyülekezés után 19 utas foglalt helyet az autókban, a csomagokkal, kosarakkal, egy kis sörös hordónak is helyet találva.

Az első Nysaban ült a karbantartási részleg vezetője, Mieczeszláv Kozlowski, aki a háború előtt ebben az üzemben kezdte pályafutását, és a legtapasztaltabb szakembernek számított az egész vállalatnál. Nem egyetemet végzett mérnökként szerzett vitathatatlan tekintélyt, hanem mint technikus, a vízmű működését biztosító gépészeti és villamos berendezések tökéletes ismeretével. Munkatársai, beosztottjai mint vezetőjüket tisztelték, elfogadták következetes igényességét, igazságos szigorúságát. A szocialista brigád vezetőjének is az 56 éves, a német megszállás alatt a vízműért felelős, vészterhes időket is megélt, németül jól beszélő öreg Kozlowskit választották. A vízműnél dolgozott még két családtagja is. Testvéröccse, a hatgyermekes család Benjáminka a 33 éves Kazimiers, a túlsúlyos villamosmérnök, bátyjával azonos 120 kilogrammos súlycsoportban, és lánya, a gyönyörű, mosolygós Marisu, a részleg minden adminisztrátora. A brigadéros mellett ült az előkészített ételeket tartalmazó kosarakra felügyelő gondos feleség, Jadwiga asszony.

Utolsónak szállt fel az autóba a fiatal magyar mérnök, akinek a kezét Marisu lazán elkapta, és a fiatalembert maga mellé rántotta az ülésre, ellentmondást nem tűrő pajkos pillantással. Kezét azután sem engedte el, amikor a férfi már beszorongott a szűk helyre. A vendég mérnök zavartan körbenézett, hogy vajon kinek tűnhetett fel az ifjú hölgy gyors kisajátító akciója.

A magyar tiszteletbeli brigádtag már három hete irányította az új, magyar gyártmányú víztisztító berendezés szerelését és üzembe helyezését. Napi munkakapcsolata révén a brigád minden tagját ismerte és örömmel fogadta el a meghívást az erdei kirándulásra.

A Nysák jó tempóban haladtak Krakkótól Ojców irányába, eleinte főúton, sima futással, de 10-15 km-es autózás után a hegyek között, erdei utakon folytatták a túrát. Egyre lassabban haladtak, egynyomtávus, meglehetősen rázós erdei úton, egy vadul rohanó patak mély völgyében. Majd szerpentinén hegyhátra kapaszkodva, óriás fenyők között erőlködtek a túlterhelt autók. A nem éppen tökéletes rugózású Nysa utasai nem sokat beszélgettek a rázós úton, csendesesen szemlélték a vadregényes táj változásait, de ugyanakkor aggódtak is a gépkocsik állapota miatt.

A magyar mérnök, a rázkódásokat kihasználó női test érzéki simulását és a változatlanul ragaszkodó kézfogást kissé zavarodottan, de örömmel elfogadva, elgondolkodhatott krakkói életének és munkájának első három hetén, a lengyel "közösségbe épülésének" történetén.

Amikor három hete megérkezett szállodájába, a Hotel Polóniába, a lefoglalt szoba már rendelkezésére állt. Másnap reggel a vízmű Nysája hétkor várta a szálloda előtt. Ahogy ezt telexen elutazása előtt már közölték vele. A vízmű vállalat műszaki igazgatója, a Bielany üzemegeység vezetője és a karbantartási osztály vezetője már várták. Megbeszélték a munkarendjét, bemutatták partnerét, akivel a szerződés szerinti szerelési naplót német nyelven vezetik, és amelyben a magyar fél naponta feljegyzi a végrehajtott feladatokat, s azt a lengyel partner ellenjegyzi. A lengyel beruházó által végrehajtott előszereléseket egy hét alatt a magyar mérnöknek alaposan ellenőriznie kellett, hogy a végszerelés és a próbaüzem elkezdődhessen. Erre két hónapot terveztek. A műszaki igazgató bemutatta a közreműködő munkatársakat és az előszerelés késedelem nélkül elkezdődhetett.

Pap Antal mérnök, aki már Csehszlovákiában, Sered közelében közreműködött egy hasonló kapacitású víztisztító rendszer szerelésének irányításában, a műszaki tervek alapján lépről lépésre ellenőrizte az előszerelést, az elvégzett munkálatokat. Három lengyel szakember készséges segítségével nagyon jól haladt. Már az első órákban meglepetéssel és meglegedettséggel állapította meg a rendkívül gondos kivitelezést és a műszaki tervek szerinti pontosságot. Meggyőződhetett a lengyel szakemberek kiváló szakmai teljesítményéről, és bizonyos volt abban, hogy a tervezett szerelési időtartam és a próbaüzemi idő tartható lesz. Micsecszláv Kozlowski méltán büszke volt embereinek kifogástalan munkájára, és örömmel olvashatta a naplóba bejegyzett magyar szerelésvezetői véleményt. Az első héten a magyar mérnök elvégezte az ellenőrzést, és elkezdődhetett az egyes egységek feszültség alá helyezése és üresben járatása. Minden munka zökkenőmentesen haladt az ütemterv szerint, miközben a fiatal magyar műszaki egyre bensőségebb kapcsolatba került az öreg és a fiatal Kozlowskival és a készséges adminisztrátornóval, Kozlowski Marisuval. A lány leste minden kívánságát, és nem titkolta kivételes szimpátiáját. Az öregebbik engedte a magyar barátaitól ráakasztott becenevének használatát, melyet sajátos akcentussal mondott „Micsek bácsi”-nak. Viszonzásul a magyart lengyelesen Antonnak hívta. Micsek módszeresen és ugyancsak ravaszul,

nagy türelemmel és óvatosan faggatta ki a magyar fiatalember életkörülményeit, vállalati helyzetét, politikai beállítottságát, viszonyát a párthoz. Egyszer aztán, többször is kerülgetve a témát, 1956 is szóba került, elsősorban a lengyel nép szolidaritási megnyilvánulásaival kapcsolatosan. Ezt a témát Kazsek, inkább a fiatalabb Kozlowski feszegette, aki egyetemistaként ilyen akciókban részt vett. A két lengyel feszülten figyelte a magyar minden reakcióját a kényes politikai témák felvetésénél. Közben ők alkalmanként kritikusan elemezgették a szovjet–lengyel kapcsolatokat, a lengyel–német viszony árnyoldalait és a szocialista országok idealizált együttműködését, a problémák szőnyeg alá söprését. Először a magyar mérnök oldotta fel gyanakvásukat, és bevallotta, hogy ő nem párttag, sőt börtönviselt ember, 1956 miatt két évet ült, és csak szabadulása után hat évvel védhette meg diplomáját. Addig mindenféle segédmunkát vállalt, és megbélyegzett ellenforradalmárnak minősült a hatalmasságok szemében. Ezután a két lengyel végleg feloldódott. Minden dolgozóról, akikkel munkakapcsolatba kerülhetett, informáltak. Elsősorban politikai beállítottságuk és közösségi megítélésük szempontjából. Így ismerete meg a magyar, a „veszélyes” párttagokat, a besúgókat, a lógós kádereket, a méltatlan kedvenceket. Micsek bácsi és Kazsek mindenkiről mindent tudott, de rendkívül fegyelmezetten tudtak hallgatni és elhallgattatni provokációkra beugrató véleményeket. Ha megbízhatatlan vagy bigott pártkatonára jelent meg az irodákban, vagy közeledett társaságukhoz, munkaterületükhöz, valamelyikük mutatóujját a szájára illesztette és „pszt” hangot hallatott. A figyelmeztetést a magyar gyorsan megtanulta, és így lett egy összetartó fegyelmezett közösség „PSZT-konspirációjának” (ahogy magában elnevezte) tiszteletbeli tagja.

Megismerte az üzem legálságosabb és legkétszínűbb pártkatonáját is. A főportás személyében, aki mindennap sapkáját levéve, mélyen meghajolva üdvözölte őt a kapuban, alázatos mosolyával. Előtte minden kimondott szóra vigyázni kellett. Kazsek szerint ő volt a főnökség kihelyezett füle. Az üzem másik „veszélyes” embere a laborvezető vegyész volt, aki mindent és mindenkit megfigyelt. Ő jelentgetett a vezérigazgatónak és a pártbizottságnak. A magyar mérnököt is kérdezgette, figyelte arcát, szemét, érdeklődött a magyarországi gazdasági helyzetről, a vállalati párt- és szakszervezetekről. A vendég lengyelországi benyomásai is élénken foglalkoztatták. Jól beszélt németül, és naponta többször is a szerelések körül sündörgött. Kazsek le is tiltotta a magyart: „Anton, ennek aztán semmit” – és mutatta a fityiszt. A Bielany-üzem vezetője idős kommunista párttag volt. Micsek bácsi szerint nem rossz ember, sokat szenvedett a háború végén a németektől, de rá is vigyázni kell, mert tele van félelemmel, és ingadozó minden állásfoglalásában. A magyar mérnök is biztos volt abban, hogy szemmel tartják, és bizonyosan valahová Magyarországra róla is jelentenek valakik.

Egy alkalommal a két Kozlowski és a magyar, hárman voltak az irodában, amikor Kazsek komor arccal és szokatlanul vizsgáló tekintettel kérdezte meg, hogy hallott-e valamit Katyn-ról. A kérdés közben még óvatosan körül is nézett, pedig senki nem volt

a közelben, és a folyosóról sem hallatszott semmi zaj. A magyar értetlenül nézett a villamos mérnökre és rázta a fejét. Mondta is, hogy nem tudja, mi az, ki az. Az öreg idegesen intett öccsének: „Psz, most ne, semmit.” Mindketten elhallgattak. Jókor, mert éppen ajtót nyitott a laboros, ezúttal munkáügyben. Hozta a jelentést a víz fenolszennyeződésmértékéről. Így elmaradt a rejtélyes szómagyarázat.

A Nysa-sofőr jelezte, hogy már csak néhány percet rázza a népet ezen az erdei úton, mert közel van a cél. Marisu is felélénkült, még jobban húzta magához a fiatalembert, akinek ez valójában nagyon jólesett, de nem tudta, hogy erről mi lehet a véleménye az ifjú hölgy anyukájának, aki Micsek bácsi mellett, éppen előttük ült. Zavarodottságának oka az volt, hogy Marisu tudomása szerint asszony, és férjéről még nem beszéltek neki semmikor. Előző nap Marisu elcsalta a férfit moziba. Andrzej Wajda nagy filmjét, a „*Hamu és gyémánt*”-ot nézték meg, Marisu kedvenc színészének, Cibulskinak a főszereplésével. A film nézése közben a fiatalasszony a férfi karjába kapaszkodott, és a másik kezét bizalmasan a fiatalember tenyerébe csúsztatta. A magyar nem sokat értett a lengyel szövegből, de az eseményeket követni tudta a filmből, bár Marisu eleinte igyekezett oroszul segíteni neki. Később abbahagyta a fordítási kísérletet, és egyre inkább a férfi közelségét élvezte.

Végre megérkeztek. A magyar is megszabadult a gyönyörű nő szimpátiajelzéseitől, és kiszállt a beszorítottságból, megszemlélhette a szocialista brigád megszokott kiránduló helyét.

A hatalmas erdőség közepén egy felfelé lankásan emelkedő hegyi tisztás alacsonyabbik szélén vegyes fafajták szigete alakult ki az óriásfenyők rengetegében. Volt ott néhány öreg tölgy, bükkfák és egy hatalmas lombos, magányos, öreg vadkörtefa. A fa elé építettek egy kis turista-pihenőhelyet. Egy fakunyhót, bejárata elé egy esőfogó nyitott színt, amely alatt két kecskelábú, hosszú asztal és négy lóca kínálta a helyet a pihenőknek és a falatozóknak. A bejárat fölé rögzített, durván hánccsalanított vastag deszkalapba, félméteres, girbegurba betűkkel égették be a pihenőhely nevét: „Pod grusza” („Körtefa alatt”).

A két autó utasai és a közben megérkező három motoros pár percek alatt „belakta” a pihenőhelyet. A brigád asszonyai már szervezték az ételek előkészítését, az asztalok megterítését. A gyakorlott férfiak a tűzhelyet vették kezelésbe, és a brigadéros Micsek bácsi kitöltötte a brigádtalálkozó kötelező nyitóitalát, a proletárvodkát. Ezt a társaság minden tagja, férfiak és nők, sofőrök és motorosok, egy slukkra megitták. Nem sokkal később a másodikat is bedöntötték az Istennek hálálkodva, a napsütéses jó időre. A hangulat egyre emelkedettebb és hangosabb lett, de a jól összeszokott társaság tartotta magát a „piknikkoreográfiához” az italozás rendjében is. Kazsek csak két embernél jelezte a „psz”-figyelmeztetést, de a magyar már a kirándulás elején elhatározta, hogy senkivel nem bonyolódik semmiféle kényes téma tárgyalásába, sem mutogatva, sem valamilyen konyhanyelven. Beszélni csak néhányukkal tudott, így aztán nem érezte veszélyeztetve

magát. A brigád tagjai jókedvre hangolódva élvezték a kötetlen társalgás örömét, és a pletykacentrumok is izgalmas történeteket tárgyalhattak a jelenlévőkről, de még inkább a jelen nem lévő ismerősökről.

A magyar vendég körülnézett a környéken. Megcsodálta a nagy erdőség közepén elterülő ovális alakú, kilométeres tisztást, melynek ilyen szabályos, természetes keletkezését nehezen tudta elképzelni. Inkább gyönyörködött felfedezett különlegességében. A tisztáson szabálytalanul elhelyezkedve, mint óriás tar félkoponya tetők, 3-5 méter átmérővel, tízezer évek alatt fényesre koptatott, világosszürke sziklák ágyazódtak be az alacsony cserjék és a hosszú szárú fűszálak közé. A legömbölyödött kövek alig egy méterre emelkedtek ki a tisztás növényzetéből. Repülőőről bizonyára érdekes látvány lehetett a sötétzöld erdőkörnyezetben a fehérpettyes, ovális tisztás. A mérnököt Kazsek, súlytöbbletével küszködve, szuszogva kísérte a helyszín tanulmányozására, és egy idő múltán le is ültek az egyik „koponyatetőre”. Süttették a hátukat a lenyugvó nappal.

A két mérnök nagyon jó viszonyban munkálkodott a beruházás sikeréért. Kazsek kiválóan képzett, gyakorlott villamosmérnök volt, aki az új berendezés bonyolult elektromos berendezéseinek és hálózatának terveit tökéletesen megismerte. A szakmai és emberi együttműködés könnyedén és gyorsan létrejött a két egykorú fiatalember között. Kazsek sosem beszélt nőkapcsolatairól. Vidám aggregény volt, aki rendszeresen énekelt egy híres krakkói vegyes kórusban. Időnként szólistaként is szerepelt több nemzetközi fesztiválon, így Magyarországon is. Bánk bán áriáját magyarul is megtanulta, ha nem is tökéletes kiejtéssel, de jól énekelte. Tenorista élete nagy sikerének tekintette a magyar vendégszereplést. A baráti kapcsolatot még inkább erősítette, hogy a magyar is ismert egy lengyel dallamot, melyet még apjától tanult kisdíák korában. Viszonzásul a Bánk áriáért, el is énekelte a három Kozlowskiak a lengyel himnuszt, magyar szöveggel, ahogy apja énekelte:

Isten, ki lengyelt sok-sok számos évben,
Mégvédelmezted számtalan veszélyben,
Szent oltárodnál térdre hullva kérünk,
Szabad hazánkat, ó add vissza nekünk.

El kellett mesélnie a dal történetét: Apja az egykori magyar–lengyel határ közelében, a Szepességben járt iskolába, a későbbi Csehszlovákia területén. Ott tanulta meg az éneket lengyel származású hitoktatójától. A Kozlowski család rögtön szívébe zárta a lengyel dallamot éneklő magyart, de kiigazították ismeretét az énekről: Ezt az éneket a templomokban énekeltek a hívők a szentmisék után, mint a himnuszt, de ez nem a lengyel himnuszt.. Kazsek le is íratta vele a magyar szöveget, mert arról fogalmuk sem volt, hogy az létezik. Kazsek csupa szív, vidám, barátságos egyénisége szívügyének tekintette a

magyar szakember élménygazdag lengyelországi tartózkodását. Gyerekes örömmel terjesztette családjában és ismerősei között, hogy barátja nagymamája egy lengyel tisztnek hónapokig adott menedéket Egerben, az Almagyar utcában, amikor a lengyelek, németektől üldöztetve, menedéket kaptak Magyarországon. Gondoskodott programokról is. Egy alkalommal jegyet szerzett a krakkói operába, Moniuszko „*Sztrasny dwór*” („Szörnyű udvar”) című operájának az előadására. Remek énekesekkel, kiváló előadást láttak, melynek szereplőit Kazsek jól ismerte, és a telt ház előtt tomboló sikerrel énekeltek.

A simára kopott szikladomborulat tetején, a társaságtól elszigetelődve, szóba hozta a magyar mérnök azt a titokzatos szót, amelyet akkor oly gyorsan kisöpörtek a társalgásból, s aztán sohasem ejtettek ki szájukon, a „Katyn”-t.

Kazsek megrezenve reagált, körülnézett, fülelt, hogy hallhatja-e valaki szóváltásukat. Összeszedte gondolatait, és sötétre elkomorodva, tragikus arckifejezéssel ismételte meg a titokszót, amiről Lengyelországban tilos és nem ajánlatos beszélni: Katyn. Még mindig habozott, félelem nyomasztotta, de aztán erőt vett magán. Ismételten körülnézett, lehalkult, és lassan szaggatottan, egyszerű orosz kifejezésekkel, lengyel mutogatással elmondta Katyn igaz történetét. A magyarnak fogalma sem volt arról, hogy mit jelent a rémült áhítattal kimondott, számára érthetetlen rövid szó. Kiderült, hogy ez egy helység-név, valahol Szmolenszk környékén, ahol a második világháború időszakában tragikus események történtek. A katyni erdőben, 1942-ben, lengyel kényszermunkások tömegsírokat fedeztek fel, lengyel katonatisztek hulláinak ezreivel. A szovjetek úgy mutatták be a világnak a sírokat mint a tömeggyilkos német fasiszták rémtetteinek kétségtelen bizonyítékát. Még emlékművet is emeltek a fasizmus lengyel áldozatainak emlékére. A Kozłowski fiúk legidősebbike feltehetően a tarkón lőtt áldozatok között volt. Kazsek rövid időre megszakította történetét, majd ismét körülnézett, nem jön-e közelükbe senki, és még nyersebben folytatta. A németek nem vállalták a tömeggyilkosságokat, és keményen tiltakoztak a vád ellen. Kezdték bizonyítékokat keresni a valóság felderítésére. Hamarosan a lengyelek is suttozták az igazságot: A szovjet titkosszolgálat határozata alapján az NKVD végeztette ki a lengyel hadifogoly tisztet, főtisztet, vezető tisztviselőket tízezreit. Erről nem lehet beszélni. Katyn igaz története büntetendő tabu. Ezért a szó és a történet „pszt”. Ajánlja barátjának, hogy felejtse el a történetet, nehogy valami elszólás következtében baja essék. Kazsek elhallgatott, majd percekig lehajtott fejjel, egy bottal piszkálta a szikla körüli kőtörmeléket, rekedten szólalt meg: „Tudod, most már megértheted, hogy a lengyelek miért gyűlölik a németeket, és ugyanakkor miért utálják az oroszokat.” Arcáról, magába zárt tekintetéből, évek óta bensőjét mardosó, családját és népét kínzó fájdalom látszott, egy soha meg nem bocsátható büntetett tragédiája.

Mindketten hallgattak egy sort a lenyűgöző szépségű hatalmas, itt-ott repedezett kőkoponyákkal megszórt napfényes tisztáson. A magyar elgondolkodott: „Vajon mit tudunk mi erről az elhazudott lengyel nemzettragédiáról?”

Marisu vidáman kiabált nekik valamit, s jött sietve, a kövek között egyensúlyozva, két

kezében friss kenyérkaréjjal, melyekre sült hússzeleteket raktak hagymával tetőzve. A vídamság a két komor fiatalember közé ült, és már mondta is meséjét, ragyogó szemmel, egy fiatal párról, akik most éppen defektet javítanak, mert motorkerékpárjuk első kereke a pihenőhely előtt 2-3 kilométerrel leeresztett, jól megizzadtak, mire a gépet felfelé tolva megérkeztek a találkahelyre. Marisu nem palástolta érzelmeit, és szerelmes pillantásai a magyart zavarba is hozták. Kazsek látszólag nem vett erről tudomást, de a jó barát nem tudhatta, hogy a nagybácsi milyen véleménnyel viseltetik a kapcsolat ilyenforma alakulásáról, ismerve a család mélyen vallásos világnézetét. Marisu fürdött pillanatnyi boldogságában. Különösen mióta a kommunista Lengyelország július 22-i ünnepének előestéjén rendezett mulatságon sokat táncoltak, és a lány úgy simult a magyar vendéghez és fogta át nyakát, hogy a vak is látta a szép pár közös örömét.

A körtefa alól már a Micsek bácsi is integetett, hogy jöjjenek a társasághoz, mert téritve van. Így aztán mindhárman visszaindultak a brigádhoz. Ott már ugyancsak megalapozták az italokkal a bőséges vacsorát, a feltalált sokféle finomságot. Mindenki kitétt magáért, és a legjobb ételprodukciókkal rukkoltak ki az asszonyok, pedig a lengyel ellátási gondok súlyosak voltak, és a hiánygazdálkodás uralma már évek óta tartott.

Az öreg figyelmesen vizsgálta a visszaérkezőket, főként az öccsét. Mondott is néhány rosszalló mondatot, mert ő sosem akart beszélni a magyar mérnöknek Katynról, a család fájdalmaról és a „nagy orosz barát” világcsalásáról. Csóválta is a fejét, nehezen nyugodott meg.

A magyar mérnök is nehezen szabadult a szörnyű gondolattól, hogy a magyar nép semmit nem tud egy olyan, európai, szomszéd népet ért tragédiáról, melyben emberek tízezreit lőtték tarkón több száz méter hosszú tömegsírok árkaiba. Évek múltán is szemrebbenés nélkül hazudják le a bűnt a nagy politikusok, hamis bizonyítékokat kreálnak, és még a végrehajtókat is eltüntetik.

A szocialista brigád az asztalnál már nem politizált. Vidám lakmározás folyt, néhány elmaradt névnap és születésnap vodkás-sörös köszöntéssel, vicces jókívánság mondókkal, melyekből a külföldi vendég egy szót sem értett, de az örömhangulat rá is hatott.

A nap már lebukott a hosszú kőkoponyás tisztás végén, amikor énekelni kezdtek, tangóharmonika kísérettel. Az egyik idős szakmunkás nosztalgizált a régi hangszerrel, emlékezve katonaidejére. Több-kevesebb sikerrel igyekezett teljesíteni az éppen soron következő brigádtag igényét a kialakult nótakörben. A harsogó jókedvet a néhány mellyenyomott billentyű és hamis intonálás már nem zavarta.

Marisu elcsalta a magyart az erdőszélre csókos naplementét nézni. Az öregebbik Kozlowski lehunytt szemmel túrte-élvezte feleségének gyógyító nyakmasszázsát, aki a padon ülő és az asztalra támaszkodó, kissé kapatos férjurát gyakorlott kézzel gyúrta.

A piknik végét a brigádvezető egy harsány parancssal jelezte. Felállt, teletöltött poharát felemelte, és felszólította a brigádot, hogy utolsó poharát fenéig mindenki igya ki Lengyelország jövőjére, mindnyájuk egészségére, és utána indulás haza.

A szálloda előtt megállt a Nysa, a mérnök kiszállhatott, köszönt és integetett, de az öreg brigádvezető nem felejtette el ajkát mutató ujjával lezárni és püsszegni.

Meglehetősen nagy izgalmat gerjesztett a vízműnél a magyar külkereskedelmi vállalat vezérigazgatójának a látogatása, melyet az illetékes miniszterhelyettes meghívásával súlyosbított a vízmű pártszervezete. A próbaüzem megkezdését is erre a napra időzítették. A forgatókönyv szerint a két nagy embert együtt fogadja Mrugacs elvtárs, a krakkói Víz- és Csatornaművek Vállalat vezérigazgatója, egyben a városi pártbizottság nagy befolyású tagja.

A kétszemélyes magyar delegáció, a Chemimpex vezérigazgató és személyzeti vezetője, a fogadás előtti délután érkeztek a szállodába, ahol már várta őket a szerelésvezető mérnök. Az estét együtt töltötték, és a mérnök informálta vezetőit a szerelés befejezéséről, illetve a próbaüzem várható sikeréről. (Az előzetes mérési eredmények erről tanúskodtak).

Másnap a három nagy elvtárs találkozója zökkenőmentesen, a sokszor hangoztatott barátsággal, „polak, wenger dva bratanki” (lengyel, magyar két barát), folytatódott a beruházott új létesítmény megtekintésével. A lengyel miniszterhelyettes a magyar vezérigazgatóval kapcsolta be a főkapcsolót, és a sématablán azonnal megjelentek az üzembe helyezett egységek jelzőfényei. Mrugacs elvtárs és a sleppje lelkesen tapsolt. A miniszterhelyettesnek a laborvezető tolmácsolt, a magyar külkeres vezérnek a szerelésvezető mérnök. A lengyel–német–magyar és magyar–német–lengyel tolmácsolás a két kiválasztottnak óriási erőpróba volt. Két bőbeszédű, dicsekvő elvtársat kellett összetolmácsolniok. Kegyetlen nehéz feladatot kaptak, erre a tárgyalások első tíz perce után mindketten ráébredtek. A berendezések bemutatásánál még nem volt semmi nehézség, de a fehér asztalnál tartott többórás „munkaebédnél” már a végkimerülés jelei látszódtak a keresztbe tolmácsolókon, akik csak egy-egy falatot tudtak enni. Közben, egy kívülállónak láthatatlan egyetértéssel, már a fele szöveget sem fordították, jelentősen rövidítettek, mert már mindketten csuromvizesek lettek öltönyükben, a kielégíthetetlenül szószátyár vezetők szövegeinek fordításakor. Az elvtársi társaság tagjai közben vodkát is fogyasztottak bőven, és terjengős pohárköszöntők is elhangzottak. A vízművek pártember vezére megemlékezett a németektől üldözött lengyel menekültek baráti magyarországi befogadásáról is. A sikeres próbaüzem beindítása és a fogadás után a főrangú vendégek elutaztak Varsóba, ki autóval, ki vonattal, és a vendéglátók fellélegezhettek. A két holtfáradt tolmács napokig pihenhetett a szellemi túlterhelést.

A próbaüzem már egy hete kifogástalanul zajlott a várt eredményekkel, amikor a magyar mérnök egy díszes borítékban meghívót kapott. Micsek bácsi fordította le a szövegét, mely szerint egy születésnap vacsorára hivatalos Pawel Mrugacs elvtárs 65. születésnapján és párttagságának 25. évfordulóján. Vendégeit a főnök lakásán fogadja este 19 órakor. Az öreg Kozlowski rögtön hozzáfűzte, hogy ez egy rendkívül szűk körű

ünnepség és vacsora lesz, amelyre kizárólag kiemelt pártkádereket és néhány veterán havert hívtak meg. Antont meg azért, mert egyetlen külföldi vendég, és talán a feleség ragaszkodott a meghívásához. Anton talán csak a főportást és a laborvezetőt fogja felismerni az ünneplők között. De az alapszabályt most aztán be kell tartani: „Psz! legyen!” Mert nagyon „veszélyes elvtársak” lesznek jelen.

A vendég mérnök, akit az ismerős Nysa szállított a vezér lakásához a szállodából, nem gondolta volna, hogy milyen csodavillában él Mrugacs elvtárs. A bejárati lépcsőnél néhányan, az egy időben érkezők, összegyűltek, és egymást tessékelték az aránytalanul nagy előtérbe, ahol a vendégeket a házigazda és felesége fogadta. Az ünnepelt mindenkit kézfogással, de egyeseket még elvtársi típusöleléssel és kettős puszival is üdvözölt. Mellette felesége tündökölt aranyátszövéses ruhájában, ékszerbemutatót sem nélkülözve, szőkített frizuraéptménnyel és vastagon felrakott ránceltüntetető sminkkel. Mindenkitől fogadta a szertartásos kézcsókot a kötelező meghajlással. A magyar mérnök a vendégsor végén érkezett, és lassú vívódás után, nem ismerve a helyi szokásokat, gratulációjához átadta az ünnepeltnek a cellofánba csomagolt magyar borospalackot, és a ház asszonyának átnyújtotta virágcsokrárt. Majd az ellesett kézcsókszertartást is sikeresen bemutatta. (A borvásárlás némi gondot okozott, mert egyetlen üzletben sem talált magyar palackozású magyar bort. Végül a Grand Hotel Főnix valutás üzletében talált magyar töltésű egri bikavért.)

Az ebédlőbe lépett vendégek meglepődhetnek. A hatalmas méretű teremben 22 főnek terítették, és az asztal mérete nagyobb volt, mint a cégház tanácskozó termének tárgyalóasztala. A berendezés is luxusra vallott, a bútorok, vitrinek, szőnyegek nem éppen egy kommunista vezetőre voltak jellemzők.

A magyar vendég helyét az asztalnál a cég műszaki vezetője mellett jelölték ki, akivel legalább németül beszélni tudott, bár ugyancsak szűkszavú ember volt, és inkább csendes szemlélőként viselkedett.

A születésnap ünnepelést a házigazda köszöntőszövege után terjengős, dicsérő, személyi kultuszba hajló gratulációk sora nyitotta meg. A legjelentősebbnek a krakkói pártbizottság első titkárának a nagyhatású felmagasztalása tűnt, aki a kiváló kommunista vezető példajaként mutatta be az ünnepeltet, és átadott neki egy emléklapet díszoklevél kíséretében. A beszédek között a születésnap jókívánsághoz felhajtottak egy-egy kupica vodkát az ünnepelt egészségére. Két segítőkész felszolgáló fiatalember készségesen töltögette a sokszor kiürült stampedliket.

A köszöntések után a vacsora nyolcfogásos volt. A fogások között lengyel szokás szerint minden alkalommal vodkaurítás történt. Egyesek nem is ettek, csak ittak. Ezek gyorsan be is rúgtak, és egyre hangosabban kiabáltak egymásnak az asztalon át keresztbe és a szomszédokon át hosszába. A magyar vendéghez nem szóltak, az csendesen üldögélt a műszaki igazgató mellett, és mindent megevett, mert Kazsek azt mondta jótanácsként, hogy csak akkor bírja ki az italozást, ha megeszi, amit elé raknak, különben az asztal alá

kerül. Egy óra sem telt el, amikor már veszekedések és összeszólalkozások is hangzottak az elvtársak között. Ekkor búcsúzott el taktikusan az ünnepelttől és feleségétől elvtársi alkoholos puszikkal az első titkár. Az alkalmat néhányan, a nem vállalati párttagok közül még kihasználták a távozásra, köztük a magyar mérnök is. Miután észrevette, hogy ő itt teljesen felesleges többlet, bár mindenki mosolyogva megjegyezte neki, hogy „polák, wenger, dva bratanki”, udvariasan elköszönt és a várakozó Nysával a szállodába vitette magát, enyhén becsípett állapotban.

Másnap faggatták a mérnököt Koslowskiék az eseményről, de ő igazán nem tudott semmi érdekeset mondani, mert a személyi kapcsolatokat nem ismerte, a fecsegéseket nem értette. Marisunak sem tudta szakszerűen leírni a túlóltözött és agyonékszerezett háziasszony toalettjét. A ház és a lakás berendezéseit viszont csettintve emlegette. Az öreg erre megjegyezte, hogy a nagy pártember vezérigazgató, egy nyugatra menekült gyártulajdonos villáját berendezve kapta ajándékba pártmunkájáért és szocialista hazafiságáért.

Az átadás utolsó hetének egyik napján Marisu a magyart titokzatosan egy különleges programra hívta meg, körülnézve, egy „pszt”-jelzéssel megerősítve. Este fél hétre beszéltek meg a találkát egy kis kávézóban a Fő téren. Pontosan érkeztek és a kávé után az asszony vezette a fiatalembert, szorosan belekarolva, összehangolt együttléptekkel, a meglepetéscélhoz, a dominikánusok templomába. Marisu sokat sejtető mosollyal állt meg a gyönyörű gótikus templom bejáratánál, ahol már összesűrűsödött a belépni akaró fiatalok tömege. Marisu húzta maga után a magyart, és a templomba kerülve már alig talált maguknak ülőhelyet a hátsó padosorok egyikében. Összeszorulva foglaltak helyet a készséges, szorongó padtársak között. Marisu azonnal szorosan párjához simult, és mindkét karját belefűzte a fiatalember karjába, s kezét sem engedte el. Valamiért nagyon izgatott volt. Fontos volt neki ez a templomi együttlét. A mérnök érdeklődött a templomi eseményről, de csak annyit mondott neki a lány, hogy itt ma egy kivételesen nagyszerű pap fog prédikálni és beszélgetni az egyetemista fiatalokkal.

A templom teljesen megtelt, az oltárok lépcsőjén is ültek, a többségnek csak állóhely jutott. Marisu lelkes várakozása érdeklődést keltett a mérnökben, bár nem tudta, hogy mennyire lehet számára érdekes az a prédikáció, amelyből sokat nem fog érteni, de a lány és az ifjúság számára nagyon fontos lehet.

Megjelent a csuhás szerzetes, morajlott és elcsendesedett a tömeg. A magas, szikár, tonzúrárs, középkorú pap a szentély lépcsőjére lépett, és mosolyogva üdvözölte a fiatalokat. Felszólította őket, hogy közösen imádkozzanak és énekeljenek, egy láthatóan mindenki által ismert, egyházi éneket. A pap, Marisu szerint, három témáról fog beszélgetni a fiatalokkal: a katolikus életvitelről, a szeretetről és a jövőt formáló hazafiságról. A magyar fiatalember figyelmét inkább a beszéd hangsúlyai, a rendkívüli baritonorgánium, és a hallgatóság 10 perc utáni teljes elvarázsolása kötötte le. A pap nem maradt mozdulat-

lan, a padok között lassan sétált, finom mozdulatokkal gesztikulált, megszólított fiúkat, lányokat, kérdezett, várta a feleleteket, és segített is felelni. Egyszerűen megbabonázta híveit, és egész közösségével rövid idő alatt olyan bensőséges kapcsolatba került, hogy meggyőző ereje tökéletesen érvényesülhetett. Az ifjak és lányok ragyogó szemekkel itták ajkairól a szót. A mérnök sohasem hallott Magyarországon ilyen hangulatú lelkigyakorlatot, még diákkorában, a piaristáknál sem. Közös imádkozással és énekléssel fejeződött be ez a lelkeket aktivizáló másfél órás közös gondolkodás., az érezhető összetartozás erősítése.

Amikor lassan kisodródtak a templomból, látták, hogy szemben a bejárattal, alig ötven méterre, három rendőrautó is várakozott. Nem történt semmi rendzavarás, a rendőrök csak szemlélték a tömeget. Marisu azért intett feléjük egy „pszt”-et.

A fiatalasszony a templomi élmény hatása alatt volt akkor is, amikor egy hosszú sétával, összekapaszkodva járták a belvárost, keresve egy jó cukrászdát a Florianskán. Szótlanul fogták egymás kezét. A sötét utcaszakaszokon többször is csókolóztak. Marisu nem bevallotta, de nagyon szerelmes lett a magyar mérnökbe, pedig igazán nem is ismerhette meg ilyen rövid idő alatt. A férfi sem tudott sokat Marisu életéről, házasságáról, nem is találkozott a férjével, azt sem tudta, hogy együtt élnek-e. Nem kérdezősködött. Tudták mind a ketten, hogy néhány nap után elbúcsúznak. A jövő héten megtörténik a berendezések jegyzőkönyvi átadása, és a mérnök hazautazik.

A Polonia Hotel egy bronzból öntött városkapukulcsot ajándékozott búcsúzó magyar vendégének. A cég autójával a két Kozlowski kísérte ki a jóbarátot a budapesti expresszhez, és a pályaudvaron búcsúztak el. Kazsek a kezébe nyomott egy aznapi újságot, melyben megjelölt egy néhány soros híradást, mely arról adott tudósítást, hogy egy dominikánus szerzetes tanárt a politikai rendőrség kihallgatott, államellenes tevékenység gyanúja miatt, mivel az egyetemi fiatalság körében rendszeresen izgatott a szocialista lengyel állam és a szovjet–lengyel barátság ellen. A két Kozlowski a cikke mutatta háromszor ismételte a jelet: ”Pszt, pszt, pszt.” Kazsek az újságot a magyar barát belső zsebébe nyomta, és közben még hozzátette: „És Katyn is pszt. Uwaga!” (Vigyázat!) Majd halkán dúdolta és énekelte, úgy lengyelesen: „Hozám, hozám té mindénem.” Mosolygott, de végül hozzázárta, keményen: „Jeszcze Polska nie zginela” (Nincs még veszve Lengyelország).

A három férfi összeölelezett, igaz barátsággal búcsúztatták a két munkában eltöltött hónapot, a nem reklámozott barátságot, az együttgondolkodás felfedezését és örömét, a „pszt-konspiráció” maradandó emlékét.

Katariina Aila Hämäläinen

151. zsoltár

Dicsőítő ének

Áldjad, lelkem az Urat!

Uram, Istenem, mindennél nagyobb vagy!

Te alkottad a föld porát hogy az ő teste is legyen

a lelkedet adtad hogy fényeket keltsen

gesztenyét érleltél tárnákban derengést

tekintete lett a barnálló mélység

gyógyír karomba zárt királyi lakosztály

jóságod fényében a fényed szórja rám

betölti életem balzsamos javakkal

húgocskámnak szólít a felkelő Nappal

s Te forrást növelsz az illatos sziklákon

patakok vízával szomjúságunk oltod

búzát növesztesz kalászt kies helyre

táplálékunk kamrád megannyi bősége

Áldjad, lelkem az Urat!

Uram, Istenem, mindennél nagyobb vagy!

155. zsoltár

Hálaének

Tízhúrú hárfával, citerával, lanttal
dicséretet zengek, neked, Istenem.

Égő áldozatul fehér bárányt hozok
sarumat leoldom a hajlékod előtt
meghajlok előtted mint szároni nárcisz
a nevedet áldja sudaras cédrusfa
a libanoni fa ahogy a madárnak
lakhelyet ad a hegy zergéknek vadaknak
úgy adsz otthont Te is az otthontalannak
jószágot kegyelmet illatos kenetet
tömjénező fákat balzsamos szerelmet

Tízhúrú hárfával, citerával, lanttal
dicséretet zengek, neked, Istenem.

Szólítlak kedvesem az Úr ajándékát
s a kitárult kapun otthonodba lépek
kálmos nárdusz sáfrány dúsgazdag gyümölcsfák
fűszerezett borral édesgetsz megkinálsz
megoldom ruhámat liliomkertedben
nyoszolyádra fekszem Ajándék-Kedvesem
ajkodon mirha van király-illatolaj
gránátalmalombok takargatnak minket
szomjazó lelkeket arannyal díszíted
leomló hajamat gyönggyel ékesíted

Tízhúrú hárfával, citerával, lanttal
dicséretet zengek, neked, Istenem.

Kelemen Erzsébet műfordításai

Szecska Károly

Kodály Zoltán és Eger

Eger művelődéstörténetének eddig kellően nem méltányolt hagyománya a magyar zene Arany Jánosának, a világhírű Kodály Zoltán egri kapcsolatainak története. Bár életéről és munkásságáról bel- és külföldön egyaránt szinte könyvtárnyi irodalom keletkezett, de sajnos mindmáig hiányzik egy róla írt alapos és részletes életrajz. (1) Amíg ez el nem készül, fontos minden vele kapcsolatos adatmorzsa. Írásomban ebből a nagy adósságból kívánok törleszteni saját kutatásaim és az eddigi irodalom alapján.

Kodály zeneműveivel az 1930-as évek elejétől ismerkedhetett meg az egri muzsikakedvelő közönség. Ebben elvülhetetlen szerepe volt Bitter Dezsőnek, akit 1933-ban neveztek ki a helybeli Római Katolikus Érseki Tanítóképző ének- és zenetanárának. Az 1930-as évek közepétől az intézmény falai között komoly művészi munka bontakozott ki. Ennek bizonyítéka az is, hogy a betanult gregoriánénekek, a 16. századi mesterek kompozíciói mellett nagyobb szerepet kaptak a népdalfeldolgozások, az egyházi kórusművek, s ezen belül Kodály alkotásai is. Például 1936-ban Bitter irányításával a végzős diákok megtanulták és előadták a mester *Ave Mariáját*, további a *Süket sógor*, s a *Túrót eszik a cigány* című kórusműveit. A következő években pedig a képzősök ajkán felcsendült Kodály *Esti dal*, *A csikó*, *a Huszt*, *a 150. Genfi zsoltár* s a *Karádi nóták* című művei. (2)

Bitter Dezső fáradhatatlan tevékenysége hatott a többi helybeli iskola ének-zenetanárára is, magával ragadta azokat. Így vált lehetővé 1938-ban egy nagyszabású énekhangverseny megrendezése a városban. Erre elsősorban az adott alkalmat, hogy a Magyar Püspöki Kar az említett évet Szent István évvé nyilvánította, s még ebben az évben rendezték meg hazánkban a Euharisztikus Világkongresszust. A rendezvényen szereplő kilenc énekkar 1200 dalosa első összpróbáját április 9-én tartotta a Líceum kiváló akusztikájú zárt udvarán. (3) A helyi sajtó rendszeresen tájékoztatta a próbákról a lap olvasóit. Például a május 1-jei számban egy magát fel nem fedő cikkíró Kodály Zoltán jelentőségét méltatta eme fennkölt szavakkal: „A mai modern egyházi zene alkotásait elsősorban ma élő legnagyobb zeneszerzőnk, Kodály Zoltán művei képviselik... Ő fedezte fel népünk dallamokban elrejtett zenei kincsét és mentette meg számunkra az utolsó órában, a világháború kitörése előtt, ő keltette életre ismét a tiszta éneklés művészetét, amelyet a klasszikus és romantikus korszakok hangszeres alkotásait jó időre háttérbe szorították.” (4)

A szorgos próbák után, 1938. május 9-én megtartott hangverseny frenetikus sikert aratott. Azon összesen 22 mű hangzott el, amely mind egyházi jellegű kompozíció volt. A hangversenyen Kodály mester alábbi alkotásai szerepeltek: a *150. Genfi Zsoltár*, az *Ave Maria, II. Tantum ergo*. (5) Ugyancsak 1938-ban a helyi ferences templom Szent Klára vegyeskara előadott a Bartók és Kodály által összeállított *Erdélyi Magyarság* című gyűjteményből. (6)

A fenti hangverseny sikere jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az egri középiskolák ének-zenei nevelőmunkája helyes irányba fejlődjön. További előrehaladás volt ezen az úton az a nagyszabású énekkari verseny, amelyet 1940. május 25-én Somos Lajos tanítóképző intézeti igazgató irányításával az Egri Nevelők Köre rendezett. (7) Egy korabeli nyilatkozat szerint e hangverseny megtartásával a rendezők kettős célt akartak elérni: egyrészt megszólaltatni a magyar népzene kutatás legszebb gyöngyszemeit, másrészt elősegíteni a tanuló ifjúság nemzeti öntudatának fejlesztését. (8)

Az *Eger* című újság már május 18-án közölte a hangverseny előzetes programját. (9) A május 22-i számában a lap arról adott hírt, hogy Kodály Zoltán is megjelenik a nagyszabású hangversenyen. (10)

A hangverseny színhelye ekkor is a Líceum udvara volt. A dalosok számára szolgáló grandiózus, emelvényes színpadot Csebi Pogány István festőművész, a tanítóképző rajztanára tervezte. A hangversenynek az adott országos jelentőséget, hogy azon a rendezőség meghívására Kodály Zoltán feleségével együtt részt vett. (11) Az *Eger* című lap 1940. május 25-i számában, kihasználva a rendkívüli alkalmat, méltatta a nagy mester művészetét. A tudósításban többek között ezeket olvashatjuk: „Kodály Zoltán neve ma már fogalom nemcsak Magyarországon, hanem az egész világon. Az 58 éves zeneszerző ezelőtt 35 esztendővel vágott neki a magyar földnek, hogy pusztulni indul, de eldugott székely falvak fatornyos templomai tövében még föllelhető, kukoricafosztáskor halk téli estéken föl-fölsíró, alföldi parasztleányok hadbavonulásakor kivirágzó magyar népi dallamokat összegyűjtse. Munkája nem volt hiábavaló. Nemcsak a maga és külföldi követői zenéjét termékenyítette meg új ihletekkel, hanem a magyar földet újra teleszórtta ősi népdalkincsünk saját dallamaival. A közönség eleinte húzódozott az új zenétől, mert ízlését elrontotta a cigány, a dzsentrí sírva vigadó érzelgőssége és dalárdáink idegen szemmel megfertőzött, ma már régen idejét múlt énekkultúrája. Kodály és követői működése nyomán az éneklésnek egészen új lehetőségei tárultak fel. Természetes, hogy ezt az új énekestilust elsősorban gyermekkaraink tették magukévá. Hiszen őket nem kötötte a múlt század végétől ránk súlyosodó zenei hagyomány. Ebben az új zenében egészen különös fényességű tisztasággal csendült föl a legszebb zenei szerszám, az emberi hang értéke. A magyar lélek azt köszönheti Kodálynak, Bartóknak és követőinek, hogy elkészítették az új arcú magyarság kialakulásának alapját egy darab történeti-népi magyar lélek újratereemtésével. Köszönhetjük nekik azt, hogy immár az egész világ felfigyelt nemcsak egyéni muzsikájuk különös ízére, hanem gyűjtőtevékenységük jelentőségére is.” (12)

A lap május 27-i számában „*Kodály Zoltán és az egri ifjúság*” címmel közölt összefoglalót a hangversenyéről. Ebben többek között a következőket olvashatjuk: „Két nagy név ragyog elénk e mozgalomból (tudniillik a magyar népdal megismertetésére irányuló tevékenységből – Sz. K.): Bartók Béláé és Kodály Zoltáné. Ragyogásuk messze fénylik, túl a szűk magyar határokon, a művelt Nyugat, sőt az újvilág is jól ismeri őket és talán

jobban is értékeli, mint magunk. Az általános zenei világ ítélete szerint mindketten zseniális útjelzők, irányt szabók a műzene messzi jövőjében.

Oly nagyok ők, hogy ma még szinte félelmetesek a könnyű, mindennapi, divatos zenei koszton élők szemében és fülében. Az időtlen, az örök magyar Génius megszállottjai ők, – kiásták, valósággal az ősi televény magyar földből kaparták ki a magyar népi zene kincseit.

Az egyik nagy „kincásós”, Kodály Zoltán is eljött meghallgatni az ő legifjabb híveinek – az egri éneklő diákságnak nagy taborát –, mint ahogy mondani szokták: „megjelenésével megtisztelte az ünnepséget”. Úgy is van, neve és ittléte fémjelezte ezt a hangversenyt. Érezte mindenki – még az idegenkedők is –, hogy próféta jár közöttünk. Szívesen jött, mert nagy örömet szerzett neki, hogy Eger is bekapcsolódott az ő népi gyökerű nemzetnevelő munkájába...

E pompás műsor egész egységes nagy sikeréből kiragyg a megújulásban lévő magyar népi muzsika jövődjé diadala. Ennek boldog reményében találkozott itt ez ünnepi estén a magvető Kodály Zoltán a termékeny talajjal, a középiskolás tanulóifjúság lelkével. Ez örvendetes találkozásnak nagy eseménye volt az is, hogy a nagy mester, az ifjúság és a közönség összecsendülő lelkes ünneplésének hatása alatt kilépett az aszkétákéra emlékeztető, szinte szemérmes szerénységéből és a karnagyi emelvényről néhány sokatmondó köszöntő és buzdító szót mondott. Az este hangulatából és eredményeiből láthatjuk, hogy ő és tanítványai által indított nagy mozgalom, az „Éneklő Ifjúság” nagy taborához csatlakozott immár az egri diákság is, és az ebből évente az életbe kilépő generációk sokasodásával folyton nőni fog az „éneklő Magyarország”, a saját, csak a miénk, csak a magyar lélek műveltségéből kihajtott igazi magyar muzsikát élvező, gyakorló és hirdető magyar férfiak és asszonyok széles serege.” (13)

A nagyszabású hangversenyen Kodály Zoltán következő művei hangzottak el: *Katonadal, III. Tantum ergo, Katalinka, Ave Maria, Új esztendődt köszöntő, Esti dal, A csikó, Pünkösödölő*, valamint néhány népdal az ő gyűjtéséből. (14)

Az 1940 májusi hangverseny végén a zeneszerzőt a közönség s a fiatal énekesek lelkes ünneplésben részesítették. Ezután a mester megköszönte az ünneplést, erről az újság a következő szavakat írta: „a nagy mester kilépett az aszkétára emlékeztető, szinte szemérmes szerénységéből és a hangverseny emlékéül néhány sokatmondó köszönő és buzdító szót mondott.” Ezt a szöveget az újság nem őrizte meg. Somos Lajos emlékezése szerint a mester beszélt a karéneklés jelentőségéről. Az egri vállalkozást a jó úton tett lépésként üdvözölte, s azt sem hallgatta el, hogy még sok a tennivaló. Somos elmondta, hogy Kodály a rendezvény előtt még külön is meghallgatta a tanítóképző énekkarát, s ott szakmai útmutatást adott a kórusnak és vezetőinek. (15)

A rendezvény egyik karmestere, a hajdani Kodály-tanítvány, a kormányzó díjas Huszthy Zoltán volt. Csak érdekességképpen jegyzem meg, hogy nevét a mester még évtizedek múltán sem felejtette el. Egy alkalommal, midőn Szepesi

György meglátogatta Egerből tanítványaival, azt kérdezte tőle: „Hogy van az öreg Huszthy?” (16)

A hangverseny megszervezésében és lebonyolításában alapvető szerepe volt Somos Lajosnak, az Egri Érseki Tanítóképző Igazgatójának és az Egri Nevelők Köre elnökének. Somos napi feladata volt a hangverseny ezernyi szervezési teendőin kívül Kodály és felesége napi gardírozása is. Emlékezése szerint a mester és felesége a Ciszterci Rend helyi Szent Bernát Gimnáziumában szállt meg, a zirci apát lakosztályában. Ő minden reggel, amíg Kodályék kint voltak a városban, eljött ide, s onnan kísérte a rangos vendégeket a hangverseny színhelyére. Említésre méltó az is, hogy a Kodály házaspár egri látogatása előtt Somos Lajos levelet váltott a zeneszerzővel. E dokumentum becses ereklyéje volt sokáig. Sajnos 1969-ben Kodály válaszevele a főiskola épületében egy kiállítás alkalmával elveszett. A nevezetes hangversenyről Somos Lajos egy fényképet is őrzött, amelyen a képző énekkarának tagjai láthatók. Az első sorban középen Kodály Zoltán, tőle balra Somos Lajos, jobbra Bitter Dezső látható. (17)

1940. június 16-án az Angol Kisasszonyok Egri Érseki Leánylíceum és Tanítónőképző kórusa megszólaltatta Kodály *Pünkösdőlő* című művét. (18)

Bár Kodály csak 1965-ben járt újra Egerben, művei azonban a városi zenei rendezvényeken továbbra is szerepeltek. A következőkben a teljesség igénye nélkül sorolok fel néhány példát. A Ciszterci Rend egri Szent Bernát Főgimnáziuma az 1941. március 15-i ünnepségen az intézet szimfonikus zenekara előadta a mester *Háry János* című daljátékának egyik részletét. (19)

Az 1940–41-es tanévben az Egri Római Katolikus Kereskedelmi Középiskola énekkara megszólaltatta a zeneszerző *A csikó* című kórusművét. (20) Ugyancsak ebben a tanévben az Egri Érseki Római Katolikus Tanítóképző és Líceum énekkara bemutatta a *II. Tantum ergo, Huszt, Ave Maria, A csikó és Esti dal* című műveit. (21)

1943 februárjában az Egri Zeneegylet zenekara Kodály *Háry János* című műve *Intermezzóját* szólaltatta meg. (22) Ugyanez év november 9-én az Egri Rádiós Napon előadták Kodály *Huszt* című darabját. (23) Az 1945. szeptember 10-i hangversenyen az Egri Dalkör Kodály férfikarra írt *Toborzóját* adta elő. (24) 1947. július 19-én a Köztársaság ünnepén ugyancsak az Egri Dalkör bemutatta Kodály *Molnár Anna* (Székely népbalлада) című darabját. (25)

1952-ben az egri vár 1552-es ostroma 500. évfordulóján az Egri Dalkör több Kodály-darabot adott elő. (26) 1957. június 16-án a mester 75. születésnapja alkalmából *Toborzóját* szólaltatta meg. (27)

Kodály az 1940-es egri látogatása után több évtizedig nem fordult meg a város falai között. 1965-ben azonban ismét eljött ide második feleségével, Péczely Saroltával. Erre az adott alkalmat, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, az Egri Tanárképző Főiskola és a TIT az év október 22–23-án rendezte meg a helyes magyar kiajtásról szóló konferenciáját. (28) A mester a konferencia munkájában aktívan vett részt. A rendezvény mindkét napján többször is felszólt. Érdemes idéznünk máig tanulságos

megjegyzéseiből. Mindenekelőtt megjegyzéseket fűzött Lőrincze Lajos *Tájnyelv és kiejtés* című tanulmányához. Kodály hozzászólásában szembeszállott a neves nyelvvelővel, a magyar zárt *ë* hanggal kapcsolatos nézetével. Kifejtette, hogy „Először is a zárt *ë* nem az én találmányom, hanem sok esztendő országjárásom alapján merem állítani, hogy népünk óriási többsége használja. Tehát nem kisebbsége. (Tudniillik Lőrincze ezt állította – Sz. K.) A kisebbség a nyílt *e*... Nem említette Lőrincze, hogy nemcsak színező, hanem értelmi tulajdonsága is van a zárt *ë*-nek. Ugye nagy különbség, hogy *elég* vagy *élég*, és a négy változatú szó – *mentek, mënték, menték, mëntek*, négy egészen különböző értelmet jelent. Mindez teljesen elvész, ha meghal a zárt *ë*. Tehát a zárt *ë*-rt küzdeni kell...”

Kodály megjegyzéseket fűzött további régi egri ismerőse, Bakos József professzor *Kiejtés és „tanári beszéd” a felsőoktatásban* című előadásához. „Ennek az előadásnak már a címe is – Kiejtés és tanári beszéd a felsőoktatásban – hangsúlyozza a tanári beszéd fontosságát. Ha a ma már működő tanárok visszagondolnának rá és emlékeznének rá, hogy hogyan figuráltak ki ők annak idején saját tanáraikat, akkor bizony jobban összeszednék magukat.”

A zeneszerző ezt követően G. Varga Györgyi: *A budapesti köznyelv és a kiejtési norma* című előadását kritizálta. Ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy az említett téma nem teljesen ismeretlen számára, hisz a nyelvészni korábbi írásait már olvasta a témáról. Mégis „némi aggályom van – jegyezte meg –, hogy a kétmillió város beszédét lehet-e egyszerűen pesti nyelvnek nevezni.”

Végül az előadók közül utolsóként Fischer Sándor *Kiejtési problémák a rádió és a televízió gyakorlatában* című előadásához fűzött megjegyzéseket. Ebben utalt arra, hogy őt már az elejétől fogva bosszantotta: „a rádióban állandóan hangzó rossz magyarság és amennyiben lehetett, iparkodtam is közbeszólni, régen is, újabban is.” (29)

A kiejtési konferencia szervezői a Kodály-házaspárnak egri tartózkodása alatt gazdag programot szerveztek. Többek között elkalauzolták őket a helyi I. számú ének-zene tagozatú általános iskolába, ahol a tanárok és a gyerekek a Mestert és feleségét nagy örömmel és szeretettel fogadták. (30) Pogány Ferencné tanárnő később Bakos Józsefnek így emlékezett e látogatásról: „Kodályból áradt a gyermekek iránti szeretet, és dicsérőleg jegyezte meg Kodály, hogy a gyerekek »szívükből énekelnek«. (31)

Orosz Nóra a Heves Megyei Népújság 1965. október 24-i számában: „*Kodály Zoltán az egri gyerekek között*” című írásban ezeket olvashatjuk: „Kodály a kétnapos első magyar nyelvtudományi konferencia alkalmából időt szakított arra is, hogy látogatást tegyen az I. számú általános iskolába is, ahol az idén ünnepelték a 10 éves évfordulót az ének-zene tagozatosok.

Feleségével együtt kötetlen eszmecsere folytatótt a gyerekekkel és az iskola nevelőivel. Tanítási órákat látogattak és meghallgatták a gyermekek zenei műsorát.

Ígéretet tett a Mester arra is, hogy a tavaszi szünetben részt vesz iskolánk jubileumi ünnepségén és az azzal kapcsolatos ének-zenei általános iskolák dalos találkozásán. A Mestert és feleségét örökre szívükbe zárták iskolánk gyerekei és nevelői.” (32)

Az egriek utolsó találkozása Kodállal 1966 decemberében Budapesten volt, amikor is az említett iskola két tanára, Dienes Tiborné és Moskovszky Vincéné az intézmény kórusával születésnapja alkalmából lakásán látogatták meg a Mestert.

Dienes Tiborné tanárnő a látogatásra így emlékezett: „Kodály tiszteletére a köszöntőt énekelték el – Vass Mari, aki ma már az Operaház zenekarának fuvolistája – adta meg a hangot hangvillával. Kodály állva hallgatta meg a kórust, majd az éneklés befejezése után jó tanáccsal látta el a gyermekeket. Elmondta például, hogy a hangvillával közben is lehet ellenőrizni, nem csúszott-e el a kórus.”

Moskovszky Vincéné többek között a következőket jegyezte fel a Kodálnál történt látogatásáról: „Nagy élmény volt iskolánk kamarakórusa számára, hogy Kodály Zoltánt születése napján énekszóval köszönthettük. A Mester lakásán fogadta a kórust és csokoládéval kínálta meg a gyermekeket. Megajándékozta a kórust a Bicinia Hungarica néhány példányával is. A Mester a látogatást írásban is megköszönte. Levelében ezeket olvashatjuk: 'Szíves emlékezését születésem napjáról hálásan köszönöm, jó kívánságait szívből viszonozom, Kodály Zoltán.'” (33)

A nagy zeneszerző egri látogatásait 2004-ben az I. számú általános iskola falán emléktáblán is megörökítették. (34)

Jegyzetek

1. Az eddigi Kodály-irodalomból most csak néhányat sorolok fel: Molnár Antal: Kodály Zoltán. Bp. 1936.; Szöllősy András: Kodály művészete. Bp. 1943.; Eősze László: Kodály Zoltán élete és munkássága. Bp. 1956.; Eősze László: Kodály Zoltán. Bp. 1967.; Szabolcsi Bence: Úton Kodályhoz. Bp. 1972.; Így láttuk Kodályt. Szerk. Bónis Ferenc. Bp. 1979.; 2. bőv. kiadás. 1982. Breuer János: Kodály kalauz. Bp. 1982.; Szőnyi Erzsébet: Kodály nevelési eszméi. Bp. 1984.; 2. kiadás. 1987. stb.
2. Kelemen Imre, 1987. 3–20.p.; Kelemen Imre, 1983. 49. p.
3. Uo.
4. Eger, 1938. máj. 1.
5. Kelemen Imre, 1987. 3–20. p.; Kelemen Imre, 1983. 51. p.
6. Kelemen Imre, 1983. 49. p.
7. Kelemen Imre, 1983. 51. p.
8. Kelemen Imre, 1983. 52. p.
9. Eger, 1940. máj. 18.
10. Eger, 1940. máj. 22.
11. Somos Lajos (Eger) visszaemlékezése (1980).
12. Eger, 1940. máj. 25.
13. Eger, 1940. máj. 27.
14. Uo.

15. Kelemen Imre, 1983. 52. p.
16. Szepesi György visszaemlékezése (Eger)
17. Somos Lajos visszaemlékezése (1980)
18. Az Angolkisasszonyok Leánynevelő Intézete és Tanítóképző Intézetének évkönyve az 1939–1940. tanévről. Eger, 1940. 20. p.
19. Az Egri Ciszterci Főgimnázium Évkönyve az 1940–1941-es tanévről. Eger, 1941. 53. p.
20. Az Egri Római Katolikus Kereskedelmi Középiskola évkönyve az 1940–1941. tanévről. Eger, 1941. 93. p.
21. Az Egri Érseki Római Katolikus Tanítóképző és Líceum értesítője az 1940–1941. tanévről. Eger, 1941. 31. p.
22. Kelemen Imre, 1983. 49. p.
23. Uo.
24. Kapor Elemér, 1980. 97. p.
25. Kapor Elemér, 1980. 71. p.
26. Kapor Elemér, 1980. 97. p.
27. Kapor Elemér, 1980. 71. p.
28. Heves Megyei Népújság, 1965. okt. 23.
29. Helyes, szép kiejtés, magyar beszéd. Az egri kiejtési konferencia anyaga. Szerk. Grétsy László, Szatmári István. Bp. 1967. 245–248. p.
30. Heves Megyei Népújság, 1965. okt. 23.
31. Bakos József, 1982. 59. p.
32. Heves Megyei Népújság, 1965. okt. 24.
33. Bakos József, 1982. 59. p.
34. Fehér Lászlóné visszaemlékezése (Eger). 2009.

Irodalom

1. Bakos József: Emlékek és képek Kodály Zoltánról. = Hevesi Szemle, 1980. 2. sz. 55–59. p.
2. Helyes, szép kiejtés, magyar beszéd. Az egri kiejtési konferencia anyaga. Szerk. Grétsy László, Szatmári István. Bp. Tankönyvkiadó. 245–248. p.
3. Kelemen Imre: Kodály-művek és az új magyar muzsika a felszabadulás előtti Eger zenei életében. = Hevesi Szemle, 1983. 1. sz. 47–52. p.
4. Kelemen Imre: Zenetanulás az Egri Érseki Római Katolikus Fiú Tanítóképzőben. III. 1920–1930. = Acta Academiae Paedagogicae Agriensis XVIII. Ének-zene. Eger, 1987.
5. Kapor Elemér: Az Egri Dalkör története. = Archivum 9. A Heves Megyei Levéltár közleményei. 1980. 62–99. p.

Cseh Károly

Fényáldozat

I.

Párban aranyló jegenyék
nyújtóztak ablaka előtt,
fel a magasba.
Tegnap a decemberi hóban
két gyertyaszálat gyújtottam meg
anyám szürke kriptaajtájánál.

II.

Fény ha lesz is:
kietlen tündöklésben,
részenként hull szét
minden jövődő,
mint Ararát hegyén
a jégben virrasztó bárka.

Templomfelirat helyett

Borsodgeszti sorok

Forrás és temető közt a templomunk
emelt karja jelzi, hogy még megvagyunk,
s a kalászba és szőlőszembe rejtett
titokról, igén megtartott lelkeknek,
fehéren a rügy meg a tiszta hó vall –
s elsóhajtja az ünnep harangszóval.

2008. december 30.

Lengyel János

Decemberi álmom

Decemberi álmom
Betlehemben járom,
Szentelt földi tájon
Nincsen rajtam járom.

Akolban az Isten,
Viszem minden kincsem.
Nem sok ez éntőlem,
Szívdarab belőlem.

Ajtó előtt állnak
Napkeleti bölcsek.
Mártírja világnak,
Akit jövendöltek.

Csillag jelzi útját
Édes anyaméhbe,
Isten maga jött meg,
Áldást szór a népre.

Budapest. 12. 08.

Németh István Péter

Karácsonyi füzér

1.

József

Parancs Jánosnak

A róka farkú fűrész. A gyalut. Leteszi.
Lába előtt, ahogy a homályba tapos,
[mint elharapott félmondat zárójelei]
hever illatos forgácson 2 ácskapocs.

2.

Ágaskodók

Közöttünk milyen fa, mondd,
melyik csak így égig ér?
Földben a lomb.
Mennyben a gyökér.

3.

Csikó-betlehemes

Betörnöd már nem kell. Hiába
minden ostor. Vagy szép szó. Úgyhogy
ne adj nékem több kockacukrot.
Vezess csak szíved jászolába.

4.

Diszeli dúdoló

Mert Mária haja zizgő aranyszalma
Meg kukoricabajusz Józsefnek a bajsza,
S csutkababa Jézus, jászla felett
Csak csuhé-angyalok szárnya lebeg,
Láng-csillag, tőled is félttem,
S ha már nem hagyom hogy Heródesek
—
Forró szívem, föl Te se gyújtsad
Ezt a Betlehemet!

5.

Aprószentek ideje

Valahányszor e városba vágytam,
előre küldtem szívemet.
Mire odaértem, már dárdákkal volt teli.
S mégsem akarnak végetérni bennem
a Hozzád vezető utak.

6.

9 köszöntő sor 1999-ből

Luca, Luca
kity-koty - - -
kotyogd ki a
titkot:

kölesmagnyi hitet,
fűzbarkányi reményt,
morzsányi szeretetet még akkor
is, ha egy galambcsőrben
tőlem messze már.

E számunk szerzői

- Alföldy Jenő (1939) Kecskemét
Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Ayhan Gökhan (1986) Budapest
Bak Zsuzsanna (1985) Maklár
Balázs Beáta (1984) Etes
Balázs Imre József (1976) Kolozsvár
Bérczessy András (1975) Eger
Bérczessy Lajos (1949) Budapest
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bozók Ferenc (1973) Budapest
Bölöni Domokos (1946) Marosvásárhely
Buda Ferenc (1936) Tiszakécske
Burján Emil (1947) Gyergyószentmiklós
Cseh Károly (1952) Mezőkövesd
Csender Levente (1977) Üröm
Csík Mónika (1978) Kispic
Faragó Laura (1949) Budapest
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Finta Éva (1954) Sárospatak
Gál Éva Emese (1955) Gyergyószentmiklós
Győri László (1942) Budapest
Hadnagy József (1950) Debrecen
Kaló Béla (1954) Szuhogy
Kamenitzky Antal (1947) Borszék
Kelemen Erzsébet (1964) Debrecen
Kilián István (1933) Budapest
Király Farkas (1971) Budapest
Kis Pál István (1951) Szekszárd
Kiss Benedek (1943) Budapest
G. Komoróczy Emőke (1939) Budapest
Konczek József (1942) Pomáz
Kovács István (1945) Budapest
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Kő Pál (1941) Heves
K.T.I. (1988) Nyíregyháza
Kusper Judit (1976) Eger
Lászlóffy Csaba (1939) Kolozsvár
Lengyel János (1973) Beregszász
Lipcsei Márta (1943) Nagyvárad
Lőrincz György (1946) Székelyudvarhely
Mezey Katalin (1943) Budapest
Nagy Gáspár (1949-2007)
Nagy Pál (1924) Marosvásárhely
Németh István Péter (1960) Tapolca
Oláh András (1959) Mátészalka
Oláh János (1942) Budapest
Paizs Tibor (1946) Pomáz
Papp János (1976) Hajdúböszörmény
Péntek Imre (1942) Zalaegerszeg
Posta Marianna (1983) Eger
Renn Oszkár (1933) Eger
Rózsa Endre (1941-1995)
Serfőző Simon (1942) Miskolc
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szecskó Károly (1939) Eger
Szei Ernő (1938) Kisújszállás
H. Szilasi Ágota (1960) Eger
Utassy József (1941) Rédics
Vasy Géza (1942) Budapest
Végh Balázs Béla (1953) Börvely
Véghelyi Balázs (1983) Százhalombatta
Verók Attila (1975) Eger
Zsibói Gergely (1974) Bányaterenye
Zsidó Ferenc (1976) Székelykeresztúr